

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

1928-1950 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE AVRUPA HUN TARİHİ YAZIMI

CAN TANKUT ESMEN

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. HASAN DEMİROĞLU

EDİRNE 2015

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

CAN TANKUT ESMEN tarafından hazırlanan **1928-1950 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE AVRUPA HUN TARİHİ YAZIMI** konulu **YÜKSEK LİSANS** tezinin sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 15.-16. maddeleri uyarınca **10.06.2015 Çarşamba** günü saat **14:00'de** yapılmış olup, tezin* Kabul Edilmesine.....
OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Yrd. Doç. Dr. Ali AHMETBEYOĞLU	Kabul edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. Hasan DEMİROĞLU (Danışman)	Kabul edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kaan ÇALEN	Kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tez ile ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekmektedir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10076670
Yazar Adı / Soyadı	CAN TANKUT ESMEN
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 51898134278
Telefon	5383045265
E-Posta	cantankutesmen@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	1928-1950 Yılları Arası Türkiye'de Avrupa Hun Tarih Yazımı
Tezin Tercümesi	The Historiography of European Huns in Turkey between 1928 -1950 Years
Konu	Tarih = History
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Tarih Bölümü
Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Genel Türk Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2015
Sayfa	184
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. HASAN DEMİROĞLU 31855799276
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 17.06.2018 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum. NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

17.06.2015

İmza:.....

Tezin Adı: 1928-1950 Yılları Arası Türkiye’de Avrupa Hun Tarih Yazımı

Tezi Hazırlayan: Can Tankut Esmen

ÖZET

1930’lar Türkiye’de büyük bir değişimin yaşandığı yıllar olarak tarihe geçmiştir. Bahsedilen değişim hareketi, sosyal hayatın her alanında olduğu gibi tarihte de gerçekleşti. Yeni kurulmuş olan genç Türkiye Cumhuriyeti ve devletin ideologları tarihe çok büyük önem attılar. Bunu yaparken de başlıca amaçları, gerçekleştirdikleri inkılapları doğrulayacak, o inkılaplara temel oluşturacak, tarihi dayanaklar sunan bir tarih yazımı geliştirmek oldu. İnkılap hareketini geliştiren kadronun inkılaplara tarihin içinden payandalar bulmak kadar, Türk milli kimliği etrafında birleşilmesini öngördüğü için, ortaya daha milliyetçi ve Türk adı etrafında şekillenen bir tarih kurgusu da çıktı. Türk tarihinin Osmanlı ve İslami dönemleri öncesini ön plana çıkartmak, ortaya atılan tarih tezlerinin başlıca hedefi oldu. Bu yöntem izlenirken Avrupa Hunları hakkında neler yazıldığı, Avrupa Hun tarihinin Türk Tarih Tezi içerisinde nereye oturtulabileceği ve değeri, tarihin bir araç olarak imgeleri beslemesi ve bu imgelerin günlük hayatta üstlenebilecekleri rollerin 30’lu yıllar için ne oldukları soruları, tezin başlıca problemini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Türk Tarih Tezi, 1930’ların Türkiye’si, Avrupa Hunları, Attila.

Name of Thesis: The Historiography of European Huns in Turkey between 1928 - 1950 Years

Prepared by: Can Tankut Esmen

ABSTRACT

1930s made history as a major change years in Turkey. This transformation movement took place also in history as in all areas of social life. Young Turkish Republic newly established and the ideologues of state attributed great importance to history. Its principal aims in doing so were to verify the reforms realized and to develop a historiography offering historical grounds in order to form basis for those revolutions. The cadre that improved the revolutionary movement found historical pillars from the history. So as to foresee the unity around Turkish national identity, it emerged more nationalist and historical fiction shaping about the Turkish name. The main target of history thesis became the featuring the pre-Ottoman and Islamic periods of Turkish history. By viewing this method, the main problems of thesis are that what were written about European Huns, that where could be placed to European Hun history in Turkish History Thesis and its value, that history as a means supplies the images and that the questions about those images undertaking roles in the daily life of 1930s years.

Key Words: History, Turkish History Thesis, 1930s of Turkey, European Huns, Attila.

ÖNSÖZ

Kişi ne zaman bir adım atmak istese, tarih hep onun yanındaydı. Geçmişin düzenlenmiş bilgisi olarak okuyabileceğimiz tarih, gerek yaptıklarımıza bir biçim vererek, gerek eylemlerimizi meşrulaştırarak, gerekse de geleceğe yön gösterip adeta bir kılavuza dönüşerek insanlığa yardımcı oldu. Yaratılmışlar içerisinde en faydacı mahlûk olan insan da bu durumu keşfettiğinden beri, tarih yazmakta kayıt tutmaktadır. Yüzyıllar birbirini tarih ederken, tarihe konu olan varlık ya da durumlar da haliyle büyük bir değişimden geçti.

Başlangıçta büyük krallar, imparatorlar tüm ihtişamları ile hükmetmenin doruğunda tarih kitaplarının yapraklarında betimlendiler. Onlarca savaş, gelişen büyüyen ve yok olan devletler, boylar, kavimler tarih koridorunu baştanbaşa yürüdüler. Sonraları konular biraz daha çeşitlendi; sıradan insan, gündelik hayat, mahalli problemler, uzun periyotlar¹, kültür kavramı ve kültürü oluşturan öğeler tarihin ilgi alanıyla buluştu. Bu şekilde günümüze kadar gelindi.

Tarihin ilgi alanlarının ve kapsamının üzerine düşünmeye çalışan bir tarihçi adayı olarak ben de, tarih ile ilgili kuramsal bir takım sorulara cevap aramaktaydım. Bu noktada sorulan sorulardan en önemlisi, ‘tarihin tarihinin’ yazılıp yazılamayacağıydı. Tarih yazımının, dolayısıyla anlatıcı (tarihçi) ile okuyucu arasında doğrudan bir bağ kuran anlatının (*narrative*) tarihi seyri, tek bir olay ya da kişi üzerinden –ki tezde bu Avrupa Hunları ve Attila’dan müteşekkil olacaktır- gösterdiği değişimlerle ortaya konulup konulamayacağı, zihnimizdeki soruya eklenerek, sorunun problematik hale getirilmesine, dolayısıyla da tez çalışmasına konu olmasına neden olmuştur.

Avrupa Hun yazımını, tarihçiliğin tarihi (*historiografi*) odaklı ele alırken, yapılan dönemselsınırlandırma da, Türk tarihçiliğinin nevi şahsına münhasır yılları olan 1930’lu yıllar merkeze alınacak şekilde seçildi. Böylelikle hem 30’ların sosyal tarihini etkileyen dinamikler ortaya konulmak ve tarih yazıcılığıyla bağı gösterilmek

¹ Burada Lucien Febvre’nin ortaya attığı *Longue Durée* kavramı kastedilmektedir.

istendi hem de tarih-fayda ilişkisinin yoğun olarak yaşandığı bu dönem nedensellik çerçevesinde bir değerlendirilmeye tutuldu.

Çalışma tarafımda hazırlanmış olsa da, şurası bir gerçek ki, bir takım destekler gösterilmemiş olsaydı ortaya hiç çıkamayabilirdi. Bu nedenle adlarını saygıyla anacağım bazı kişilere teşekkür etmek –asla emeklerinin gerçek karşılığı olmayacak olsa da- üzerime düşen bir borçtur. Tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Hasan DEMİROĞLU’na çalışma konumun belirlenmesinde akademik özgürlüğe saygı gösterdiği ve beni her zaman cesaretlendirdiği için, Tarih Bölüm Başkanımız Sayın Prof. Dr. İlker ALP’e çalışma azmimizi kaybetmememiz gerektiğini bize her gün yeniden öğrettiği için, Sayın Yrd. Doç. Dr. Ali AHMETBEYOĞLU ve Sayın Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kaan ÇALEN’e ufuk açıcı soruları ve yönlendirmeleri ile çalışmama katkı sağladıkları için, mesai arkadaşlarım sevgili Erdal YILMAZ, Asım KORKMAZ ve Emre ELMAS’ a bilgileri ve derinlemesine düşünebilme becerilerini benden hiç esirgemeyip tezimi tekrar tekrar okudukları için teşekkür ederim.

Temin edilmesi en zor kitaplara dahi ulaşmama imkân sağlayan İSAM Kütüphanesinin güler yüzlü çalışanlarına da teşekkür etmeyi unutmamalıyım. Edebiyat Fakültemizin en çalışkan personeli Sayın Mustafa US’a da ne zaman ihtiyaç duysak güler yüzle yanımızda olduğu için teşekkür ederim. Son ama en önemli teşekkür de ailemin fertlerine; başta babam Merhum Tevfik Muammer ESMEN’e bana hep inandığı için, annem Lütfiye ESMEN’e hakkında buraya ne yazsam diye düşünüp saatlerce uygun söz bulamayacak kadar çok iyi bir anne olduğu için ve kardeşim Caner ESMEN’e dünyanın en iyi insanıyla kardeş olma şansını bana yaşattığı için teşekkür ederim. Çalışma da iyi yapılmış her şeyde saydığım insanların katkısı büyüktür. Eksiklik ya da hataların ise bütün sorumluluğu şahsıma aittir.

Can Tankut Esmen

Edirne 2015

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK TARİH YAZIMI.....	7
1.1 Osmanlı Tarih Yazımı.....	7
1.1.1 Başlangıçtan Tanzimat’a Kadar Osmanlı Tarihçiliği.....	8
1.1.1.1 Vakanüvislik.....	15
1.1.2 Tanzimat Sonrası Osmanlı Tarihçiliği	17
1.1.2.1 Tanzimat’tan Meşrutiyete Kadar Osmanlı Tarihçiliği	18
1.1.2.2 II. Meşrutiyet Devri Osmanlı Tarihçiliği	26
1.1.2.2.1 Tarih-i Osmani Encümeni Çevresinde Tarihçilik	27
1.1.2.2.2 Encümen-i Tetkik Çevresinde Tarihçilik	31
1.2 Erken Dönem Cumhuriyet Tarihçiliği (1923-1928)	34
1.2.1 Türk Tarih Encümeni	36
1.2.2 Türkiyat Enstitüsü	38
II. BÖLÜM	
1928-1950 YILLARI ARASINDA TÜRK TARİH YAZIMI VE İSLAM ÖNCESİ DÖNEM.....	42
2.1 Türk Tarih Tezi	43

2.1.1 Türk Tarih Tezinin Ortaya Çıktığı Şartlar	43
2.1.2 Türk Tarih Tezinin Hedefleri	47
2.1.3 Türk Tarih Tezinde İslam Öncesi Dönemin Üstlendiği Rol	52
2.1.4 Türk Tarih Tezinin Ortaya Konulduğu Alanlar ve İslam Öncesi Dönem	54
2.1.4.1 Türk Tarihinin Ana Hatları.....	54
2.1.4.2 Türk Tarihinin Ana Hatlarına Methal	58
2.1.4.3 Liseler İçin Tarih Ders Kitapları	61
2.1.4.4 Birinci Türk Tarih Kongresi.....	66
2.1.4.5 İkinci Türk Tarih Kongresi.....	73
2.1.4.5 Telif Eserler.....	77
2.2 1939-1950 Yılları Arası Türkiye’de Tarih Yazımı	80
2.2.1 1939-1950 Yılları Arası Tarih Yazımını Etkileyen Dinamikler	80
2.2.2 1939-1950 Yılları Arası Tarih Yazımının Genel Karakteri	83
2.2.2.1 Türk Tarih Tezi Ve Üçüncü Türk Tarih Kongresi	84
2.2.2.2 Anadoluçu Yaklaşım	86
2.2.2.3 Helenist Yaklaşım	87
2.2.2.4 Türkçü Turancı Yaklaşım.....	89
2.2.3 1939-1950 Yılları Arası Türk Tarih Yazımında İslam Öncesi Dönem.....	90
III. BÖLÜM	
1928-1950 YILLARI ARASI AVRUPA HUN TARİHİ YAZIMI	93
3.1 Avrupa Hun Tarihi Yazımını Meydana Getiren Çalışmalar	95

3.1.1 Tarih Çalışmaları.....	95
3.1.1.1 Telif Eserler.....	95
3.1.1.2 Tarih Ders Kitapları.....	101
3.1.1.3 Tarih Kongreleri.....	103
3.1.1.4 Akademik Dergiler.....	104
3.1.1.5 Ansiklopedi Maddeleri.....	106
3.1.1.6 Popüler Dergiler.....	107
3.1.2 Edebi Çalışmalar.....	109
3.1.2.1 Tarihi Romalar.....	109
3.1.2.2 Tarihi Piyesler.....	112
3.1.2.3 Şiirler.....	114
3.2 Avrupa Hun Tarihi Anlatısı.....	118
3.2.1 Siyasi Tarih Anlatısı.....	118
3.2.1.1 Attila'ya Kadar Hunlar.....	118
3.2.1.2 Attila Dönemi Olayları.....	121
3.2.1.2.1 Doğu Roma ile Münasebetler.....	123
3.2.1.2.2 Galya Seferi.....	125
3.2.1.2.3 İtalya Seferi.....	128
3.2.1.3 Attila Sonrası Avrupa Hunları.....	129
3.2.2 Attila İmgesi.....	131
3.2.2.1 Attila-Bleda Çatışması.....	135

3.2.2.2 Attila-Aetius Çatışması	138
3.2.3 Kültür Medeniyet Tarihi Anlatısı	140
3.3 Avrupa Hun Tarihi Anlatısının Değerlendirilmesi	144
SONUÇ	150
KAYNAKÇA	155
EKLER	168

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı Geçen Eser

A.g.m. : Adı Geçen Makale

A.g.t. : Adı Geçen Tez

A.g.te. : Adı Geçen Tebliğ

ATAM : Atatürk Araştırma Merkezi

A.Ü. : Atatürk Üniversitesi

Bkz. : Bakınız

BTTK : Birinci Türk Tarih Kongresi

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

DİA. : Diyanet İslam Ansiklopedisi

Dr. : Doktor

DTCF: Dil Tarih Coğrafiya Fakültesi

Ed. : Editör

İ.Ü. : İstanbul Üniversitesi

İTTK : İkinci Türk Tarih Kongresi

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

NEÜ : Nevşehir Üniversitesi

Prof. : Profesör

s. : Sayfa

S. : Sayı

Sad. : Sadeleştiren

T.A. : Türk Ansiklopedisi

Talid : Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDAV : Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

Terc. : Tercüme Eden

Tübiar : Türklük Bilimi Araştırmaları

TTAH : Türk Tarihinin Ana Hatları

TTK : Türk Tarih Kurumu

ÜTTK : Üçüncü Türk Tarih Kongresi

vd. : ve devamı

Yay. Haz. : Yayına Hazırlayan

Y.y. : Yüzyıl

GİRİŞ

‘Tarih nedir’ sorusu ile insanoğlunun tarih üzerine düşünmeye başlaması aynı anda gerçekleşmiş olsa gerektir. Bu düşünme eylemi sonucunda ortaya çıkan cevaplar da demek olan “tarihin ne olduğunu açıklamaya çalışan cümleler külliyesi” ciltleri, kitapları dolduracak hacme ulaşmıştır¹. Tezimizde tarihin tarifine dair yeni bir söz söyleme gayreti içinde olunmayacaktır. Tarihi yeni baştan tasvir etmek, belki onunla iştigal eden her tarihçinin görevi sayılabilecek olsa dahi, belli bir olgunluğa erişilmeden bu teşebbüste bulanmamak da aynı ölçüde tarihçinin vazifesi sayılmalıdır. Eyleme geçilirken gösterilecek, bahsedilen türde bir hassasiyet tarih bilimi adına daha faydalı olacaktır denilebilir.

Tarih üzerine söylenmiş sözlerden tezin ruhuna en uygun olanı şüphesiz John Tosh tarafından dile getirilmiş “Tarih, kolektif bellektir, insanların kendi toplumsal kimlik kavramlarını ve gerçeğe ilişkin beklentilerini oluşturmalarını sağlayan deneyimlerin toplamıdır. Tarihi umursamadığını iddia eden insanlar bile, attıkları her adımda tarihe dayalı varsayımlar geliştirmek zorunda kalırlar”² cümleleridir. İfadelerde öne çıkan iki kavram; *toplumsal kimlik* ve *istikbal kaygısı*, tezimizin ele aldığı dönemin de, tarihe bakış noktası itibarıyla, merkezinde yer almaktadır. Bu yer alışı karşı gösterdiğimiz farkındalık, tezde, 1928-1950 yılları arasında ortaya konmuş olan tarih düşüncesini anlamamız için bir anahtar oluşturacaktır.

¹ Tarih üzerine yazılmış çalışmalardan birkaç tanesi için bakınız; John Tosh, *Tarihin Peşinde*, Çev. Özden Arıkan, İstanbul 2013; Edward Hallet Carr, *Tarih Nedir*, Çev. Misket Gizem Gürtürk, İstanbul 2011; Robin George Collingwood, *Tarih Tasarımı*, Çev. Kurtuluş Dinçer, Ankara 2013; Enzo Treverso, *Savaş Alanı Olarak Tarih*, Çev. Osman Binatlı, İstanbul 2013; E. Bernheim, *Tarih İlmine Giriş*, Çev. Şükrü Akkaya, İstanbul 1936; Marc Bloch, *Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği*, Çev. Ali Berktay, İstanbul 2013; Georg Iggers, *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2012; Peter Burke, *Fransız Tarih Devrimi Annales Okulu*, Çev. Mehmet Küçük, Ankara 2006; Peter Burke, *Tarihin Görgü Tanıkları*, Çev. Zeynep Yelçe, İstanbul 2009; Yusuf Halaçoğlu, *Tarih Gelecektir*, İstanbul 2008; Mehmed Niyazi, *Tarih Felsefesi*, İstanbul 2011; Oktay Özel, *Dün Sancısı Türkiye’de Geçmiş Algısı ve Akademik Tarihçilik*, İstanbul 2012.

² John Tosh, *a.g.e.*, s. 1.

Tosh'un düşüncelerinden hareketle devam edilecek olursa, bu satırların yazıldığı bölüm için seçilen adın tarihin faydaları olması kesinlikle tesadüf değildir. Tam tersine tarihin her dönemde fayda beklenen, bu yönüyle ortaya çıkan deyim yerindeyse pratik vasfı vurgulanmak istenmiştir. Tarih, zamanın bellekleri, idraki ve dimağı aşip onları adeta hipnotize eden, çalışamaz hale getiren sonsuzluğundan ve işlenen fiillerden geriye kalan artık değer tecrübeden beslenerek insanlığa, muazzam bir meşrulaştırma ve mutlaklaştırma gücü sunmaktadır. Bu gücün farkında olan Tosh, tarihin kolay kolay entelektüel bir vakit öldürme aracı haline gelemeyeceğini söylemiştir³. Mamafih, tarih kendi tarihinin hiçbir döneminde zaten böyle olmamıştır. Tezimizde de neden böyle olmadığı yahut tarih-fayda ilişkisinin tarihe zarar veren iptidai bir hareket tarzı olduğu ön kabulüyle hareket edilmeyecektir.

Tarih-fayda ilişkisini olağan kabul edip bir araştırma ortaya koymanın da çeşitli zorlukları vardır. Öncelikle, eğer tarihin araştırılan döneme sunduğu faydalar ile sizin araştırdığınız andaki düşünceleriniz uyuşuyorsa, çalışmanızın bazı kusur ve eksiklikleri görememe ihtimali artar. Buna karşın, araştırılan dönem ile araştırmacı arasında çelişen düşünceler varsa, tabii olarak olumsuz bir bakış açısı ve bu olumsuz tavırdan doğan nesnellikten uzaklaşma da baş gösterebilir. Tez, nesnel bir bakış açısıyla, tarihin araç olarak kullanılmasını doğal karşılayan ancak bu kullanımın tarih üzerinde bıraktığı yanlışlık/eksiklik tortusuna karşı da bilinç sahibi bir tavır takınmayı metodunun temel yapıtaşı saymıştır.

Üretilen bir bilgi türü olarak tanımlanan tarihsel bilgi, büyük toplumsal grupları ortak paydada birleştirme gücüne sahiptir. Bu yönüyle tarih ve tarihçi de ulus inşası görevinde bir rol üstlenen başarılı zanaatkârlar olarak tarif edilmişlerdir⁴. Çalışmamızın geniş kısmını oluşturan Türk Tarih Tezi de, tarihin ve tarihçinin yukarıda zikredilen gücünden olabildiğince faydalanma yoluna gitmiştir. Türk milleti, çöken imparatorluğun küllerinden, savaş ve yoksunluk ortamının olumsuzluklarına karşın doğurulurken, Türk milliyetçiliği ve onun beslediği Türk Tarih Tezi -dolayısıyla yukarıda zikredilen üretilmiş tarihsel bilgi-, Türkiye

³ John Tosh, *a.g.e.*, s. 10.

⁴ Selim Deringil, *Simgeden Millete II. Abdülhamid'ten Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*, İstanbul 2007, s. 266; John Tosh, *a.g.e.*, s. 3-4.

Cumhuriyetini 1930'lu yıllarda bir ulus-devlet haline getirmek isteyen kadronun en büyük dayanağı olmuştur.

Türk tarihçilik geleneğinin çok kritik bir evresini oluşturan ve yakın-uzak geleceği pek çok farklı şekilde etkileyen tarih tezi bilimsel manada sadece bir teori denemesidir. Tarih tezinin nedenleri bağlamında doğru değerlendirilmesi öznel düşüncelerin etkisinden hiçbir zaman kurtulamayacaktır. Bununla birlikte, (her ne kadar her satırından bu öznel yaklaşımın izleri okunabilse dahi) Türk Tarih Tezi, antropolojik açıdan⁵, ürettiği ders kitapları ekseninde⁶ ya da bütünüyle ancak iktidarla olan ilişkisi merkezli bir okumaya tabii tutulmuş olarak⁷ akademik çevrelerce sınanmıştır. Tezde ise Türk Tarih Tezi başka bir bağlamda ele alınıp incelenmeye çalışılmıştır.

Türk Tarih Tezi'nin ortaya konduğu süreç, hazırlık aşaması olarak kabul edilecek kısa bir devre ve hala etkisinin gözlenebildiği fakat Tarih Tezi'nin kendisini tarih yapacak yeni tezlerin ortaya atıldığı bir geçiş dönemini de içine alacak şekilde 1928-1950 yılları arasına tarihlenmiştir. Şüphesiz ki, bir bütün olarak kabul edilecek bu devrenin tamamını doğru anlayabilmek için müracaat edilmesi gereken en doğru yer dönem boyunca yazılmış tarih çalışmalarında bağlama dikkatlice seçilerek oturtulduğuna inandığımız kelimelerdir. Bizatihi tarihi metinlerin kendileri de, kelimeler ve kavramların, tarih boyunca, anlam potasında eritilmesiyle oluşmuş yığınlar değil midir? Böylelikle tarihi metinler yazıldıkları dönemden yıllar sonra tekrar konuşturulma imkânı bulacak ve eğer çalışmamızda onlara doğru soruları sorabilmişsek aradığımız cevapları da bize verecektir.

Tez çalışmamızın, yukarıda değinildiği üzere soracağı sorular ve almayı beklediği cevaplar ekseninde başlıca amacı bir tarih yazımının tarihini ortaya koymaktır. 1928-1950 yılları arasında Türkiye'de üretilmiş tarihi metinler içerisinde

⁵ Nazan Maksudyan, *Türklüğü Ölçmek Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Çehresi 1925-1939*, İstanbul 2007.

⁶ Etienne Capeaux, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, İstanbul 2006.

⁷ Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu 1929-1937*, İstanbul 2013; Aslıhan Akkoç, *Tarih Yazımı ve Tarih Eğitimi Açısından Tarihsel Bilgi: 1930-1950 Yılları Arası Lise Tarih Ders Kitapları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul 2008.

Avrupa Hunları nasıl ele alınmıştır sorusuna cevap aramak, bu manada temel hedef olarak sayılabilir. Avrupa Hun tarih yazımı ele alınırken, çalışmamızı sınırlandırdığımız zaman aralığı içinde tarih yazımıyla iştigal eden kimseleri, olumlu ya da olumsuz etkileyen fikir akımları ve siyasi konjonktürden doğan gelişmelerin bilinmesi sorduğumuz *nasıl* sorusunun maksadının hâsıl olmasına en büyük katkıyı yapacaktır.

Tarihi süreçler (hatta içinde yaşanan an bile) tarihçinin ortaya koyduğu tarihi metne etki edebilmektedir⁸. Bu etkileşim⁹ dönemin tarih yazımı üzerindeki tesirleri şeklinde olabildiği gibi, yazılan tarih metinlerinin de dönem üzerindeki etkileri şeklinde neşet edebilmiştir. Böylelikle tarihi metin ile dönem arasındaki etkileşim bağlamlar arasındaki bir iletişime evrilmiştir. Tez çalışmamız, bu iletişimin var olup olmadığını, belirli bir tema* üzerinden sorgulamayı amaç edinmiştir. Tema seçilen saha ele alınırken, tarihi bilginin dönem yazını içerisinde günümüz çalışmalarıyla örtüşmesi ve aynı ölçüde hangi noktalarda eksiklikleri olup, yanlışlıklar yaptığı hususlarında da azami dikkat gösterilmiştir. Bu vesileyle döneme karşın bütüncül, kuş bakışı bir perspektiften bakış sağlanabilmektedir. Tezin üçüncü bölümü işte bu sorulara cevap aranıp, aklımızdaki sorunsalı tartışmaya çalıştığımız yer olacaktır.

Tezde, yukarıda ortaya koymaya çalışılan noktaya gelinceye değin ele alınacak birinci ve ikinci bölüm ise adeta son bölümün hazırlık safhaları olacaktır. Birinci bölümde Türk tarih yazıcılığı geleneğinin, Cumhuriyet döneminin içinden kopup geldiği, modern Osmanlı tarihçiliği incelenmiştir. Osmanlı tarihçiliğinin erken modern ve modern safhaları ise, klasik dönem Osmanlı tarihçiliği anlaşılmadan, iyi bilinemeyeceğinden dolayı bu dönem de birinci bölümün sınırları içerisine dâhil edilmiştir. Her iki devre arasındaki gerek kronolojik uzaklık, gerekse de yazın türü

⁸ Aslıhan Akkoç, *a.g.t.*, s. 1.

⁹ Post-Modernist tarihçiler bu durumun basit bir etkileşimden fazlası olduğunu savunmaktadırlar. Alun Munslow şu cümlesiyle: “Tarihi tarihçiler yazar; bu yüzden de tarihi, toplumun dışında objektif bir yöntem ve yorum olarak değil, toplumun *içinde* kültürel bir ürün olarak ve tarihsel sürecin bir parçası olarak daha iyi anlayabilir.” tarihçinin metin üzerindeki etken rolünden hareketle tarihi bilginin epistemolojik gerçekliğini tartışılır hale getirmiş, meseleyi bir yorum boyutuna indirgemıştır. Gözlenen odur ki modernite ile hesaplaşmak isteyen Post-Modernistler, onun ortaya kurduğu bütün kurum ve gelenekleri yıkmaya çalışırken tarih de bu akımdan nasibini almaktadır. Alun Munslow, *Tarihin Yapısökümü*, İstanbul 2000, s. 24.

* Avrupa Hunları ve bilhassa büyük hakanları Attila değerli veriler sunan temalar olmuşlardır.

bağlamındaki uyuşmazlık “araçsallık” kavramı içerisinde öğütölmeye çalışılmıştır. Tarihe atfedilen değeri kadar, tarihten beklenenlerin de çağlar geçse dahi değışmediğı yargısı adeta birinci bölümün çimentosu olmuştur.

Çalışmada ikinci bölümde 1928-1950 yılları arasındaki Türk tarihçiliğinin bizzat kendisi inceleme altına alınmıştır. Dönem, tarihçiler üzerindeki etki unsurları, tarihçilerin dönemi nasıl algılayıp, yorumladıkları, ortaya konan tarih tezini yönlendiren kişi ve kuruluşların katkıları/etkileri nazar-ı noktalarından incelenmeye çalışılmıştır. Bu bilgiye sahip olunması, gelecek bölümde yapılmaya çalışılacak olan metin tahlillerinin gerçekçi neticeler verebilmesi adına elzemdir. Böylelikle tarihçilik geleneğii ve geleneğinin dönem şartları içerisinde dönüştüğü son nokta ortaya konmuş, geriye son sözü söylemek kalmıştır.

Çalışmada, birinci bölümde var olan geniş literatüre dayanılarak tarih anlatısı kurgulanmaya çalışılmıştır. İkinci bölüm ortaya konulurken ise araştırma eserlerine müracaat edilmiş olsa da öncelik her zaman günümüze kalan ve kaynak eser niteliğinde olan çalışmalara verilmiştir. Örneğinin; Türk Tarih Kongreleri içerisinde, tez çalışmamız ile çakışan tarihlerde gerçekleştirilen Birinci, İkinci ve Üçüncü Türk Tarih Kongrelerinin zabıtlarının yayınlanan tıpkıbasımları araştırma eserlerine göre öncelik verilerek teze alınmıştır. Bahsi geçen zabıt metinleri ikinci bölümün anlaşılması adına son derece büyük öneme haizdir. Aynı bölümde, zaman içerisinde tarih düşüncesinin gösterdiği değışim ele alınırken, devrin önemli tarihçilerinin ortaya koydukları kitap ya da makaleler de, ele aldıkları konu itibarından çok tarih düşüncesine yapılan etkinin somut kanıtı olarak düşünölüp, kaynak eser vasfıyla teze dâhil edilmişlerdir.

Üçüncü ve son bölüm ise, 1928-1950 yılları arası Türk tarihçiliğinde, Avrupa Hun sahasında ortaya konmuş çalışmaların yekûnunu değeriendirmeyi amaçlamasıyla diğeri iki bölümden ayrılmaktadır. Bu noktada dönemin ders kitapları, tarihçiler tarafından yazılan müstakil çalışmalar¹⁰, akademik dergilerde yazılan makaleler, popüler dergilerde çıkan yazılar, ansiklopedi maddeleri ve bir noktada

¹⁰ En etkili çalışma olarak söylenebilecek olan Hüseyin Namık Orkun’un *Attila ve Oğulları* da bu kategoriye dâhildir.

roman ve piyesler dahi birinci dereceden kaynak hüviyetiyle ele alınarak, teze katkısı sağlanmıştır. Özellikle, dönem üzerine çok fazla literatür çalışması olmaması yanında, bir tarih yazımının tarihini araştıran bir çalışmaya da rastlanılmaması, tezimizde örnek alınacak bir çalışmanın rehberliğine müracaat edebilmeyi imkansız kılmıştır¹¹.

Tez çalışmamızda, tarihi bir anlatı, tarihin konusu olmuş bir dönem, kendi tarihinin asli parçaları olan; tarihçi, bağlam ve dönemin şartları sacayaklarına oturacak biçimde ele alınmaya çalışılmıştır. Gelecek sayfaları dolduran üç bölümün her biri bu hareket noktasından yola çıkarak kendisini ortaya koyacaktır.

¹¹ Her ne kadar sesimizin tonu kendisi kadar sert ve keskin olmasa da, Hakan Erdem'in *Tarih Lenk*'i ve Cezmi Eraslan'ın "Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Temel Kaynaklarından Biri Olarak Nutuk" adlı makalesi, metin-bağlam-dönem üçgeni hakkında sahip olduğumuz fikirlerin şekillenmesine, yöntem temelinde katkı sağlamış çalışmalardır. Hakan Erdem, *Tarih Lenk*, İstanbul 2008; Cezmi Eraslan, "Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Temel Kaynaklarından Biri Olarak Nutuk", *Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri Bildiriler*, İstanbul 1997.

I.BÖLÜM

OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK TARİH YAZIMI

1.1. Osmanlı Tarih Yazımı

Osmanlı Devleti; gerek yöneticileri ile gerekse de devletin okuryazar kitlesini oluşturan, saray ve saraya yakın çevrelerde hayatını geçiren Osmanlı aydını vasıtası ile tarihe belli bir değer atfetmiş, tarihe iştiğal etmiş bir devlettir. Tarih yazıcılığı, Osmanlılarda bir üslup kazanmış, tarihi seyri içerisinde saray merkezli tarih üretiminden -Osmanlı'nın politikalarının meşruiyet kazandığı yahut saray çevrelerindeki hiziplerin birbirlerini eleştirdiği metinlerdir bunlar- saray dışındaki aydınların ürettiği, belirli tezleri olan, ideolojik temelleri olan ve ideolojilerin temellendirilmesine hizmet eden metinlerin üretilmesine doğru evrildi. Bununla birlikte dayandığı İslam geleneğine bağlı kalarak çeşitli zaman dilimlerinde farklı kültür daireleri ve kişilerden de etkilenecek şekilde gelişim gösterip çeşitlilik kazandı. İşte bu süreç Osmanlı tarih yazıcılığının karakteristik yapısının da bir analizidir.

Adeta bağlı bulunduğu geleneğe, İslam tarihçiliğine, çok yakın olup bir yandan da kendisinden başka hiçbir şeye benzemeyen bu yapı daha iyi anlaşılması adına taksim edilip öylece incelenmelidir. Çalışmada bu yol benimsenip Osmanlı-Türk tarih yazıcılığı iki temel evreye ayrıldı: Bunlardan ilki başlangıçtan Tanzimat'a kadar Osmanlı tarihçiliği olup; Osmanlı'nın kendi içinde ürettiği, İslam ve İran tarihçilik geleneğine¹² dayanan tarihçilik anlayışıdır. İkinci olarak ise Tanzimat sonrası Osmanlı tarihçiliği gelmektedir. Bu kısım da kendi içinde Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar gelen dilim ve II. Meşrutiyet ve sonrasını ele alan dilim olmak üzere ikiye ayrılacaktır.

¹²Rhoads Murphey, *Essays on Ottoman and Historiography*, İstanbul 2009, s. 89-90.

Osmanlı tarihçiliğini kendi içinde bu şekilde tasnif ederken, Tanzimat'ı bir kırılma noktası olarak ele almamızda ki maksat, gerek 19. asrı *Tarih Çağı* olarak nitelendiren Ahmet Şimşek'in "bu yüzyılda tarihin araçsal olarak inşa edilerek yazılmasına başlandı" yönündeki fikrine katılmamız¹³, gerekse de Halil İnalçık'ın "Osmanlı Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar" adlı makalesinde, 19. asrı -özellikle Tanzimat'tan itibaren yaşanan gelişmelerin ışığında- altı devreye ayırdığı Osmanlı tarih yazıcılığının devreleri sıralamasında beşinci basamağa koyup; "Batının tesiri altında genel Osmanlı Tarihleri yazılmaya başlandığı bir çağ" olarak nitelemesidir¹⁴.

Batı tesirinin Osmanlı tarih yazıcılığında kendini göstermesi, Osmanlı tarih yazıcılığı adına önemli bir dönemeçtir. Tabii ki gelişmekte olan tarihçiliğin lokomotifini sadece batı tesiri ve batılılaşma arzusu değildir. Gelişen siyasi akımların etkisiyle aydınların siyasi fikirlerine payanda arama arzuları tarihin -Osmanlı geleneğinde de olduğu üzere pragmatik bir tavırla yaklaşılarak- araç olarak kullanılmasını doğurmuştur. Üretilen bu her biri ayrı bir teze destek çıkan metinler yeni bir metodolojinin doğuşuna da zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, gelenekten geleceğe uzanan yolda yaşanan değişim kadar, geleneksel yazıcılıkta, tarih yazıcılığının ana çerçevesini oluşturmayı sürdürmüş, Cevdet Paşa, Hayrullah Efendi, Mansurizade Mustafa Paşa gibi müelliflerce, eski tarzın içinden gelmekle birlikte, Tanzimat'ın getirdiği taze havanında satırlarından koklanabildiği metinler ortaya konmuştur. Kimi tenkitlere tabii tutulmuş olsalar da bu metinler dönemlerinin en önemli tarih yazıcılığı örnekleri olmayı başarmışlardır¹⁵.

1.1.1. Başlangıçtan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Tarihçiliği

Osmanlı tarih yazıcılığı kiminle başlar? Halil İnalçık bu soruya doğrudan Yahşi Fakih cevabını vermiştir. İnalçık'ın belirttiği üzere Aşıkpaşazade'nin *Tevarih-i Al-i Osman* adlı tarihine esas kaynak teşkil eden kitap Yahşi Fakih'in, Orhan Gazi'nin

¹³ Ahmet Şimşek, *Milli Tarihin İnşası*, İstanbul 2011, s. 20.

¹⁴ Halil İnalçık-Bülent Arı, "Osmanlı Türk Tarih Yazıcılığı Üzerine Notlar", *Uluslararası Askeri Tarih Dergisi*, Ankara 2007, s. 214.

¹⁵ Mükremin Halil Yinanç, "Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Tarihçilik", *Milli Tarihin İnşası*, İstanbul 2011 s. 62 vd.

imamı olan babası İshak Fakih'ten naklettiği ve menakıbname tarzında yazdığı derlemesidir¹⁶. Ne yazık ki bu kroniğin herhangi bir nüshası henüz bulunamamıştır.

Osmanlı tarih yazım geleneğinde bilinen ve elimizde nüshası olan ilk eser ise Germiyan sarayında yetişmiş olup, 1381 tarihinde Osmanlılara intisap eden Ahmedi'nin yazdığı İskandernâme'dir¹⁷. Ahmedi İskandernamesi'nin sonuna bir Osmanlı tarihi metni olan *Dasitan-ı tevarih-i müluk-i âl-i Osman* adlı eseri de eklemiştir¹⁸. Her ne kadar destani bir üslupla yazılmış olup dizelerden oluşmuş bir metin olsa da tarihi kronoloji içerisinde ikinci temel kaynağımız ve ilk yazılı metnimiz budur¹⁹. Tarihi anlatının bir düşünceye hizmet edecek şekilde biçimlendirilmesinin de ilk örneği Ahmedi de görülür. Bizim tezimizin işaret ettiği temel nokta olan, tarihi metnin; kurgulanmış ve araçsallaşmış bir metin olduğu olgusu daha ilk örneğimizde karşımıza çıkar. Ahmedi burada Osmanlı'nın ilk üç padişahı devrini gaza ve cihadın devletintemel motivasyon kaynağı olduğuna vurgu yapıp, Anadolu'daki beyler ilesürekli mücadele halinde olan I. Beyazıt'ın -ve daha sonra himayesine girdiği Şehzade Süleyman'ın- gazaya yönelerek Müslüman Türk ve Arap ülkelerini adeta rahat bırakmasını istemektedir. Ahmedi'nin Germiyan Beyliğinde doğup büyüdüğü hatırlandığında, Osmanlıların yükselen askeri gücünün kendi memleketini ve diğer İslam beldelerini vurmasını engellemeye çalışmış ve Osmanlıları Hristiyan topraklarına yönlendirmeye çalışmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bunun bir yolu olarak da, Ahmedi, gaza motifini öne çıkarmaya çalışmış ve gazayı özendirmek ve teşvik etmek için çabalayan bir tarih kurgusu inşa etmiştir. Ayrıca idealize ettiği ilk üç padişahın dönemleri boyunca, mesela Osman Bey'in Germiyan'a, Süleyman Paşa'nın Karesi Beyliğine yönelik taarruzlarını da görmezden gelerek, inşa ettiği metin içerisinde olay seçme ve yok sayma tavrı içine de girmiştir²⁰.

¹⁶Halil İnalçık, *a.g.m.*, s. 214.

¹⁷ Erhan Afyoncu, "Osmanlı Tarihinin Ana Kaynakları Kronikler", *TALİD*, C. 1, S. 2, 2003, s. 102; Bekir Biçer, "Türk Tarih Yazıcılığının Tarihsel Gelişimi", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 46, 2010, s. 112.

¹⁸Heat Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devletinin Yapısı*, İstanbul 2010, s. 17; Dimitris Kastritris, *Bayezid'in Oğulları*, İstanbul 2010, s. 49.

¹⁹Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 3. Basım, Ankara 2002, s. 12.

²⁰Heat Lowry, *a.g.e.*, s. 22-25.

Osmanlı tarihçiliğinin henüz emekleme devirleri olarak adlandırabileceğimiz bu dönemine ait bir diğer önemli kronik metin ise *Aşıkpaşazade Tarihi*'dir. Aşıkpaşazade'nin eserinin bir ismi *Menakıb-ı Al-i Osman* olup, menakıbnameler; topluluklar tarafından askeri seferler sırasında bozahanelerde veya diğer toplantı yerlerinde okunmak ve dinlenmek için düzenlenirdi²¹. Belki de, böylelikle tarihlerini dinleyen insanların, içinde buldukları kimliğe aidiyetleri güçlendirilir devletlerine ve daha önemlisi *nizama* bağlılıkları garanti altına alınırdı. Bununla birlikte menakıbnamelerin anlatıcıları olan tarikat ehlinin de bilinirliği arttırılmış olurdu²².

Aşıkpaşazade Tarihi, erken dönem Osmanlı tarihçiliğini takip edilebilmesi adına önemli bir kaynak oluştururken, tarihi metnin bir ürün olduğu ve gerçekte tarihi bilgiye ulaşmaktan çok daha fazlasını hedefleyebileceği tezimize de kanıt oluşturmaktadır. Öyle ki; metin aslında Aşıkpaşazade'nin Fatih dönemi uygulamaları neticesinde güç kaybeden, mali anlamda zarara uğrayan seçkinler²³ adına yazılmış adeta bir hesaplaşmadır. Eserde devletin büyüyen askeri yapıyı ve genişleyen sınırları daha iyi yapılandırabilmek adına aldığı bazı mali kararlar karşısında, zararda olan grup tarafından bir refleks geliştirildiği ve tarihin araçsallaştırılması yoluyla kendi anlatısını ortaya koyduğu unutulmamalıdır.

Devlet siyasi anlamda güçlendikçe ve devlet kurumları oturmuş bir yapıya sahip oldukça tarih yazıcılığında devletin ve kurumlarının etkisi artmıştır. Bu minvalde, II. Beyazıt devri, tarihçilere göre, Osmanlı tarih yazıcılığının usul, üslup ve şekil ile muhteva açısından kendi zeminine oturduğu dönem olarak kabul edilir²⁴. Denilebilir ki bu devrin tarih yazıcıları; İdris-i Bitlisi ile Kemalpaşazade tarih yazıcılığının dönüm noktaları olmuşlardır²⁵. Değişimin ateşleyicisi II. Beyazıt'ın İdris-i Bitlisi, Kemalpaşazade ve Ruhi'yi Huzuruna çağırıp, onlardan büyük

²¹Halil İnalçık, "Aşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı", *Söğüt'ten İstanbul'a*, Ankara 2005, s. 126.

²²Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*, Ankara 1997, s. 36.

²³Burada kast edilen grup, vakıf arazilerinin mukataalaştırılması (devletleştirilmesi) sonrası gelirlerinden olan tarikat ehli ve dervişler ile bugün Kul Sistemi olarak adlandırdığımız ve Türk soylu beylerin devlet yönetiminde ikinci plana itilerek devşirme kökenli şahısların ön plana getirilmeleri neticesinde güç kaybeden kimselerdir. Detaylı Bilgi için Halil İnalçık'ın *Aşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalıdır* adlı makalesine bakılabilir.

²⁴ Halil İnalçık – Bülent Arı, *a.g.m.*, s. 216-217.

²⁵Victor Menage, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı'nın Dönüm Noktaları", *Söğüt'ten İstanbul'a*, Ankara 2005, s. 126.

imparatorluğun şanına uygun büyük bir tarih yazmalarını istemesidir²⁶. Bu durum Osmanlılarda resmi tarih yazıcılığının başlangıcı olarak kabul edilmekle birlikte, bahsi geçen müelliflerden İdris-i Bitlisi'nin²⁷ eseri "Heşt Bihişt" (sekiz cennet) ilk sekiz Osmanlı padişahını her bir padişaha bir cilt düşecek şekilde anlatırken, Kemalpaşazade de kendi eserini benzer şekilde her padişaha bir cilt düşecek şekilde toplam sekiz ciltte kaleme almıştır²⁸.

Resmi Osmanlı Devleti tarihi hüviyetinde olan bu eserler arasındaki yegâne fark Heşt Bihişt'te Timur'un Farsça yazılmış *Zafernamesi* örnek alınmış olup, onununkine benzer ağır, ağıdalı bir dil kullanılmışken, Kemalpaşazade'de eserin sade bir Türkçe ile yazılmış olmasıdır²⁹. Bu farkın temel sebebi ise hitap edilen kitlenin birbirinden farklı oluşudur. Bitlisi, saray çevresindeki devşirme kökenli elite hitap ederken, Kemalpaşazade Türk kökenli beylerin soyundan gelen elite hitap etmiştir. Ancak bahsi geçen insanların saray çevresinden oluşu ve okumuş kimseler olduğu ortak payda olarak korunmuştur. Açıkça görünmektedir ki eserin hitap ettiği kesim, tarih yazımını doğrudan yönlendirmiş, üslup ve biçime kadar şekil vermiştir.

Daha önce de resmi Osmanlı tarihi olduklarını söylediğimiz bu eserler ile Osmanlılarda resmi tarihçilik, yani devlet güdümlü tarihçilik anlayışının nüveleri atılmıştır. Fatih sonrası kurumların yerli yerine oturduğu, Fatih döneminde ki uygulamalardan dolayı rahatsızlıkları olan kimselerle deyim yerindeyse barışıldığı, büyük bir savaş yahut seferin görülmediği bu dönem tezimizde saraylı tarihçilik olarak ele aldığımız olgunun doğup büyüdüğü evreyi oluşturmuştur³⁰.

²⁶ Halil İnalçık, *a.g.m.*, s. 216.

²⁷ İnalçık, *Şair ve Patron* adlı çalışmasında Osmanlı Padişahları ile Şairler arasında süregelen patronaj ilişkisini ortaya koyarken, çalışmanın sonuna ek olarak yerleştirdiği Hicri 913 senesine ait İn'am defterinde İdris-i Bitlisi'ye ödenen paraya da dikkat çekmiştir. Tarih-i Al-i Osman telifi dolayısıyla maaş haricinde olmak üzere hediye olarak kendisine ihsan edilen tutar 50.000 akçe tutarındadır. Ertesi sene Ömer adlı bir müellife telif eser getirdiği için 7.000 akçe ihsan edildiği düşünülürse tarihçiye verilen miktarın esas boyutu daha iyi ortaya konulur. Bahsi geçen kayıtlara göre ise İdris-i Bitlisi o sene zarfında toplam 65.000 akçe ihsan almıştır. Halil İnalçık, *Şair ve Patron*, Ankara 2013, s.79-82.

²⁸ Franz Babinger, *a.g.e.*, s. 69.

²⁹ Halil İnalçık, *a.g.m.*, s. 217.

³⁰ Fatma Sinem Eryılmaz'a ait doktora çalışması Şehnameler üzerinden saray tarihçileri kavramını ele almıştır. Fatma Sinem Eryılmaz, *The Shehnamecis of Sultan Süleyman: Arif and Eflatun and Their Dynastic Project*, The University of Chicago, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 2010 Chicago-İllinois.

II. Beyazıt devrinde ortaya çıkan ve yüksek kesime hitap eden bu tarihlerin yanı sıra, önemli devlet adamları ve paşaların tarih yazıcılığıyla ilgilendikleri bilinmektedir. Kanuni Sultan Süleyman devri veziriazamlarından Rüstem Paşa, Lütfi Paşa, Ayaz Paşa anonim tarihleri aynen almak suretiyle kendi tarihlerini neşretmişlerdir³¹. Bu durum, Rüstem Paşa'nın anonim bir tarihi kendi adıyla neşrettiği halde eserin son bölümlerinde Rüstem Paşa hakkında yazılmış olumsuz ifadeleri çıkarmaması gibi gariplikleri ihtiva etmesine rağmen³² yine de bir Osmanlı tarihçilik geleneğidir. Ayrıca eserler kendi dönemlerine ışık tutan önemli kaynaklar olarak görülebilir yahut bizim burada yaptığımız gibi tarih yazıcılığı tarihi üzerine yoğunlaşan çalışmalara da malzeme olabilirler. Her ne kadar sağlıklı bir tarihçilik olmasa da, bahsi geçen kronikler vasıtasıyla pek çok anonim eser de korunarak, günümüze kadar gelebilmiştir³³.

16. yüzyıl tarih yazımında saydığımız eserlerin yanı sıra, tek bir padişahın dönemini anlatan *Selimname*, *Süleymanname* gibi tarihi metinler ile gaza ve savaşları anlatan *gazavatnameler*, *menakıbnameler*, *zafername* yahut *fetihnameler* de mevcuttur. Bu eserler okuma yazma bilmeyen halka çeşitli ortamlarda okunarak onların tarihten haberdar olmaları sağlanırdı. Ancak bahsi geçen metinlerde asıl amaç hiçbir zaman tarihin bilgisine ulaşip gerçekleri araştırmak değildi. Onlar yaratılırken, saray merkezli *Tevarih-i Al-i Osmanlar*'da da görüldüğü şekilde Osmanlı'nın içinde bulunduğu zor bir durumun saray erkânının uygun gördüğü şekilde yorumlanması ya da fetih ve zaferlerin halk arasında yayılarak saraya bağlılığın, sadakatin tarih vasıtasıyla yayılmak istenmesi amaç edinilmiştir. Bu durum kimi zaman da Aşıkpaşazade'nin tarihi gibi bir takım memnuniyetsizlikleri ortaya koymanın yolu olarak kullanılmıştır. *Selimnameler* bu iddiaya örnek teşkil etmektedir. Veli sıfatına layık görülmüş, aynı zamanda olan halife II. Beyazıt'ın oğlu Selim tarafından tahttan feragate zorlanmasının yarattığı infiale karşı, *Selimnameler* üretilerek tahtı babasından zorla alan Selim imajı makyajlanmaya çalışılmıştır. Toplumun *Selimnameler* yoluyla tanıyacağı yeni padişah böylelikle tüm olumsuz fikirlerden

³¹Halil İnalıcık, *a.g.m.*, s. 217-218.

³²Şehabettin Tekindağ, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Bellekten*, Cilt XXXV, S. 140, Ankara 1971, s. 659.

³³Franz Babinger, *a.g.e.*, s. 88-92.

azade kalacak ve insanların zihnindeki Selim imgelemi bu eserler vasıtasıyla kurgulanmış olacaktır³⁴.

Saray çevresinde geliştiği ve sarayın* düşüncesini yansıttığımız genel Osmanlı Devleti tarihi yazarları içinde ismi zikredilmeye değer tarih yazarları içinde Gelibolulu Mustafa Ali, Mustafa Selaniki, Kâtip Çelebi, Münecimbaşı Ahmet Dede ve Peçevi söylenebilir. Bunlar içerisinden Gelibolulu Mustafa Ali hadiseleri tenkit süzgecinden geçirerek yazması ile çağdaşlarına ve sonradan gelenlere örnek olmuştur. Ancak bu tutum sadece doğru bilgilerin peşinde araştırma yapan bir tarihçinin gerçeğe ulaşma sürecinde ortaya koyacağı eleştirel tavır değildi. Gelibolulu Mustafa Ali, hareketli bir ömür geçirmiş, istediği terfileri hiçbir zaman alamayıp, istediği makama ise hiçbir zaman ulaşamamıştır. Bu keyfiyetin yarattığı hayal kırıklığını hiçbir zaman gizlemezken, eleştirilerinin ve Osmanlının mevcut düzeni üzerine getirdiği eleştirilerine tarih metinlerinde yer vermesinin temel nedeni de bu hayal kırıklığı olmuştur³⁵. Dolayısıyla Mustafa Ali ve O'nun tarih yazımı ele alınırken yaşadığı hayal kırıklıkları ve gerçekleşmeyen beklentileri göz önünde bulundurulmalıdır.

Gelibolulu Mustafa Ali'nin çağdaşı Selaniki de dönemi içinde bulunulan kargaşayı, sebepleri ve etkileriyle birlikte en iyi anlamış ve en iyi anlatan bir müellif olarak sayılabilir. Neticede, her ikisi de III.Murat ve III. Mehmet döneminde yaşanan büyük siyasi ve iktisadi sorunları ve bunların yarattığı kargaşayı bizzat yaşamış ve bu meselelere değinebilmiş iki büyük tarihçidir³⁶. Münecimbaşı Ahmet Dede Batı ve Bizans kaynaklarını da kullandığı bir dünya tarihi yazması, Peçevi ise Macarca bilmesi hasebiyle eserinde Macar kaynaklarına da yer vermesiyle çağdaşlarından ayrılmışlardır³⁷. Peçevi'nin Macar kroniklerinden yararlanmak suretiyle yabancı

³⁴Ahmet Uğur, "Selimnameler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1978, Cilt 21, s. 367. Konuya karşılaştırmalı bakabilmek adına eleştirel bir çalışma örneği olarak; Erdem Çıpa, *Yavuz'un Kavgası*, İstanbul 2013.

* Saray tabirini kullanırken sadece Padişahlık Kurumu kastedilmemektedir. Bunun yanı sıra Saray içerisinde ve çevresinde oluşan hizipleşmeler de tarihçileri ve tarih metninin şekillenmesini doğrudan etkilemiştir. Detaylı bilgi için bkz. Emine Fetvacı, *Sarayın İmgeleri*, İstanbul 2013; Tülin Değirmenci, *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar*, İstanbul 2012.

³⁵Cornell Fleischer, *Tarihçi Mustafa Ali*, İstanbul 2008, s. 243.

³⁶Halil İnalcık, *a.g.m.*, s. 220.

³⁷Erika Hancz, "Peçeyli İbrahim", *DİA*, S. 34, s. 217.

kaynaklara yönelmiş olması ve eserini oluştururken onlardan istifade etmesi Osmanlı tarih yazıcılığında bir ilk olması sebebiyle ayrıca önemlidir. Osmanlı tarihçisi kendi tarihini kurgularken ilk kez hem de uzun seneler savaş halinde olduğu Macarların gözünden Osmanlıyı anlatan metinleri kullanması Osmanlı aydınının batıya bakışında uzun yıllar göremeyeceğimiz bir esnekliktir.

Aktarılan bütün Osmanlı tarihi metinlerinin bir ortak noktası da İslami Tarih yazım geleneğine sahip olmalarıdır. İslami Tarih yazıcılığı geleneği de, Halil İnalçık tarafından, Gelibolulu Mustafa Ali'nin eseri *Künh'ül Ahbar* üzerinden şu şekilde tarif edilmiştir:

"Yaradılıştan Hz. Muhammet'in nurunun Hz. Âdem'e geçişine, bütün mahlûkatın sırasıyla meydana gelişinden dağlar denizler, sular ve iklimlere, Kur'an da adı geçen peygamberler, Arap toplumları, Hz. Muhammed'in peygamberliği, mucizeleri ilk halifeler, Emeviler, Abbasiler, Arap Emirleri, âlimler, şairler, şeyhler ve tabipler anlatılır. Daha sonra Türk ve Tatar Hakanları gelir ki Tolunlar, Fatımiler, Eyyubiler, Memlukler, Safeviler, Buhara ve Semerkant Hanları, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Dulkadiroğluları bunlar arasındadır. En son kısımda ise Osmanlıların ortaya çıkışlarından 1599 yılına kadar olan tarihleri anlatılır."³⁸ İşte bu anlatı, bir Osmanlı aydınının, modern tarih anlayışından evvel, genel dünya tarihine bakışını özetler.

Mükrimin Halil Yinanç da, modern tarihçilik öncesi dönem için "Eski tarihçilerimizin bir kusuru da ancak İslam ve Osmanlı tarihlerinden başka beşer tarihine ait malumata pek az veya yanlış şekilde vakıf olmalarıdır."³⁹ diyerek bu yargıyı tasdik eder. İçinde bulunulan noktada Ziya Gökalp'in "Tarih Yazmak Bilim midir yoksa Sanat mı?" sorusunu sorduğu makalesinin yazılması daha çok uzun seneler vardır. Tarihin salt dünyayı bilmek, kendini bilmek ve anlamak için yazılmadığı⁴⁰, tarihle pragmatizmin her tarihi metinde yan yana görüldüğü ve sözün nasıl söylendiğinin (biçim anlamıyla) ne söylendiğinden belki de daha önemli olduğu

³⁸Halil İnalçık, *a.g.m.*, s. 220-221.

³⁹Mükrimin Halil Yinanç, *a.g.m.*, s. 61.

⁴⁰ Tarihte *İbret* kavramını ele alışı ve insanın tarihi ile geleceği arasında doğrudan bağ kuran yaklaşımın görülebilmesi adına Bkz: İhsan Fazlıoğlu, *Akıllı Türk Makul Tarih*, İstanbul 2014.

bu dönemde Osmanlı tarih yazıcılığına giren yeni bir kurum ile tarih yazıcılığı da yeni bir merhaleye erişmiş olacaktır.

1.1.1.1. Vak'anüvislik

Osmanlıda tarih yazıcılığının 1700'lü yıllara gelindiğinde ulaştığı nokta ihdas edilen Vak'anüvislik makamı oldu. Tarihi hadiseleri kayıt altına almak için tayin edilmiş ve maaşa bağlanmış kişiler olan vak'anüvisler ile hem Osmanlı tarihçiliği yeni bir ivme kazanmış hem de Osmanlı Devleti artık resmen ve devlet eliyle tarih yazdırmaya başlamıştır⁴¹. Vak'anüvislerin kendilerinden önce tarih yazan kimselerden farkları ise devamlılık arz etmeleri, bir memuriyet haline getirilip, kurum olmanın verdiği avantajla süreklilik kazanmış olmalarıdır⁴². Kazanılan bu süreklilik esasında devletin kendi tarihini maaşlı elemanlarına yazdırması ve resmi görüşün belli periyotlarla tekrarlanması yahut güncellenmesi ihtiyacına binaen var olabilmıştır. Deyim yerindeyse 1700'lü yılların Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu şartlara karşı bir talep ortaya koymuş, hemen ardından bu talebi karşılayacak arzı yaratacak kurumu da kendi eliyle ihdas etmiştir.

Mustafa Naima Efendi ilk vak'anüvis olarak tarihe geçmiştir. Sorumlusu olduğu Osmanlı'nın resmi tarih görüşlerini tarih yazımına aksettirme işini *Ravzatü'l-Huseyn fi Hulasati Ahbari'l Hafikayn*⁴³ adlı eserinde, yüz karası Karlofça antlaşmasını "yenilir yutulur hale getirmek için" Hz. Muhammed'in 'Hudeybiye Barışı' ile karşılaştırarak yerine getirmiştir⁴⁴. Bu tavır Osmanlı Devleti için gerçekten hayati öneme haiz bir tepki olmuştur. Öyle ki, ilk kez "kâfir" bir millete İslam toprağı kaybedilmiş bunun yarattığı psikolojik sarsıntı özellikle Osmanlı aydınında derin izler bırakmıştır. Naima Tarihi, 1700'lü yıllarda Osmanlı toplumunun ve tarih

⁴¹Mustafa Oral, *Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1910-1940)*, Ankara 2006, s. 63.

⁴² Bekir Kütükoğlu, "Vak'anüvis", *DİA*, Cilt 42, s. 458.

⁴³Daha sık kullanılan adıyla Naima Tarihi; Franz Babinger, *a.g.e.*, s. 269.

⁴⁴Cornell Fleischer, *a.g.e.*, s. 246.

yazıcılığının göreceği önemli bir yenilik olan matbaadan faydalanmış, İbrahim Müteferrika'nın kurduğu matbaada iki cilt halinde basılmıştır⁴⁵.

Mustafa Naima Efendi'den sonra işbaşına getirilen vak'anüvislerden Mehmed Raşid Efendi döneminde vak'anüvislik önemli bir devlet hizmeti sayılmaya başlanmıştır. Hatta olayları doğru biçimde aksettirebilmeleri için kendilerine bürokratlarca kolaylık gösterilmiş, bilgi paylaşılmış, zaman zamanda gizli konular vak'anüvislere bildirilmiştir⁴⁶. Mehmed Raşid Efendi'nin eseri olan *Raşid Tarihi* de İbrahim Müteferrika tarafından iki kez basılmıştır⁴⁷.

Vak'anüvislik, her zaman çok itibar gören bir iş sayılmamış, zaman zaman değerinden kaybetmiş, gözden düşmüştür. Bunda şüphesiz tarihi metinlere duyulan ihtiyacın dönem dönem artıp azalması etkili olmuştur. Henüz farklı siyasi ideolojilerden beslenen aydın merkezli tezli tarih yazıcılığının var olmadığı da düşünüldüğünde tarihi metinler üzerinden bir çokseslilik yakalanması ve farklı düşüncelerin ortaya atılması da mümkün değildir. Yalnızca saray çevrelerin oluşan hizipler ve bu hiziplerin taraftarı olduğu şahısların ön plana çıkarıldığı anlatımlar mevcuttur. Bu durum da tarih metninin ve/veya tarihçinin kazanacağı önem üzerinde belirleyici olacaktır. Bununla birlikte, bizzat padişah III. Selim'in takdirini kazanmış olan Ahmed Vâsıf Efendi ve Şanizade Mehmed Ataullah gibi müverrihler de yetişmiştir.

Vak'anüvislik bir kurum olarak Ahmed Cevdet Paşa'dan Ahmed Lütfi Efendi'ye, Abdurrahman Şeref Bey'e ulaşsa ve Osmanlı'nın yıkılışına kadar yaşasa da⁴⁸, esasen II. Mahmud devrinde, 1820'lerin sonlarından itibaren gözden düşmeye başlamıştır⁴⁹. Yine de bu gözden düşüş iddiası tartışmaya açık bir durumdur. II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağını kaldırmasının hemen akabinde vak'anüvis Mehmed Esad Efendi'ye emriyle *Üss-i Zafer* adlı bir tarih yazdırarak, yeniçerilerin imhasını

⁴⁵Bekir Kütükoğlu, *a.g.m.*, s. 458.

⁴⁶Mustafa Oral, *a.g.e.*, s. 64.

⁴⁷Halil İnalçık, *a.g.m.*, s. 228.

⁴⁸Halil İnalçık, *a.g.m.*, s. 229. Bahsi geçen makalede aydınlatıcı bir vak'anüvis tablosu okuyucuya sunulmuştur. Bu tabloda Osmanlı Devletinde resmen görev yapmış olan tüm vak'anüvisler Mustafa Naima Efendi'den Abdurrahman Şeref Bey'e kadar kronolojik sırasıyla ve görev yılları ile çalışmalarının isimlerini de içerecek şekilde yer almaktadır.

⁴⁹Mustafa Oral, *a.g.e.*, s. 66.

“*haklı gerekçeleriyle*” anlattırıştır⁵⁰.Devletin resmi gazetesi olan *Takvim-i Vekayi** yayın hayatına 1831 yılında başladığında bundan en fazla vak'anüvislik makamının kendisi etkilenmiştir⁵¹. Osmanlı, söylemek istediklerini artık tarih metinlerinin sayfalarından çok günü gününe çıkan gazetelerin satırlarında anlatacaktır.

Resmi bir gazetenin çıkması kadar vak'anüvis tarihçiliğine etki edecek olan ikinci bir unsur da Tanzimat çağına giriliyor olmasıdır. Bu devirde, Osmanlı Devleti ideolojilerle tanışıp, resmi makamlar ve aydınlar yoluyla bu ideolojileri Osmanlı Devletinin geleceğine zarar vermeyecek hale dönüştürme; bununla birlikte bahsettiğimiz ideolojilere koşturarak kendi ideolojisini ortaya koyma çabası içinde olacaktır. Bu süreç, temelinde bir tez olan tarihi metinlerin inşasını hızlandırdığı gibi, farklı fikirlerden beslenen tarihi metinlerinde bir arada üretilmeye başlandığı bir evre olacaktır. Tanzimat sonrası vak'anüvisleri de şüphesiz bu yeni halin, geleneğin geleceğe dönüştüğü yolun birer durağı olacaklardı.

1.1.2. Tanzimat Sonrası Osmanlı Tarihçiliği

Tanzimat Sonrası Osmanlı tarihçiliğinin ana hatlarını tek başlık altında çıkarmak gerçekten çok zor bir iştir. Çünkü tarih yazıcılığı, başlangıçtan beri geldiği ana yoldan pek çok farklı tali yola ayrılarak, çeşitlenmeye bu dönemde başlayacaktır. Dahası 1908'de ilan edilen İkinci Meşrutiyet'in ardından, özgürlük nidasının peşi sıra gelen düşünce akımları, tarihçilerde ki ilgi yelpazesini sonuna kadar açmış, tarih yazıcılığı profesyonelleşmenin ve eskiye nispeten sağlam bir metodoloji ile ayaklarını yere daha sağlam basmaya çalışmanın getirdiği özgüvenle daha da çeşitlenmiştir. Tabii bu durum ortalamanın üzerinde ve hatta kaliteli bir tarihçiliğin

⁵⁰ Franz Babinger, *a.g.e.*, s. 385.

**Takvim-i Vekayi* Osmanlı Devletinin ilk resmi gazetesidir. İlk kez 1 Kasım 1831 tarihinde Türkçe olarak yayınlanmıştır. Günlük olarak çıkan gazete, iç ve dış haberlere yer vermiştir. 5 Kasım 1831 itibarıyla Fransızca bir baskısı da yapılmaya başlamıştır. İmparatorluk içindeki azınlıkların dilleri olan Rumca, Ermenice, Arapça ve zaman zaman da Farsça sayıları da yayınlanmıştır. Cumhuriyet döneminde ki Cerideyi Remiye/Resmi Gazete geleneğinin de başlatıcısı sayılmaktadır. Detaylı Bilgi için bkz. Nesimi Yazıcı, “*Takvim-i Vekayi*”, *DİA*, S. 39, s. 490-492.

⁵¹Bekir Kütükoğlu, *a.g.m.*, s. 461.

yapıldığı düşüncesine bağlanmamalıdır. Kastedilen tarihçiliğin seyrinde yaşanan kırılmanın öncekilerden çok daha karakteristik oluşuyla ilgilidir.

Tanzimat dönemi, Tanzimat'tan İkinci Meşrutiyet'e kadar Osmanlı tarihçiliği ve II. Meşrutiyet Devri Osmanlı tarihçiliği olmak üzere iki alt başlıkta incelenebilir. Böylelikle Osmanlı tarihinde önemli bir kırılma noktası olarak görülen II. Meşrutiyet devrinin tarih yazıcılığında ki etkisini daha net ortaya konulacaktır.

Çalışmanın alt başlıklarından ilki Tanzimat devrinin en can alıcı sorusu olan yenilikçi mi gelenekçi mi olunmalı sorusuna, müverrihlerimizin açısından bakmaya çalışacak olup, tarihçiliğimizin bu devirde nasıl işlediği sorusuna cevap arayacakken, ilk kez ortaya çıkacak olan Türkçü tarih yazımına da işaret edilecektir. İkinci alt başlıkta ise II. Meşrutiyet devri tarihçiliği iki farklı siyasi düşünce ve onların üretildiği/temsil edildiği yer olan kurumlar ekseninde ele alınacak, bir sonra ki ana başlık olan 'Erken Dönem Cumhuriyet Tarihçiliği' ile aslında nasıl bütünleştiğine de temas edilecektir.

1.1.2.1 Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Osmanlı Tarihçiliği

Tanzimat devrinin Osmanlı tarihçiliğinde ki en büyük tesiri, fikri anlamda yaşanan gelişmeler neticesinde Osmanlı aydınlarının düşüncelerini tarih üzerinden anlatmaya başlamaları olmuştur. Saray merkezli tarihçilik, resmi gazetenin de kurulmasıyla, resmi söylemin meşrulaştırılması işini başka kanallara aktarırken, ülkelerinin içinden geçtiği zor şartları idrak etmiş ve buna bir önlem düşünmüş olan Osmanlı aydınları kendi tezlerini tarih aracılığıyla dillendirmeye başlamışlardı.

Tanzimat devrinde tarihçiliğiyle çağdaşlarının bir adım önünde olan kişi şüphesiz Ahmed Cevdet Paşadır⁵². O, klasik Osmanlı saray tarihçileri gibi, bir sipariş üzerine yazmaya başladığı *Tarih-i Cevdet* adlı eserini zamanla klasik tarzdan kopuşun gözlemlendiği, tam manasıyla bir geçiş dönemi yazımına çevirmiştir⁵³. Bunu yaparken Cevdet'in 'Tanzimat', 'Terakki', 'Saltanat', 'Avrupa', 'İbn-i Haldun' gibi

⁵² Yenal Ünal, "Türkiye'de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, s. 191.

⁵³ Christopher Neumann, *Araç Tarih Amaç Tanzimat*, İstanbul 2000, s. 26.

kavramlar ve isimler üzerinde değişen fikirleri metnin akışını tayin etmiştir. Cevdet'te metnin bütünlüğünü sağlayan şey olaylar arasında ki kronolojik sıradan ziyade Cevdet'in olaylar örgüsünün içine serpiştirdiği yorumlarıdır⁵⁴.

Şehabettin Tekindağ; bütün bir XIX. asrı, Cevdet asrı olarak nitelendirmekten çekinmemiş, onun bir yüzyılın tarih yazıcılığına damgasını vurduğunu söylemiştir⁵⁵. Bunu yaparken, Tekindağ'ın en büyük dayanağı Cevdet'in Osmanlılarda ilmi tarihçiliğin kurucusu olduğu yönündeki genel kanıdan etkilenmiş olmasıdır. Ancak Cevdet'te akademik tarihçilik yapma düşüncesinden çok farklı bir düşünce vardır. Cevdet sıkı bir İbn-i Haldun taraftarıdır. Pek çok Osmanlı aydını gibi O'nun görüşlerine hayranlık duymaktadır ve yine pek çok Osmanlı aydını gibi, Haldun'un devletlerin ömrünün bir yüzyıl olacağı, devlet yapısının doğup büyüyen ve sonunda yaşlanıp ölen canlı bir organizma olduğu metaforu ile Osmanlı'daki "*Devlet-i Ebed Müddet*"* kadesini bir düzlemde buluşturamama kaygısını yaşar⁵⁶. Devletinin içinden geçtiği buhranlı yılları anlatan tarihi Devleti-i Aliyye'yi çöküşten kurtarmak için yazılan bir formüldür⁵⁷. Cevdet'te tarih, devletin devamlılığını sağlayacak bir araç haline gelir⁵⁸.

Tarih-i Cevdet'te, farkında olmamız gereken bir diğer husus, eserinde kullandığı kaynakları sıkı bir kritik süzgecinden geçirip öyle kullanması ve ilgili belgelerin nüshalarını eserinin sonuna ekletmesidir. Şeklen önemli bir yenilikte olsa Cevdet görmek istediği belgeleri görüp istemediklerinden bihaber kalmayı başarabilmiş bir müverrih olmuştur⁵⁹. Bununla birlikte siyasi olaylar ve salt Osmanlı tarihiyle de kendisini sınırlamamış, insanlık tarihiyle ilgili gelişmeler ve çağının önemli olaylarını da eserinde okuyucuya aksettirmiştir. Cevdet batılı tarihçilerden yararlanırken bunun zorunlu olduğunu da söylemiştir⁶⁰. Yaşadığı dönemden sonraları

⁵⁴Christopher Neumann, *a.g.e.*, s. 166.

⁵⁵Şehabettin Tekindağ, *a.g.m.*, s. 661.

*Türkler 'de Devletin sonsuza kadar yaşayacağını, dünyaya nizam verecek kutlu devletin hep baki kalacağını ifade eden kavramdır.

⁵⁶İlber Ortaylı, *Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarih Yazımı*, s. 96.

⁵⁷İbrahim Şirin, *Osmanlı'da Tarihin Anlam Arayışı*, s. 559.

⁵⁸Christopher Neumann, *a.g.e.*, s. 156.

⁵⁹Cevdet'in Yeniçeri Ocakları ve Vaka-i Hayriye'ye bakışı bu savın tipik bir örneğidir. Christopher Neumann, *a.g.e.*, s. 117-118.

⁶⁰Mustafa Oral, *a.g.e.*, s. 71-72.

bile Osmanlı aydınının gözünde Cevdet, özellikle Batılı usulleri kullanmaya çalışması ve yazdığı *Tarih-i Cevdet* ile yenileşme döneminin en büyük temsilcisi olarak da okunabilmiştir⁶¹.

Klasik vak'anüvis tarzını değiştirmeye başlayan üslubu ve tezli tarihçiliğin ilk örneği sayılabilecek eserin sahibi olan Cevdet'in arkasından gelen ve tam kırk yıl boyunca vak'anüvis olarak iş başında kalacak olan kişi Ahmet Lütfi Efendi olmuştur. Ancak onunla alakalı söylenebilecek en doğru söz, görev süresinin uzunluğuna yani bahsi geçen kırk yıla aldanılmaması gerektiğidir. Çünkü kendisi, Ahmet Cevdet tarzını devam ettirmeyi deneyip bunda başarılı olamamış ve neticede Takvim-i Vekayi'nin bir takipçisi olmaktan ileriye gidememiştir⁶². Mükrimin Halil Yinanç da Ahmed Lütfi Efendi için 'Ehliyetsiz' ve 'Kabilyetsiz' sıfatlarını kullanmıştır⁶³.

Tanzimat'tan sonra Osmanlı tarihçiliğine etki eden, onu klasik yapısının içine oturtan çerçevelerden çıkmaya zorlayan büyük bir amil vardır. Devlet mekanizmasında ıslahatlar yoluyla gidilen değişiklikler, dış siyaset ve kaybedilen savaşlardan sonra ortaya çıkan yeni Osmanlı haritası ve "çağın ruhunun" Osmanlı Devletine ve Osmanlı insanına dokunduğunda meydana gelecek olan zihniyet değişimi, tarihçiliği de şüphesiz etkileyecektir.

Şurası çok açıktır ki, Osmanlı hızla değişmektedir. Öyle ki 1700'lü yılların tablolarında ki padişahlar, 1800'lü yılların tablolarındakilere pek benzememektedir. Geçen zaman, değişmeyen siyasi ve askeri başarısızlıklar, klasik dönem ile kıyaslandığında bir yüz yıllık zaman diliminde ancak alınacak mesafenin sadece bir on yıllık zaman diliminde alındığı ortamda düşünce akımı içinde düşünce akımları doğmuştur. Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük olarak sayabileceğimiz akımlar savunucuları entelektüel çevre tarafından tarihe yazımına yansıtılmışlardır.

Bu akımlardan Osmanlıcılık olarak adlandırılan cereyanın savunucularından olan Mustafa Celaleddin Paşa, "yarı Osmanlıcı yarı İslamcı" şeklinde tarif edilebilecek Namık Kemal ve Türkçülük olarak adlandırılacak düşüncenin

⁶¹ Ahmet Saib Bey'in Cevdet hakkında yorumları için Bkz; M. Kaan Çalen, *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Tarih Düşüncesi*, İstanbul 2013, s. 187.

⁶²Şehabettin Tekindağ, *a.g.m.*, s. 661; Mükrimin Halil Yinanç, *a.g.m.*, s. 63.

⁶³Mükrimin Halil Yinanç, *a.g.m.*, s. 63.

tarafından Süleyman Paşa, Ahmed Vefik Paşa ve Necib Asım Bey, II. Meşrutiyet'in çok sesli ortamına gelinceye kadar geliştirdikleri tarih inşalarıyla Osmanlı tarih yazıcılığı içinde yerlerini almışlardır.

Tarih inşasını, entelektüel bir çaba ve siyasi bir hedefi olan bir kurguda ilk kez kullanan, aslen Leh asıllı olan, gerçek adı Konstanty Polkozic Borzecki olup 1848 İhtilali akabinde Osmanlı Devletine sığınan, daha sonra Mustafa Celaleddin adını alıp, Paşalığa kadar yükselen Mustafa Celaleddin Paşa'dır. Paşa, 1861 yılında *Les Turcs Anciens et Modernes* (Eski ve Yeni Türkler) adlı bir kitap yazmıştır. Burada Türklerin ari ırk ile-dolayısıyla Avrupalılar ile- yakın bir millet olduklarını lengüistik kanıtlar yoluyla göstermeye çalışmıştır. Ortaya bir *Touro-Aryan** ırk kavramı atarak, Türklerin de beyaz ırka mensup olduğunu savunmuştur⁶⁴.

Bunu yapmasında ki maksat; Avrupa'da ortaya çıkan uygarlığın beyaz ırka mensup brakisefal topluluklara özgü olduğunu savunan, *Darwinist*, ırkçı, Avrupa merkezci iddiaların yaygınlaşmasıdır⁶⁵. Bu durumun doğuya ve doğulu milletlere-nihayetinde Türklere- yansıması barbarlık yaftasıyla aşağılanmak ve bir noktada bu milletlere karşı izlenen sömürgeci politikaların meşrulaştırılması olacaktı. Paşa eseriyle bizim refleks tarihçiliği olarak adlandırdığımız tavrı göstermiş, 1930'lu yıllarda (Anadolu'nun işgalden kurtulmasından birkaç yıl sonra) ortaya çıkacak tarihçilik akımının örnek alacağı bir tarih metni ortaya koymuştur. 1860'lı yılların şartlarına döndüğümüzde ise Mustafa Celaleddin kendi kamuoyunda dahi ciddi bir etki yaratamamıştır⁶⁶.

Eski ve Yeni Türkler, İslam öncesi Türk tarihi çalışmaları tarihi adına ise önemli bir dönemeçtir. Bugün Türk tarihinin çeşitli evrelerinde var olduklarını bildiğimiz Peçenek, Bulgar, Avar, Uygur, On Uygur, Hazar, Kuman-Kıpçak, Oğuz ve Sabir gibi boylar ilk defa zikredilmektedir⁶⁷. Tabi aynı sayfalarda, okuyucuya sunulan boylar arasında bugün farklı etnik ve/veya kültürel kökenden gelen bazı

*Avrupalıların atası olarak kabul edilen Ari (Aryan) ırka mensup bir kol üzerinden Türklerin neşet ettiği iddiasını savunmak için geliştirilen kavramdır.

⁶⁴Mustafa Celaleddin Paşa, *Eski ve Modern Türkler*, İstanbul 2014, s. 179 vd.

⁶⁵Mustafa Celaleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 27.

⁶⁶Ercüment Kuran, *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, Ankara 2004, s. 72.

⁶⁷Mustafa Celaleddin Paşa, *a.g.e.*, s. 227-228.

Avrupalı boylarda verilmiştir. Bunlar arasında; Celtiberi (Kelt), İlliberi (İllir), Etrüsk, Basques, Arcadiens, Alan, Doriens ve Süevler dikkati çekenlerdir. Mustafa Celaledin'in bu tutumunda başlıca etken, Türkler ile Avrupalıların temelde bir tarihe sahip olduklarını ispat etme arzusudur. Bunun içindir ki bazı Türk boyları Avrupalı yapılmışken bazı Avrupalı kavimlerde Türk olarak zikredilmiştir. Düşünce ve hareket noktası itibarıyla bu tutum 1930'ların Tarih tezinde de gözlemlenebilmektedir.

Mustafa Celaledin'de tezimizin gelecek bölümlerinde asıl hareket noktamızı oluşturacak olan Avrupa Hunları ile ilgili yer alan bilgiler ise, bugün bildiklerimizin çok uzağında olmuştur. Eser de Attila Hunları şeklinde sadece bir yerde tartışılan Avrupa Hunları Türk olarak kabul edilmemiştir. Mustafa Celaledin "Ancak itiraf etmek gerekir ki, Avrupa'ya barbar göçleri ve istilaları tarihinde ve Çin yıllıklarının verdiği ipuçlarında Türklerin katkısını görmek zordur. Attila'nın, Çince Hiong'lar, Türk olduğu varsayımı, tarihçilerin birkaç alıntısıyla yeterince desteklenmiş olmaz" diyerek Attila hakkındaki görüşlerini ortaya koymuştur.⁶⁸

Mustafa Celaledin'in Latin Roma İmparatorluğu ile Türkler arasında koşutluk kurmak istediği, ikisi arasında tarihi bir bağ yaratma çabası içinde olduğunu hatırlayacak olursak Batı Roma'ya büyük zararlar vermiş ve yıkılışını hazırlamış, dolayısıyla Batının 'Barbar Türk' imgesine hizmet edecek bir tezi; 'Attila'nın Türk olarak kabul edilmemesini' savunduğu için,⁶⁹ Mustafa Celaledin'i kendi tarih tezi çerçevesinde tutarlı görebiliriz.

Mustafa Celalettin'den sonra Askeri Okullar Müdürü olarak Osmanlı devletine hizmet etmekte olan Süleyman Paşa, askeri okullar için yazdığı genel bir tarih kitabı hüviyetinde olan *Tarih-i Âlem* 'inde İslam öncesi devreye geniş sayılabilecek ölçüde yer ayırır. 993 sayfalık eserinin, 383'üncü sayfasından 543'üncü sayfaya kadar olan kısmı Türk tarihine ayrılmıştır. Hüseyin Namık *Türkçülüğün Tarihi* adlı kitabında Süleyman Paşa ve eseri için; "milli tarihimizi ilk defa yazıp, mekteplerde

⁶⁸Mustafa Celalettin Paşa, *a.g.e.*, s. 45.

⁶⁹Alıntıdan anladığımız kadarıyla Mustafa Celalettin Batı'da bazı tarihçilerin Attila-Hisong Nu-Türk bağlantısını kurduğunu bilmektedir.

okutulmasını sağladığını, bu suretle milli şuurun uyanmasına büyük bir hizmet yaptığını" söyler⁷⁰.

Eserinde yararlandığı temel kaynaklardan biri, Ahmed Vefik Paşa tarafından Çağatay lehçesinden Batı lehçesine aktarılmış olan Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türki*'sidir. İkinci ve daha önemli olarak da, de Guignes'in *Histoire Generale des Huns, des Mongoles, des Turcs el des autres Tatares Occidentaux** adlı eseridir⁷¹. Bu çalışma hakkında Hüseyin Namık "İşte bu mühim eser Türkoloji'nin temeli sayılmalıdır." yorumunu yapmıştır⁷². Temeline Ebulgazi Bahadır Han, de Guignes gibi müelliflerin yanı sıra Mirhond, Beyzavi Tarihi, Herbolot'un Şark Kütüphanesi adlı çalışmalarını da ekleyen Tarih-i Âlem, yukarıda sınırlarını verdiğimiz bölümde, Oğuz Han efsanesini anlattıktan sonra, Doğu Hunları, ardından Batı Hunları yani Attila Hunları hakkında bilgi vermiştir. İlerleyen bölümler Eftalitler, Doğu Göktürkleri, Batı Göktürkleri, Hazarlar, Macarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Uzlar, Ulahlar, Tatarlar, Topalar, Sienpiler ve Avarlara değinilen 17 sayfalık bir özetle devam eder⁷³.

Eser bizim için gerek Türk tarihinin İslam öncesi devirlerini doldurmuş pek çok boy ve devlete değinmesi açısından, gerekse de Attila Hunlarına 13 sayfalık yer ayırıp, özet de olsa bilgi vermesi açısından çok önemlidir. tabii ki bu yazınla günümüz İslam öncesi Türk tarihi yazını arasında ki fark, bilimsellik ve izlenen metodoloji ve hatta kaynakların doğru değerlendirilip doğru tarihi verilere ulaşabilme anlamında çok büyüktür. Burada önemli olan, bir ilkin gerçekleşiyor ve bir farkındalığın oluşuyor olmasıdır. Ahmet Özcan bu dönemeci "İslamiyet öncesi Türk tarihi Türkçülüğün⁷⁴ temeli olacak ve Osmanlı ile sınırlı tarih paradigması kırılmış olacaktır." sözleriyle değerlendirir⁷⁵.

⁷⁰Hüseyin Namık Orkun, *Türkçülüğün Tarihi*, Konya 1977, s. 54.

* Hunların, Türklerin, Moğolların ve daha sair tatarların Tarih-i Umumisi.

⁷¹Mehmet Tezcan, "Cumhuriyet Döneminde Türk ve İslam Öncesi Türk Tarihi ve Medeniyeti Yazımında Kaynakların ve Bilgilerin Kullanılması Üzerine", *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildiriler*, Ankara 2011, s. 75

⁷²Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 31.

⁷³Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 54.

⁷⁴Yeni cumhuriyetinde kurucu felsefesi olacaktır.

⁷⁵Ahmet Özcan, *a.g.e.*, s. 87.

Dönem içerisinde görüşlerini tarihi bir metni biçimlendirmek suretiyle dile getirmiş bir başka Osmanlı aydını da Namık Kemal'dir. O, tarihin bir saray ilmi olmaktan çıkıp topluma mal olması ve insanların eğitimi içinde kendisine yer bulmasında büyük katkı sahibidir. O'na göre geleceği tayin etmenin yolu tarihi bilmekten geçer⁷⁶. Demek ki Namık Kemal de Cevdet Paşa'da olduğu gibi devletin içinde bulunduğu sıkıntılı vaziyetleri giderecek çözümün tarih bilmekten ve toplumsal hafızanın bize göstereceği tecrübelerden faydalanmak olduğuna inanmıştır. O'na göre Çöken bir devletin ve dağılan bir milletin yeniden Osmanlı paydasında buluşabilmesinin yegâne yolu budur.

Namık Kemal yarattığı tarihi kahramanları ile -ki bu Yavuz Sultan Selim'de olmuştur, Celaleddin Harzemşah'ta olmuştur- batıya karşı doğuyu yükseltmesi için öykünülecek karakterler vücuda getirmiştir. Osmanlı-Batılı güçler problemine, ışığını tarihten tutan kahramanları ile çözüm aramıştır. Bunun yanında 93 Harbi sonrası milletin yaşadığı ruhsal çöküntüden kurtulup, halkın yeniden özgüven duyabilmesi adına tasvir ettiği kahraman anlatılarından faydalanmıştır⁷⁷. Böylelikle Namık Kemal'in çizdiği kahraman temaları hem ideolojik görüşünü desteklemişken hem de pratikte toplumsal bir bunalımı giderme noktasında araç vazifesi görmüştür. Aynı refleksin 1930'lu yılların tarihçiliğinde Attila figürü üzerinden devletten halka doğru, verilmek istenen mesajların aktarımında, geliştirilip geliştirilmediği de tezimizin sormak istediği sorulardandır.

Türkçü düşüncenin etkisiyle eser veren bir diğer önemli şahıs Necip Asım Bey'dir. Necip Asım ilk defa olarak bir Türk tarihini yayınlamıştır. Eserinde, Leon Cahun'un *Asya Tarihine Giriş* adlı çalışması esas alınsa da, Necip Asım doğu kaynaklarından da faydalanarak eserini genişletmiş ve 1900 senesinde yayınlamıştır⁷⁸. Burada özellikle Orta Asya Türk Tarihine eğilmiş, Türk ve Moğolların ırk ve tarih yönünden birbirine benzediğinden bahsetmiştir⁷⁹. Bu benzerlik, Osmanlı tarihçileri arasında ilk kez dile getirilmesi itibarıyla önemlidir.

⁷⁶İbrahim Şirin, *a.g.m.*, s. 263.

⁷⁷Erdem Sönmez, *Ahmet Rıza Bir Jön Türk Liderinin Siyasi-Entelektüel Portresi*, İstanbul 2012, s. 52.

⁷⁸Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 58.

⁷⁹David Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İstanbul 2004, s. 62.

İşte bu noktada Cahun'un tezlerinin etkisi Necip Asım'da gözlenebilmektedir⁸⁰. Necip Asım'ın Türk Tarihi'ne yönelik getirilmiş bir eleştiri ise "Rastladığı ve hoşuna giden bütün malumatı kitabına doldurmasından dolayı bu eser hatalarla dolu ve zayıf bir kitaptır"⁸¹ sözleriyle Mükrimin Halil Yinanç'tan gelmiştir. Necip Asım'ın Türk tarihçiliğine tek katkısı yazdığı Türk Tarihi olmamıştır. O, Orhun yazıtlarını tercüme ederek⁸², kendi toplumunu ilim camiasına bir katkı yaparken, yazılarında Türk milletinin Avrupa karanlık bir çağı yaşarken böylesi bir eser ortaya koymanın çok önemli olduğu yorumunu getirmesi de Türkçülüğü ve milli gururu yükseltmeye nasıl gayret ettiğine yönelik iyi bir örnektir⁸³. Necip Asım Göktürk harfleri üzerine yazdığı bir risaleyle *Aybet-ül Hakayık* adlı eserin Türk ilim âlemine tanıtılmasıyla önemli yayınlar yapmaya ve İslam öncesi Türk tarihi yazımına katkı sağlamaya devam etmiştir⁸⁴.

Tanzimat devri hudutlarında ele alacağımız bir başka müverrih ise Ahmed Vefik Paşa'dır. Kendisi Orta Asya Türklerinin tarihi ve Türklüğün menşeyini ortaya koyabilmek adına Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türki*'sini Batı Türkçesine aktararak yayınlamıştır⁸⁵. Dilde sadeleşmeye yönelik çalışmalarıyla, İstanbul Türkçesinin kökenlerini Çağatay lehçesinde bulmayı hedeflemiştir. Bu yöneliş, Orta Asya'da ki Türklerin saygıya değer atalar olduğu fikrini ilk kez uyandırmıştır⁸⁶. Sade bir dille yazdığı *Hikmet-i Tarih* adlı çalışmasında tarihe giriş ve metodolojik bir bölümden sonra, olimpiyat, Zülkarneyn ve hicri-miladi tarihler hakkında bilgi verip; ilk, orta ve yeniçağlar hakkında da malumat vermiştir⁸⁷. Bu kitap onun Darülfünun'da verdiği 'Hikmet-i Tarih' derslerinin notlarından oluşmaktadır. Yani Ahmed Vefik Paşa tarih yazıcılığıyla uğraştığı gibi tarih felsefesi üzerine de yoğunlaşarak düşünce üretmiş önemli bir şahsiyettir. Kendisi için Yusuf Akçura

⁸⁰Leon Cahun, Türk ve Moğolların birlikteliğinden ve aynılığın savunmaktadır. Eserinde de "Türk ve Moğol" ifadesi defalarca kez adeta bir tamlama yahut bir birleşik isimmişçesine kullanılmıştır. Leon Cahun, *Asya Tarihine Giriş, Türkler ve Moğollar*, İstanbul 2013, s. 8 vd.

⁸¹Mükrimin Halil Yinanç, *a.g.m.*, s. 80.

⁸²Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 59.

⁸³David Kushner, *a.g.e.*, s. 67.

⁸⁴Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 59.

⁸⁵Ercüment Kuran, *a.g.e.*, s. 76.

⁸⁶Şerif Mardin, "Türkiye'de İletişimin Modernleşmesinin Erken Bir Safhası Üzerine Bazı Notlar", *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, İstanbul 2008, s. 171-172.

⁸⁷Fevziye Abdullah Tansel, "Ahmet Vefik Paşa", *Belleten*, Cilt XXVIII, S. 109, Ankara 1964 s. 137.

"Osmanlı Türklerinde ki ilk Türkçü" demiştir. Fuad Köprülü ise Paşa'yı ilmi Türkçülüğün önderlerinden saymıştır⁸⁸.

Tanzimat dönemi tarihçiliği, bahsettiğim merhalelerden geçerek ve saray merkezli kronikçilikten aydın merkezli belli tezleri olan metinlere doğru gider vaziyette II. Meşrutiyet devrinin kapısına geldi. II. Meşrutiyet Devri ile birlikte, tarihçilerimiz sadece düşüncelerini meşruiyetle birleştiren bir tarihçilik yapmayı değil, akademik kıstasları gözeten, ilmi bir tarihçilik yapmayı da hedefleyeceklerdi. Mükrimin Halil Yinanç bu durumu;

"Bizde bütün içtimai ve harsi ilimlerde olduğu gibi tarihe dair ciddi ve ilmi eserlerin telif ve tercümesi faaliyeti hürriyetin ilanından yani 1908'den sonra başlamıştır... Avrupa'da ki tarih akademileri tarzında bir Tarih-i Osmani Encümeni kurulması Meşrutiyetten sonra olmuştur."⁸⁹ sözleriyle özetlemiştir.

Adı geçen kurum ve Osmanlı tarih yazıcılığının temas edilmemiş son parçası bir sonra ki başlığımızda ele alınacaktır.

1.1.2.2. II. Meşrutiyet Devri Osmanlı Tarihçiliği

Siyasi olduğu kadar fikri anlamda da büyük bir değişim getiren II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Osmanlı Devleti tarih sahnesinde ki son 14 yılına giriyordu. Bahsi geçen zaman dilimi Osmanlı için savaş, isyan, toprak kayıpları, göç gibi kavramları alışlageldik hale getirecekti. Bu karışıklık ortamında politik sorunların, türlü iç çekişmelerin Osmanlı aydınınının karşısına çıkması uzun sürmedi. Osmanlı tarihçileri de güncel gelişmelerden etkilendiler. Karşılıklı olarak örgütlenen, ideolojik ayrılıklarını bir çatı altında toplanmak suretiyle, geçmişe kıyasla daha keskin hale getirdiler. Nitekim Meşrutiyet dönemi iki kurumun ve kurumların etrafında bir araya gelerek tarihi metinler ve eleştiriler üretmeye başlayan müverrihlerin çekişmesi arasında geçecektir: Tarih-i Osmani Encümeni ve Asar-ı İslamiyye ve Milliyye Tedkik Encümeni (Encümen-i Tedkik). Bu kurumların ortaya

⁸⁸Ercüment Kuran, *a.g.e.*, s.76-77.

⁸⁹Mükrimin Halil Yinanç, *a.g.m.*, s. 94-95.

çıkması ise artık tarih yazıcılığının kurumsallaşmaya başlıyor oluşu anlamına gelmekteydi.

1.1.2.2.1 Tarih-i Osmani Encümeni Çevresinde Tarihçilik

Modern ve tam manasıyla bilimsel bir çerçevede içerisinde olan bir tarih yazımı ihtiyacı henüz karşılanamamışken, II. Meşrutiyet ile beraber doğan bir kurum, Tarih-i Osmani Encümeni bu alanda ortaya çıkan ve akademik kıstaslar içerisinde tarih inşa etmeye çalışacak olan ilk kurum olmuştur. 27 Kasım 1909 tarihli padişah iradesi ve 12 kişilik kurucu kadrosuyla Tarih-i Osmani Encümeni faaliyete başlamıştır. Encümenin 12 asil üyesi; Abdurrahman Şeref, Ahmet Tevhit, Ahmet Refik, Ahmet Mithat, İskender Hoci, Eftalettin, Diron Kılıkyan, Zühdi, Ali Seydi, Karolidi, Mehmet Arif, Necip Asım Efendilerden müteşekkil iken, yedek üyeler Ali Emiri, Tevfik Paşa, Halil Ethem, Safvet, Süleyman Nazif, Arifi Paşa, Osman Ferit, Faik Reşat, Mehmet Galip, Musa Kazım, Mistadikidis Efendilerden oluşmaktaydı⁹⁰.

Encümenin kuruluş sebeplerine geçmeden önce, bilinmesi gereken önemli bir husus, Encümenin kurulduğu vakit kendisini nasıl bir ortamın içinde bulduğudur. Köprülü, bu sorumuza ışık tutup cevap olabilecek birkaç satır yazmıştır:

"Memleketimizde asırlardan beri en çok rağbet ve itinaya mazhar olan iki uğraş hiç şüphe yok ki şairlik ve tarihçiliktir.(...) Meşrutiyetin ilanından sonra, eski iradenin şiddetle men ettiği tarihçilik merakı memlekette adeta aşırı bir surette hüküm ferma olmaya başladı. Hergün bir tarih eseri meydana çıkıyor, bilhassa 'Seignobos'* heyecan ve tapınılarak muhtelif kalemlerce tercüme olunuyor, *Tarih-i Siyasi*, *Şark Meselesi*, *Tarih-i İslam* gibi unvanlara kitapçı camekânlarında sık sık tesadüf ediliyordu.(...) Asıl garip cihet, bu esnada milli tarihimize ait ve şahsi hiçbir

⁹⁰Halil İncalcık, *a.g.m.*, s. 230.

*Charles Seignobos; Osmanlı tarihçiliğini II. Meşrutiyet yıllarında yoğun şekilde etkilemiş Fransız Tarihçi.

eser-i ilmiyenin meydana çıkmamış olmasıdır. Memlekette müverrih ve âlim yokluğunun en aşikâr misallerinden birini de bu teşkil ediyordu."⁹¹

İşte bu eleştirilerin de bize gösterdiği Tarihi akademik kıstaslar içinde ele alacak, batı tarzı bir kurumun olmayışı Encümenin kuruluşunun temel nedeni olmuştur. İkinci olarak, Meşrutiyet dönemi başlarında hâkim görüş olan Osmanlıcılığın; bir Osmanlı Milleti yaratma girişiminde tarihsel temeller araması, Encümene yüklenen bir Osmanlı tarihi yazma vazifesinin ardında yatan nedendi⁹². Encümen üyeliklerine dâhil edilen Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşı Diron Kilikyan ve Rum asıllı Mistadikidis Efendi de pratikte Osmanlıcılık ideolojisinin saraya yakın bu tarih kuruluşunun vizyonunda yerini koruduğu sonucu çıkartılabilir. Encümen, sarayın bu arzusu doğrultusunda mufassal bir Osmanlı tarihi yazmayı temel amacı edinecekti.

Encümenin Osmanlı tarihini yazmakta ne derece muvaffak olduğuna gelmeden evvel temas edilmesi gereken bazı ilkler vardır. Şöyle ki, Encümen kaynak taramasına verdiği öneme binaen Anadolu'da ki önemli merkezlerde kütüphane taraması yaptırmış, Bursa ve Konya'da çok olumlu sonuçlar almakla kalmayıp; bu iki vilayette birer şube açılması gündeme gelmiştir. Bu durum Osmanlı'da yerel tarihçiliğin başlaması adına kaydedilen ilk gelişmedir⁹³. Bahsi geçen tarama faaliyetinin bize gösterdiği en önemli şey, Encümen'in batılı manada modern tarihçilik yapma düşüncesine yaklaştığıdır. Tarih ilk defa resmi kurumla eliyle payitaht dışına çıkmış ve taşradan gelecek bilgilerin de –tabii işine yaradığı ölçüde– peşine düşmüştür.

Abdurrahman Şeref Bey nezaretinde Ahmed Refik ve Mehmed Arif Bey'ler ve onlara bağlı bir ekip de Osmanlı arşivine ilk kez girerek tasnif ve neşriyat faaliyetlerinde bulunmuştur. Belge kullanımının başlaması ve encümenin belgeye dayanan yayınlar yapmayı vazife olarak görüp, fiiliyata geçirmesi modern tarih anlayışının Osmanlılarca yakalanmaya çalışıldığının bir göstergesi olarak

⁹¹Fuat Köprülü, "Bizde Tarihçilik ve Müverrihler Hakkında", *Milli Tarihin İnşası*, İstanbul 2011, s. 33.

⁹²Ahmet Özcan, *Türkiye'de Popüler Tarihçilik*, Ankara 2011, s. 113.

⁹³Mustafa Oral, *a.g.e.*, s. 94.

düşünülmelidir. 1909-1914 yılları arasında bu faaliyet devam ettirilmiştir. Encümen arşive dayalı, tasnif ve tanzimden geçirilen belgelerle neşriyat yapmanın öncüsü konumuna gelmiştir. Ahmet Refik arşive dayalı yayınlarıyla İsveç Bilimler Akademisi ve Macar Ulusal Arşivi tarafından takdir ve taltif edilmiştir⁹⁴.

Mufassal bir Osmanlı tarihi yazımına yönelik girişim ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Mayıs 1917'de basılan birinci cildi hiçbir zaman ikinci cilt takip etmemiştir⁹⁵. Bunda savaş döneminin getirdiği ağır şartlar kadar Encümene yöneltilen sert eleştirilerin de payı vardır. Köprülü: "Umumi kütüphanelerin birinden herkesin malumu olan gayri matbu bir metni kopya ederek aralarına vak'anüvis tarihlerinden bazı firkalar karıştırmakla kıymetdar bir eser-i tarih vücuda getirdikleri zannına düşenler Garb müverrihlerinin eserlerini hiç olmazsa fihristlerinden okusalar, Avrupa'daki müteaddit tarih encümenlerinin nasıl ve ne kıymette makaleler içermek olduğunu görseler, fena bir üslupla Selaniki tarzında vak'ayiname yazmaktan sıkılırlardı"⁹⁶ sözleriyle Encümene yüklenmektedir.

Köprülü'nün yer yer yıkıcı denilebilecek eleştirileri temel gayesi Osmanlı tarihi ile çağdaş metodolojiyi birleştirmek olan kurumun çalışmasını boşa çıkarmaktadır. Yazılan eserin batılı tarzda olma kaygısına karşılık "Batılı bir eserin fihristine bile bakılsa sonuç böyle olmazdı" mealinde ki eleştiri, aynı zamanda ortaya konulan eseri 17. yüzyılın kronikleri ile denk görmesiyle eseri değersizleştirmiştir. Eserle birlikte, Encümen ve yürüttüğü faaliyetlerin niteliği de tartışmaya açık hale getirmiştir.

Encümene yönelik bir diğer eleştiri Fransa'daki eğitim hayatı sürecinde önemli tarihçilerden dersler alıp tarih felsefesi ve metodolojisine düşkün olduğunu bildiğimiz Yusuf Akçura'dan* gelmiştir. Akçura, encümene yönelik eleştirilerini üç ana maddede toplayarak neşretmiştir. Bunlardan birincisi; Osmanlı tarihinin genel

⁹⁴Mustafa Oral, *a.g.e.*, s. 95-96.

⁹⁵Hasan Albayrak, "Tarih-i Osmani Cemiyetinin Osmanlı Tarihi Yazma Serüveni", *Tarih ve Toplum*, S. 52, , Nisan 1988 İstanbul, s. 41.

⁹⁶Fuat Köprülü, *a.g.m.*, s. 36.

*Türkçülük düşüncesinin ideologlarından birisi olan Akçura, 2 Aralık 1876'da Ulyanovsk'da doğmuş, 12 Mart 1935 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. 1904 yılında yayımladığı *Üç Tarz-ı Siyaset* adlı eseri Türkçülük akımının manifestosu niteliğindedir. Bkz: Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, TTK Yayınları, "Enver Ziya Karal'ın Önsözü", Ankara 2014, s. XVII.

Türk tarihinin bir aşaması olarak ele alınmamasıdır. İkinci olarak, tarihi yapan halkın tarih yazımında unutulmuş olmasıdır. Üçüncü ve son olarak da, Encümenin programında iktisadi ve sosyal durumun yer almayışıdır⁹⁷. Bunlara ek olarak Köprülü, Akçura'nın ikinci maddesine paralel şekilde "askeri ve siyasi hadiselerden başka hiçbir şeyi tarihin saha-i tetkikine kabul etmiyorlardı"⁹⁸ diyerek bu durumun yanlışlığına ve tarihi metinlerde yarattığı boşluğu dikkat çekmek istemiştir.

Encümenin, tarih yazıcılığı tarihine kazandırdığı bir diğer argüman ise *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* adı altında çıkardıkları, Osmanlının ilk ilmi tarih dergisidir. Dergi 14 Nisan 1913 tarihinde ilk sayısı ile yayım hayatına girmiş, ilk makalesi Osmanlı Arşivi üzerine Abdurrahman Şeref Bey tarafından yazılmıştır. Dergi ilk sekiz yılında, iki ayda bir sayı olmak üzere yayınlanarak 1 Şubat 1918 tarihine kadar 48 sayı çıkmıştır. Mütareke döneminde yaşanan sıkıntılar sebebiyle 49-62. sayılar birleşik olarak 1 Haziran 1921'de, 62-77 numaralı sayılar ise yine bir ciltte 1 Kasım 1923'de yayınlanmıştır⁹⁹. Encümene yönelik sert eleştirilerini naklettiğimiz Köprülü bile "...itiraf etmeliyiz ki, Tarih-i Osmani Encümeni, bilhassa neşrettiği mecmua ile araştırmacılara çok hizmet ediyor... Keşke tarih Encümeni Mecmuasına mümasil birkaç mecmuamız olsa..."¹⁰⁰ diyerek övgüsünü gizleyememiştir.

Encümen saltanatın kaldırılmasında sonra değiştirilerek Türk Tarih Encümeni adını alacak, 1928 yılında ise dergisiyle birlikte kapatılmasıyla son bulacaktır. Bu değişiklik genç cumhuriyetin Türk adını ön plana çıkartmak ve milli kimliğe vurgu yapmak refleksinin tarihçiliğimiz de kendisini gösteren bir işaretidir. Türk Tarih Encümenine ilerleyen sayfalarda bilhassa değinilecektir.

II. Meşrutiyet devrinde Osmanlıcılık, Tarih-i Osmanî Encümeni içerisinde temsil edilirken, hızla gelişmekte olan Türk milliyetçiliği, Meşrutiyet devrinde ki bir diğer ana akım, başka kurumların çatısı altında temsil edilmiştir.

⁹⁷François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)*, İstanbul 1999, s. 75.

⁹⁸Fuat Köprülü, *a.g.m.*, s. 36.

⁹⁹Ahmet Özcan, *a.g.e.*, s. 115-117.

¹⁰⁰Fuat Köprülü, *a.g.m.*, s. 37.

1.1.2.2.2. Encümen-i Tetkik Çevresinde Tarihçilik

Meşrutiyet dönemiyle birlikte güçlenen Türkçülük akımı, önlerinde Tarih-i Osmani Encümeninin açtığı yoldan esinlenen Türkçü Osmanlı aydınları tarafından Encümen-i Tetkik'in kurulması suretiyle akademik bir ortama taşınmış oldu. Milliyetçilerin kurduğu bu cemiyetin temel amacı; millet oluşumunda aranılan tarihsel temelleri, Türklerin tarihi, edebiyatı, dilleri ve kültürleri gibi alanlarda araştırarak ortaya koymak ve Türklerin dünya tarihi içerisinde buldukları yeri tespit etmektir. Cemiyet adında yer alan İslamiyye kavramı İslamcılık ile Encümen arasında organik bir bağ olup olmadığı sorusunu sordursa da, Encümenin kuruluş arifesinde yaşanan siyasi gelişmelerin etkisiyle zaten İslamcı düşüncenin geçerliliğini yitirdiği bir süreçte olması ve Encümende ki isimlerin İslamcı düşüncüyü besleyen entelektüel şahsiyetlerden olmaması bu düşüncüyü boşa çıkarmaktadır.

İslam-Türk eserleri hakkında araştırmalar ve yayınlar yapması planlanan Encümen kurulurken, ilk sekiz üye Ziya Gökalp, Mehmed Fuad Köprülü, Ahmed Ağaoğlu, Halim Sabit, Hüseyinzade Ali, Yusuf Kemal, Mehmed Şemseddin ve Ali Emiri Efendilerden oluşmuştur. 23 Mart 1915'te çıkan bir padişah iradesiyle de Encümen resmen kurulmuş olup faaliyete geçmiştir¹⁰¹.

Encümen-i Tetkik'in ve kurucularının iyi anlaşılabilmesi adına, 1908 yılında kurulan Türk derneğinin devamı niteliğinde olan Türk Bilgi derneğinin bilinmesi elzemdir. Türk Bilgi Derneği tüzüğünde amacını:

"Türk diye anılan bütün kavimlerin mazi ve haldeki asar-ı atikasını, tarihini, lisanlarını, avam ve havas edebiyatını, etnografya ve etnolojyasını, ahval-i içtimaiyesini ve medeniyet-i hazıralarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp tarıştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasını ona göre tetkik etmek" şeklinde açıklamıştır. Munis Tekinalp'te; "Hükümet ve İttihat ve Terakki Merkez Komitasından destek alan yarı resmi bir kuruluş" olarak tanıttığı

¹⁰¹Mustafa Oral, *a.g.e.*, s.115.

Türk Bilgi derneğinin amacını "ulusal temelde yeni bir dil, edebiyat ve uygarlık yaratmak" olduğunu söylemiştir¹⁰².

Necib Asım'ın başkanlığında bir araya gelen işte bu derneğin, bizi Encümen-i Tetkik'e bağlayan kolu ise Türkiyat Şubesi ve ona ruh veren üyeleridir. Bu üyeler Köprülüzade Mehmed Fuad, Akçuraoğlu Yusuf, Ahmed Agayef, Ahmed Cevdet, Ahmed Refik, Hüseyinzade Ali, Ziya Gökalp, Bursalı Mehmed Tahir, Andon Tıngır, Arif Fuad, Mahmud Mian Beylerden oluşan başkanlarıyla birlikte toplam on üç kişiydi. Bu ekip hakkında, Ahmet Özcan "...Bu bir temel olmuş, ikinci aşamada Asar-ı İslamiyye ve Milliyye Tetkik Encümeni (Encümen-i Tetkik) kurulmuş, her iki kurumun faaliyetleri günümüze kadar gelen Türkiyat Enstitüsünün¹⁰³ temeli olmuştur."¹⁰⁴ demiştir.

Encümen-i Tetkik için, esasında, bir Darülfünun kuruluşudur demekle yanlış olmayacaktır. Faaliyetleri üzerinde Ziya Gökalp'ın ciddi tesiri olmuştur. Encümen-i Tetkik, açıkça Türkçü tarih anlayışına sahip bir kurum olmuştur. Yönergesinde 'Türk' sözcüğü ilk kez bilimsel bir mana yüklenilerek kullanılmıştır¹⁰⁵. Böylece Fuad Köprülü'nün Tarih-i Osmani Encümeni hakkında yaptığı "...programında Türk kelimesini kullanmayacak kadar menşe-i vakayiden gaflet etmiş olan enstitümüz..."¹⁰⁶ eleştirisinin de içini doldurmuşlardır. Aynı konuda, benzer eleştirileri Yusuf Akçura'da yapmış, Türk adının neden kullanılmadığını –Tarih-i Osmani Encümeninde- sorgulamıştır¹⁰⁷.

Encümen, köklü bir Türk kültürünün varlığını ispatlamaya çalışırken, mümkün oldukça eski Türk eserlerine dayanmaya çalışmıştır. Bu bağlamda *Divan-ı Lügati't Türk ve Hibet'ül Hakayık* gibi Türk edebi metinlerinin eski örneklerini yayınlamış

¹⁰²Mustafa Oral, *a.g.e.*, s. 111-112.

¹⁰³Önce Darülfünun'a bağlı olarak kurulan, daha sonra İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi ve ardından 1981 yılında da İstanbul Üniversitesi rektörlüğüne bağlı bir araştırma merkezi olarak çalışan Türkiyat Enstitüsü ve araştırmamız sınırları dâhilinde ki faaliyetleri daha sonra ki başlıklarda ele alınacağı için burada detay verilmemiştir.

¹⁰⁴Ahmet Özcan, *a.g.e.*, s. 125.

¹⁰⁵Mustafa Oral, *a.g.e.*, s. 121.

¹⁰⁶Fuat Köprülü, *a.g.m.*, s. 37.

¹⁰⁷François Georgeon, *a.g.e.*, s. 194.

olmaları Türkoloji çalışmalarına yeni ufuklar açmıştır¹⁰⁸. Osmanlı öncesi Türk tarihinin ve Türklüğün Orta Asya'da ki evrelerinin araştırılması adına teşvik edici bir gelişme yaşanmıştır. Burada Gökalp'in Türklerin Orta Asyalı bir kavim olarak oradan dünyaya yayıldıkları iddiasını¹⁰⁹ -bir Anayurt tasavvuru içinde- destekler bir yönelişte gözlemlenmektedir.

Gökalp; "Türklüğün kelimelerde, mesellerde, masallarda, destanlarda izleri kalmış bir milli mefkuresi vardır ki bunu dağınık enkaz arasından bulup çıkarmak ve bunda mündemic olan kavmi 'ma-badettarih'i keşfetmek en büyük vazifemizdir"¹¹⁰. Sözü ile adeta Encümen'e gidilecek yeri göstermiş, Ağaoğlu Ahmet ise " Buradan Altaylara kadar hakikaten kendini bilir bir Türk milleti teşekkül edecektir."¹¹¹ diyerek amacı somutlaştırmıştır.

Encümen-i Tetkik'in *Milli Tetebbular Mecmuası* adıyla çıkardığı bir dergisi, yani resmi yayın organı olmuştur. Derginin niteliği üzerine Ahmet Özcan rahatlıkla "standartların üzerinde" demiş, onu Encümenin en yararlı faaliyeti olarak nitelendirmiştir. Mecmua yabancı akademik çevrelerce de dikkat çekmiş, şarkiyatçılığın oldukça ileri olduğu Almanya'da, Martin Hertmann, *Der İslam* dergisinde *Milli Tetebbular Mecmuası* hakkında bir yazı yazmıştır. Hertmann, mecmua hakkında genel bilgi verdikten sonra Köprülü'nün yazıları üzerinde özellikle durmuştur¹¹².

Encümen-i Tetkik Cemiyeti gerek içinde bulunduğu zorlu savaş şartları, gerek savaşın kaybedilmesinden sonra yakın temasta oldukları İttihatçı liderlerin gözden düşmeleri, tutuklanmaları, yurtdışına kaçmaları ve hatta Hükümet değişikliğinden sonra sürgüne gönderilmeleriyle birlikte çalışma düzenini yitirmiştir. Bunda temel etken içini doldurdukları Türkçü düşüncenin iktidar çevrelerinde kabul görmemesi etkiliydi. Ancak Türk Derneği ve Türk Bilgi Cemiyetinde kaynağını bulup gelişme gösteren bu ekip, Encümen-i Tetkik çatısı altında organize olmayı tecrübe etmiştir.

¹⁰⁸Mustafa Oral, *a.g.e.*, s. 127-128.

¹⁰⁹Uriel Heyd, *Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1980, s. 117.

¹¹⁰Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, İstanbul 2008, s. 44.

¹¹¹Mustafa Oral, *a.g.e.*, s. 120.

¹¹²Ahmet Özcan, *a.g.e.*, s. 124.

Türkiyat Enstitüsünün kurulması ile ise aynı ekip akademik anlamda en üst seviyeye çıkacaktır.

1.2. Erken Dönem Cumhuriyet Tarihçiliği (1923-1928)

Erken Cumhuriyet devri, aslında tarih yazıcılığında tam manasıyla bir ekolün ya da akımın hâkim olduğu bir devre değildir. Çünkü genç cumhuriyet henüz tarih yazımına hâkim olup onu yönlendirecek konumda değildir. Esasında değişen sadece yönetim biçimi olmuş, cumhuriyete merhaba denmiş gibi görünmektedir. Bu yorum kısmen haklı olsa da gerçekte dipten gelen bir değişim dalgası, tüm Türkiye'yi etkilemek üzeredir. Kazanılan Kurtuluş Savaşı, askeri zaferleri ve politik kazanımları ile iki üç yıl öncesinin yenik Osmanlılarına yeniden özgüven kazandırmıştı. Şüphesiz tarihçiler ve hatta tarih yazmaya çalışacak politikacılar da bu gelişmeleri tarihi metinlerini kurgularken kullanacaklardır. Bu özgüven gelecekte büyük iddiaları olan tezlerin ortaya konuşunda kendisini gösterecektir.

Bu şartlar altında, tarihçilikte ki büyük değişimin hemen arifesinde bir geçiş dönemi yaşanmıştı. Bu değişim Tarih-i Osmani Encümeni'nin Türk Tarih Encümeni adını alarak çalışmaya devam edecek oluşu örneğiyle somutlaştırılabilir. Encümenin 1928'e kadar 5 yıllık dönem içinde ki faaliyetleri söylenebileceklerinde temelini oluşturacaktır. Aynı süreç içerisinde Türkiyat Enstitüsü de kurulacak vefaaliyetlerine başlayacaktır. 1926 yılında Bakü'de düzenlenecek olan Tarih Kongresi de araştırmamızın bu başlığı altında söyleyebileceklerimizin son kısmını oluşturacaktır.

Erken cumhuriyet devri, Osmanlıların son dönem tarihçiliğiyle çok rahat biçimde eklemlendirilebilecek girift bir yapıdır. Bu yapının 1922 sonrası İslam öncesi Türk tarihine bakışını Gökalp'in "Milli Tarihimiz Nereden Başlar" makalesi adeta özetlemektedir. Makale bize bilinenlerin seviyesi ile ne kadar önemli bir yere geldiğini gösterirken, bilinmeyenler ve yanlış bilinenler ile de alınacak daha çok yolun olduğunu göstermektedir. Üslup itibarıyla Gökalp'in, bir milletin içinde

bulunduğu zor durumdan çıkış aracı olarak maziyi bilmesi gerektiği tezi¹¹³, metinden sezilebilmektedir. Tabii ortaya konulan bu makalenin bir tarihçinin kaleminden çıkmamış olması da dikkate değer bir başka ayrıntıdır.

Bahsi geçen makale, geniş Türk dünyasında Anadolu'da yaşayan Türkler'in menşeyini bulmayı hedeflerken, Oğuzların kökeni nedir? sorusuyla yola çıkmaktadır¹¹⁴. Gökalp, Oğuzları "Talez" uyuğuna bağlamaktadır¹¹⁵. Makalede Talez'ler Masacat (Massaget)'lara bağlanır. Massagetler hakkında ilk olarak ve en detaylı şekilde bilgi veren kaynak Herodotos'un *Tarih* adlı kitabıdır¹¹⁶. Gökalp Massagetlerin kadın hükümdarı "Domaris-Tomris"ten bahseder. Hâlbuki Tomris, İskitlerin Pers savaşlarında doğuda ordu yönettiği bilinen hükümdarıdır. Gökalp'ın Tomris'in oğlu olarak yazdığı Afrasiyap ise efsanevi bir İskit hükümdarı olup Tomris ile bir ana-oğul bağı yoktur¹¹⁷.

Gökalp, Talezlerin tarihi gelişimini anlatırken Hiyungnu (Hun), Eftalit (Akhun), ve Avarlar'dan bahseder. Avar bahsine gelindiğinde bir Bozkurt'un öncülüğünü yaptığı isyanda Göktürk reisi "Tuman" idaresinde Göktürklerin bağımsızlığını kazandığını yazar¹¹⁸. Hâlbuki Tuman Göktürklerin değil, Asya Hunlarının, Gökalp'ın Hiyungnu diye Çin kaynaklarında geçen şekliyle ismini zikrettiği büyük bir İmparatorluğun, bilinen ilk lideridir. Makalenin devamında Uygurlara ve Dokuz Oğuzlara değinilmiştir. Şimali Oğuzların bir kısmının Avrupa'ya göçlerinden, yine bu sahada var olmuş olan Peçenek ve Kumanlardan bahsedilmiştir¹¹⁹. Buğra Han ile İslam'a girmeye başlayan Oğuzların tarihi Selçuklulara bağlanıp, gerisi herkesin malumu olduğundan yazı nihayetlendirilmiştir.

“Milli Tarihimiz Nereden Başlar” adlı makale, İslam öncesi döneme dair çizdiği genel çerçeve bakımından önemle karşılanmalıdır. Bölüm genelinde ele

¹¹³Mehmet Ali Beyhan, “Ziya Gökalp’in Tarih Anlayışı ve Türk Medeniyeti Tarihi Adlı Eseri”, *Ziya Gökalp*, Ankara 2011, s. 319.

¹¹⁴Ziya Gökalp, “Milli Tarihimiz Nereden Başlar”, *Milli Tarihin İnşası*, İstanbul 2011 s. 119.

¹¹⁵Burada kastedilen "Töles Boyları" olmalıdır. Töles Boyları hakkında detaylı bilgi için Bkz. Ahmet Taşağıl, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, Ankara 2004, s. 41-47.

¹¹⁶Detaylı Bilgi için Bkz. Herodotos, *Tarih*, İstanbul 2010, s. 293-379.

¹¹⁷Detaylı Bilgi için Bkz. İlhami Durmuş, *İskitler*, İstanbul 2007, s. 87-91.

¹¹⁸Ziya Gökalp, *a.g.m.*, s. 120.

¹¹⁹Ziya Gökalp, *a.g.m.*, s. 121.

aldığımız Osmanlı Türk tarih yazımının İslam öncesi döneme bakışı ve onu nasıl ele aldığıyla ilgili varılan son noktayı temsil etmektedir. Tezimizin asıl hareket noktası Avrupa Hunları Gökalp'in makalesinde kendisine yer bulamamış olsa da –ki Gökalp'in bazı yazılarında Attila'yı ideal bir örnek olarak Türk halkına sunmasına rağmen¹²⁰- bunun sebebi 'Talez' boyu üzerinden gidilmesi ve onların Avrupa Hunları ile karışmamış oldukları düşüncesi olmuş olabilir.

Daha önce değindiğimiz gibi Türkiye büyük inkılâpların eşliğindedir. Türk Tarih Tezi Ortaya atılıp, tarih algısı ve düşüncesi temelden değişmek üzereyken Osmanlı ve özellikle Meşrutiyet devri tarihçiliğinden beslenen metinler ve metinleri inşa edenler için bu motivasyondan can suyu alacakları son yıllar yaşanmaktaydı.

1.2.1 Türk Tarih Encümeni

Cumhuriyetin ilanından sonra, faaliyetlerini daha önce incelediğimiz Tarih-i Osmani Encümeni ismi değiştirilerek Şubat 1924 yılında yeniden faal hale getirilmiştir. Kurum daha önceleri Sadaret'e bağlıyken cumhuriyetle birlikte Maarif Vekâletine bağlanmıştır. Yeni ismi ise Türk¹²¹ Tarih Encümeni olmuştur. Türk Tarih Encümeni 1924 yılında şu üyelerden oluşmuştu: Abdurrahman Şeref, Ahmet Refik (Altınay), Ahmed Tevfik (Ulusoy), Mahmud Efdalettin(Tekiner), Hüseyin Hüsamettin (Yazar), Halil Ethem (Eldem), Ali Seydi, Miralay Ali, Mehmed Ziya, Mahmud Kemal (İnci), Necip Asım (Yazıksız) ve Yusuf Behçet (Gücer).

Mustafa Oral, Encümenin yapısı hakkında, üyelerin çoğunun Darülfünun'da müderrislik yapmasına da dayanarak eskiye oranla daha türdeş bir yapıda olduğu ve yeni dönemde daha üretken ve etkin çalıştıklarını söylemiştir¹²². Encümenin başkanı Abdurrahman Şeref Efendi'nin vefatının ardından yeni başkan Ahmet Refik Altınay olmuştur. Ahmet Refik yeni cumhuriyette geleneksel tarihçilikten kopuşun ve milli tarih yazımının öncüsü olarak nitelendirilebilmektedir. O eski tarihçiliğin son,

¹²⁰Uriel Heyd, *a.g.e.*, s. 92.

¹²¹Daha önceki bölümde temas edildiği üzere Köprülü ve Akçura Encümeni Türk adını zikretmekten imtina etmekle suçlanmıştı. Görüldüğü üzere yeni yönetim Türk adına verdiği ve vereceği önemin ilk işaretini Encümene doğrudan Türk demek suretiyle hissettirmiş oluyordu.

¹²² Mustafa Oral, *a.g.e.*, s. 193.

modern tarihçiliğin ilk, popüler tarihçiliğin ise en iyi temsilcisi olmayı yaşadığı yıllarda başarmış; tarihi sevdiren adam olarak anılmıştır¹²³. Encümeninde Osmanlı tarihi çalışmalarından Türkiye tarihine doğru bir yöneliş içine giriyor oluşu, ulusal tarih yaratımının hanedan tarihçiliğinin önüne geçmesi, Ahmet Refik'in şahsında yapılan tanımlamayı doğrulamaktadır.

Encümen'in faaliyetleri arasında öne çıkanlar; Vesaik-i Tarihiye Tasnif Encümeni aracılığıyla yürütülen arşiv çalışmalarının devam ettirilmesi olmuştur. Yeni dönem de bu kurum da isim değişikliğine uğramış Tasnif-i Vesaik heyeti adını almıştır. Türk tarihi kaynaklarının yayınlanması da arşivlerin tasnifi ve tanzimi yanında Encümenin bir diğer ana uğraşı olmuştur¹²⁴. Bu dönemde Encümenin en büyük kazanımlarından biriside Mükrimin Halil Yinanç'ın Encümene katılması olmuştur. Kendisi, o yıllarda, Franz Babinger'in Encümeni ziyaretinde O'nun övgülerini almaya nail olmuş genç bir tarihçidir. Babinger, Mükrimin Halil için "Almanya da, kendisi ve kendisi gibi tarihe meraklı kişilerce çok iyi tanındığı ve takip edildiğini" söylemiştir¹²⁵.

Yukarıda, daha önce ki başlıkta, bahsedildiği üzere Tarih-i Osmani Encümeni adını taşıyan Osmanlılık fikrine hizmet eden Encümen, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundan sonra 'Türkiye Tarihi' üzerine yapılan araştırmalarla yeni tarih çizgisinin ne olduğunu, yelpazenin hangi yönde genişletilmeye çalışıldığını ortaya koymuştur. Yine de 1925 yılında yapılan yayın programına bakıldığında araştırmaların Osmanlı tarihi ekseninde sınırlı kaldığı ve genel Türk tarihine açılmadığı da dikkatlerden kaçmayacaktır. 1927'ye gelindiğinde tüm bu şartların ortasında Encümen bir yeniden düzenlemeye tabii tutulmuştur. Bunda etkili olan başlıca amil, dönemin Maarif Vekili olan Mustafa Necati Bey'in Ankara'da Milli Tiyatro, Üniversite, Milli Matbaa, Milli Müze gibi kurumları kurarak gelecekte ki 5 yıl içinde Ankara'yı Türkiye'nin ilim ve kültür merkezi yapma gayretidir. Bu düşünceyle birlikte Encümenin İstanbul'da ki Darülfünun ile ortaklaşa çalışmaları ve birbirlerini ikmal etmeleri fikri de ortaya atılmıştır. Bu fikirler ışığında Encümen, 6

¹²³İbrahim Caner Türk, "Osmanlı Son Dönem Tarihçisi-Eğitimcisi Ahmet Refik (Altınay) ve Tarih Eğitimi", *History Studies*, 2001, S. 3, s. 361.

¹²⁴Mustafa Oral, *a.g.e.*, s. 175.

¹²⁵Mustafa Oral, *a.g.e.*, s. 172.

Temmuz 1927 tarihinde yeniden kurulmuş, Encümene Darülfünun çevresinden Fuat Köprülü, Yusuf Akçura, Ali Canip Yöntem, Yusuf Behçet Gücer, Mükrimin Halil Yinanç ve Hamit Ongunsu dâhil edilmiştir¹²⁶.

Ahmet Refik Altınay'ın başkanlıktan ve Encümenden istifasından sonrasında başkanlığa Fuad Köprülü seçilmiş, böylece Köprülü, kuruluşundan beri eleştirdiği kurumun başkanı olmuştur¹²⁷. Daha sonra sırasıyla Halil Ethem Bey ve Ahmed Tevhid Bey de Encümenden istifa etmişlerdir¹²⁸.

Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası olan resmi yayın organını, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası* olarak değiştirerek 78. sayıdan itibaren eski sayı numarası parantez içinde verilmek suretiyle 1 numaradan başlayarak yayın hayatına devam ettiren Encümen yönetimi, 1926-1928 arasında 18 sayı daha çıkarmış, yeni harflerin kabulünden sonra çıkardığı 5 sayıyla daha varlığını sürdürmüştür¹²⁹. Aynı zamanda Türk Tarih Kurumu'nun da kurulduğu yıl olan 1932'de ise resmen feshedilerek, Türk tarih yazıcılığında ki yerini almıştır¹³⁰. Çünkü yerine kurulan, Türk Tarih Kurumu'nun çekirdeği sayılan, Türk Tarih Tetkik Cemiyeti ile artık Kemalist rejim olarak adı konacak bir merhaleye gelmiş sayabileceğimiz genç Türk hükümeti, kendi tezini ileri süreceği yeni kurumu yaratmış ve tarih paradigmasını başka kurumlar üzerinden yayma düşüncesini benimsememiştir. Belki de kendi eliyle kurduğu ve yüzde yüz hâkim olduğu yapının yanında bir ikinci, üçüncü yapıları bulundurmamak istememiştir.

1.2.2. Türkiyat Enstitüsü

Türk Bilgi Cemiyeti ve ardılı Encümen-i Tetkik'in misyonlarını tamamlamalarından sonra, Darülfünun çevrelerinin desteği ve Fuad Köprülü'nün çabalarıyla Darülfünun bünyesinde olmak kaydıyla bir Türkiyat Enstitüsü

¹²⁶Mustafa Oral, *a.g.e.*, s. 178-182.

¹²⁷Suavi Aydın, "20. Yüzyılın Başlarında Türkçülük, Türkoloji Çalışmaları ve Fuat Köprülü", *Mehmed Fuat Köprülü*, Ankara 2012, s. 149.

¹²⁸Mustafa Oral, *a.g.e.*, s. 183-184.

¹²⁹Ahmet Özcan, *a.g.e.*, s. 117.

¹³⁰Abdülkadir Özcan, "Tarih-i Osmani Encümeni", *DİA*, Cilt 41, s. 85.

kurulmuştur. Enstitünün çizgisi yukarıda saydığımız kurumların devamı niteliğinde olup ilk müdürü de Fuad Köprülü olarak tayin edilmiştir.

Köprülü uzun zamanlar düşlediği böylesi bir enstitüye şevkle sarılmış, yüksek ihtimal daha verimli çalışabilmek adına, Maarif Müsteşarlığı gibi hatırı sayılır bir görevden 12 Kasım 1924 tarihinde yani Enstitünün kurulduğu ve Köprülü'nün müdür tayin edildiği gün istifa etmiştir. Enstitünün kurulmasından evvel, kuruluş adına verilen taktirde Türkiyat sahasında yapılacak çalışmalara merkez olacak bir kurumun gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bu takrire imza koyanlardan biri olan Türkolog-tarihçi Necib Asım *İkdam*'da çıkan "Türkiyat Müessesesi" başlıklı yazısında şunları söyleyerek duygularını açığa vurmuştur:

"Rabbim! Tam kırk yıl uğruna her şeyi feda ettiğim şu milli mefkûremin tahakkukunu gördüğüm an ölmek için bana kuvvet ve metanet ihsan et."¹³¹

Enstitünün kurulabilmesinde cumhuriyet yönetiminin bilimsel düşüncüyü desteklemeye istekli tavrı kadar, Maarif Vekâleti bünyesinde İstanbul'da uluslararası bir Türkoloji Kongresi düzenleme isteği de yer almaktadır¹³². Bilimsel düşüncenin desteklenmesi düşüncesinin ardında, ümmetten millete geçişin sancılarının bir yansıması da bulunmaktadır. Nitekim Tarih-i Osmani Encümeni de vücuda getirilirken akademik çalışmaların yetersizliği başat etken olarak sunulmuşken asıl olan düşünce saray çevrelerinin ideolojisinin tarih metnine yansıtılmaktı. Kongre fikriyle ise yeni cumhuriyet, batıya ve hatta tüm dünyaya tanıtılıp, benimsetilmiş olacaktı. Cumhuriyet bilimsel bir kongreyle adını duyururken, Türkiye ve Mustafa Kemal isimleri de Türk dünyası tarafından iyice tanınacak, Türkoloji'nin hâkimi ve merkezi aynı zamanda da Türkçe konuşan dünyanın entelektüel başkenti İstanbul olmalıdır mesajı verilmeye çalışılacaktı. Ancak meselenin stratejik önemini hisseden Sovyetler, bu şansı genç cumhuriyete tanımamış ve tasarlanan kongreyi 1926 yılında kendi sınırları dâhilinde kalan Bakü'de yaparak bu rekabette önde kalan taraf olmuştur.

¹³¹Ahmet Özcan, a.g.e., s. 126.

¹³²Mustafa Oral, a.g.e., s. 192.

1926 Bakü Kongresi'ni bir kenara koyarsak, Türkiyat Enstitüsü uluslararası alanda gayet başarılı işler yapmıştır. Bunlardan bir tanesi Barthold, Thomsen gibi önemli Türkologların yazılarına resmi yayın organı olan *Türkiyat Mecmuası*'nda düzenli olarak yer vermekle kalmayıp ek olarak, Barthold'un İstanbul'a getirilerek Darülfünun 'da bir dizi seminer dersleri yapmasına aracılık etmektir. 1 Haziran 1926'da başlayan dersler tam 3 ay devam etmiştir. Ders notları 1927 yılında *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* adıyla yayımlanmıştır¹³³.

Türkiyat Mecmuası'nda çıkan yazıları ilgiyle takip edilen Fuat Köprülü, bakanlar kurulu kararıyla 26 Şubat- 6 Mart 1926 tarihleri arasında gerçekleştirilen Bakü Kongresi'nde Türkiye'yi dolayısıyla Türkiyat Enstitüsünü temsil etmiştir. Kongrenin açılışında Alman Türkoloğu Theodore Menzel'in kongrenin Rus kökenli Alman Türkoloğu Wilhelm Radloff adına düzenlenmesini talep etmesi; buna karşın Türk delegelerinde kongrenin Gaspıralı İsmail Bey adına düzenlenmesini istemeleri kongrenin arka planında nasıl bir mücadelenin olduğunu bizlere işaret etmektedir. Sonuçta kongre her iki âlim ve mütefekkir adına birden düzenlenmiştir¹³⁴. Bakü Türkoloji Kongresi ile birlikte hedeflenen, bu kenti Türkolojinin ve Türkçe konuşulan dünyanın entelektüel başkenti haline getirmektir. Böylelikle bizim temas ettiğimiz gibi Ankara ile Moskova arasında var olan çekişme ve İstanbul ile Bakü arasında gidip gelen Kongre şehri olma iddiası üzerinden aynı hedefe ulaşmaya çalışıldığını da bir kez daha teyit edilmiştir. Bu çekişmede Mustafa Kemal'in Stalin'in gölgesinde kaldığı, aynı zamanda Türk-Tatar göçmenlerin İstanbul'da sağladığı moral ve politik üstünlüğünde Sovyetler tarafından kendi yönüne doğru kaydırıldığı iddia edilmiştir.¹³⁵.

Kongre sonrasında Türkiye ve Sovyetler arasında Köprülü ve Barthold'un gayretlerinden beslenen akademik bir işbirliği havası oluşsa da, 1926 tarihli kongreden kaynaklanan olumsuz düşünceler ve Türkiyat Enstitüsü temsilcilerinin başarılı bulunmaması bahsi geçen işbirliğinin kısa sürmesine neden oldu. Sovyetler

¹³³Vasily Vladimiroviç Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Ankara 2013, Önsöz kısmı, s. VI.

¹³⁴Mustafa Oral, *a.g.e.*, s. 220.

¹³⁵Etienne Copeaux, *Türk Tarih Tez'inden Türk İslam Sentezine*, İstanbul 2006, s. 48.

ile etkileşimden kısa sürede vaz geçilmesi ve tarihçiliğin kendi içine dönüşü 30'lu yıllardaki tarih hareketinin gelişimini hızlandırmıştır.¹³⁶

Türkiyat Enstitüsü müdürü Fuad Köprülü'nün, Türk Tarih Encümeni'ne müdür yapıldığına daha önce değinilmişti. İşte bu değişiklik ve Ankara'da tarih yazıcılığına dair bir çeşit rahatsızlığın meydana gelmekte olduğunun gözlenmesi, kendi tarih tezlerinin¹³⁷ de ortaya atılacağı ve savunulmasını bekleyeceği bir ortam içinde, mevcut kurumları performanslarından memnun olunmadığı ve tarih yazıcılığımızı kökten değiştirip yenileyecek bir üst kurumun gelmekte olduğunun da habercisi sayılmalıdır. Tabii ki tüm bunlar olurken Türkiyat Enstitüsü çalışmalarını sürdürecektir, etkinliğini yitirse de günümüze kadar faaliyetlerini sürdürebilme şansına sahip olacaktır.

Enstitünün ve Darülfünun'un tarihçilik anlamında geleceğini çokça etkileyecek unsurlardan biride Rusya'dan baskıdan dolayı kaçan Türk gençlerine Türk akademiyasında ve entelektüel çevrelerinde bir yer sunmuş olması ve onların Türkiye şartlarına adapte olmalarına, Köprülü'nün de bireysel anlamda olağanüstü çabalarıyla imkân yaratmış olmasıdır¹³⁸. Zeki Velidi Togan, Yusuf Akçura, Ahmed Ağaoğlu, Ahmed Caferoğlu, Abdülkadir İnan, Reşit Rahmeti Arat bunlardan en önemlileridir.

Türkiyat Enstitüsü; 1930'lardaki tarih hareketinin ve tezlerinin dışında kalsa da Türkiye'de akademik tarihçiliğin yapıldığı ve 1950'lerden sonra güçlenerek Türk tarih yazıcılığında hakim paradigma olacak Türk-İslam sentezi düşüncesinin, Enstitünün bağlı bulunduğu İstanbul Üniversitesi ile birlikte en güçlü şekilde temsil edildiği kurum haline gelecektir.

¹³⁶Mustafa Oral, *a.g.e.*, s. 237.

¹³⁷Her ne kadar, yazıldığı yıl içinde, doğrudan iktidar ile bağlantılı olmasa da 1928 yılında Yusuf Ziya (Özer) tarafından "*Yunan'dan Evvel Türk Medeniyeti*" adlı kitapta Yunan öncesi Anadolu uygarlıklarının Türkler tarafından meydana getirildiği tezi savunulmuştur. Bu Türk Tarih Tezinde ortaya atılacak görüşlerin ilk kez karşımıza çıkışıdır. Dolayısıyla tezimizi sınırlandırmamızda da bize yardımcı olmuştur. Mete Tunçay, "Etik Açısından Fuat Köprülü", *Mehmed Fuad Köprülü*, Ankara 2012, s. 27.

¹³⁸Ahmet Özcan, *a.g.e.*, s. 127.

II. BÖLÜM

1928-1950 YILLARI ARASINDA TÜRK TARİH YAZIMI VE İSLAM ÖNCESİ DÖNEM

1928-1950 yılları arası Türk tarih yazıcılığı hakkında söylenilebilecek en doğru ifade tarihin milletin seyretmesi istenilen yöne doğru sevk edilmiş, amaçları gereğince, faydalanılan bir araç olarak kullanıldığıdır. ‘Dün’ içerisindeki bazı sahneler, sahne ışığı altında parlatılmış ve 30’lu yılların ‘bugününü’ aydınlatır hale getirilmiştir. Bu durum henüz on yıl öncesinde gerçekleşen işgaller ve savaş sonrası, kurtuluş evresinden muzaffer olarak çıkan Türk milletinin kuruluş evresini de kendi elleriyle yaratma çabasının bir parçası olarak düşünülmelidir¹³⁹.

Osmanlı tarihçiliğinden alınan tarih yazınsal mirasın ‘kuruluş evresinin’ tasarlanmasında yeterli görülmediği açıklanmıştır. Bu durumun nedenleri 1923-1928 yılları arasında tarih metinleri üretmekle vazifeli kurumlarda yapılan değişiklikler, 1926 Bakü Türkoloji Kongresinden sonra ortaya çıkan durumun Ankara’da yarattığı hoşnutsuzluk gibi örneklerle detaylandırılabilir. Esas olarak, tarih yazımına etki eden paradigmada yapılmak istenen değişiklik, daha büyük değişimlerin ana nedeni olmuştur.

1928 sonrası tarihçiliğinde, 1938’e kadar neredeyse tamamen, 1939 ve sonrasında ise kısmen etkili olup, 1928-1950 yılları arası Türk tarihçiliğini şekillendiren temel unsur Türk tarih tezi olmuştur. Tek parti dönemi olarak adlandırılan bu tarihi sürecin, tarih yazınsal manada ortaya koyduğu en büyük yapı

¹³⁹ Coşkun Türkan, “Erken Cumhuriyet Döneminde Ulus İnşa Süreci ve Geleneğin İcadı”, *Bir Fikir Hareketinin Yüz Yılı: Türk Ocakları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, Ed. Mustafa Özkan, İstanbul 2013, s. 130; Erkan İznik, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Modernleşme Sürecinde Eskiçağ Tarihi Yazımı ve Eğitimi (1930’lardaki Uygulamalar)”, *Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim 2008)*, Ed. Bayram Kodaman, Isparta 2008, s. 738.

Türk tarih tezidir. Kuruluş evresinin, aynı anda, olabildiğince hızlı ve sağlam olması için, dönem idarecilerince kontrolün her alanda tek elde toplanması, Türk tarih yazımını da etkilemiştir¹⁴⁰. Böylelikle hem inkılapları anlatacak bir tarih yazımına duyulacak ihtiyaç karşılanabilmiş hem de ‘kurtuluş’ aşamasına tarihi temeller bulunup, tarih sahasında da kurtuluş gerçekleştirilmeye çalışılmıştır¹⁴¹.

Türk tarih tezinde, Osmanlı dönemindeki yaklaşımın aksine, İslam öncesi tarihi devirlerin hem hacim hem de muhteva anlamında daha detaylı ele alındığı gözlenmektedir. Özellikle milli kimliğin inşası, Türklerin medeniyet sahibi kadim bir uygarlığın mirasçısı oldukları tezi ve Orta Asya’nın anayurt olması meselesi bu durumun gelişmesine etki etmiştir. Bunların yanı sıra Türklerin İslamiyet’ten önceki devirleri, aynı zamanda Selçuklu ve Osmanlı devirlerinin öncesini de ihtiva ettiğinden, yapılan inkılaplara tarihi dayanak bulma adına ilk bakılan yerler olmuştur.

Türk tarih tezinin dönem tarihçiliğini şekillendiren temel unsur olması kadar, 1939 ve sonrasında değişen siyasi konjonktürden etkilenecek gözden düşmesi ve 1939-1950 yılları arasında siyasi sahada tek seslilikten çok sesliliğe geçişin emarelerini görülebileceği gibi, tarih yazıcılığında da bir çoksesli döneme girildiği söylenebilir. Bu çoksesli dönem, araştırma sahalarının çeşitlenmesine yardımcı olacakken, 1950 yılından sonraki büyük iktidar değişikliği ve o değişiklik sonrası, değişime bağlı olarak yeni bir tarih yazımına ihtiyaç duyulduğu için ortaya çıkacak yeni tarih yazımsal sürecin içinde eriyecektir.

2.1 Türk Tarih Tezi

2.1.1. Türk Tarih Tezinin Ortaya Çıktığı Şartlar

Türk tarih tezi; genç Türkiye Cumhuriyeti’nin milletleşme sürecini tamamlarken buna yardımcı olması amacıyla geliştirdiği, Türk ve Türk milleti

¹⁴⁰ Hasan Albayrak, *Osmanlı’dan Cumhuriyete Tarih Yazımı*, İstanbul 2012, s. 373-374.

¹⁴¹ Coşkun Türkan, *a.g.m.*, s. 137.

kavramının ön plana çıkarmayı hedefleyen, cumhuriyet rejiminin geleceğe ulaşabilmesi adına ihtiyaç duyulan şekilde tarihi kurgusunu ortaya koyacak olan ve belki de en önemlisi Batı'nın tarih tezlerine karşı, kemdi tezini ileri sürmeye çalışan tarih yazım projesinin adıdır.

Bir zihniyetin yansıması olan tezin içine doğduğu koşulları bilmek anlama yolunda atılacak ilk önemli adımdır. Tez'in filizlendiği dönem koşullarını, Türk Devleti'nin dış ilişkileri neticesinde ortaya çıkan koşullar, siyasal anlamda iç ilişkilerdeki mevcut durum, tarih yazıcılığı noktasında gelinen nokta şeklinde üç ana hatta ayırmak mümkündür.

Bilinmelidir ki kişiler ve toplumlar içinde buldukları şartların eserleridir. Aynı şekilde tarihi yazan kimselerde bu toplumun bir parçası olarak içinden geçtikleri sürecin ve eser verdikleri günün koşullarının etkisiyle metin verecekler yahut tezimizde görüldüğü üzere daha geniş kapsamlı bir işe kalkışacaklardır.

Bahsedilen dinamiklerden ilki Türklerin 1928 yılına gelinceye kadar, kabaca son 15-20 yıl süresince yabancı devletler ile yaşadıkları hasmane münasebetlerdir. Bu durumun başlangıcı sayabileceğimiz olay 1911 Trablusgarb Savaşı'dır. Hemen arkasından, 1912-1913 yılları arasında cereyan eden Balkan Savaşlarıyla ise bu süreç bir tramvaya dönüşmüştür. Osmanlı Devleti, dolayısıyla Türkler bu savaşta büyük bir yenilgi almış ve milletçe ciddi bir sarsıntı geçirmiştir. Bu sarsıntının yansıması Türkçülük fikrinin güçlenmesi ve tarih yazıcılığında milliyetçi bir yaklaşımın da buna paralel olarak güçlenmesi şeklinde kendini göstermiştir.¹⁴² Tarih-i Osmani Encümenine karşı yönelen eleştirilerin ve Encümen-i Tetkik 'in ağırlığının arttığı dönem, işte bu yenilgi ve sonrasında takip eden süreçtir.

1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı ve dört yıllık umumi harp hali 30 Ekim 1918 yılında imzalanan Mondros Barış Antlaşması ile geçici olarak son bulmuştur¹⁴³. Devam eden süreçte özellikle 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgali ile ikinci bir sarsıntı daha yaşayan Türk milleti, önce Kuva-yı Milliye ile ilk tepkisini ortaya koymuş, daha sonra da 4 Eylül 1919'da açılan Sivas Kongresi'nde Mustafa

¹⁴²Hasan Albayrak, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁴³Ed. Durmuş Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara 2005, s. 132 vd.

Kemal Paşa'nın liderliğinde işgallere karşı tek yumruk halinde bir araya gelmiştir¹⁴⁴. Özellikle İngiliz destekli Yunan işgaline karşı sürdürülen mücadelede, 20 Nisan 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması ile savaşın galiplerinin Türk Milleti üzerinde ki emelleri ortaya kosa da¹⁴⁵, cephede kazanılan başarılar ile Lozan Antlaşmasına gelinmiş (24 Temmuz 1923) ve 29 Ekim 1923'de Ankara'daki Millet Meclisi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni resmen ilan etmiştir.¹⁴⁶

Bahsi geçen süreç içerisinde özellikle işgal olgusu üzerinde durulmalıdır. Türk tarih tezini ortaya koyacak insanlar işgali yaşamış, buna karşı çıkmış ve fiilen mücadele etmiş kimselerdir. Belleklerinde ki işgal ve işgalciyle savaş kavramlarının bıraktığı akisler yok sayılarak onların ortaya attıkları tezi anlamlandırmak veya anlamsızlaştırmak doğru olmayacak, bugünün bizlerini hakikatin uzağına götürecektir.¹⁴⁷ Aynı doğrultuda Sevr Antlaşmasının ağır hükümlerinin Türk tarafının zihninde ki Batı imgesini nasıl etkilemiş olabileceği de, tezin yaratıldığı dönem düşünülürken göz önünde bulundurulması gereken bir olgudur.

Tezin ortaya konulmasında bir diğer etken genç Türkiye'nin iç politikalarında sakin bir döneme giriliyor oluşudur. Rejim değişikliğinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan muhalif sesler Terakkiperver Cumhuriyet fırkası çatısı altında birleşmişse de Şeyh Sait İsyanı ve İzmir Suikastı Vakaları sonrasında susmak zorunda kalacaklardı.¹⁴⁸ Meclis'te planlanan yenilikleri gerçekleştirecek uyumun sağlanması ve tarih tezine giden yolda Cumhuriyetin laik ve Osmanlı-İslam geleneğinden kopuşunu da temsil eden¹⁴⁹ en keskin dönemeç olarak nitelendirilebilecek Harf İnkılabının çok kısa zaman zarfında başarılabilmiş oluşu¹⁵⁰ iç dinamiklerin teze etkisinde öne çıkarılabilecek etkenlerdir.

¹⁴⁴Durmuş Yalçın, *a.g.e.*, s.174.

¹⁴⁵Detaylı bilgi için bakınız: Nihat Erim, "Sevr Antlaşması", *Devletler Arası Hukuku ve siyasi Tarih Metinleri I*, Ankara 1953, s. 525-545.

¹⁴⁶ Durmuş Yalçın, *a.g.e.*, s. 426 vd.

¹⁴⁷Ahmet Şimşek, *a.g.m.*, s. 96-98.

¹⁴⁸ Durmuş Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, , Ankara 2005, s. 42 vd.

¹⁴⁹Hasan Albayrak, *a.g.e.*, s. 237.

¹⁵⁰ Durmuş Yalçın, *a.g.e.*, s. 114.

Yapılan inkılaplara uygun bir tarih yazımının gelişeceği yolunda önemli bir işaret de 1931 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası programına Türk tarihi ile alakalı bir maddenin eklenmesidir. Burada, “Fırkamız, vatandaşların, Türkün derin tarihinin bilmesine fevkalade ehemmiyet verir. Bu bilgi Türkün kabiliyet ve kudretini, nefesine itimat hislerini ve milli varlık için zarar verecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir.” denilmektedir¹⁵¹. Burada Türk idealizmi, inkılapları sürükleyecek dinamizmin kaynağı Türk insanı, tarihten gelen kabiliyet ve kudret kavramlarıyla kutsanmıştır. İkinci ve daha önemli olarak ise tarih bilmenin, dolayısıyla tarih tezinin, milli varlığa kastedecek zararlı cereyanlar önünde bir set olarak düşünülmüş olmasıdır¹⁵². Bu düşüncede daha önce bahsedilen işgal ve düşman kavramlarının belleklerde bıraktığı izler tekrar görülebilmektedir.

Türk tarih tezinin ortaya çıktığı şartları doğrudan etkileyen üçüncü unsur ise tarih yazımının içinde bulunduğu durumun kendisidir. Dönem tarihçileri 1908 yılından 1930’lu yılların başına kadar geçen sürede kurum çatısı altında çalışabilme noktasında epeyce deneyim kazanmışlardır.

Kurumsal yapılar bünyesinde tarihi metinlerin üretimi tecrübe edilirken, yeni ihtiyaçlara uygun yapıların kurulması da izlenen yollardan biri olmuştu. Tarih-i Osmanî Encümeninin devamı niteliğinde olan Türk Tarih Encümeni ve Türkiyat Enstitüsü’nün varlığına rağmen, Ankara’da önce Türk Ocakları bünyesinde daha sonra da müstakil olmak kaydıyla faaliyette bulunan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin çalışmalarına başlaması, Ankara ve Mustafa Kemal merkezli tarihçiliğin hızla yükselmesi ve Türk tarih tezinin ortaya konusu ile neticelenecekti¹⁵³.

¹⁵¹ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)*, Ankara 1981, s. 451-452.

¹⁵² Ekrem Akurgal, “Tarih İlimi ve Atatürk”, *Bellekten*, C. XX, S. 80, Ekim 1956, s. 583; Çankaya Köşkünün kütüphanecisi olan Nuri Ulusu anılarında “Atatürk, ...şu an ismini şu anda hatırlayamadığım yabancı bir yazarın tarih kitabını okumuş ve bırakmıştı. Ben kaldığı yerleri aynen işaretler ve ferdası gün sunardım. O gün kitabın bıraktığı yerin birkaç sayfa öncesinde bu sayfaların kenarına *bütün dünya Türklerin karşısında* diye bir not düştüğünü gördüm” diye yazmaktadır. Nuri Ulusu, *Atatürk’ün Yanı Başında*, Der. Mustafa Kemal Ulusu, İstanbul 2008, s. 64.

¹⁵³ Hasan Albayrak, *a.g.e.*, s. 374.

2.1.2 Türk Tarih Tezinin Hedefleri

Tarihte gerçekleşmiş bütün eylemler gibi Türk tarih tezi projesi de amaçsız yapılmamıştı. Dönem idarecileri ve tarihçileri tezi şekillendirip ortaya koyarken bir takım bazı amaçları gözeterek bu işi yapmışlardı. Bunlar; yeni kurulmuş olan Türk Devleti'nin ihtiyaç duyduğu milli kimliğin inşasına tarih aracılığıyla destek sağlama, Batı'nın tarih anlatılarında yer alan ifadelerle duyulan tepki ve laikleşmeye çalışan devletin tarih söylemlerinde de bunu gerçekleştirerek toplum üzerinde laikliğin daha hızlı benimsenmesini sağlama isteğinden oluşmaktaydı.

Tarih tezi kapsamında üretilen metinler incelenmeden önce, tezin üretildiği dönem koşullarını bilmek kadar tezin hedeflerini de anlamak, tezin zihinlerde doğru imgelerle anlamlandırılabilmesi için elzemdir. Çünkü gerçekleştirilmeye çalışılan hareket, II. Beyazıd'ın tarihçileri metin vermeye sevk etmesinden de, Mustafa Celaleddinin'in bir Türk eskiçağı kaleme alışından da hatta Tarih-i Osmanî Cemiyeti ekseninde mufassal bir Osmanlı Tarihi ortaya koyma projesinden de büyük ve kapsamlı bir iştir.

Türk tarih tezi Türk kavramını merkeze almasıyla gerek kurucu felsefesinde olan Türk milliyetçiliğini besleyen bir hareket gerçekleştirmiş gerekse de Türk tarihi araştırmalarına yeni bir canlılık getirerek literatürün çeşitlenmesini ve gelişmesini sağlamıştır.

Milli tarih yazımı, milletleşme sürecinde ortaya çıkardığı geçmişin ulusal bir bilinç formuyla bugüne aktarılarak yeniden biçimlendirilmesi işlevini yerine getirir.¹⁵⁴ Türk tarih tezinin ortaya çıkışında önemli rolü olan Afet Hanım'da (İnan) "Tarih bütün milli varlığın asıl kaynağı değil midir?"¹⁵⁵ diye sorarken Türk milletinin de henüz tamamlayamamış olduğu milletleşme sürecinde temel dayanağını nereden alacağını işaret etmektedir. Paralel olarak, tarih de bir bilim olarak varlığını kabul

¹⁵⁴Hasan Albayrak, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁵⁵Afet İnan, *a.g.m.*, s. 175.

ettirişini ulus devletlerin oluşumu ve bu esnada temel ideoloji olan milliyetçiliğin ihtiyaçlarına cevap verebilme potansiyeline borçludur¹⁵⁶.

Alman milletinin de oluşumu sırasında ‘halkın tarihi ve kültürü yoluyla ortak bir kökene ulaşma’ manasına gelen *volksgeist* kavramına sıkıca sarıldığı bilinmektedir.¹⁵⁷ Benzer şekilde Yahudiler de devletlerini kurarken tarihlerine, bir şehrin hatta bir mabedin tarihine dayanmamışlar mıdır? Türk tarih tezi de benzer şekilde Türk milleti kavramının içini doldurmaya yardımcı olmuştur. Dr. Kurt Köhler, medeniyetlerin menşeyini Türklere atfetmek ve Türk milletini cihanda iddia olunan mevkiine manevi bir dayanak bulmak şeklinde tanımladığı Türk tarih tezi için, “bu gibi tutumlar milli şuurana henüz kavuşmuş bir millet için anlaşılabilir bir keyfiyettir”¹⁵⁸ demiştir. Ersanlı’da çalışmasında “Türk tarih tezinin, Türk benliğini oluşturacak bir araç ve gelecek kuşaklar gözünde mutlu bir amaç olması isteniyordu.”¹⁵⁹ diyerek bu durumu ortaya koymuştur.

Çalışmasının geneline bakıldığında Ersanlı, Türk tarih tezini ve onu ortaya koyan kadroyu sert şekilde eleştirmektedir. Tarih tezinde ki tüm tutarsızlıklara, anakronizme ve teze muhalif herkese çalışmasında yer veren Ersanlı, tezin geneli için “1930’lu yılların siyasal iktidarının bir tezahürü” ve “siyasal iktidarın bir bilim dalıyla kurduğu ittifak hikayesi”¹⁶⁰ şeklinde tanımlayarak yapılan tarihçiliğin ciddiye alınamayacak bir tarihçilik olduğu hatta bir tarihçilik bile olmadığı¹⁶¹ noktasına gelmiştir. Ersanlı’yla benzer şekilde Ermeni asıllı Fransız tarihçi Etienne Copeaux’da Türk tarih tezini “Türk tarihçiliği tarihinde bir darbe”¹⁶² olarak tanımlarken, ortaya konuş nedenini Türk milletinin yaratılışına ek olarak “Katledilen Ermenilerin (1915) ve Yunanlıların yenilip topraklarından sürülmelerinden (!) sonra (1922) onların

¹⁵⁶Suavi Aydın, “Resmi Tarih Temeli: Ulusal Tarih Yazımı ve Resmi Tarihte Mitlerin Kaynağı”, *Resmi Tarih Tezi I*, ed. Fikret Başkaya, Ankara 2005, s. 43.

¹⁵⁷Suavi Aydın, *a.g.m.*, s. 50.

¹⁵⁸Mete Tunçay, *a.g.e.*, s. 303.

¹⁵⁹Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih*, s. 113; Seda Bayındır, *Atatürk’ün Sosyo-Kültürel Politikaları 1931-1938*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2004, s. 212; Suna Kili, *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Ankara 1981, s. 198.

¹⁶⁰Büşra Ersanlı, *a.g.e.*, s. 231.

¹⁶¹Büşra Ersanlı, *a.g.e.*, s. 246.

¹⁶²Etienne Copeaux, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, s. 62.

toprak istemelerinin tüm tarihsel dayanaklarını ellerinden almak ve Anadolu'nun Yunan ve Ermeni olmadan önce Türk olduğunu kanıtlamak çabası" şeklinde tanımlamıştır.¹⁶³

Ersanlı ve Copeaux'nun eserlerinin eksik tarafı, Türk tarih tezinin ortaya konuşunu, kendi ideolojik bakışlarıyla örtüşecek biçimde, tek nedene bağlayıp çalışmalarını o temel üzerine inşa etmeleridir. Yazarların ikinci bir neden olabileceğini görmezden geliyor olmaları ise ciddi okuyucularda Türk milletine bir ulus olarak var olma hakkını tanımamalarından mı ileri geliyor? Sorusunu sordurmaktadır.

Tezin ikinci ve öncelikli hedefi, ortaya konduğu ilk çalışma olan *Türk Tarihinin Ana Hatları*'nda "Bu kitap niçin yazıldı?" başlığı altında açıklanan "...tarih kitaplarında, bilhassa Fransız tarih kitaplarında Türklerin dünya tarihinde ki rollerinin bilinçli ya da bilinçsiz olarak küçültülmüş olduğu" olgusudur.¹⁶⁴Batı'nın Türkler hakkında ki olumsuz fikirleri ve bunu tarih ile temellendirmeye çalışmaları Türk tarih tezinin söylemlerini şekillendirmiştir¹⁶⁵.

Türkiye'deki çalışmalar da başlangıcını yine böyle bir anlatıya dayandırmıştır. İstanbul Fransız Lisesinde öğrenci olan Afet (İnan) coğrafya kitabında Türklerin

¹⁶³Etienne Copeaux, *a.g.e.*, s. 50; Etienne Capeoux ve çalışması üzerine, çalışmasının bilimsellik dışı mesnetlere dayanan kasıtlı çarpıtmalarla dolu olduğuna işaret eden, çalışmada ki çelişkili noktaları ortaya koyan bir eleştiri yazısı için bakınız: Kadir Paksoy, "Türk Eğitimi Eleştirisi Üzerinden Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devletini Sorgulamak ya da Kemalizm'le Hesaplaşmak", *Mülkiye Dergisi*, Cilt 31, S. 257, s. 87-154.

¹⁶⁴*Türk Tarihinin Ana Hatları; Kemalist Yönetimin Resmi Tarih Tezi*, (tıpkıbasım), İstanbul 2014, s. 25.

¹⁶⁵ Etienne Copeaux'daki anlatım bu dayanağı da görmezden gelmektedir. Bununla birlikte, Batı, Türk karşıtı düşüncelerini tarihi metinlerinde yansıttığı ölçüde siyasette de, İngiliz devlet adamı Gladstone'un "Türklerin kötülüklerini kaldırmanın tek çaresi vardır, o da yeryüzünden kendi vücutlarının kaldırılmasıdır." sözüyle kimi zaman ideolojik bir slogan haline bile dönüştürmüştür. Bkz. Bekir Sıtkı Baykal, "Atatürk ve Tarih", *Bellekten*, Cilt 35, S. 140, 1971, s. 536-537. Bu durum her hareketini dünyanın merkezine koyma eğiliminde ki Avrupa için olağan bir tavidir. Tarih sahasında da Avrupa kendisini tarihsel uluslar kategorisine sokarken, doğu ise tarihsiz halklar olarak vasıflandırılmıştır. Bkz. Ahmet Şimşek, "Tarih Yazıcılığında Avrupa Merkeziliğin İzleri", *Türkiye'de Tarih Yazımı*, der. Ahmet Şimşek, İstanbul, 2011, s. 307. Bunun yanı sıra aynı Batı'nın 10 yıl öncesinde Türk topraklarını işgal etmesi Batı ve emperyalizm karşıtı bir tepkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Batı'nın Türk karşıtı politikalarının genel adı 'Şark Meselesi'dir. Konuyla alakalı detaylı bilgi için Bkz. İlker Alp, *Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Politikası*, Edirne 2008.

ikinci sınıf halk olduklarına dair anlatıya rastlamasıyla bundan duyduğu üzüntü ve rahatsızlığı Mustafa Kemal'e söyler. O'ndan aldığı "Hayır böyle olamaz! Bunların üzerinde meşgul olalım" cevabı ile Türk tarih tezinin şekillenmesi yolunda ilk adım atılmış olur.¹⁶⁶Türk Tarihinin Ana Hatları'nın giriş kısmında ise "Türklerin yanlış görüşlerden, hatalı düşünelerden bir an evvel kurtulması başlıca emelimizdir."¹⁶⁷denilerek atılacak adımların ilk önce Türk milletine yöneleceğini işaret etmiştir.

Batılıların, Türkler hakkında ki iddialarına; Türk insanının sarı ırka mensup olduğu ve zekâ yoksunu oldukları tez de eklenebilir.¹⁶⁸ Buna ek olarak o iddialar arasında Türklerin devletlerine kendilerinden hiçbir şey katmadıkları, her şeyi İnan-İslam geleneğinden aldıkları¹⁶⁹; büyük imparatorluklar kurmak ve geniş coğrafyaları hâkimiyet altına alıp, idare edebilmek yeteneği Türklerde olmamalıydı.¹⁷⁰

Bahsi geçen aşğılamalara karşın 1933 yılında cumhuriyetin 10. Yıl kutlamalarında yaptığı konuşmasında "Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir. (...) Türk milletinin büyük millet olduğunu bütün medeni âlem az zamanda bir kere daha tanıyacaktır. Asla şüphem yoktur ki Türklüğün unutulmuş medeni vasfı ve büyük medeni kabiliyeti, bundan sonra ki gelişmesiyle geleceğin medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır."¹⁷¹diyen Atatürk, milletine olan sonsuz güvenini ifade etmenin yanı sıra Türk tezinin başarılı olacağına inancını da dile getirmektedir.

Türk Tarih Tezinin ortaya konmasında Batı karşıtlığının iki eksenli olduğu söylenilmiştir. Bunlardan ikincisi Batı'ya karşı verilen fiili mücadele ekseninde gelişen tavır olmuştur. Batı'nın yüksek medeniyetinin temsilcisi olan Yunanlılar Batı Anadolu'yu işgal ederken, Fransızlar, İtalyanlar Anadolu'da işgal faaliyetlerine girişirken tarihten faydalanmıştır. Antikçağ'a ait kronikleri, Haçlı seferleri esnasında

¹⁶⁶Afet İnan, "Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında" *Bellekten*, Cilt: XXXV, S. 140, s. 520.

¹⁶⁷*Türk Tarihinin Ana Hatları*, s. 26.

¹⁶⁸Selim Özcan, "Atatürk'ün Türk Tarih Tezi ve Türk Milletine Yüklelediği Sorumluluk", *Türk Dünyası Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 193, 2011, s. 51.

¹⁶⁹Ahmet Şimşek, "Türk Tarih Tezi Üzerine Bir Değer.", s. 92.

¹⁷⁰İbrahim Kafesoğlu, "Tarih İlmi ve Bizde Tarihçilik", *İ.Ü. Tarih Dergisi*, S. 17-18, 1963, s. 5.

¹⁷¹*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Ankara, 1997. Cilt II. s. 318-319.

kurulan Frank devleti ya da Roma İmparatorluğu tarihteki yerinden edilip, günün siyasi konjonktürüne *mirasçı* kavramının altını dolduracak biçimde alet edilmiştir. Aynı durum kurulması hedeflenen Kürt ve Ermeni devletleri için de yapılmıştır.¹⁷²

Benzer bir durumla galip sıfatıyla gidilen Lozan görüşmelerinde de karşılaşılmıştır. Yunan temsilcisi Venizelos Rumların Anadolu’da ve Trakya’da yirmi asır bulduklarını belirtmiştir.¹⁷³ Lozan görüşmeleri öncesinde Ankara’da bastırılan *Pontus Meselesi* adlı kitabın Mukaddime kısmında da Sümer ve Hititlerin Türk kökenlerinden bahsedilerek bu iddiaların Lozan öncesi varlığına ve Türk tarafının da kendi savlarını geliştirdiğini göstermekteydi.¹⁷⁴ 1930’lara gelindiğinde de durum değişmemişti. Söylenilen iddiaların yanına Almanların Hititlerin Cermenliği ve Anadolu’nun Cermen ırkının anavatanı olduğu tezi eklenmişti. Üstelik bu düşünce o dönemin önemli Hititologları tarafından dikkate değer bulunmaktaydı.¹⁷⁵ Bu noktada Türk idarecileri tepkisel bir refleks ile Anadolu ve Mezopotamya’da medeniyet kurmuş halkların Türk kökenli olduğunu ispatlayarak bu toprakların yerli halkının, bir başka deyişle, mirasçısının Türkler olduğunu ırksal ve kültürel olarak kanıtlamaya gayret etmiştir.¹⁷⁶ Böylece “Türkleri asıl vatanları olan Orta Asya’ya sürmek” düşüncesine karşı bir cevap verilmiştir.¹⁷⁷ Türk tarih tezinin temellendirdiği bu düşüncenin bir yansıması da tezin ortaya konmasından sonraki bir tarihte, Mustafa Kemal’in, Hatay Meselesinin gündemde ki yerinin artması üzerine, 1936 yılında yaptığı bir konuşmada Hatay için kullandığı “40 asırlık Türk toprağı” tabirinde görülebilmektedir¹⁷⁸. Bu ifade Türk tarafının *mirasçı* olma vasfını ne kadar önemseydiğini ve pratikte nasıl kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Türk tarih tezinin ortaya atılışında ki üçüncü neden ise, yine *Türk Tarihinin Ana Hatları*’nın giriş kısmında belirtildiği üzere; kâinatın oluşumu, insanın ortaya

¹⁷²Selim Özcan, *a.g.m.*, s. 51.

¹⁷³Suavi Aydın, *a.g.m.*, s. 59.

¹⁷⁴ *Pontus Meselesi*, Yay. Haz. Yılmaz Kurt, Ankara 1995, s. 3-10.

¹⁷⁵Seyfullah Kara, “Milli Tarih Anlayışının Romantik Devri Cumhuriyetin İlk Yılları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 23, 2004, s. 330.

¹⁷⁶Fatma Çapan, “Türk Tarih Tezi ve Atatürk”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 181, 2009, s. 20.

¹⁷⁷Ahmet Şimşek, *a.g.m.*, s. 93.

¹⁷⁸ Ercan Karakoç, “Atatürk’ün Hatay Davası”, *Bilig*, S. 50, Yaz 2009, s. 102.

çıkışı ve insan hayatının tarihi devirlerden evvelki mazilerine ait soruları cevaplama gayesidir.¹⁷⁹Burada eleştirel tarihin ve pozitif ilimlerin yol göstericiliğiyle ulaşılan tarihi bilginin Tevrat kaynaklı efsanelerin yerini alması gerektiği ve alacağı söylenmektedir. Tez bu tutumuyla, hâlihazırda cumhuriyetin devam eden laikleşme politikalarına da hizmet edecek söylemler de bulunmuştur. Tezin ortaya koyduğu bu yaklaşım, 1924'te kaldırılan halifelik, kapatılan medreselerin, Tevhid-i Tedrisat kanununun ve artan pozitivist-materyalist bilim vurgusunun doğal bir uzantısını oluşturmuştur.¹⁸⁰

2.1.3. Türk Tarih Tezinde İslam Öncesi Dönemin Üstlendiği Rol

İslamiyet öncesi dönem Türk tarihi araştırmaları, Türk milliyetçiliği düşüncesinin Osmanlı Devletinde ortaya çıkışıyla eş zamanlı olarak başlamıştır. Milliyetçi düşünce önem kazanıp geliştikçe İslam öncesi dönem de bir araştırma sahası olarak gelişmiş, gelişirken de aynı şekilde milliyetçi düşüncenin etkinlik kazanmasına yardımcı olmuştur¹⁸¹. Bahsedilen süreç İslam öncesi dönem tarih yazımının ilk örneklerinin görülmeye başlandığı dönem olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yıkılması sonrası kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti de Türk milliyetçiliği düşüncesini merkezine alan bir tavır benimsemişti. Bu durum da, kaçınılmaz olarak Türk tarihinin bahsi geçen erken devirleri ile ilgili daha da fazla metnin yazılması anlamına gelmiştir.

Kurgulanan resmi tarih görüşü Türk tarih tezinde İslam öncesi dönemin yeri azımsanmayacak orandadır. Gerek devletten destek alan Türk aydınlarının ilgisi gerekse de Osmanlı'nın son yıllarından itibaren Türk topraklarına Rusya ve Rus hâkimiyeti altındaki ülkelerden göç eden yetişmiş tarihçi ve dilcilerin çalışmalarıyla bu alanda çeşitli çalışmalar ortaya konulmuştur. Bu çalışmalarda Türk tarih tezi, tezin hedeflerine hizmet edecek argümanlar yoğun şekilde işlendi. Resmi tezi ortaya

¹⁷⁹*Türk Tarihinin Ana Hatları*, s. 25.

¹⁸⁰Ahmet Şimşek, *a.g.m.*, s. 92.

¹⁸¹Hüseyin Namık Orkun, *Türkçülüğün Tarihi*, s. 52.

koyan kişilerin görüşleri İslam öncesi dönem anlatısının şekillenmesinde başlıca etken oldu¹⁸².

Türk tarih tezinde ortaya konan bu İslam öncesi dönem literatüründe belirleyici olan unsur söylenildiği gibi tezi ortaya koyan iradenin ihtiyaçlarıdır. Bu ihtiyaçlar çerçevesinde, oluşan beklentileri karşılayacak bir yazın ortaya çıkmıştır. İslam öncesi dönem anlatısı içinde üç temel mesele, yukarıda söylenilen ihtiyaçları oluşturmaktadır. Bunlar, “medeniyetsiz Türk” imgesine cevap verilmek istenmesi, Osmanlı geçmişinden sıyrılırken tarihi dayanaklara duyulan ihtiyaç ve yapılan inkılapların tarihi temellerine İslam öncesi devirden dayanak bulunması isteği olarak söylenebilmektedir.

Türk tarih tezi, Batı'nın barbar Türk tasvirine karşı söylem geliştirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken, Orta Asya coğrafyasını bir medeniyet merkezi olarak adeta simgeleştirmiştir. Teze göre tüm medeniyetlerin kaynağı anavatanı Orta Asya yaylası olan bir millettir, Türklerden neşet etmiştir¹⁸³. Bu iddianın temellendirilmesi için ise Orta Asya ve İslam öncesi dönemler üzerine yapılan araştırmaların arttırılması gerekmiştir. Böylelikle bir coğrafyaya odaklanma düşüncesi tarihi bir dönem üzerine daha çok araştırma yapılmasını tetiklemiştir.

İslam öncesi devirlerin Türk tezinde öne çıkmasının bir diğer sebebi, Osmanlı etkisinden sıyrılma düşüncesidir¹⁸⁴. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla kurulan devletlerden bir tanesidir. Ancak bu devletler içerisinde Osmanlı'nın kurulduğu çekirdek coğrafyada kurulmuş olması ve Osmanlı'nın hâkim unsuru Türkler tarafından kurulması vasıflarıyla ayrılmaktadır. Bu durumu nispetince önemli olan bir diğer etken de iki devlet arası geçişte yaşanmış olan rejim değişikliğidir. Türkiye'nin hem Osmanlı'ya halef olma durumu hem de onun

¹⁸² Mehmet Tezcan, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de İslamiyet’ten Önceki Türk Tarihi ve Medeniyetinin Yazımında Kaynakların ve Bilgilerin Kullanılması Üzerine”, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu*, Ankara 2011, s. 76.

¹⁸³ Coşkun Türkan, *a.g.m.*, s. 137.

¹⁸⁴ Nazan Maksudyan, *Türklüğü Ölçmek Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Çehresi 1925-1939*, İstanbul 2007, s. 57; Kaan Durukan, “Modern Türk Tarihçiliğinin/Tarih Yazımının Sorunları Üzerine Bazı Düşünceler”, *Toplum ve Bilim*, Kış 2001-2002, S. 91, s. 296.

yüzlerce yıllık yönetme biçimini yıkarak kendisini var etmesi problemin temelini oluşturmaktadır.

Bu noktada Türk tarihini bir bütün olarak görmeye çalışan tarih tezi, altı yüz yıllık Osmanlı tarihinin Türk tarihi içinde ki yerini ve önemini olabildiğince asgariye indirmek istemiştir. Bu durum Türk tarih tezinin ortaya konduğu eserlerde Osmanlı döneminin çokça ihmal edilmesiyle kendisini göstermiştir¹⁸⁵. Bu ihmaller kadar, İslam öncesi dönem hakkında daha fazla yazılması ve Türk'ün İslamiyet'ten önce de (tabii ki bununla kastedilen daha çok Selçuklu ve Osmanlı devirlerinden öncesinde de) büyük imparatorluklar kurmuş, yüksek bir medeniyet sahibi 'büyük ve şanlı' tarihin sahibi olduğu iddiası da ön plana çıkartılarak tez içerisindeki yerini almıştır.

Tarih tezinde İslam öncesi dönem anlatısının üstlendiği bir diğer rol ise yapılmak istenen inkılaplara tarihten temeller bulma isteğiydi. Bu noktada İslam öncesi dönemin önemi artmaktaydı. Türk tarihinin, tarih tezine göre, bu 'medeni ve milli' devirlerinde, Türk milletinin sahip olduğu karakter ve hasletler ile genç Türkiye'nin biçimlendirmek istediği toplum arasında bir benzerlik bağı kurulmak istenmişti. Örneğin, laikliğin Türkler arasında İslam öncesi devirlerde de görüldüğü, köleliğin eski Türk toplumunda görülmediği, eski Türkler arasında tek kadınla evlenmenin geçerli olduğu gibi tarihi bilgiler ile tez, yapılmakta olan yenilikleri destekler bir söylem üretmişti¹⁸⁶.

2.1.4. Türk Tarih Tezinin Ortaya Konulduğu Alanlar ve İslam Öncesi Dönem

2.1.4.1. Türk Tarihinin Ana Hatları

Türk tarih tezinin temel söylemlerinin ilk kez görücüye çıktığı kitap *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı çalışmadır. Çalışma bir komisyon tarafından hazırlanmış

¹⁸⁵ Mehmet Tezcan, *a.g.m.*, s. 77.

¹⁸⁶ Mehmet Tezcan, *a.g.m.*, s. 79.

olup, bu komisyonda Afet Hanım, Mehmet Tevfik, Samih Rifat, Yusuf Akçura, Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, Şemsettin, Vasıf ve Yusuf Ziya Beyler yer almıştır. Eser ortaya çıkartılırken tercüme ve telif yollarına müşterek olarak başvurulmuştur¹⁸⁷. 1931 yılında sadece 100 adet bastırılıp alanında yetkin kişilere okuyup değerlendirilmesi için gönderilmiştir. Eserin böyle az sayıda bastırılıp dar bir kesime gönderilmesi geniş ölçüde yayılmasının henüz istenmediği, bununla birlikte ana fikrinde bir an önce tanıtılmasının düşünüldüğünü gösterir denilebilmektedir¹⁸⁸.

Tanıtılmak istenen bu tarih kurgusu içerisinde, İslamiyet öncesi tarihi de ihmal edilmemiştir. Ana Hatlarda, İslam öncesi dönem iki ana temel üzerine inşa edilmiştir. Bunlarda ilki ve en önemlisi medeniyet tarihi üzerine yazılanlardır. Günümüzde ki tarih anlatımı şablonunda siyasi tarih öne konulup, kültür ve medeniyet başlıkları geri planda bırakılırken, tarih tezinde ve dolayısıyla Türk Tarihinin Ana Hatlarında bunun tam tersi bir yıl izlenmiştir. Türk'ün uygarlık kuran, Batı'dan hiçbir eksiği olmayan, medeni yanı siyasi başarılarından, savaşlardan ve büyük devlet teşekküllerinden daha önemli tutulmuştur. Anlatı ancak ikinci planda siyasi tarihten bilgilendirmelerle devam etmiştir.

İslamiyet öncesi Türklerin medeniyeti tasvir edilirken iki temel esas üzerinde durulmuştur. Bunlar “Türkler ziraatla meşgul olmuşlar” ve “Türkler’de ileri bir madencilik sanatı mevcuttur” düşünceleridir¹⁸⁹. Tezin buradaki maksadı, yerleşik bir Türk toplumuna vurgu yapmak olmalıdır. Batılı düşünceye göre medeniyetin sadece yerleşik hayata geçmiş toplumlarda gelişebileceği fikri, tezi ortaya koyanları da etkilemiş, bu şekilde bir söylem geliştirmelerine neden olmuştur. Düşünülebilir ki tezin en eleştiriye açık noktası kendi ve özgün kurgusu içerisinde bile Batı'nın hareket noktasıyla başlangıç noktasını belirlemek olmuş, İslam öncesi Türklerin Batıya benzerlikleri üzerinden medeniliklerini savunmak yerine daha özgün bir medeniyet kuramı geliştirememesi bu eleştiriye imkân vermiştir. Teze göre göçebelik ve hayvancılık bir seçim değil, değişen coğrafyanın ve doğa şartlarının zorlamasıyla

¹⁸⁷ TTAH, s. 5.

¹⁸⁸ Semavi Eyice, “Türk Tarihinin Ana Hatları”, *Belleten*, C. XXXII, S. 128, s. 514.

¹⁸⁹ TTAH, s. 325-328.

gelişmiştir¹⁹⁰. Bu ifade de, tezin yukarıda söylenilen yanının etkisiyle, gelişmiş gibi görünmektedir.

Bilinen Türk devletlerini ele almaya başladığında Hunlarla alakalı yüksek bir medeniyet sahip oldukları vurgusunun peşi sıra “Her Türk bir arazi parçasına sahipti”¹⁹¹ denilerek özel mülkiyet vurgusu yapılır. “Türk İmparatorluğu” (Göktürk Kağanlığı) bahsinde ise öne çıkartılan husus Orhun Yazıtları ve tezde anlatıldığı haliyle ‘koyu milli şuur ve bütün Türkleri birleştirmek gibi yüksek bir gaye’ olmuştur. Yapılan bu yorumlar, aynı dönemde Avrupa’da ne milli şuur ne yüksek bir lisan mevcuttu sözleriyle desteklenmiştir¹⁹².

Medeniyet kurmanın Türk’ün mayasında bulunan bir ihtiyaç olduğunu söyleyen tez zaman zaman kronolojiden taşarak farklı zaman dilimlerinden örnekler getirmiştir. Uluğ Bey Rasathanesine de aynen bu şekilde ulaşan yazarlar, Rasathanenin Türklük gururunu okşadığını söylemişlerdir. Takip eden cümlede gelen “taassup ve cehalet kurbanı olmadığı zaman Türklerin neler yapabileceğine bu rasathane delildir”¹⁹³ cümlesi ise doğrudan Cumhuriyet dönemi ile Osmanlı dönemi arasında ki zihniyet farkına ve Cumhuriyetin yüksek ideallerine gönderme yapmaktadır.

Türk tarih tezinde, İslam öncesi Türklerin yaşayışları hakkında öne çıkartılan bir diğer husus hukuk kavramı olmuştur. Han dâhil herkesin töreye uymak zorunda olduğu, kadın ve erkeklerin eşit ve hür bireyler olarak tasvir edildiği, törenin; örf, Han buyruklarının *halkça kabul edilen* kısımları ve *halk toplantılarından* alınan kararlardan müteşekkil olduğu önermeleri hukuk bahsinde dikkat çeken ifadelerdir¹⁹⁴. Bu noktada kullanılan ifadelere ve seçilip kavramlaştırılan kelimelere dikkatle bakmak zaruridir. Özellikle han “bir hükümdar olarak değil yüksek bir memur olarak” nitelendirilirken burada asıl söylenmek istenen İslam öncesinde bile Mete gibi, Attila gibi, Bilge gibi Kağanlar, 30’lu yılların zihinlerinde padişah

¹⁹⁰TTAH, s. 331.

¹⁹¹TTAH, s. 334.

¹⁹²TTAH, s. 335.

¹⁹³TTAH, s. 358.

¹⁹⁴TTAH, s. 347-348.

imgesiyle değil, cumhurbaşkanı imgesiyle özdeşleşsin ve tasavvur edilsin istenilmesidir. Bundan hemen sonra törenin amilleri ortaya konulurken han buyruklarıyla ilgili kısımda kullanılan ‘halkça kabul edilen’ ve daha sonra gelen ‘halk toplantısı’ kavramları da henüz yakın bir dönemde rejimini değiştirmiş bir ülkenin yönetiminin, rejime zihinlerde ve tarihi zeminde meşruiyet kazandırmak için kullanmayı tercih ettiği ifadeler olmuştur.

Tarih tezinde, Türklerin dini meselesi de ele alınmıştır. Türk dini pozitivist bir bakış açısıyla irdelenirken ilk inanç olarak söylenen totemcilikten, sosyal gelişime paralel olarak geçilen animizm, arzi natüralizm ve semavi natüralizm rotası Türk inancının tarihi seyri olarak sunulmuştur¹⁹⁵. İnanç bahsinin ortaya konuşunda, tarih metinini şekillendiren en önemli unsur Türk inancı ve hariçten gelen inançlar ayrımı olmuştur. Bir anlamda Türklerin kendi cevherlerinden doğan milli bir inanç ortaya konulurken, İslam dini dâhil, Budizm, Mani dini, Mazdeizm ile İsa ve Musa dinleri kaynakları ister bir insan isterse tek Tanrı olarak görülmüş olsun hep dışarıdan alınmış gayri milli sistemler olarak işlenmiştir¹⁹⁶.

Tezin İslam öncesi Türk tarihi devirleri anlatısını dayandırdığı ikinci temel olan siyasi tarih kısmı ise “Türklerin kurdukları ilk devlet Asya Hun Devleti’dir” ifadesiyle başlar. İsmen sadece Mete Han’a temas edip, Çin entrikaları neticesinde yıkıldığını ihtiva eden kısa bir özetle konu aktarılır¹⁹⁷. Onlarca siyasi münasebet içerisinde Çin entrikalarının öne çıkartılması aslında yine tarihçilerin dün üzerinden bugünü anlamlandırmaya çalışmalarına bir örnektir. Böylece cumhuriyetin, gençlere işaret ettiği “dâhili ve harici bedhahlara” karşı Türk gençliği Hunların maruz kaldığı entrikalar ve çöküş üzerinden uyanık olmaya çağırılmaktadır.

Kitapta, Asya Hunları ile Avrupa Hunları arasında M.S. 100 ile 376 yılları arası Batı Türkistan’da var olmuş, kuzey hunlarından neşet etmiş bir Batı Hun Devletinden bir paragraf ile bahsedilir¹⁹⁸. Asya ile Avrupa Hunlar arasında tarihsel

¹⁹⁵TTAH, s. 350-353.

¹⁹⁶TTAH, s. 362-366.

¹⁹⁷TTAH, s. 372 vd.

¹⁹⁸TTAH, s. 375.

bir bağ kurma ve boşluk bırakmama adına böyle bir anlatı tercih edilmiş olmalıdır. Takiben, Avrupa Hunları, Avarlar ve Akhunlar dört sayfalık bir özetle sunulur¹⁹⁹.

Türk Kağanlığı ele alınan bir sonra ki Türk Devletidir. Metnin bu kısmında koyu bir bağımsızlık vurgusu yapılmış, Bilge Kağan'ın sözlerinden alıntılara yer verilmiştir²⁰⁰. Devam eden kısımda Oğuz, Uygur, Dokuz Oğuz, Çini Türkistan Uygurları, Kırgızlar, Türkeşler, Karluklar, Hazar Devleti, Bulgarlar, Peçenekler ve Kumanlar hakkında özet bilgi verilmiştir²⁰¹. Bu boylara ve devletlere kısaca değindikten sonra İslam öncesi Türk tarihi devirleri anlatısı son bulmaktadır. Türk tarih tezinin temel maksadı bir medeniyet tarihi ortaya koymak olduğundan siyasi tarih ve hatta öne çıkan önemli tarihi şahsiyetlerin pek çoğu anlatıda kendisine yer bulamamıştır. Bununla birlikte Osmanlı döneminin genel karakterine baktığımızda görülen dışlayıcı anlatım tarzı karşısında Türkiye Cumhuriyeti tarihçileri benimseyip sahiplenen ve kendi geçmişini doğrudan bu tarihle bağlayan bir anlatım gerçekleştirmiştir.

2.1.4.2. Türk Tarihinin Ana Hatlarına Methal

Türk Tarihinin Ana Hatları'nın ilgililere gönderilmesi akabinde, Ocak 1931 yılında, Anahatlar kitabının *Türk Tarihine Umumi Methal* ve ağırlık olarak olmak üzere *Orta Asya Türk Tarihine Methal* bölümlerinden derlenen toplam 74 sayfalık bir kitap basılmıştır²⁰².

Toplam 30000 adet bastırılıp, öncelikle okullarda satılmak üzere piyasaya çıkartılan Methal kısmı, Türk tarihinin ana Hatlarından çekip alınmış bir parça gibi değil, ayrı bir eser olarak düşünülmelidir²⁰³. Eser Türk Tarihinin Ana Hatlarından çok farklı bir kurgu üzerine oturtulmuştur. Türk milletinin inkişafından Ön Asya ve

¹⁹⁹TTAH, s. 378 vd.

²⁰⁰TTAH, s. 382.

²⁰¹TTAH, s. 382-389.

²⁰²Methal, Takdim yazısı, s. III.

²⁰³Semavi Eyice, *a.g.m.*, s. 511.

Anadolu'ya yayılmanın yaşandığı dönemlerin anlatısının olduğu kısa bir bölümden sonra, 24. Sayfa itibariyle tarihi devirlerin anlatısına geçilmiştir.

Tarihi devirlerin kurgulanışında siyasi tarihe dair bilgi verilmemektedir. Konular Türk kültürü ve yaşayış tarzı üzerinden ve yapılmak istenen üç önemli inkılap hareketinin altını dolduracak tarzda işlenmiştir. Sayfa 24 ile 32 arasında başlangıç noktası olarak ele alınan Hunlardan itibaren, Tukyü ve Uygur diye devam edecek şekilde ve bahsi geçen boyların medeniyete katkılarını inceleyen tarzda bir anlatım şekli mevcuttur. Öyle ki Karahanlılar bahsinde devletin kurucusunun adı anılmazken, Kutadgu Bilig üzerinde bir tam sayfaya yakın durulmuş, Türk dilinin İran dilinden üstün ve ayrıca bir edebiyat dili olduğunun altı çizilmiştir²⁰⁴.

Türk tarihinin en büyük siyasi teşekküllerinden ikisini var eden Hun ve Türk hakanlıklarına dahi birkaç sayfa yer ayıran Methal kısmının, ilerleyen bölümde Türk kültürü ve kültür tarihine dair anekdotlar üzerinden 1930'lu yılların inkılâplarında üç tanesi, tarih kurgusunun hizmet ettiği asıl unsur olmuşlardır. Bunlar; harf inkılâbı, medeni kanun ve laikleşme adına atılan adımların yekûnudur. İslam öncesi Türk tarihi sahası bu bağlamda, Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinin kronolojik olarak gerisinde ama hala tarihi devirlerin içinde bir zaman diliminde, tarihi temel sunabildiği için değerli görülmüş ve Methal'in büyük kısmı onun üzerinde kurgulanmış olmalıdır. İnkılaplara tarihi temeller bulunurken bir devamlılık ve 30'ların halkı için "yeni" olan kavram ve kurumlar adına tarihi bir aidiyet hissini yaratacak olması da bilahare gözetilmiştir.

Methal üzerinden okunabilecek ilk reform olan harf inkılabı ile ilgili tarihsel temellendirmelerdir. Orhun yazısı öne çıkartılıp, milli bir yazı olduğu özellikle vurgulanmıştır. Alfabe karakterlerinin gösterildiği tek yazı türü budur. Daha sonra Uygur ve Arap harfleri köken açısından gayrı milli sıfatı vurgulanarak ele alınmıştır. Bahsi geçen anlatı toplam 9 sayfa yer kaplarken tüm siyasi tarih anlatısından tek başına fazla gelmektedir²⁰⁵. Bu tutum Arap karakterlerine dayanan Türk alfabesinden Latin karakterli Türk alfabesine geçiş döneminde Türklerin daha eski yazılarının da

²⁰⁴Methal, s. 29.

²⁰⁵Methal, s. 32-40.

olduğu ve değişimin tarihin işleyişinin tabii bir parçası olarak görülmesinin istendiği ile açıklanabilir.

Buna benzer şekilde Türk hukuku, ele alındığı 4 sayfa boyunca günü tarih içinde anlamlandırmaya tabi tutulmuştur. Türklerin örfi hukukunun toplamından meydana gelmiş olan ‘töre’, hukuk anlayışının temeline konulmuştur²⁰⁶. Böylece medeni kanunun kabulü ve diğer pek çok laik kanun kendisine Türk tarihi içerisinde temel bulabilmekteydi.

Methalin temellendirdiği üçüncü öge olan laik politikalar ise sayfa 44’ten sayfa 69’a kadar süren ‘Türklerin dini’ problemi çerçevesinde işlenmiştir²⁰⁷. Anlatının ilk on beş sayfalık kısmında eski Türk inançları bir silsile halinde düşünülerek ele alınmıştır. Türk Tarihinin Ana Hatlarında olduğu gibi bu inanışlar ‘milli’ olma niteliğiyle değerlendirilip, okuyucuya sunulmuştur. Türklerin inandıkları diğer bütün din ve inanışlar ise “hariçten gelecek” sıfatıyla nitelendirilerek ele alınmıştır.

Eski Türklerin inanışları bağlamında İslam konuların kitap içerisinde ki dağılımına nispeten az sayılmayacak bir hacimde, 63. ve 69. sayfalar arasında ele alınmıştır. Ancak bu anlatının büyük kısmı Emevi’lerin Türkistan’a yaptığı seferler ve Maveraünnehir Bölgesi için Türkes Kağanı Sulu’nun ortaya koyduğu sert direniş oluşturmaktadır. Anlatı Müslüman olmayan Sulu’nun taraftarı bir üslupla şekillenirken konunun sonunda Satuk Buğra Han’ın İslam’a girişi ve İtil Bulgarları arasında İslam’ın yayılışı ile konu nihayetlendirilmiştir.

Hukuk ve din bahsinin tarihsel kurgusu birlikte düşünüldüğünde çatının kesinlikle laiklik olduğu görülecektir. İslamiyet ile Türklerin ilişkisi ele alınırken Emevi Halifesine karşı mücadele etmiş Türk Kağan ve Beylerinin öne çıkartılması, 1950 sonrası tarih kurgusunda yeri çok büyük olacak Talas Savaşı’na değinilmemesi²⁰⁸, Hilafet makamı ve Türkler arasında yakınlık içeren hiçbir bahsin kitaba alınmaması da yazılan ve yazılmayanlarıyla tezin durduğu noktayı okuyucuya işaret etmektedir.

²⁰⁶Methal, s. 40-43.

²⁰⁷Methal, s. 44 vd.

²⁰⁸Etienne Copeaux, *a.g.e.*, s. 292.

2.1.4.3. Liseler İçin ‘Tarih’ Ders Kitapları

Türk tarih tezinin Türk Tarihinin Ana Hatları ve Methal ile ortaya konulmasından sonra, sıra gelecek nesillere tezi öğretmeye gelmişti. Yazılan Tarih ders kitaplarıyla işte bu gaye için gerekli olan adım atılmış oldu. Ortaya çıkan dört ciltlik eserin birinci ve ikinci ciltleri İslam öncesi Türk tarihi devirlerine yer verirken hem tezden beklenenleri sağlar bir yön izledi hem de cumhuriyet öncesi dönem tarih ders kitaplarının aksine İslam öncesi dönemi tarihi devirlerini de ele alan ve sahiplenen bir dil ortaya koyarak farklı bir düşünce temelinde olduğunu gösterdi²⁰⁹.

Tarih ders kitaplarının ilk cildi olan *Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*’da adıyla müsemma olacak şekilde prehistorya ve eskiçağ tarihleri ele alınmıştı. Liseler için hazırlanmış bir ders kitabı olması sebebiyle didaktik bir üslup benimsenmişti. Kitabın 63. ve 71. sayfaları arasında “Anayurtta En Eski Devletler” ana başlığı altında Asya Hunları ve Topa (Tabgaç) Türk Devleti, İskit Türk İmparatorluğu altında İskitler ele alınmıştı²¹⁰.

Metnin inşasına bakıldığında, Hunların ve İskitlerin Türk olduklarının kesin ifadelerle vurgulanması, Hun tarihiyle bir aidiyet bağı kurmaya çalışması açısından önem taşımaktadır. Hun devletinin kuruluşu için verilen M.Ö. 13. yüzyıl tarihlendirmesi²¹¹ ise tezin mantığı içerisinde günümüz araştırmacılarınca dikkat edilmesi gereken en önemli noktadır. İfadenin devamında tarihi bilgilerin ancak M.Ö. 3 yüzyılda açıklık kazandığı söylene de devlet teşekkülünün varlığının 13. asra yerleştirmek aslında yakın tarihlerde Sümer, Hint, Anadolu ve Mısır

²⁰⁹Türk tarih tezinin genç Türkiye Cumhuriyeti’nin Batı’ya entegre olması için üretildiği önermesini merkeze alan bir çalışma için Bkz: Ashıhan Akkoç, “Tarih Yazımı ve Tarih Eğitimi Açısından Tarihsel Bilgi: 1930-1950 Yılları arası Lise Tarih Kitapları” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.

²¹⁰ *Tarih I, Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri (Tıpkı Basım)*, İstanbul 2014, s. 63 vd.

²¹¹ *Tarih I*, s. 63.

uygarlıklarına tesir ederek güçlü devlet teşekkülleri kurabilen Türklerin Anavatan'da bir devlet kurmak için neden 3.yüzyıla kadar bekledikleri sorusuna cevap verecektir. Benzer şekilde İskitlerinde imparatorluk kurmuş güçlü bir siyasi teşekkül olarak ele alınması²¹², bu anlatıyla birinci bin yılın tarihinde bütün bir Türkistan coğrafyasında ve hatta Karadeniz'in kuzeyinde ki steplerde Türk varlığının ve hâkimiyetinin vaki olduğu gösterilmekteydi.

Hun kavramının zihinlerde belirginleşmesi adına, çokça özetlenmiş bir siyasi tarih anlatısı içinde de olsa, Mete Han ayrı bir başlık altında, muzaffer sıfatıyla iştilal eder halde ve büyük bir birleştirici olarak tasvir edilmişti. Mete'den sonra büyük bir tarihsel boşluk bırakılarak M.S 48 yılında ki bölünmeye bir cümle ile temas edilmiş ve ardından da Hun İmparatorluğunun yıkılmasına değinilmiştir. Bir sonra ki başlıkta ise Topa'lar Kuzey Çin'de hâkim olmuş bir Türk Devleti olarak Çin'in siyasi, askeri, mimari ve iktisadi alanlarda etkilemiş oldukları vurgulanarak ele alınmıştır²¹³.

Ayrı bir ana başlıkta anlatılan İskit İmparatorluğu da Türkistan'ın bilhassa batı kesimlerinin kadim bir Türk yurdu olduğu savını temellendirecek bir anlatı ile sunulmuştur. Hatta Doğu Avrupa bile hâkim olunan coğrafyaların içine dâhil edilmiş, nüfuz alanı "Yayık (Ural) Irmağından Tuna Nehrine" şeklinde ifade edilmiştir²¹⁴. İskit medeniyeti ve sanatı ile dini hayatlarını ortaya koyan anekdotlarla süslenen üç sayfalık anlatı böylece sona erdirilmiştir.

Tarih I de ki son ana başlık olan *Eski İtalya ve Etrüskler*'in son alt başlığı olan *Roma'nın Çöküşü* ele alınırken Attila ve Hun Türklerine de değinilmiştir. Roma ve yabancılar bahsinde ele alınan Hun Türkleri hakkında daha çok Attila'nın kronolojisi de denilebilecek iki sayfalık bir özet bilgi sunulmuştur²¹⁵. *Tarih I* de gözlenen bu tutum ise Osmanlı ders kitaplarından kalma bir alışkanlığın; İslam öncesi Türklerini müstakil olarak ele almayı büyük medeniyet merkezleriyle giriştikleri münasebet ekseninde anlatıya dâhil etme refleksinin bir kalıntısı olarak düşünülebilir.

²¹²*Tarih I*, s. 68 vd.

²¹³*Tarih I*, s. 64-67.

²¹⁴*Tarih I*, s. 68.

²¹⁵*Tarih I*, s. 341-342.

Tarih I, Büyük Hun İmparatorluğunun, Topa Devletinin ve İskit İmparatorluğunun haritalarına da yer vererek anlatının görsel öğelerle zenginleşmesine de çalışmıştır. Ayrıca Türk ve İskitler ile alakalı arkeolojik malzemelerin fotoğrafları da kitabın sonuna eklenmiştir. Böylece Türklerin İslam öncesi dönemdeki varlıkları ile ilgili, genç zihinlerde bir imgelem yaratılmaya da çalışılmıştır.

Ders kitapları serisinin ikincisi olan *Tarih II*'de ise orta zamanlar tarihi ele alınmıştır. Birinci cildin sonundaki kısımdan kısa bir özetle başlayan anlatı, 20. sayfadaki *Türk-Alanlar ve Avrupayı İstilaları* bahsinden 76. sayfada sona eren *Kumanlar* bahsine kadar çoğunlukla çeşitli Türk devletleri ve Türk boyları ele alınmıştır.

Anlatının hemen başında Alanlardan bir Türk boyuymuş gibi bahsedilmiştir. Onlar, Hunlar Avrupa'ya gelmeden önce bölgede yaşamışlardır²¹⁶. Böylece anlatı Avrupa Hun'larının akınlarından önce de bölgenin Türk olduğunu kanıtlamayı amaçlamıştır. Kitap Avrupa Hunlarına ayrılan altı sayfa ve Akhunları anlatan iki sayfalık anlatı ile sürdürülmüştür. Ele alınan bir sonraki konu başlığı Avarlar 'da, özellikle İstanbul'u kuşatmaları üzerinde durulmuştur²¹⁷. Böylece Türklerin İslam öncesi dönemlerde de çağ açıp çağ kapatacak bir olay olarak değerlendiren fetih eylemini gerçekleştirmeye çalışacak kadar güçlü bir yapıda oldukları vurgulanmak istenmiştir.

Kitapta Avarlar hakkındaki özeti ardından, Göktürlere ayrılmış dokuz sayfalık kısım gelmektedir. İslam öncesi Türk devletleri içerisinde siyasi tarihi ve kronolojisi en detaylı aktarılan Göktürkler olmuştur. Bumin Kağan, İstemi Yabgu, Mukan Kağan, İşbara Kağan, Tardu, Kutluk Kağan, Bilge Kağan, Kapgan Kağan ve Kültigin isimleriyle anılıp haklarında birkaç cümlelikte olsa malumat verilmiştir²¹⁸.

Göktürklerin anlatıldığı başlık içerisinde daha önce yapılmamış bir anlatı metodu tercih edilerek Göktürklerin umumi tarih içerisindeki rolleri de bir alt başlık

²¹⁶*Tarih II Orta Zamanlar*, İstanbul 1933, s. 20.

²¹⁷*Tarih II*, s. 37-38.

²¹⁸*Tarih II*, s. 45-46.

olarak verilmiştir. Burada Orhun Yazıtları'nın önemi, Göktürk-Çin, Göktürk-Bizans ve Göktürk-Sasani gibi siyasi mücadelelerin sonuçlarına vurgu yapılmıştır²¹⁹. Benzer şekilde Göktürklerin toplum yapıları ve iktisadi faaliyetleri ile alakalı bir hülasa yazılırken, devlet teşkilatı bahsinde Hakan, yabgu, Tekin şad, Tarhan, Buyuruk, Tamgacı gibi idari unvanlar belirtilerek güçlü bir idari teşkilatın varlığı da gösterilmek istenmiştir²²⁰.

Göktürkler bahsi Orhun Yazıtları ile alakalı bir özetle bitirilmiştir. Günümüzde bilinen üç kitabeden²²¹ Bilge ve Kültigin yazıtlarını anlatan çalışma, Tonyukuk Yazıtı'na hiç değinmemiştir²²². Buna ek olarak siyasi tarih anlatısında da Tonyukuk'tan hiç bahsedilmeyiştir. Bunun tarihi bilgilerin yetersizliğinden kaynaklanan talihsiz bir hata mı, yoksa bilinçli olarak mı anlatıya dâhil edilmediği ve eğer öyleyse neden bu yolun seçildiği soruları ise dönem üzerine histografik çalışmalar yapanlarca mutlaka sorgulanmalıdır. Osmanlı tarihi anlatısında da Tonyukuk'a hiç temas edilmemesi ve genelde Bilge Kağan yazıtı üzerinden mesaj verilmek istenmesi her iki kitabe arasındaki içerik farkından kaynaklanıyor olsa gerektir²²³.

Tarih II, bir ders müfredatı olarak görülmesi gereken anlatısına Türkeşler* (Türgişler) ile devam etmişti. Özellikle Sulu Kağan hakkında müstakil bir başlık açılmış ve bir kahraman olarak övülmüştür²²⁴. Karluklar ve Uygurlar hakkında da bilgi verilmiştir. Özellikle Uygurlar yüksek medeniyet temsilcileri olarak betimlenirken yazı dili ve edebiyatlarında ulaştıkları seviye anlatıda ön plana çıkartılmıştır²²⁵.

²¹⁹*Tarih II*, s. 47.

²²⁰*Tarih II*, s. 49.

²²¹Detaylı bilgi için bkz: Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, İstanbul 2008.

²²²*Tarih II*, s. 51.

²²³ Bilge Kağan yazıtının sahip olduğu güçlü hitabet ve millete özgüven aşılama amaçlayan didaktik üslubu, daha çok askeri harekâtlar hakkında tafsilat veren Tonyukuk yazıtına göre daha işlevsel görülüp, tarihçiler tarafından tercih edilmiş olmalıdır.

* Orijinal metin olan *Tarih II* ders kitabında boyun ismi Türkeş olarak okuyucuya sunulduğu için bizde tezde bu şekli kullandık.

²²⁴*Tarih II*, s. 53.

²²⁵*Tarih II*, s. 59.

Bir sonraki ana başlık olan *Garbi ve Şarki Avrupa Türk Devletleri*'nde ise Hunlar ve Avarlar'dan sonra bahsi geçen coğrafyada var olmuş olan Ogur boylarından ismen bahsedilip hakanlık kurmuş olan Hazarlara geçilir. Üç sayfalık Hazar tarihini dört buçuk sayfalık bir Bulgar tarihi anlatısı izler²²⁶. Hazarların şehir kurduğu ve medeniyet yayıcı özellikleri vurgulanır. Üç büyük dinin ve geleneksel inancın resmi organlar kanalıyla temsil edildiğinin altı çizilirken; Bulgarlar'da mahir madenciler olarak tanımlanmış, Bulgar Han sülalesinin de yazılı olduğu Madara Kitabesi içinde ayrı bir başlık ayrılmıştır²²⁷.

Macarlar hakkında müstakil olarak açılan bir başlıkta, Macarlara kesin olarak Türk denmese de yoğun şekilde Türk boylarıyla karışıklarının altı çizilmiştir²²⁸. Burada Macar Türkologların, Macarların turan coğrafyasında yerini bulma gayretleri içinde yaptıkları çalışmalar sonucu elde edilmiş olan bilgilerin etkisinde kalınmış olduğu söylenilebilir. Anlatı, Peçenek, Oğuz ve Kumanların Doğu Avrupa'ya gelmeleri ve bölgede ki faaliyetleri ile son bulmuştur²²⁹. Bölüm sonuna eklenen netice kısmında ise bölgede ki Türk varlığının hep korunduğu, hatta Osmanlı döneminde Balkanlardaki fütihat hareketlerinde dahi bölgede hâlihazırda yaşamakta olan Türk boylarından istifade edildiği söylenerek²³⁰ ortaya konmak istenen çizgisel ve bütüncül tarih anlayışında hiçbir kopuş ve kesintinin olmadığı imajı da desteklenmiştir.

Tarih II, ilk cilttekine benzer şekilde ama ondan fazla olarak haritalara da yer vermiştir. Avrupa Hun-Türk Haritası, Asya'da Akhunlar, VI. asırda Avar İmparatorluğu, Kutluk Devleti, Asya'da Türkeşler, Karluklar, Asya'da Uygur Devleti, Garbi Asya'da ve Şarki Avrupa'da Türk Devletleri ve Şark ve Garp Bulgarları haritaları mevcuttur. Hunlar ve Göktürlere ait arkeolojik kalıntıların fotoğrafları, Uygur Budist mabetlerinde bulunan resimler, Bulgar şehir harabeleri, Madara yazıtı, Tuna Bulgarlarına ait keramikler, Peçeneklere ait malzemenin de içinde bulunduğu resimler de kitabın sonunda yer almaktadır.

²²⁶*Tarih II*, s. 62-69.

²²⁷*Tarih II*, s. 68-69.

²²⁸*Tarih II*, s. 71.

²²⁹*Tarih II*, s. 71-75.

²³⁰*Tarih II*, s. 76.

Tarih ders kitapları İslam öncesi dönem Türk tarihini, hedefleri doğrultusunda şekil vererek anlatmış olsa da, tarihi bilgi anlamında Ön Asya, Anadolu ya da Mısır üzerinden yapılan spekülâtif iddialar boyutunda bir abartma hiç olmamıştır. Böylelikle Türkistan'ın ve Türklerin, İslam öncesi devirlerde ki tarihleri üzerinde yapılan araştırmalara ilgi artmış bu ilgi akademik niteliği yüksek, ciddi ilmi çalışmaları da beraberinde getirmiştir. 1940'lı yıllardan itibaren unutulup akademik gündemden silinecek olan tez, İslam öncesi Türk tarihi sahasında çok canlı araştırma alanlarını Türkiye'nin gündemine sokmakla dahi önemli bir işi –belki de doğrudan misyon edinmediği halde- başarmış olarak tarihe karışacaktır.

2.1.4.4. Birinci Türk Tarih Kongresi

Birinci Türk Tarih Kongresi, 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında Ankara'da Halkevinde düzenlenmiştir. Kongreye 198'i lise ve ortaokul öğretmeni, 18'i akademisyen, 25'i Türk tarih tetkik Cemiyeti üyesi olmak üzere 241 katılımcı katılmıştır. Türk tarih tezi kongrenin temel tartışma konusu olmuş ve tez eksenli sunumlarla bir yandan tez ülke genelinde kabul görür hale getirilmeye çalışılırken bir yandan da teze yönelik eleştirilerin dinlenilip cevaplandırılması sağlanmıştır²³¹.

Kongre bildirilerinde dikkatten kaçmaması gereken en önemli husus, konuşmaların tarih öğretmenlerinden müteşekkil geniş bir kitlenin önünde yapılıyor oluşudur. Bu öğretmenler bir yıl kadar önce (1931 senesi Eylül'ünde) okullarda okutulmaya başlayan Tarih ders kitaplarını derslerinde öğrencilerine okutan, dolayısıyla Türk tarih tezinin hedeflerinin pratiğe geçirilmesinde fiilen uygulayıcı olup hayata geçiren kişilerdir.

Kongre öğretmenlerin teze hâkim olmasını ve benimsemesini ne kadar önemsiyorsa onlardan gelecek eleştiriler de aynı derecede önemsiyordu. Konya Kız Ortaokulu öğretmenlerinden Ferit Bey'in; Tarih ders kitaplarının öğrenciler için ağır olduğu eleştirisi bu duruma en açık örnektir. Her ne kadar bu eleştiriye divan reisi Yusuf Akçura tarafından fazla bilginin zararlı olmayacağı ve derli toplu bir kitabın

²³¹ Büşra Ersanlı, *a.g.e.*, s. 139.

elzem ve faydalı olduğu cevabını verilmiştir.²³² Bir sonra ki yıl Tarih ortaokullar için sadeleştirilip üç cilt olarak yayınlanacak, ortaokullarda eğitime onunla devam edilecektir²³³.

Genel hatlarıyla Kongre bildirimlerine baktığımızda konuşmacıların büyük çoğunluğunun tezi bir noktasından yakalayıp anlatmaya çalıştığını görebiliriz. Bununla birlikte pek çok konuşmacı tebliğlerine başlarken neden tarih tezinin ortaya konduğuna dair söz söylemek istemesi de dikkate şayandır.

Bahsi geçen manada Kongrenin açılışını yapan Esat Bey Türk tarih tezi ile milli gururun yeniden kurulmak istendiğini söylemiştir. Muallim İhsan Şerif Bey, 45 yıllık tarih okutmanlığında en büyük sıkıntıyı Selçuklulardan evvel Türk tarihi anlatacak bir şey bulamamasından çektiğini ve Türk tarih tezinin bu sorunu ortadan kaldırdığını anlatır²³⁴. Kongrenin daha ilk gününde Osmanlı tarihçiliğinden kaynaklanan bir yetersizliğin vurgulanması eski-yeni tarih görüşü ayrımının yapılacağına ortaya konması adına bir girişim olarak düşünülebilir. Aynı doğrultuda, konferansta söz alan Halil Nimetullah Bey'de Osmanlı dönemini, milli şurdan yoksun bir idraksizlik, bihaberlik devri olarak tanımlayarak söze başlayıp, kongrenin bahsedilen yönünü ön plana çıkartmıştır²³⁵.

Kongre'de sunulan bildirimlerde geçen iki ifade, katılımcıları içinden geçilen dönemi tanımlamaları bakımından önem arz eder. Bunlardan ilki Reşit Galip Bey'in "Türk tarihi Ergenekon'dan çıkacak" ifadesidir²³⁶. Türklüğe ait böylesine önemli bir destanın ismen dahi kullanılmış olması bir merhale olarak görülebilecekken, Ergenekon'un Türklüğün bağımsızlığı ve mukadderatının açıklığını sembolize ediyor oluşu ile Türk tarih yazıcılığının benzer bir açıklığa giriyor oluşunun ifade edilmesi daha da önemlidir. İkinci olarak, Maarif Vekili Esat Bey'in yaşanan tarih devrimini "Türk Rönesans'ı"²³⁷ olarak okuması gerçekleştirilmek istenen değişimin Batı

²³²*Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar, Müzakere Zabıtları*, Ankara 2010. Eser *BTTK* şeklinde geçecektir.

²³³ Büşra Ersanlı, *a.g.e.*, s. 126.

²³⁴*BTTK*, s. 282.

²³⁵*BTTK*, s. 328.

²³⁶*BTTK*, s. 161.

²³⁷*BTTK*, s. 627.

tarihinden ve Batı'nın düşünce dünyasından bir kavram ile açıklanması noktasında dikkate değerdir.

Tebliğlere bakıldığında; Afet Hanım'ın "Tarihten Evvel ve Tarihin Fecrinde" ve "Orta Kurun Tarihine Umumi Bir Bakış" adlı tebliğleri, Samih Rifat Bey'in "Türkçe ve Diğer Lisanlar Arasında İrtibatlar ve Kablettarih Medeniyetin Menşei Hakkında" tebliğleri, Reşit Galip Bey'in "Türk Irk ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış" tebliği, Hasan Cemil Bey'in "Ege Medeniyetinin Menşesine Umumi Bir Bakış" tebliği, Yusuf Ziya Bey'in "Mısır Din ve İlahlarının Türklükle İlgisi" adlı tebliği, Şevket Aziz Bey'in "Türklerin Antropolojisi ve Anı'da Yapılan Hafriyat Hakkında" tebliğleri ve kongrenin tek yabancı katılımcısı olan Mösyö Zayti Frenc'in "Hint Akraba Kavimleri Arasında" adlı tebliği, kongre süresince öne çıkan ve doğrudan Türk tarih tezinin biçim verdiği tebliğler olarak söylenebilir.

Bu tebliğlerde Türk prehistoryası ve Türk eskiçağı, tezin söylemlerinin içini dolduracak bir anlatıyla kurgulanmıştır. Bunlardan ilki, Afet Hanım'ın "Tarihten Evvel ve Tarihin Fecrinde" adlı tebliği, Türklerin anayurdu olarak Arta Asya yaylasını işaret etmiş, milattan en az 9000 yıl evvelinde Türklerin bölgenin yerli halkı olduğunu söylemiştir²³⁸. İşaret edilen bu halk, tarih öncesi devirlerde yaptıkları göçlerle Ön Asya'da, Mısır'da, Akdeniz Havzasında, Kıta Avrupa'sında ve Çin'de medeniyeti başlatan unsur olmuşlardır. Özellikle ilk olma vasfı üzerinde Afet Hanım tarafından ehemmiyetle durulmuştur²³⁹. Tebliğ boyunca Afet Hanım Jacques de Morgan, Eugene Pittard ve Andre Berthelot'tan uzun pasajlar alıntılanmıştır. Bahsi geçen antropologlara dayandırdığı konuşma metninin bir yerinde de bu isimlerden, ilimlerine hürmet edilmesi gereken âlimler olarak bahsetmiştir²⁴⁰.

Tarih kongresinde Türk tarih tezinin ana çerçevesini çizen ikinci kült konuşma ise, Reşit Galip Bey'in "Türk Irk ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış" adı konuşmasıdır. Konuşmanın ilk kısmında antropolojik terminolojiye bağlı kalınarak bir ırk tasnifi ortaya konularak, Türklerin bu tasnif içinde brekisefal beyaz ırkın

²³⁸ *BTTK*, s. 30.

²³⁹ *BTTK*, s. 35.

²⁴⁰ *BTTK*, s. 35.

‘Alplı’ adlı zümresine dâhil olduğu söylenmiştir²⁴¹. Konuşmanın devamı bahsedilen brekisefal beyaz ırkın mensuplarının, Türklerin atalarının, önemli medeniyet merkezlerine göçleri ve orada kurulan medeniyete yaptıkları katkılar, en çokta başlatıcı özellikleriyle, anlatılmıştır. Örneğin Sümerler ve Sümer medeniyeti için önce Orta Asya’dan gelmişlerdir denilirken daha sonra bir ifadede doğrudan doğruya Türk denilmiştir²⁴². Benzer şekilde Mısır ve Girit medeniyetleri²⁴³ ve Hititlerde Türk asıllı sayılmıştır. Özellikler Hititler için seçilen “öz yurdumuz Anadolu’nun medeni simasını yükselten ilk büyük medeniyeti ve ilk büyük imparatorluğu kuran haşmetli atalarımız”²⁴⁴ ifadesi tezin maksatlarını karşılar niteliktedir.

Afet Hanım ve Reşit Galip Bey’e ait bahsedilen tebliğler, kongrede eleştirilene dayanan iki önemli tartışmanın da doğmasına neden olmuştur. Bunlardan ilki Afet Hanım’ın tebliğinin prehistorya ile alakalı bölümlerine “bahsi geçen devirlerle alakalı sarıh, ilmi çalışmaların Avrupa’da bile çok yeni olduğu dolayısıyla Türkler hakkındaki iddialar için çok erken olduğu”²⁴⁵ görüşüdür. Fuad Bey’in eleştirisi Afet Hanım ve Hasan Cemil Bey tarafından cevaplandırılmıştır.

İkinci bir eleştiri ise Zeki Velidi Bey tarafından Reşit Galip Bey’in “Türk İrk ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış” adlı tebliğine yöneltilmiştir. Zeki Velidi, Orta Asya’daki Türk göçlerinin kaynağının bölgede ki bir kuraklık hadisesinden ileri geldiğini söyleyen Reşit Galip Bey’e²⁴⁶, Orta Asya’da bir kuraklık olmadığı yolundaki çıkışıyla itiraz etmiş²⁴⁷, ikili arasındaki diyalog 7 Temmuz günü gerçekleşen oturumda tekrar canlanmıştır. Burada Sadri Maksudi Bey’inde dâhil olduğu tartışma Zeki Velidi aleyhinde bir hal ile son bulmuştur²⁴⁸.

²⁴¹ *BTTK*, s. 110.

²⁴² *BTTK*, s. 117.

²⁴³ *BTTK*, s. 120-123.

²⁴⁴ *BTTK*, s. 131.

²⁴⁵ *BTTK*, s. 42-43

²⁴⁶ *BTTK*, s. 30.

²⁴⁷ *BTTK*, s. 167-176.

²⁴⁸ Zeki Velidi ile Reşit Galip Beyler arasındaki tartışma 8 Temmuz 1932 de Zeki Velidi’nin Darülfünundaki görevinden istifa ederek Viyana’ya gitmesi ile neticelenmiştir. (Bkz. Mustafa Oral, *a.g.e.*, s.308-309) Tartışmanın bu noktaya gelmesinde Zeki Velidi’nin ısrarla itirazlarını sürdürmek istenmesi karşısında yaptığı hatalar da etkili olmuştur. Öncelikle Zeki Velidi tartışmanın iplerini

Türk tarih tezinin ortaya konuluşunda gerekçeler açıklanırken söylenen; Milli Türk kimliğinin yaratılması ve laik politikaları uygulamada besleyecek tarihsel bir söylem oluşturma isteği ile birlikte üç temel unsuru oluşturan Batı karşıtlığı ve Batıya Batının diliyle cevap verme isteği de kongrede sunulan bildirimler üzerinden izlenebilmektedir. Henüz kongrenin açılış konuşmasında Esat Bey, Orta Asya yaylasında Türklerin Avrupalılardan 5000 yıl önce yontma taş devrine girdiğini söylemiştir²⁴⁹. Yusuf Akçura'da Avrupalıların ortaya koyduğu Ari ırk-Turan ırkı ikililiğinin, bu ikisi ırk arasında ortaya konmak istenen farkların –tabi ki bu ifadeler Batı'yı üstün çıkartmaktadır- geçersizliğini savunmuştur²⁵⁰.

Batı'nın sorgulanması ve Batı eleştirisi noktasında en sert cümleler ise Afet Hanım'dan gelmiştir. “Tarihten Evvel ve Tarihin Fecrinde” adlı tebliğinde, tarihi devirlerin başlangıcında Avrupa'nın çok geride kaldığı ve yazıyı çok geç benimsediği, Orta Asya'da insanlar bir medeniyet kurmuşken Avrupa'da “insana yakın ama tam manasıyla insan denilemeyecek mahlûklar” olarak tanımladığı

elinde tutamamış, konunun “tarih öncesi devirlerdeki göçlerin varlığından, Orta Asya'dan göç olup olmamıştır iddiasına” getirilmesine müsaade etmiş, değişen tartışma ekseninde çelişen sözler söyleyen biri konumuna düşmüştür. Stein'e dayandırdığı iddialarını camii avlusunda yapılmış bir sohbetle dayandırması bu noktada yapılmış bir başka stratejik hatadır. (Bkz. *BTTK*, s. 178) 7 Temmuz günü aynı konuda tekrar alevlenen tartışma, Reşit Galip'in Zeki Velidi'yi Stein'in *Inner Most Asia* adlı eserini okumadan okumuş gibi davranmakla suçlaması (Bkz. *BTTK*, s. 385) ve “Arkadaşlar esefle ifade etmeliyim ki Zeki Velidi Bey'in Darülfünunda ki kürsüsü önünde talebe olarak bulunmadığıma çok şükrediyorum. (...) Genç neslin asıldan esastan mahrum, en basit mantık esaslarından uzak usuller ile kafalarının bulanmasına, muhakemelerinin sakatlanmasına asla dayanamayız. Türkiye Cumhuriyeti darülfünun kürsüsü bu kadar hafif malumat ve bu kadar eski metotlarla işgal edilecek kıymetsiz bir mevki değildir.” sözleriyle devam etmiştir. (Bkz. *BTTK*, s. 388-389) Reşit Galip Bey'den sonra söz alan Sadri Maksudi ise, Zeki Velidi Bey'in kullandığı Barthold'a ait *Orta Asya Seyahati Hakkında Bir Maruza* isimli kitabın alıntı yapılan 17. sayfasını tamamen okumuş ve aslında bahsi geçen yerde alıntılanan gibi bir bilgi olmadığını söylemiştir. (Bkz. *BTTK*, s. 392) Benzer bir çarpıtmanın Barthold'un İslam Ansiklopedisindeki “Balasagun” maddesinde de yapıldığını söyleyerek bu durumun müderrislik şerefine ve ilmi ciddiyete yakışıp yakışmadığını sorarak konuşmasını bitirmiştir. (Bkz. *BTTK*, s. 397) Zeki Velidi'yi “Resmi Tez'e” karşı çıkıyor oluşu nedeniyle sahiplenip, eleştirilerine ve karşı karşıya kaldığı duruma çalışmalarında yer veren yazarların (Bkz. Büşra Ersanlı, *a.g.e.*, s154; Mustafa Göleç, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Politikaları 1876-1950*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2010, s. 192-195; Nadir Özbek, “Türk Tarih Tezi ve Zeki Velidi Togan”, *Toplumsal Tarih*, S. 45, 1997, s.26.) Zeki Velidi'nin, karşıtlarına kendi eliyle verdiği açıkları görmezden gelmeleri dikkate şayandır.

²⁴⁹*BTTK*, s. 6.

²⁵⁰*BTTK*, s. 617.

Neandertal'lerin var olduğu ve Orta Asya'dan göçler ile muhtelif bölgelerde medeniyet gelişirken Avrupa'nın "her yerin en zavallısı olduğu" şeklinde yorumlarda bulunmuştur²⁵¹. Bir yandan Batının özelliklerini taşıdığı brekisefal alpin ırkın içine hatta merkezine Türkleri dâhil etmek isterken, aynı anda Avrupa'nın tarihi devirlerin başında ki iddia olunan acziyetinin ısrarla tekrar edilmesi ancak işgali yaşamış olmanın psikolojisi ve Avrupa'ya içten içe duyulan öfkenin açığa çıkması şeklinde yorumlanabilir. Memmi'nin önemli tespiti ve eleştirisi içinde yer alan "Avrupalılar dünyayı fethetti çünkü doğaları buna eğilimliydi, Avrupalı olmayanlar sömürgeleştirildi çünkü doğaları onları buna mahkûm etmişti."²⁵² önermesi ve önyargısı da sanılır ki neden Türklerin ısrarla beyaz ırktan olduklarını kanıtlamaya çalıştıklarını açıklayacaktır. Bir daha asla sömürge konumuna düşmemek ve hatta düşme tehlikesini yaşamamanın korkusu bile Türk araştırmacıları ve ideologları bu minvalde söylem üretmeye itmiş olmalıdır.

Tezin hedefleri arasında saydığımız laikleşen ve laikleşmeye devam edecek gibi görünen Türkiye'nin, tarihinin de laik ifadelerle kurgulanmak istendiği kaygısı, tebliğlere yansımıştır. Özellikle Afet Hanım'ın insanı tabii bir varlık olarak tanımlaması ve dünyanın oluşumu bahsinde dini hiçbir referansı kullanmaması²⁵³, Dr. Şevket Aziz Bey'in "Dünyada insanın bir tekâmül mahsulü olduğu ve bu tekâmül silsilesinin hayvanlardan insana kadar geldiği malumdur."²⁵⁴ sözleri ile Yusuf Hikmet Bey'in doğunun geri kalmışlığını İslam'ın muhafazakarlığına dayandırması²⁵⁵ ve Yusuf Akçura'nın " Ahdiatik hikâyeleri maddi deliller önünde duramadı"²⁵⁶ değerlendirmeleri bu keyfiyete emsal oluşturmuştur. Böylece genç Türkiye'nin laik düşüncesi tarih yazımında ve tarihi söylemler içinde bir somutlaşma imkânı bulmuştur.

Kongre süresince Sadri Maksudi Bey'e ait olan "Tarihin Amilleri" ve Akçuraoğlu Yusuf Bey tarafından verilen "Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak

²⁵¹BTTK, s. 18-41.

²⁵²Albert Memmi, *Sömürgecinin ve Sömürgeleştirilenin Portresi*, İstanbul 2014, s. 121.

²⁵³BTTK, s. 18-22.

²⁵⁴BTTK, s. 48.

²⁵⁵BTTK, s. 501.

²⁵⁶BTTK, s. 585.

Usullerine Dair” adlı tebliğler ise tarihte bir metodoloji aramaları ve nispeten daha işinin ehli kişilerce verilen tebliğler olmaları hususuyla diğer tebliğlerden ayrılmaktadır²⁵⁷.

Kongre boyunca İslam öncesi Türk tarihi devirlerine doğrudan temas edilen sadece bir tebliğ olmuştur. O tebliğ, Afet Hanım tarafından verilmiş olan “Orta Kurun Tarihine Umumi Bir Bakış ’tır”²⁵⁸. Burada Avrupa Hunları, Göktürkler (Göktürk-Bizans münasebetleri de ele alınarak), Avarlar, Bulgarlar ve bir Türk kavmi olarak Macarlar ele alınmıştır. Anlatıda siyasi tarihe dair öğeler daha fazla tercih edilmiş olmakla beraber işaret ettiğimiz sahalarda söylenen sözler, *Tarih II* ders kitabının kronolojisi ile birebir uyuşmakta, ana çerçevesini ondan almış görünmektedir. Kongre boyunca prehistoryanın ağırlıkta kalması tarihi devirler ve İslam öncesi dönem üzerine anekdotlardan başka söz söylenilmemiş olmasının başlıca nedenidir.

Kongrenin kapanışında söz alıp bir konuşma yapmış olan İzmir Erkek Lisesi tarih muallimi olan Mithat Bey “Yetiştireceğimiz devletçi, milliyetçi, tarihçi yeni Türk nesli insanıyeti kurmuş olan atalarının yine aynı yolda ki varisleri olacaklardır”²⁵⁹ demiştir. Mithat Bey’in sözleri kongrenin adeta hülasesi olmuştur. Devletçi, milliyetçi, tarih olma vasıfları güncel siyasal söylemlerde bile görülen, inkılabı yapan kadronun sahip olduğu ve herkesten beklediği özelliklerdir. İnsaniyeti kurmuş olan ataları ifadesi medeniyetin ortaya çıkışında Türklere başrolün biçildiği Türk tarih tezinin benimsetmek istediği ilk olguydu. Konuşmada genç nesil atalarıyla aynı yolu izleyecektir deniliyordu. Bu ifadeyle genç cumhuriyetin sahip olduğu idealizm ortaya konulmaktaydı. Son olarak ‘varis sayılan günün gençleri’ ifadesiyle; emperyalizmin anavatana yöneltebileceği olası tehditlerin önüne set çeken bir kavram yaratılırken aynı anda medeniyeti kuranların torunu olma şerefini gençlere kazandırarak Türk kimlikleri ile gurur duymaları amaçlanıyordu.

²⁵⁷Büşra Ersanlı, *a.g.e.*, s. 170.

²⁵⁸ *BTTK*, s. 405-444.

²⁵⁹ *BTTK*, s. 627.

Kongre bildirilerinin tez açısından anlamı bu şekilde tasvir edilebilecekken, kongre sürecinde teze yöneltilen eleştiriler de kongrenin, tezin, Türk tarih yazıcılığının seyrine etki etmiştir.

2.1.4.5. İkinci Türk Tarih Kongresi

20-25 Eylül 1937 tarihinde düzenlenen ikinci Türk tarih kongresi ile Türk tarih tezinin ulusal sınırların dışında anlatılması ve uluslararası camiaya tanıtılması hedeflenmiştir²⁶⁰. Kongre hakkında yapılan; tezin esas bakımından bilimsel olduğunun teyit edilmesi ve tez hakkında beslenen yanlış görüş ve kanaatlerin çoğunda olumlu değişiklikler elde edildiği çıkarımı²⁶¹, en başta söylenen hedefin yanı sıra bir kendini teyit ettirme düşüncesinin varlığını da ortaya koymaktadır. Tam da bu nokta Türk tezinin içinde serpiştiği dilemmayı gösterir. Tarih tezi, Batı tezi onayladığı için mi meşruiyet ve bilimsellik (zafer) kazanmıştır yoksa Türk tezini Batı'ya kabul ettirme hadisesi mi gerçekte var olandır?

Kongrelerdeki ve tezin temelini oluşturan evvelki çalışmalarda gözlenebilen Türklük ve millilik duygusu Batı'dan gelecek onaya kesinkes ihtiyaç duyulacağı düşüncesinin önünde bir set kurmuş olmalıdır. Kongredeki bildirilerden biri olup Cemil Bilsel'e ait olan "Lozan Barış Antlaşması"nda Lozan'ın kendisinden önce ki barış antlaşmalarıyla arasındaki en büyük farkın "Türk tarafına dikte edilen tek bir madde bile yoktur"²⁶²ifadesiyle betimlenmesi artık Batı'ya kendi koşullarını kabul ettirebilen taraf olunabildiğini, farklı bir mecradan verilen örnekle ifade etmesi, sanılırki dilemmanın hangi yönde çözüldüğünü göstermiş olur.

İkinci tarih kongresinde kongreye katılanların yarısından fazlası Avrupalı bilim insanlarıdır. Toplam 90 katılımcının 48'i Avrupalıdır.²⁶³Bu durum, kongrenin

²⁶⁰Mustafa Oral, *a.g.e.*, s. 323.

²⁶¹Bekir Sıtkı Baykal, "Atatürk ve Tarih", *Belleten*, Cilt XXXV, S. 140, 1971, s. 539-540.

²⁶²*İTTK*, s. 1001.

²⁶³Büşra Ersanlı, *a.g.e.*, s. 204.

açılışında tezin başarısının uluslararası alanda ki başarısına bağlı olduğunu söyleyen Afet Hanım tarafından olumlu bir gelişme olarak ifade edilmiştir²⁶⁴.

Kongrenin başarısı bağlamında, tez ile nispet kuran bir bakış açısı içerisinde, gerekli kaynakların olmadığı ve kuvvetli bir tez yaratılmadığı için tezi inandırıcı bulmadığını söyleyen Ersanlı, Türklerin büyük ulus olduğu düşüncesinin yaygınlaştırılmasının, bu fikrin kanıtlanmasından daha öncelikli görüldüğü fikrine sahiptir²⁶⁵. Hâlbuki Günaltay'ın bir yıl sonra kaleme aldığı, bahsi geçen, makalede tezi ikna edici bulmamış olanlar için kullandığı ifadeler ve tezin kanıtlandığının şiddetle vurgulanması, Ersanlı'nın neyin önemsenip neyin önemsenmediği konusunda ki fikirlerine zıt bir açıklama yorumu akla getirmektedir.

Kongrenin bildirilerle şekillenen içyapısına bakıldığında ise, bir tarih kongresinden ziyade arkeoloji ve antropoloji kongresi havasında geçtiği söylenebilir. Basılan kongre bildirilerinin hülasasında bu durum 1932'den 1937'ye kadar geçen sürede arkeolojik kazılarda elde edilen başarılar gösterilmek istenmiştir²⁶⁶sözünüle dikkate sunulur. Fransız akademisyenler adına konuşan Prof. Deleporte arkeoloji ve antropolojide ki başarıyı öne çıkararak bu savı desteklemiştir²⁶⁷. Saffet Arıkan ise açılış günü yaptığı konuşmasında; Türk tarih tezinin arkeoloji ve antropoloji gibi reddi mümkün olmayan bilimlere dayandığını buna karşın hurafeler, dini ve siyasi tutumla yazılmış eserlerin Türk tarih tezine kaynak olamayacağını söyleyerek²⁶⁸ tezin ana hedeflerinden biri olarak söylenen ve 1937'de anayasaya resmen geçirilen²⁶⁹ laiklik ilkesi ile doğrudan bağ kurmak istemiştir. Kongreye ek olarak kongrenin açılış gününden, Mustafa Kemal Atatürk'ün ölüm gününe kadar açık kalacak olan ve ağırlıklı olarak arkeolojik buluntuların sergilendiği bir Türk sergisi de açılmıştır²⁷⁰.

²⁶⁴*İTTK*, s. 9.

²⁶⁵Büşra Ersanlı, *a.g.e.*, s. 126-127.

²⁶⁶*İTTK*, s. XLIII.

²⁶⁷*İTTK*, s. LII.

²⁶⁸*İTTK*, s. 2.

²⁶⁹Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul 2007, s. 264-265.

²⁷⁰Mustafa Oral, *a.g.e.*, s. 330.

Kongrede Türk Tarih Tezinin 1937 yılı için son şekli ortaya konulurken, okuyucuya sunulan tebliğlerin içeriklerine göre sınıflandırılması zannedilir ki tezi şekillendiren iradenin neye ne kadar ağırlık verdiği anlaşılmaması ve tezin içinden gelecek yıllarda doğacak diğer akımların besleneceği kaynaklara rastlanabilmesi açısından önemlidir.

Kongre bildirimleri tasnif edildiğinde ortaya çıkan ilk grup arkeoloji ve antropoloji temalı bildirimlerdir. 91 tebliğin²⁷¹52 tanesi bu alanda verilmiştir. Etrüskler, Hititler, Sümer medeniyeti ve Anadolu’da ki kazılar bu tebliğlerin başlıca konuları oluşturmaktadır. Avrupalı katılımcıların büyük çoğunluğu da bu gruba dâhil edilebilecek tebliğler sunmuşlardır.²⁷²

İkinci bir grup oluşturan tebliğlerin ana teması ise Türklerin hususiyetlerini ve dünya medeniyetine yaptıkları katkıları anlatan metinlerdir. Kongrede bu minvalde toplam 14 bildiri sunulmuştur. Bossert’e ait “Tabı Sanatının Keşfi”, Reşit Rahmeti Arat’ın “Türklerde Tarih Zaptı” ve de Sabri Atayolu’nun “Türk Kırmızı” tebliğleri bu kategoriye emsal oluşturmaktadır.

Türk milletinin dünya tarihi içerisinde önemli bir rol oynayıp, büyük işler yaptığını iddia etmek en başından beri tezin temel söylemlerinden biridir. Bu iddianın desteklenmesi adına nasıl ki büyük medeniyet merkezlerinin temeline Orta Asya’dan gelerek medeniyeti başlatan Türk kavramı yerleştirilmişse, ikinci kategori olarak saydığımız tebliğlerde de temel amaç Türk’ün ben buradayım nidasını duyurma çabasıdır. Bu çaba Türk milletinin yahut önemli Türk büyüklerinin yaptıkları işlerin Türk tarihi ve dünya tarihi açısından, önemi vurgulanacak şekilde ele alınıp, aktarılmasıyla somutlaşmıştır.

Üçüncü grup olarak ise toplam 13 adet tebliğ ile Osmanlı ve Selçuklu tarihleri hakkında ki tebliğler gelmektedir. Afet Hanım’ın “Türk-Osmanlı Tarihinin Karakteristik Noktalarına Bir Bakış”, Ömer Lütfü Barkan’ın “Osmanlı İmparatorluğunda Kuruluş Devri Toprak Meseleleri” ve Gabriel’in “Selçuklu

²⁷¹90 katılımcı olmasına rağmen 91 adet tebliğ verilmesinin nedeni İsmail Hakkı İzmirli’nin iki adet tebliğ sunmasıdır.

²⁷²Detaylı bir liste *İTTK*’nin giriş kısmında sunulmaktadır.

Mimarisi” bu kategoride ki tebliğlere örnektir. Birinci tarih kongresine kıyasla daha fazla sayıda Osmanlı tarihi ile alakalı tebliğ sunulmuş olması dikkat çekicidir. Öyle ki birinci tarih kongresinde neredeyse hiç Osmanlı lafzı geçmemişken, ikinci kongrede verilen Selçuklu ve Osmanlı tarihlerinden anlatılar ile tezin başından beri vurgulanan 10000 yıllık Türk tarihi söylemi içerisinde son bin yılın noksan kalmaması yolunda önemli bir adımda atılmıştır.

Konularına göre tasnif ettiğimiz bildiri metinleri içerisinde dördüncü kısım, İslamiyet öncesi Türk tarihinin tarihi devirler içerisinde kalan kısımlarını ele alan tebliğler oluşturmaktadır. Ağırlıklı olarak yabancı Türkologlar tarafından verilen bu tebliğlerin yekûnu 9 adettir. Geza Feher’in “Türko-Bulgar, Macar ve Bunlarla akraba Olan Milletlerin Kültürü- Türk Kültürünün Avrupa’ya Tesiri”, Alfoldi’nin “Türkler’de Çift Krallık” ve Gabain’in “Hun-Türk Münasebetleri” adlı tebliğleri bu guruba örnek teşkil eder. Türk tarih tezi içerisinde, Türk tarih yazıcılığında o güne kadar hiç olmadığı şekilde kendisine yer bulan İslam öncesi dönem hakkında, bu kongre içerisinde okunan tebliğler de büyük önem arz eder. Kongre’de bu minvalde tebliğ sunan Rasonyi –ki aynı zamanda Ankara DTCF’nde çalışmaktadır- Moravcsik, Feher, Alfoldi, von Gabain gibi Türkologlar daha sonra ki yıllarda da İslam öncesi tarihçileri etkileyeceklerdir.

Kongrede okunan tebliğler arasında beşinci ve son grubu 3 adet tebliğ ile yakın dönemin vakalarını ele alan çalışmalar oluşturmaktadır. Ali Fuad Başgil’in Türk milliyetçiliği üzerine verdiği tebliğ ile Cemil Bilsel’in “Lozan Barış Antlaşması” tebliğleri bu tasnife örnektir.

Bildiriler üzerinden kongrenin tanımlanması adına dikkatlere sunulacak bir diğer husus, kongre süresince okunan tebliğler ile okunmayan ve sadece basılan kitaba eklenen tebliğler üzerine yapılacak bir değerlendirmedir. Okunan toplam 61 tebliğ içerisinde tarihi dönemlere ait olanların oranı 61/24 iken, okunmayıp baskıda yer alanların arasında bu oran 30/15’tir. Bu durum kongrenin izleyicilere doğrudan hitap eden kısmında arkeolojik kazılar ile antropolojik verilerin kayırılıp, dinleyicilerle daha çok buluşturulmak istendiği şeklinde ki yorumu destekleyecek bir argüman olarak görülebilir.

Kongre hakkında söylenilebilecek bir diğer önemli gelişme ortaya atılan savlarla ilgili, kongre süresi boyunca hiçbir tartışmanın yaşanmamış oluşudur²⁷³. Bu durum birinci Türk tarih kongresi ile kıyaslandığında gözle görülür bir tezat oluşturmaktadır. Benzer şekilde Fuad Köprülü'nün durumu da öyledir. Birinci tarih kongresinde yaptığı eleştiriler ile tezin önüne geçirilmek istenen Köprülü, ikinci tarih kongresi boyunca B seksiyonunun oturum başkanlığını yürütmüştür. Buna ek olarak verdiği “Orta Zaman Türk Hukuk Müesseseleri” adlı tebliğinde sözlerini, ortaya koyduğu verilerle prehistorik devrin buluntularını birbirine bağlayarak ve bir bütünlük kurarak bitirmesi dikkat çekicidir²⁷⁴.

İkinci tarih kongresi ve 1938 yılında Şemsettin Günaltay tarafından yazılan makale²⁷⁵ Türk tarih tezinin ulaşacağı nihai nokta olacaktır. Türk tarih yazıcılığında artıları ve eksileriyle önemli bir yer tutan tez, hamisi Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra, değişen siyasi konjonktüründe - ki bu siyasi ortam kendi tarih kurgulamasını yapacaktır- zorlamasıyla etkisini yitirecektir. Ne gariptir ki tez ile alakalı ilk revize etme girişimi onu, daha önce değinildiği üzere, çok sert cümlelerle savunan Şemsettin Günaltay'ın Tarih I ders kitabını 1939 yılında yeniden yazma çalışması olacaktır²⁷⁶. Günaltay ile başlayan süreç yine bir başka büyük kırılmanın meydana geldiği ve dolayısıyla yeni bir tarih kurgusunun üretilmesine ihtiyaç duyulacak olan 1950 yılına kadar süren 11 yıllık bir geçiş dönemini başlatacaktır. Bu geçiş döneminin çok sesliliği ve içinden çıkardığı renkleri 1950 yılı sonrasında Türk tarih yazıcılığını başka bir paradigmaya ulaştıracaktır.

2.1.4.5. Telif Eserler

1928-1938 yılları arasında Türk tarih tezinin omurgasını oluşturan metinlerin yanı sıra, başka telif eserler de üretilmiştir. Bunların bir kısmı Türk Tarihinin Ana Hatları'ndan veya Belleten'den ayrı basım olup daha önce yayınlanmış metinlerin

²⁷³Büşra Ersanlı, *a.g.e.*, s. 204.

²⁷⁴*İTTK*, s. 417.

²⁷⁵ Şemsettin Günaltay, “Türk Tarih Tezi'nin Kati Zaferi”, *Belleten*, Cilt II, S. 7-8, 1938.

²⁷⁶Mustafa Oral, *Türkiye'de Romantik Tarihçilik*, s. 341.

tekrarı niteliğindedir. Ancak özellikle Hüseyin Namık Orkun başta olmak üzere dönem tarihçilerinin ortaya koyduğu çalışmalar 1938 sonrası İslam öncesi tarihçiliğinin seyrini anlayabilmek adına önemli veriler sunmaktadır.

Sadri Maksudi Arsal tarafından yazılan *İskitler, Sakalar, Asya Hunları, Yüceçiler, Avrupa Hunları ve Orta Asya Türk Devletleri* 1934 yılında Başvekâlet Matbaasında basılmıştır. Her iki eserde Türk Tarihinin Ana Hatlarından ayrı basımdır. Hamit Zübeyr Koşay tarafından kaleme alınan *Bulgar Türklerinin Eski Tarihi* de aynı şekilde bir ayrı basımdır.

Akdes Nimet Kurat'ın *Peçenek Tarihi* İstanbul'da 1937 yılında Devlet matbaası tarafından neşredilmiştir. Bu eser İslam öncesi dönem hakkında bilimsel kriterlere dayanan, teze dair bir şeyler söyleme gayesinden çok akademik kaygıların ürünü olan ilk çalışmalardandır. Hunlar hakkında Ömer Halis Bıyıktaş tarafından *Mete'nin Çin Sındığı Savaşı* adlı bir çalışma da yapıp 1935 yılında askeri matbaa tarafından İstanbul'da basılmıştır. Rasonyi tarafından Ankara Halkevinde verilen bir konferansın basımı olan *Macar Arkeolojisinde Hunlar, Avarlar, Macarlar* 1938 yılında İstanbul'da Kenan Matbaasında, ikinci tarih kongresinde sunduğu tebliği olan *Ortaçağ'da Erdel'de Türklüğün İzleri* ise 1937 yılında İstanbul Ebuziye matbaasında basılmıştı. Esas itibarıyla bir doğu kroniği de sayılabilecek olan, Ebulgazi Bahadır Han'a ait olan *Şecere-i Terakime*'nin 1937 yılında devlet basımevi tarafından bastırılması da İslam öncesi dönem çalışmaları arasında önemli yeri olan bir eserdir²⁷⁷.

1930'lu yıllarda İslam öncesi Türk tarih yazıcılığında büyük yer edinmiş kişilerden bir tanesi de Hüseyin Namık Orkun'dur. Bahsi geçen dönemde her biri temel eser olarak kabul edilebilecek çalışmalar olan; *Attila ve Oğulları*²⁷⁸ 1933'te, *Peçenekler*²⁷⁹ 1933 yılında, *Oğuzlara Dair*²⁸⁰ 1935'te, *Türk Tarihinin Bizans*

²⁷⁷Bahsi geçen eserlerin künnyeleri için bkz: Enver Koray, *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası 1789-1955*, İstanbul, 1959, s. 336 vd.

²⁷⁸ Hüseyin Namık Orkun, *Attila ve Oğulları*, 1933 İstanbul; Eser, bir sonraki bölümde değinileceği üzere bu alanda yazılmış döneminin en mükemmel çalışmasıdır. Ayrıca, kendi dönemini aşır gelecek nesil araştırmacılara kaynak olmayı sürdürebilecek yegâne çalışmada budur.

²⁷⁹ Hüseyin Namık Orkun, *Peçenekler*, Remzi Kitapevi, 1933 İstanbul.

²⁸⁰ Hüseyin Namık Orkun, *Oğuzlara Dair*, Ulus Basımevi, 1935 Ankara.

Kaynakları 1938’de (Moravcsik’in makalesinin tercümesidir), *Eski Türk Yazıtları* 1938-1940 yılları arasında (eser üç cilt halinde yazılmıştır), *Hunlar* 1939 yılında yayınlanmıştır. Yazarın ayrıca 1928 yılında Budapeşte’de kaleme alınmış fakat 1932 yılında İstanbul’da neşredilen Türk dünyası adlı bir çalışması da olmuş, bu eserde Türk soyunun XX. asırda yaşamakta olan kolları hakkında bilgiler verilmiştir²⁸¹.

Hüseyin Namık, tarih yazınında politik yanından çok bilimselliği ile ön plana çıkmıştır²⁸². Kendisi her ne kadar ilk üç tarih kongresine de katılmış olsa da, herhangi bir tebliğ sunmamış, sadece Mösyö Zayti Ferenc’in tebliğini Macarca’dan Türkçeye tercüme etmiştir²⁸³. Türk tarih tezi ekseninde ki bir başka faaliyeti Türk Tarihinin Ana Hatlarına yaptırılan düzeltmelerden birinde görev almış olmasıdır. 1932 yılında ki düzeltmelerde 14. müsvedde olarak tasnif olunan Avarlar, Peçenekler, Kumanlar başlıklı bölümü kendisi yazmıştır. Ancak bu kısımlar teksir olarak kalmış, daha sonra ki baskılarda yer almamıştır²⁸⁴. 1934 ve 1936 yılında araştırmacılardan istenen müsveddeler içerisinde Hüseyin Namık adına rastlanılmamaktadır.

Hüseyin Namık, 1930’lu yıllar içinde dahi olsa Turancı fikirleriyle, Türkiye Cumhuriyetindeki milliyetçilikten ve Türk tarih tezinin temel ideolojisinden ayrılar. Ancak Türk ırkını betimlerken vurguladığı, bağımsızlığına düşkün olma, Türk geleneğine sadakat ve Türk ahlakı kavramları ile dini inancı bu unsurların dışında tutan yaklaşımı Türk tarih tezi ile temelden çatışmasını engellemiş olmalıdır. İslamiyet’e dahi milli bir hava kattığı söylenen Orkun için temel hareket noktası “Her şey Türklük için” olmuştur²⁸⁵.

Orkun, bu yaklaşımıyla Türklük ve Türkçülük davası adına kendi savaşını verirken; Türklük için yapabileceğinin en iyisinin, akademik camia için ve akademik kriterleri karşılayan eserler vererek Türklüğe hizmet etmek olduğuna inandığından dolayı, 1930’lu yılların en temel eserlerini vermiştir. Yukarıda ismen değinilen bu

²⁸¹Enver Koray, *a.g.e.*, s. 339, 375.

²⁸²Nizam Ören, “Hüseyin Namık Orkun”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C. 4 Milliyetçilik, İstanbul 2008, s. 396.

²⁸³*BTTK*, s. 337.

²⁸⁴Semavi Eyice, *a.g.m.*, s. 523.

²⁸⁵Nizam Ören, *a.g.m.*, s. 397.

eserler dönem tarihçileri tarafından kullanıldığı kadar, takip eden yıllarda da tarihle uğraşanlar için de önemli başvuru kitapları olmayı sürdürmüştür. Hüseyin Namık, bu eserlerin katkısı ile –siyasi açıdan çok etkili olamamış olsa dahi- saygı gören bir kişilik haline gelmiştir²⁸⁶.

2.2. 1939-1950 Yılları Arası Türkiye’de Tarih Yazımı

1939-1950 yılları arasında ki dönem, Türk tarihçiliği adına büyük bir kırılmanın yaşandığı yahut önemli bir tezin 1930’lu yıllar boyunca yaratılıp savunulduğu gibi savunulmadığı bir süreç olmuştur. Dönem ile ilgili söylenebilecek en önemli söz Türk tarih tezinin önemini kaybetmeye başlamış olduğudur. En büyük hamisi olan Mustafa Kemal Atatürk’ün hayatını kaybetmesi sonrası tez ve tez üzerinde ki çalışmalar adeta rafa kaldırılmış, 1939 sonrası değişmeye başlayan siyasi gelişmelerin sonucunda değişen konjonktür yeni yönelimleri peşinden getirmiştir.

11 yıllık bir geçiş dönemi denilebilecek olsa dahi, 1939-1950 arası süreç aslında tarihçilik bağlamında taşların yerine oturmaya başladığı bir dönem olmuştur da denilebilir. Bu süreçte Türk tarihçiliğini; Türkçü-Milliyetçi tarih yazımı, Anadoluçu ve Helenizm’e yaklaşan bir tarih yazımı ve 1943 yılında ki üçüncü tarih kongresinde izleri görülebilecek olan Türk Tarih Tezi temelli bir tarih yazımı bileşenleri oluşturmuştur. Aynı süreçte üniversite çevreleri de etkinliklerini arttırmış, bilimsel kriterlere haiz çalışmalar üretmişlerdir. Türk tarih kurumu da çıkarttığı monografiler ile *Anahatları* tasarısı yerine konuları daha detaylı inceleyen ve bütüncül bir yapıyı meydana getirecek tuğlaları oluşturmuştur.

2.2.1. 1939- 1950 Yılları Arası Tarih Yazımını Etkileyen Dinamikler

Türkiye Cumhuriyeti ve Türk tarihçiliği, 10 Kasım 1938’de Mustafa Kemal Atatürk’ün vefatıyla tarih araştırmalarında ki en büyük destekçisini kaybetmiş oldu. Mustafa Kemal’in vefatının tarihçilik üzerinde ki en büyük tesiri ise Türk tarih

²⁸⁶Nizam Ören, *a.g.m.*, s. 397.

tezinin gözden düşmesi olacaktır. İsmet İnönü'lü Milli Şef yıllarında 'Atatürk'e ait olan' vurgusuyla eski teze sahip çıkmış gibi görünse de değişen siyasi konjonktür ve ülkede ki hava neticesinde farklı düşünceler de tarihçiliği etkilemeye başladı. 1950'li yıllarda ki iktidar değişikliği tek parti rejiminin terk edilmesine kadar geçen süreçte Türk-İslam sentezi tarihçiliğin güçlenip başat hale gelmesine kadar adeta bir kendini arama, bir çokseslilik dönemi yaşanmıştır.

Tarih görüşleri üzerinde yaşanan bu çok sesliliğin en önemli nedenlerinden bir tanesi, yaşanmakta olan ikinci dünya savaşı sırasında, İnönü'nün benimsediği denge politikasıdır. Savaş sonrasında da iki kutuplu hale gelen dünyada, İnönü Türkiye'si bir güç haline gelemediği için, savaş sırasında benimsenip uygulanan denge politikaları devam ettirilecektir. Türkiye'de tarih hep siyasetin söylem geliştirme ve benimsetme noktasında aracı olduğundan ve buna ek olarak tarihçilerin hemen hepsinin siyasi bir yanlarının da bulunuşu sebebiyle 1940'lı yıllarda tıpkı 1930'lu yıllar gibi politik yönelimlerin ve gelgitlerin seyrini belirlediği bir yapı olacaktır.

Türk tarihçiliği, esas itibarıyla, 1930'larda ki ekseninde hareket etmektedir. O yıllarda da tarih tezleri bir takım pragmatik hedeflere ulaşmayı amaçlarken, 1930'lu yıllarda ki tek sesli ortamın varlığı karşısında 1940'lı yılların konjonktürünün farklı seslere varlık imkanı tanınmasıydı. Böylelikle, izlenen denge politikasına göre farklı bir düşünceyi devlet nezdinde öne çıkartmak mümkün olabiliyordu.

Türk tarihçiliğinin 1940'lı yılları akademik tarihçilik yapan kişilerin çoğaldığı, daha nitelikli tarihçiliğin gelişme gösterdiği bir süreç olarak da 1930'lu yıllardan ayrılmaktadır. Burada önemli bir hadise olarak, İsmet İnönü'nün küsleri bir arada – yani kendi etrafında- toplama projesine Zeki Velidi'yi de dâhil etmesidir²⁸⁷. Fuad Köprülü de siyasi alanda ki etkinliğini zaman içerisinde daha da arttırmıştır²⁸⁸. Bu durum tarihçilikte de söz söyleme gücünü şüphesiz etkilemiş olmalıdır.

Tarihçilerin geneline bakıldığında ise Köprülü örneğinin aksine siyasetçi-tarihçi kimliğine sahip olanların 1930'lu yıllara kıyasla daha az olduğu görülmektedir. Bu nesil, bir öncekinin aksine, milli mücadelede fiili olarak aktif

²⁸⁷Tuncer Baykara, *Zeki Velidi Togan*, Ankara 1989, s. 26.

²⁸⁸Mete Tunçay, *a.g.m.*, s. 28.

bulunmamışken, eğitimlerin önemli bir kısmını 1920’li ve 1930’lu yıllarda tamamlamış kimselerdi. 1940’lı yılların bu ikinci nesil tarihçileri arasında Nihal Atsız, Ömer Lütfü Barkan, Bekir Sıtkı Baykal, Neşet Çağatay, Afif Erzen, Tayyip Gökbilgin, Halil İnalçık, Akdes Nimet Kurat, Osman Turan ve Mükrimin Halil Yinanç gibi isimler sayılabilmektedir²⁸⁹.

Histografya çalışmaları yapanların değerlendirmekten uzak durdukları, III. Tarih Kongresi’nin (15-20 Kasım 1943) katılımcıları incelendiğinde yukarıda ismi zikredilen tarihçilerin büyük çoğunluğunun katılımcı olarak yer aldığı ve tebliğ sundukları görülebilir. 1940’lı yılların kaotik siyasi ortamı, 1950 sonrası bir düzene kavuşup, yeni bir tarih tezinin arkadan gelen mirastan hem beslenip hem de onu öteleyecek bir ortamı vücuda getirirken; bu ortamda yetişen tarihçiler de 1940’lı yılları adeta bir kuluçka dönemi olarak kullanırken, kendilerini bir sonra ki on yıla hazırlamışlardır.

1940’lı yılların tarihçiliğini etkileyen dinamikler arasında, söylenen insan faktörünün gelişimi noktasında, yeni nesil tarihçilerin etkisi kadar Avrupa’dan, bilhassa Almanya’daki Nazi baskısı sonucu kaçıp Türk üniversitelerinde istihdam edilen yabancı bilim insanları da sayılmalıdır²⁹⁰. Ağırıklı olarak prehistorya, eskiçağ ve arkeoloji alanlarında olmasına karşın, Nemeth, Gabain, Eberhard, Moravcsik, Mortmann gibi önemli Türkologlar da Türk tarihi araştırmalarına katkıda bulunmuşlardır.

Siyasi şartların baskısı altında ortaya çıkan motivasyon ve tarihle uğraşacak insanların kalitesindeki artış, dönemin tarih yazıcılığını şekillendiren dinamikler olmuşken, bu şartlar altında 1939-1950 yılları arasındaki geçiş dönemi yaşanmıştır.

²⁸⁹III. *Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 2010, s. XXII vd. Eser, çalışmanın devamında dipnotlarda *ÜTTK* kısaltılacaktır.

²⁹⁰ Ali Ahmetbeyoğlu, “İslam Öncesi Türk Tarihi Kaynakları”, *TALİD*, C. 1, S. 2, 2003, s. 18-19.

2.2.2. 1939-1950 Yılları arası Tarih Yazımının Genel Karakteri

1939-1950 yılları arasındaki tarih yazıcılığı serüveninin, Türk tarih yazıcılığı serüveninde iki büyük tez arasında ki geçiş dönemini oluşturduğuna daha önce değinilmişti. Bu geçiş dönemi yazını, kendisini etkileyen dinamiklerin şekillendirmesiyle gelişirken, yazının genel karakteri de dört temel yaklaşım etrafında gelişmiştir.

Tarih yaklaşımlarının ilki 1930'lu yıllardaki kadar ateşli şekilde ve topyekûn bir halde savunulmayacak olsa da Türk tarih tezidir. Aynı şekilde Türk tarih tezinde ki temel eksikliklerden kaynaklanan, tam olarak muhalif denemeyecek olsa da tezle örtüşmeyen bir tarih yazımı da doğusunda ki tepkisellik nedeniyle teze göbeğinden bağlı olduğu için aynı tasnifte ele alınmalıdır.

İkinci tarih yaklaşımı ise temelinde 'Anadolu' toprak parçasını tarihi metnin temeline oturtan tarih yazımı düşüncesidir. Bu düşünce de Anadoluculuk adı verilen ve Malazgirt Savaşını Anadolu'daki Türk tarihinin miladı kabul eden anlayış olmuştur. Üçüncü önemli tarih yaklaşımı ise Antik Yunan'ı ve Batı Anadolu uygarlıklarını sahiplenip vatan tarihinin merkezine o dönemleri oturtan Helenist yaklaşımdır. Anadolucu yaklaşım 1950 sonrası Türk-İslam sentezi içerisinde eriyebilecekken Helenist tarih yaklaşımı Türk İslam sentezinin adeta antitezi haline gelecek olup, zaman zaman eleştirilere de maruz kalacaktır.

1940'lı yılların dördüncü ana yaklaşımı ise Türkçü-Turancı tarih yaklaşımı olacaktır. 1940'lı yıllarda Türkçülük altın çağını yaşamıştır denilebilir²⁹¹. Bu altın çağ, 3 Mayıs 1944 Türkçülük-Turancılık davası gibi siyasi davalarla müdafilerinin ciddi şekilde etkilenmesin de payıyla, çok uzun ömürlü olamamış ve yine siyasi konjonktürün ve beslediği ideolojinin marjinalleşmeye başlamasıyla, marjinalleşerek kısa ömürlü kalmıştır. Türkçü tarih yazımı da büyük çoğunlukla Türk-İslam sentezine eklemlenerek onun sacayaklarından birini oluşturmuştur.

²⁹¹Gülcan Ergün, *İkinci Dünya Savaşında Türk Milliyetçiliği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010, s. 75.

2.2.2.1. Türk Tarih Tezi ve III. Tarih Kongresi

Türk tarih tezi tarihçiler arasındaki genel inanişaya göre, Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünü takip eden yıllarda gözden düşmüş ve artık savunulmaz olmuştur²⁹². Bu iddia ise çoğunlukla tezin hamisini kaybetmiş olması ve bilimsellikten uzak sayılmasıyla ilişkilendirilmektedir. Ancak Türk Tarih Tezinin gözden düşmesinde etkili olan unsurlardan bir tanesi de, çoğunlukla dikkatlerden kaçsa da tezin mevcut siyasi söylemlere 1930'lu yıllardaki kadar argüman sağlayamayışı ve de tezin temellendirdiği düşüncelerin de²⁹³ gözden düşmekte olmasıdır.

Aynı dönemin edebiyat, tarih ve düşünce adamlarından Nihal Atsız da Anadolu'daki Türk varlığının Hititler ile başladığı tezine cevaben “Bir memleketin tapusuna malik olabilmek için mutlaka ilk ahalisi olmak gerekir diye düşünmek boştur.”²⁹⁴ diyerek tarih tezine karşı bir eleştiri getirmiştir. Atsız'ın bu söyleminde tarih tezinin, ortaya atıldığı dönemde bu tezi ortaya atan ideologların sahip olduğu “Batıyı batının düşüncesiyle karşılama” düşüncesi yoktur. Temelde bu düşüncenin terk ediliyor oluşu da tarih tezinin savunulmaktan vazgeçilmeye başlanması ile sonuçlanmıştır.

Tarih tezi her ne kadar dönem tarihçiliğinde düşüş içindeki bir düşünce kalıbı olarak görülse de 1943 yılında 15-20 Kasım tarihleri arasında düzenlenen üçüncü tarih kongresinde temel söylemler onun üzerinden kurgulanmıştır. Kongre açılışında yapılan konuşmaların tamamında kongre ile tarih tezi arasında doğrudan bağ kurulmuş, söylemler bu yönde şekillenmiştir.

Kongrenin hemen başında, kongrenin amaçları açıklanırken, eski tarihlerin orijinal kaynaklarından faydalanılarak yazılmış ciddi, metotlu tebliğlerin dinlenecek oluşu sevindiricidir denilmiştir²⁹⁵. Eski tarih vurgusunun özellikle yapıldığı

²⁹²Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 58.

²⁹³Burada söz konusu olan milli Şef devrinin, Mustafa Kemal Atatürk dönemi kadar tam bağımsızlıktan ve Batı tezlerine karşı kendi tezini ortaya koyma iddiasından uzak tutumudur.

²⁹⁴Hüseyin Nihal Atsız, “Türkiye Tarihinin Meseleleri”, *Türk Tarihinde Meseleler*, İstanbul 1992, s. 22.

²⁹⁵ÜTTK, s. XXX.

düşünülebilir. Kongrede sunulan toplam 82 tebliğin, yarıdan biraz fazlası, 43 tanesinin arkeoloji ve prehistorya ile alakalı oluşu bu düşünceyi doğrulamaktadır.

Türk tarih kurumu başkanı olan Şemsettin Günaltay da tarih tezi temelli bir konuşma yapıp tezin Türk milletini ve tarihçilerini fikri kapitülasyonlardan kurtardığını vurgulamıştır²⁹⁶. Dönemin Maarif Bakanı Hasan Âli Yücel de tarih tezinin devam ettirilmesinin milli birliğin devam ettirilecek olması demek olduğunu söylemiştir²⁹⁷. Maarif Bakanının ve açılış konuşmalarında tarih tezine bolca yer veren diğer katılımcıların tamamının Mustafa Kemal Atatürk'ü saygı ve özlemle andıklarını düşünecek olursak tezin Atatürk'ü anmak adına, romantik duygularla ve son kez bir numaralı gündem olacağı bir kongrede adeta yâd edildiği düşünülebilir.

Açılış konuşmaları, 1937'den beri geçen altı yıllık süre boyunca Türk tarih tezi adına ne kadar yol alındığının gösterildiği; Prof. Dr. Muzaffer Göker tarafından yapılan Türk tarih kurumunun çalışmalarının hülasası içerikli konuşma²⁹⁸ ve Dr. Afet İnan tarafından yapılan ve aynı zaman zarfında gerçekleşen arkeolojik kazılar hakkında malumat veren konuşma²⁹⁹ ile devam etmiştir. Kongre hakkındaki şu durum hiç unutulmalıdır ki 1930'lu yıllarda tarih tezini sahiplenen şahısların ulusal çapta söz söyleyebildikleri son mecra da yine burası olmuştur.

Kongrede ön plana çıkmaya başlayan, her ne kadar tarih tezi ekseninde yazılmış tebliğlerin yarısı nispetinde 21 tebliğle temsil edilecek olsa da, yeni bir tarih yazımıdır. Bu 21 tebliğde Türk tarih tezinin ve onun amiral gemisi Türk Tarihinin Ana Hatlarının konuları ele alış bağlamında en az pay ayırdığı Osmanlı ve Selçuklu tarihleri işlenmiştir. Tayyip Gökbilgin, Osman Turan, Bekir Sıtkı Baykal, Cavit Baysun, Mükrimin Halil Yinanç, Halil İnalçık, Enver Ziya Karal, Ömer Lütfü Barkan bahsi geçen tebliğleri verenler arasındadır. Bu isimler özellikle 1950'li yıllardan sonra Türk tarih yazıcılığını ya domine eden kadroda yer alacak ya da o kadroya etki edecektir. Kongrenin açılışında Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Hamit Ongunsu “dün henüz çırak olan ve bugün olgun birer tarihçi olarak bu

²⁹⁶ÜTTK, s. 3.

²⁹⁷ÜTTK, s. 8.

²⁹⁸ÜTTK, s. 14 vd.

²⁹⁹ÜTTK, s. 33 vd.

kürsüden söz söyleyen gençler”³⁰⁰ tanımlamasıyla işte tamda bu ikinci kuşak tarihçileri işaret etmiştir.

Kongrede gelişimini gözlemleyebildiğimiz bu düşünce hakkında Eftalettin Tekiner tarafından yapılan tebliğ çok karakteristik bir örnek teşkil etmiştir. *Tarihimizdeki Noksanlar Nasıl Tamamlanabilir?* başlığındaki bu tebliğ ismi itibarıyla bir metot yada yaklaşım sorununu ele alıyor gibidir. Ancak esas itibarıyla tebliğde Osmanlı tarihinin kaynak problemleri, vakayinamelerdeki noksanlıklar, arşiv vesikalarının tasnifindeki eksiklikler ve bu eksikliklerin tarih yazımına olumsuz etkisi tartışılmaktadır³⁰¹. Tebliğde bu hususların tartışılması ilk iki kongrede görülmüş yahut görülebilecek bir hadise değildir. Bu açıdan bakıldığında birinci ve ikinci kongrenin iç dinamikleri ve sahip oldukları ile üçüncü kongreye gelindiğinde yaşanmış olan değişim daha net gözlemlenebilecektir.

Kongre açısından bakıldığında geriye kalan 18 tebliğde, Ortaçağ Türk tarihi, tarihi kaynakların kullanımı, metodolojik sorunlar ve Türklerin hususiyetleri hakkında bilgiler sunulmuş olup, bunlardan sadece bir tanesi İslam öncesi Türk tarihi devirleri hakkında yapılmıştır. Böylece kongredeki tematik zenginlik bir ölçüye kadar sağlanmaya çalışılmıştır. Kongrenin devamında da tarih tezi etkisini yitirmeye devam etmiştir. Tuncer Baykara'nın yazdığı gibi, *Tarihte Usul*'ün³⁰² basıldığı 1950 yılındaki önsözü ile 1950'deki büyük iktidar değişimi arasında tarih araştırmacılarınca hep bir tesadüfî paralellik kurulmuş ve ikisi de alanlarındaki yeni dönemlerin ilk adımları sayılmıştır³⁰³. Bu değişimde Türk Tarih Tezi için son anlamına gelmiştir.

2.2.2.2. Anadoluçu Yaklaşım

1940'lı yıllarda öne çıkan tarih görüşlerinden bir tanesi de Anadoluçu- Helenist yaklaşım olmuştur. Burada her iki düşünce de aynı şeylermiş gibi bir giriş cümlesi yazılsa da aslında iki farklı tarih düşüncesi mevcuttur. Bahsedilen her iki biçimin

³⁰⁰ÜTTK, s. 11.

³⁰¹ÜTTK, s. 460-470.

³⁰²Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, 4. Baskı, İstanbul 1985, s. XXX.

³⁰³Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 33.

ortak noktası ise toprağa yani vatan kavramına dayanan Fransız milliyet anlayışını temel alan bir söylem geliştirmişlerdir³⁰⁴.

Bu görüşlerden ilki, Anadolu'cu görüş, Anadolu'nun bir Türk vatani haline gelmesini tarih yazımının başına koyar. Bu görüşe göre Malazgirt Savaşı Anadolu'cu tarih yazımının başlangıcıdır³⁰⁵. Anadolu'nun vatan olarak kutsanması ve Türk milletinin son yurdu olduğu vurgusu bu tarih düşüncesinde etkilidir. Böylelikle Anadolu, söylem olarak ön plana çıkartılmıştır. Tarihin mekânı, öznelinin önüne geçirilmiştir. Anadolu'cu tarih telakkisinin, tarih yazımı sürecinde coğrafya ile kurduğu yoğun bağ, tarihe özne olan milletin (Türk milleti) Anadolu coğrafyasına gelmeden önceki tarihleri hakkında kayıtsız kalınmasıyla sonuçlanmıştır.

Tam da bu nokta Anadolu'cu görüşe eleştirilerini yönelten Nihal Atsız'ın hedefinde ki yer olmuş; “Malazgirt'in yeni bir devlete başlangıç kabul edilmesi, Türk tarihinin özelliğini anlamamaktan, Türk tarihini de tıpkı ve mutlaka Fransız tarihinde ki çerçeveye göre mütalaa etmek isteğinden doğmaktadır”³⁰⁶ diyerek Anadolu'cu düşüncedeki tarihçileri adeta Türk tarihini bilmemekle suçlamıştır.

Mehmet Halil ve Mükrimin Halil Yinanç'ın temsilcileri sayılabileceği Anadolu'cu görüşün tarih ve millet anlayışı yine Mehmet Halil tarafından “Anadolu'da yaşayan millet, Anadolu milletidir”³⁰⁷ şeklinde açıklanmıştır. Mükrimin Halil ise, *Milli Tarihimizin İsmi*³⁰⁸ adlı makalesinde neden Anadolu'cu tarihin benimsenmesi ve neden Anadolu ismi etrafında buluşulması gerektiğini yorumlamıştır.

2.2.2.3. Helenist Yaklaşım

Anadoluculuk ile aynı fikri temel üzerinde bulunup, farklı bir üst yapı halinde neşet eden diğer tarih yazımı ise Helenist yaklaşımdır. Bu düşünce de Atatürk'ün

³⁰⁴Etienne Copeaux, *a.g.e.*, s. 363.

³⁰⁵Metin Çınar, *Anadoluculuk ve Tek Parti*, İstanbul 2013, s. 80.

³⁰⁶Nihal Atsız, “Malazgirt Savaşı”, *Türk Tarihinde Meseleler*, s. 63.

³⁰⁷Metin Çınar, *a.g.e.*, s. 88.

³⁰⁸Mükrimin Halil Yinanç, “Milli Tarihimizin İsmi”, *Milli Tarihimizin İnşası*, s. 189-196.

ölümünden sonra hümanist akım dâhilinde Batı ekolü ile birleşmeyi amaçlayan ve tarih tezine karşı çıkan bir yöneliş olarak tarif edilmiştir³⁰⁹. Bu yönelişin nedeni, Copeaux'ya göre; 1940'tan sonra Türkiye'de Türklere özgü bir dünya görüşü üretme çalışmalarının sekteye uğraması ile coşku ve ateşin sönmeye yüz tutmuş oluşudur.³¹⁰ Helenizm akımında antik Yunan ve Roma kültürü, sadece Yunanlar ve Romalılar Anadolu toprakları üzerinde yaşamış oldukları için, Anadolu Türklüğünün atası kabul edilmiştir. Batı ile aralarında tarih bağı kurulabilen bu kültürlerle yaslanmak vasıtasıyla, Helenist görüşü benimseyen tarihçiler de Batı ile aralarında menşei bağı kurmak istemişlerdir.

1940'lı yıllarda başlayan klasikleri çevirme hareketi ve klasik Yunan çağı uzmanı Arif Müfit Mansel'in yazdığı ders kitapları içinde antik Yunan'ın işgal ettiği yer Helenist yaklaşımın 1940'lı yıllardaki göstergeleri olmuştur. Öyle ki dönemin Türkçü tarih görüşlerine sahip yazarları da kendi çalışmaları nedenselleştirirken 40'lı yılları Türk tarihinden ziyade Grek tarihinin anlatılmaya başlandığı bir dönem olarak tarif etmişlerdir³¹¹. Çalışmalarını ortaya koyarken Helenist yaklaşıma karşı çıkış onlar için ayrı bir motivasyon kaynağı olmuştur. Bu süreç de Türk-İslam sentezinin ortaya çıkışına kadar devam etmiş hatta onun fikri temellerinden de bir tanesi olmuştur³¹².

Helenist düşünce ise Halikarnas Balıkcısı'nın tarih denemelerinde kendi zirvesine ulaşmıştır. Bizans; Ermeni, Rum, Arap, Yahudi, Arnavut, Frank, Lombard (Lombard), Gal, Kelt, Avar, Bulgar, Hungar, Tatar, Türk milletlerinin karışıp eridiği bir pota olarak tasvir etmesi³¹³, bu anlatıyı Türkiye tarihinin bir parçası olarak konumlandırması ve Türkmen kültürü, bilhassa Tahtacı ve Çepni kültürleri üzerinden

³⁰⁹Etienne Copeaux, *a.g.e.*, s. 79.

³¹⁰Etienne Copeaux, *a.g.e.*, s. 80.

³¹¹Mehmet Şahingöz, "Hüseyin Namık Orkun'un Yaşadığı Dönem", *Ölümünün 50. Yılında Prof. Dr. Hüseyin Namık Orkun*, der. Yücel Hacaloğlu, Ankara 2006, s. 11.

³¹²Etienne Copeaux, *a.g.e.*, s. 79-80.

³¹³Halikarnas Balıkcısı, *Anadolu'nun Sesi*, İstanbul 1971, s. 188-189. Bu başlıkta bahsi geçen kavim isimleri Halikarnas Balıkcısı'nın kullandığı şekilleriyle teze alınmıştır.

Yunan antikitesi ile özdeş bir Türk tarihi denemesi yapması³¹⁴ onun zihninde ki Anadolu antikçağının sayfalara yansıyan hali olmuştur.

2.2.2.4. Türkçü-Turancı Yaklaşım

1940'lı yıllarda etki gösterebilen bir diğer tarih yaklaşımı Türkçü-Turancı tarih görüşüdür. Bu görüş, Türk Milliyetçiliği ve Turancılık düşüncesinden beslenmiştir. Tüm Türklerin bir çatı altında buluşması³¹⁵ ülküsünü benimsemek ve gerek siyasi gerekse de kültürel manada bu ideali gerçekleştirmek için çalışmaya Türkçülük-Turancılık denilir. Türkçü tarih telakkisinde tarihin başlıca amili öznedir. Türk milleti merkezli ve Türk milleti için bir tarih yazımı benimsenmiştir. Evvelden de değinildiği üzere 40'lı yıllarda altın çağını yaşayan Türk milliyetçiliği gelişirken Türkçü-Turancı tarih görüşüne sahip tarihçilerin de kendilerini ifade edecekleri ortamı yaratmıştır. Bu ortamda ön plana çıkan en önemli tarihçi isimler ise şüphesiz Nihal Atsız, Hüseyin Namık Orkun ve Zeki Velidi Togan'dır.

Türkçü-Turancı tarihçiler arasında Nihal Atsız ve Zeki Velidi Togan, tarih tezine yönelik geliştirdikleri eleştirileri ile de öne çıkmaktadırlar. Zeki Velidi'nin eleştirilerine ek olarak Nihal Atsız, tezi maziye inkâr ile suçlamış ve eleştirmiştir³¹⁶. Bununla birlikte, Nihal Atsız'ın Türk tarihinin meseleleri üzerine getirdiği çözüm önerisi ise ciddi ve uzun tartışmalara imkân tanıyacak ilmi bir tarih kurultayı olmuştur.³¹⁷ Atsız'ın kurultay fikrini böyle benimsemesinde daha evvel gerçekleşen tarih kurultaylarının, özellikle birinci ve ikinci tarih kurultayının etkisinin olup olmadığı da üzerinde düşünülmesi gereken bir sorundur.

Türkçü-Turancı tarih yaklaşımını benimseyenlerin bir diğer önemli özelliği Türk tarihini aralıksız bir bütün olarak ele alma gayretidir. Atsız'da bu olgu kendisini "aslolan tek devlettir, değişen hanedanlardır" şeklinde göstermiştir. Meseleyi Türk

³¹⁴Halikarnas Balıkcısı, *Hey Koca Yurt*, İstanbul 1972, s. 124-128.

³¹⁵ Bu ideal tarihteki en büyük sembolünü Mete Han'ın M.Ö. 176 senesinde Han İmparatoruna gönderdiği mektubunda kullandığı "Yay çeken halkların hepsi bir aile içinde toplandı" ifadesinde bulmaktadır. Ayşe Onat, *Han Hanedanlığı Tarihi Hsiung-Nu (Hun) Monografisi*, Ankara 2004, s. 14.

³¹⁶Gülcan Ergün, *a.g.t.*, s.81.

³¹⁷Nihal Atsız "Türk Tarihinin Meseleleri", *Türk Tarihinde Meseleler*, s. 17.

tarihinin çağlarını tasnif etme boyutuyla ele alan Rıza Nur ve Zeki Velidi de benzer şekilde bütüncül bir yaklaşımı benimseyen ve Orta Asya- Anadolu tarihlerini kesiştirmeye gayret eden birer çağ sistemi ileri sürmüşlerdir³¹⁸.

Türkçü-Turancı yaklaşım, müdafilerinin aynı zamanda çokça politize olmuş kişiler olmaları sebebiyle, gelişip serpilme imkânı bulamamıştır. Özellikle 1944 yılında başlayan ve nihai olarak son bulması 1946 yılını bulan Türkçülük-Turancılık davası ve yargılanmalar, tarih yaklaşımını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu yargılamalarla birlikte sanıkların yanı sıra *Türkçülük* kavramının da mahkûm edilmeye çalışıldığı dönem hakkında araştırma yapanlarca söylenmiştir³¹⁹. Türkçü-Turancı tarih yaklaşımı 1950 sonrası meydana gelen değişimlerle birlikte Türk-İslam sentezi düşüncesi içinde önemli ölçüde eriyip o düşüncenin bir parçası haline gelmiştir.

2.2.3. 1939-1950 Yılları Arası Türk Tarih Yazımında İslam Öncesi Dönem

1940'lı yıllar Türk tarih yazıcılığında İslam öncesi dönem hakkında da çalışmalar yapılmıştı. Ancak bu çalışmaların yekûnu bile dört başı mamur bir kaynakçayı ortaya koymaktan uzaktır. 1930'lu yıllar prehistoryanın altın çağı iken, 1940'lı yıllardaki geçiş evresinin akabinde, 1950'lerden itibaren Osmanlı tarihçiliği yükselen bir evreye giriyordu. Geçiş dönemi olarak nitelendirilen bu on yıllık süreçte dahi İslam öncesinin tarihi devirleri sayısal olarak diğer çalışmaların gerisinde kalıyordu.

Bu durumun en bariz örneği ise üçüncü tarih kongresinde kendisini göstermekteydi. Kongreye sunulan 82 adet tebliğ içerisinde yalnızca bir tanesi, Ruben'e ait olan *Bir Uygur Filozofu Hakkında* adlı tebliğ İslam öncesi Türk tarihinin çalışma alanındaydı³²⁰. Tebliğ, Uygurların Budist devirlerinden kalma bir el

³¹⁸Nihal Atsız, *a.g.m.*, s. 8.

³¹⁹Ahat Andican, *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, İstanbul 2003, s. 612.

³²⁰ÜTTK, s. 314 vd.

yazmasını kendisine konu edinirken metnin sonuna eklenen üç sayfalık, Eberhard'a ait, mütalaa yazısı çalışmayı zenginleştirmiştir.

Bahsedilen geçiş döneminde İslam öncesi Türk tarihi devirleri hakkında yapılan çalışmaları yabancı tarihçilerce Türkiye'de yapılmış olan çalışmalar ve Türk tarihçilerin yapmış olduğu çalışmalar şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki olan yabancı bilim insanlarına ilk örnek Rasonyi'dir. Tuna Havzasında Kumanlar adlı çalışmasını 1940 yılında İstanbul'da yayınlamıştır³²¹.

Rasonyi'den başka önemli bir Sinolog olan Eberhard müstakil çalışmalarıyla mutlaka zikredilmelidir. 1942 yılında yayınlanan *Çinin Şimal Komşuları ve Çin Kaynaklarına Göre Orta ve Garbi Asya Halklarının Medeniyeti* adlı eserleri mevcuttur. Bunlara ek olarak başta Belleten olmak üzere önemli dergilerde makaleleri yayınlanıp, çoğu kez de bu makalelerin ayrı basımlarının yayınlanması suretiyle İslam öncesi sahasına hizmet etmiştir.

Türk tarihçiler içerisinde Hüseyin Namık Orkun, 1930'lu yıllardan gelen üretkenliğini sürdürmüş, 1946 yılında 4 ciltlik *Türk Tarihi* adlı eserini Ankara'da yayınlamıştır. Şerif Baştav'da 1941 yılında *Sabir Türkleri* adlı makalesini neşrederek günümüzde dahi ilmi kıymetini koruyan bir çalışmayı ortaya koymuştur. Dönemin en önemli çalışmalarından bir tanesi de, Atatürk'ün ölümünden sonra Türkiye'ye dönen Zeki Velidi Togan'ın, 1946 yılında İstanbul'da yayınladığı abidevi çalışması *Umumi Türk Tarihine Giriş*³²² adlı eserdir. Bu çalışma Türk tarihine bakışı ve onu ele alış tarzı olarak peşinden yapılan neredeyse tüm çalışmaları etkilemiş, onlara bir iskelet sunmuştur³²³.

Zeki Velidi Togan'ın bir başka önemli çalışması da *Moğollar, Cengiz ve Türkler* olmuştur. Çalışma 1941 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır. Zeki Velidi'nin bu metninin takiben Vladimirtsov'un *Moğolların İçtimai Teşkilatı*'nin Abdülkadir İnan tarafından 1944 yılında tercüme edilmesi ve *Moğolların Gizli Tarihi*'nin Ahmet

³²¹Bahsi geçen ve bu başlık altında aktarılabilecek olan eserler ile ilgili detaylı bilgi için Bkz: Enver Koray, *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası 1729-1955*, İstanbul 1959.

³²²Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, (3.Baskı) İstanbul 1981, s. X.

³²³Bu yargıya kuvvetli bir örnek için bkz: İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 2011.

Temir tarafından 1948 yılında neşri, Moğollar ile alakalı diğer çalışmalar olmuştur. Söylenilebilir ki Zeki Velidi Togan, bahsedilen ilk çalışmasıyla, Moğollar sahsında peşi sıra gelecek çalışmalara da zemin hazırlamıştır.

1940'lı yıllarda her ikisi de '20'li yaşlarının içinde olan Bahaeddin Ögel ve Osman Turan'da yazdıkları makaleler ve ayırbaşımalar ile İslam öncesi Türk tarihi devirleri literatürüne katkıda bulunmuşlardır. Bilhassa Osman Turan'a ait On İki Hayvanlı Türk³²⁴ takvimi adlı çalışma, 1940'lı yıllardan kalıp günümüze kadar ilmi değeri eksilmemiş ender metinlerdendir.

1930'lu yıllar, Türkiye Cumhuriyetinde tarihçilik anlayışının değiştiği, yeni bir paradigmanın inşa edildiği yıllardı. Bu süreçte İslam öncesi Türk tarihi devirleri de yeniden yorumlandı fakat pragmatik nedenlerle ön plana çıkan başka sahalara kadar hızlı gelişme şansı bulamayarak, sadece bir bebeklik dönemi yaşayabildi. 1940'lı yıllardaki değişken politik süreç ve tarihçilik eğilimlerinin yine çokta kendisine yönelmemesi sonucu ancak çocukluk çağını yaşayabildi denilebilir. Ancak özellikle bu çocukluk evresinde atılan dikişler, o kadar sağlam oldu ki, bahsedilen tarihi devrin olgunlaşma dönemi diyebileceğimiz 1990 sonrasına kadar geçen uzun buluş çağında, tarih yazınsal anlamda herhangi bir parçalanma ve dağılma görülmedi.

³²⁴Çalışma, ilk kez, 1943 yılında DTCF yayınları arasından çıkmıştır.

III. BÖLÜM

1928-1950 YILLARI ARASI AVRUPA HUN TARİHİ YAZIMI

1928-1950 yılları arası Türkiye’de, Avrupa Hun tarihi anlatısını doğrudan ya da dolaylı olarak içeren çalışmalar yapılmıştır. Bunlar, ana hatlarıyla akademik veya akademik olma iddiasını taşıyan çalışmalar ve popüler tarih çalışmaları olarak ikiye ayrılabilir. Yapısal olarak var olan bu ayrıma karşın, her iki tür anlatı birbirini beslemiş ve ortaya tarihi gerçeklerle kurgunun iç içe geçtiği bir olaylar yumağı çıkmıştır. Bu durum, aynı zamanda, Avrupa Hun tarihi yazımının Türkiye’deki erken devrini anlamak yolunda karşılaşılabilecek ilk zorluktur.

Avrupa Hun tarih yazımının incelenmesindeki ikinci problem, bu sahanın da içine dâhil olduğu, genel Türk tarihi alanındaki çalışmaların gerek akademik gerek popüler alanda, Osmanlı ve genç cumhuriyet devri anlatılarıyla kıyaslanamayacak kadar az ve zayıf olmasıdır³²⁵. Bu durum günümüzden o döneme bakıldığında daha dar bir bakış açısıyla kurgulanmış metinlerin ele alınmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra, bahsi geçen zaman aralığında özgün çalışmalar yapmak isteyenleri de kısıtlamış ve ortaya çıkan eserlerin birbirlerinin tekrarı haline gelmesine neden olmuştur. Dönemin en özgün telif eserlerinden *Attila ve Oğulları*’nın önsözünde müellif Hüseyin Namık bu probleme işaret etmiş ve eserinin yazılış gayelerinden birisinin de “üç kitaptan dördüncüsünü meydana çıkarmamak icap ettiğini gençliğe ve talebelerine göstermek” olarak dile getirmiştir³²⁶.

Bahsedilen zorluklara ve Avrupa Hunları hakkında hacimli çalışmaların olmamasına rağmen eldeki bu kısıtlı malzeme, tarihi anlatının var olduğu her şekliyle incelendiği takdirde bir şeyler söyleyebilecektir. Ele alınan dönem, önceki bölümde değinildiği üzere, tarihin bir araç olarak sıkça kullanıldığı ve tarihe gerek milletin

³²⁵ Ahmet Özcan, *Türkiye’de Popüler Tarihçilik*, s. 260.

³²⁶ Hüseyin Namık, *Attila ve Oğulları*, s. 8.

inşasında gerekse de reformların temellendirilmesinde ihtiyaçlara cevap verecek bir misyonun yüklenildiği bir zaman aralığı olmuştur. Bu özel durum adeta emekleme çağındaki Avrupa Hun tarih yazımını ve Avrupa Hun'larının tarihe mal olmuş büyük başbuğları Attila'yı da kaçınılmaz olarak içine çekmiştir. Böylelikle Osmanlı dönemindeki anlatının³²⁷ tersine bir anlatı ortaya çıkarken, bu yeni anlatı; nesnel ve bilimsel olmak çabası içinde ancak buna ulaşamayan ve daha sonraki araştırmacıların pek çok noktada itiraz ettikleri, bununla birlikte kendi tarih tasarımlarında da ondan etkilendikleri 'nev-i şahsına münhasır' bir bütün olmuştur.

Türk Tarih Tezi olarak adlandırılan ve Türk milleti kimdir sorusunun cevabını, siyasi nedenlere de dayanarak, olabilecek en eski tarihe dayandırma ve Orta Asya-Anadolu coğrafyaları ekseninde bir bağ ve sahiplik ilişkisi kurma gayretleriyle vermeye çalışan tez Avrupa Hunlarına da böyle bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Yukarıda birtakım ihtiyaçlar denilirken kastedilmiş olan budur. Avrupa Hunları yaşadıkları topraklar itibarıyla her ne kadar, Orta Asya ve Anadolu coğrafyalarıyla doğrudan mekânsal bir bağ kurmamışsa da, Türk tarihi içerisinde sahip oldukları kendilerine has karakteristik özellikler nedeniyle, tarihçiler için özel bir ilgi alanı oluşturmuşlardır. Türk Tarih Tezi içerisinde de Avrupa Hunları her bahis konusu edildiğinde Türk-Batı ilişkileri, Türklerin medeniyeti ve karizmatik hakanları Attila, tezin istediği doğrultuda anlatıya yön vermiştir.

Avrupa Hun tarihi anlatısı bir bütün olarak görüldüğünde bu bütünü oluşturan parçalar; salt Avrupa Hunlarını ya da Attila'yı ele alan monografiler veya içindeki bölüm ya da kısımlarda Avrupa Hun tarihine yer veren telif eserler, ders kitapları, tarih kongrelerindeki bildirimler, 1930'lu yıllardan 1950'li yıllara kadar Tarih Kurumu veya üniversiteler bünyesinde çıkan dergilerdeki makaleler ve ansiklopedi maddeleridir. Bunlara ek olarak, yukarıda da belirtildiği üzere, popüler tarih yazımının örnekleri içerisinde de, Avrupa Hun tarihi yazımını destekleyen ve bütünün ayrılmaz parçası haline gelmiş çalışmalar mevcuttur. Bunlar; popüler dergilerdeki yazılardan oluşmaktadır.

³²⁷Üçüncü bölümün son ana başlığı "Avrupa Hun Tarihi Anlatısının Değerlendirilmesi" içerisinde, bu bahis ele alınacağı için burada değinilmeyecektir.

Tarih çalışmalarının yanı sıra, ayrı bir başlık altında incelenmesi gereken bir diğer grup ise edebi eserlerdir. 1930'lu yıllar Türkiye'sinde tarihçiler çalışmalarını ortaya koyup tarihi bilgiyi ortaya çıkartırken, edebiyatçılar ise bu bilgilerden hareketle karakterlere tinsel bir varlık kazandırır, bu imgenin halk arasında bilinebilmesini sağlardı. Dolayısıyla, Tarih Tezinin ortaya koyduğu bir anlatı, halktaki karşılığı ile beraber ele alınmak istendiğinde mutlaka edebi eserlerdeki yansımaları da hesaba katılmalıdır. Dönem itibarıyla, tarihi romanlar, tarihi piyesler ve dönemin öncesine dayanmakla birlikte toplum tarafından iyi bilinen şairlerin yazdığı şiirlerde 'Avrupa Hunları ve Attila' doğru şekilde ortaya konulmalıdır.

Sayılan tüm yazı türleri arasında rastlanabilecek olan bir bilgi kııntısı ya da bir kavram, bir kelime 1928-1950 yılları arasındaki Avrupa Hunları algısının zihinlerde peyda olmasına aracı olmuş olduğundan, yekdiğerinden daha önemli ya da daha önemsiz gibi bir ayrıma tabi tutulmaksızın ve başta da söylenildiği gibi ancak bir bütünün parçası olduğu hatırlardan çıkartılmayacak şekilde ele alınmalı ve incelenmelidir.

3.1. Avrupa Hun Tarihi Yazımını Meydana Getiren Çalışmalar

3.1.1. Tarih Çalışmaları

3.1.1.1. Telif Eserler

1928-1950 yılları arasında Avrupa Hun tarih yazımını oluşturan çalışmalar içerisinde telif eserler ilk sırada gelmektedir. Bunlar arasında ilki, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin azalarının müşterek çalışmalarıyla hazırlanan *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı kitaptaki *Avrupa'da Hun İmparatorluğu* isimli alt başlıktır. Avrupa Hunları hakkında üç sayfalık özet bilgi sunan bu başlık; kendisinden sonra gelecek olan ders kitapları ve tarih kongresinde ki söylemlerin çatısını oluşturmuştur. Epik bir anlatımla hikayeci bir üslubu harmanlayarak Avrupa Hunları ele alınmıştır. Burada Attila'ya kadar Avrupa Hunları, Attila devri ve çok kısa bir Attila sonrası

dönem ile anlatının neticelendirilmesi yolu takip edilmiştir³²⁸. Bu yaklaşım daha sonraki pek çok çalışma içerisinde de takip edilecek ana izlek olacaktır. Bilhassa Türk Tarih Tezi çerçevesinde yazan tarihçiler, *Türk Tarihinin Ana Hatları*'nda ortaya konan şablonu gerek kronolojik gerekse de anlatının biçimlendirilmesi manasında benimseyeceklerdir.

Türk Tarihinin Ana Hatları'nın yayınlanmasından bir sene sonra, 1931 yılında yayınlanan *Türk Tarihinin Ana Hatları Methal*de ise Avrupa Hunları ile alakalı özel bir başlığa rastlanmaz. Ele aldığı konular bakımından daha çok Türk kültürü ve medeniyetinin ortaya koymayı amaçlayan bu metinde, Hunlar başlığı içerisinde geçen son cümle olan “Avrupa’da teessüs eden Hun İmparatorluğu dahi her nokta-i nazardan dikkate şayandır” ifadesi Avrupa Hunlarıyla alakalı rastlayacağımız yegâne cümle olmuştur³²⁹.

Avrupa Hunlarıyla alakalı bir sonraki yayın, bir popüler tarih yazarı olarak da bilinen, Reşat Ekrem (Koçu) tarafından yazılan *Attila ve Hunlar* adlı monografidir. Bu çalışma çocuklara hitap etmekte olup ve Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi tarafından yayınlanan çocuklara tarih kitapları serisinin 15 numaralı yayını olarak neşredilmiştir³³⁰. Bütününe bakıldığında kitap, *Tarih II* ders kitabındaki ilgili bölümün, üslupça hikâye öğeleri eklenerek çocuklara uygun hale getirilmiş halidir. Bundan başka kitap alt başlıklara kadar *Tarih II*'nin aynısıdır. Bu benzerlik çalışmanın, Türk tarih tezi yörüngesinde ilerlemesinin bir sonucu olmuştur. Çalışma da tezden beslenen uç örneklerle de rastlanmaktadır. Örneğin, Germen kavimleri için Türk menşei oldukları söylenmiştir³³¹. Böylelikle tarih tezinin Hun tarihi dışındaki argümanlarına da işaret edilebilmiştir.

Reşat Ekrem'in eseriyle aynı yılda, 1933 yılında neşredilen başka bir monografik çalışma ise Hüseyin Namık'ın (Orkun) *Attila ve Oğulları* adlı eseridir. Çalışma, yazıldığı yıl itibarıyla hâkim olan tarih paradigmasının dışına çıkabilmesi ve konuya nesnellik katmayı, dönemi bilimsel yöntemler kullanarak ele almayı

³²⁸TTAH, s. 375-378.

³²⁹TTAH *Methal*, s. 24.

³³⁰Reşat Ekrem, *Attila ve Hunlar*, İstanbul 1933, s. 3.

³³¹Reşat Ekrem, *a.g.e.*, s. 20.

amaçlamasıyla diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Yazar çalışmasının önsözünde “mümkün olduğu kadar hadiseyi olduğu gibi izaha çalışmak icap eder” cümlesiyle bu çabasını ortaya koymaktadır. Eserde her bölümün sonunda yararlanılan kronikler ve çalışmalar bir liste halinde okuyucuya sunularak bu nesnellik çabasının teyit ettirilmesine çalışılmıştır.

Aynı zamanda, önsözünde, eserin yazıldığı dönemde piyasada bulunabilecek roman ve çevirilere³³² de üstü kapalı şekilde değinen yazar yedi yıllık bir çalışma sonucu bu eseri yazabildiğini söyleme gereği duyarak adeta o dönemde yazılmış eserlerin, emek mahsulü olmayan ve kendi çalışması yanında hafif kalacak eserler olduğunu ima etmiştir³³³. *Attila ve Oğulları*, Türkiye’de Avrupa Hunları’nın siyasi tarihleri üzerine yapılmış ilk ve tek doktora çalışması olan, aynı zamanda en yetkin çalışma denilebilecek Ali Ahmetbeyoğlu’nun *Avrupa Hun İmparatorluğu*³³⁴ adlı eserinin kaynakçasına, bu dönem çalışmaları içinde, giren tek kitap olması ile yıllar sonra müellifinin imasını hatırlatmıştır.

Avrupa Hunları hakkında bilgi veren bir diğer telif eser, Laszlo Rasonyi’nin Ankara Halkevi bünyesinde verdiği “Macar Arkeolojisinde Hunlar Avarlar Macarlar” adlı konferans metninin neşredilmiş halidir. Kitapta, yazarın bahsettiği Hun buluntularının ayrıntılarından çok, buluntuların Macar Ovasından Çin’e kadar uzanan sahada benzerlik gösteren izlenebildiğini söylemesi, kitaba anlam yüklemiştir³³⁵. Rasonyi gibi Macar olan bir başka tarihçi Gyula Moravcsik’in önemli makalesi “Türk Tarihinin Bizans Kaynakları” da Rasonyi’nin konferansı ile aynı yıl, 1938’de, Hüseyin Namık Orkun’un tercümesiyle yayınlanmıştır. Eserde Avrupa Hunları hakkında bilgi veren Bizans kronikleri yazılış tarihlerine göre kronolojik bir

³³²Hüseyin Namık, şüphesiz, burada Marcel Brion ve Peyami Safa’nın aynı isimlere sahip, *Attila* adlı romanlarını kastetmektedir.

³³³Hüseyin Namık, *a.g.e.*, s. 7.

³³⁴Ali Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, Ankara 2001. Yukarıda bahsedilen nedenlerden ötürü bu çalışma, 1928-1950 yılları arası dönem çalışmaları incelenirken, siyasi tarih anlatılarında doğru kronolojinin takip edilip edilmediği sorununa cevap ararken, turnusol kâğıdı vazifesi ile tezde kullanılacaktır.

³³⁵Laszlo Rasonyi, *Macar Arkeolojisinde Hunlar Avarlar Macarlar*, İstanbul 1938, s. 14.

sırayla tanıtılmıştır³³⁶. Her iki metin de gerek neşredilmeleri gerekse de müelliflerinin Türkiye’de çalışmış olmaları yönüyle, Türkiye’de Avrupa Hunları alanındaki çalışmaları besleyen Macar akademiası kaynaklı damarı göstermesi adına önemlidir.

1943 yılında yayınlanan, Nejdet Sancar tarafından yazılmış olan *Irkıımızın Kahramanları* adlı kitap da Attila üzerine bir bölüm ihtiva etmektedir. Eser, yoğun milliyetçi duygularla yazılması sebebiyle bir takım tarihi yanlışlar içermektedir. Örneğin Chalons Savaşı³³⁷ Hunların kazandığını iddia etmiştir³³⁸. Eser, burada olduğu gibi yazarın öznel görüşlerine dayanan kendi tarih kurgusu içinde bir anlatıya sahip olması nedeniyle ciddi çalışmalarla bir tutulamayacak olsa da, döneminin Attila algısını bütünüyle görebilme kaygısıyla incelenmelidir.

Irkıımızın Kahramanları’yla benzer şekilde ancak farklı bir ideolojik düşünceyi beslemekte olan Hasan Cemil Çambel’in *Attila’dan Atatürk’e* adlı çalışması da aynı kaygıyla kaleme alınmıştır. Bu cep kitabı toplam beş buçuk sayfalık Attila biyografisinde söylediklerinden çok, başlığında kendisini ele verdiği üzere Attila ile Atatürk arasında doğrusal bir tarihi çizgi çekmesi ve Türk tarihinin iki önemli figürünü aynı düzlemde okumasıyla değer kazanmaktadır. Kitap, tarihin dönemin siyasi güçleri yolunda hizmet edebilme yeteneğini, 1948 yılında, Milli Şef döneminde, “Attila’nın sahip olduğu savaş tanrısı Mars’ın kılıcını Türkler hep muhafaza ettiler. Alparslan, Cengiz, Timur, Fatih, Atatürk ve İnönü hep aynı kılıcı liyakatle kullandılar” cümlesinde de görülebileceği gibi kullanmaktaydı³³⁹.

1946 yılında ilk kez basılan, 1950 yılında ise tekrar gözden geçirilmiş halde basılmış olan bir diğer önemli çalışma Zeki Velidi’nin *Umumi Türk Tarihine Giriş* adlı çalışmasıdır. Türk tarihini bir bütün olarak ele almayı amaçlayan ancak anlatısının merkezine Türkistan coğrafyasını oturtan eserde Avrupa Hunları hakkında

³³⁶Gyula Moravcsik, *Türk Tarihinin Bizans Kaynakları*, Terc. Hüseyin Namık Orkun, Ankara 1938, s. 5-19.

³³⁷ Savaş günümüzde Campus Maurianus ya da Catalaunum adlarıyla bilinmektedir. Ali Ahmetbeyoğlu, *a.g.e.*, s. 85 vd. Kullanılan Chalons ve Şalon isimleri ise dönem eserlerine akseden söylenişlerdir.

³³⁸Nejdet Sancar, *Irkıımızın Kahramanları*, İstanbul 1943, s. 18.

³³⁹Hasan Cemil Çambel, *Attila’dan Atatürk’e*, İstanbul 1948, C. 1, s. 7.

ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Avrupa Hunları, kitapta, ilk kez tek cümleyle, Hun bahsinde Batı Hunlarının devamı olarak şimdiki Kazakistan'ın Batı kesimlerinden Avrupa'ya göç etmiş olup Attila'nın ölümüyle dağılan bir devletin var olduğu ifadesiyle anılmışlardır³⁴⁰. Hunlar hakkında ikinci ve son kez olmak üzere de “Türklerin ve Turanilerin Şarki ve Merkezi Avrupa'ya Yayılmaları” alt başlığında bir paragrafta bilgi verilmektedir. Burada da Hunların Macaristan topraklarında yaşadıklarından ve Fransa ortalarına kadar ilerlediklerinden bahsedilmiştir³⁴¹. Genel Türk Tarihi sahasının en önemli araştırmacılarından bir tanesinin, Türk tarihinin bütününe görmeyi hedefleyen eserinde Avrupa Hunları hakkında neden bu kadar az bilgi olduğu zihinleri meşgul eden bir sorudur. Ancak sorunun cevabı içinde gizlidir. Togan'ın bütünü görmeye çalışması ve bunu yaparken de, daha önce değinildiği üzere Türkistan coğrafyasını merkeze oturtması sonucunda bu durumun ortaya çıktığı düşünülebilir.

1950 yılını aşıyor olsa da iki çalışma, *Attila*³⁴² ve *Türk ve Dünya Büyükleri Serisi: Attila, Schiller, Michalangelo, Mevlana*³⁴³ içerdikleri kısa Attila biyografilerinde, 1928-1950 arası dönemin sonuna gelindiğinde henüz ne denli oturmamış bir anlatıya sahip olunduğu ve gelecekte tarihsel söylemin ne yöne gideceğini işaret etmesi bakımından dikkate değer bilgiler sunmaktadır.

Bilhassa *Attila* bu bağlamda dikkat çekici özellikler gösterir. Örneğin eserde Onegesius* için Germen asıllıydı denilirken³⁴⁴ bu durum açıkça tarih tezinin anlatısı içindeki yorumlarla ters düşmektedir. Buna karşın Attila'nın ölümünü takip eden kısımda, Türk Tarih Tezinin işlendiği hemen her kitapta anılan Attila'nın büyük planı başlıklı bölüm ve kültür medeniyet bahsinde Hunların yaşadıkları ahşap evler ve Hunlarda askerlik meselesinde tezde görülen “askerlik her erkeğin milli

³⁴⁰Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1946, s. 41.

³⁴¹Zeki Velidi Togan, *a.g.e.*, s. 148.

³⁴²Mustafa Baydar, *Attila*, İstanbul 1953.

³⁴³Ferit Ragıp Tuncer, *Türk ve Dünya Büyükleri Serisi: Attila, Schiller, Michalangelo, Mevlana*, İstanbul 1954.

*Attila'nın en yakınında olan kişidir. Aslen Germen asıllı olup, günümüzde ki Başbakanın vazifesine benzer bir göreve sahiptir.

³⁴⁴Mustafa Baydar, *a.g.e.*, s. 12.

vazifesiydi” cümlesinde olduğu gibi birebir örtüşecek şekilde benzerlikler de göstermektedir³⁴⁵.

Kitapta zaman zaman Peyami Safa'nın *Attila* adlı romanından diyalogların alıntılanarak anlatı içerisine dâhil edilmesi de gözlenebilen bir durumdur³⁴⁶. Benzer uygulamalar Türk tarih tezi anlatısı içinde Brion'un *Attila* romanından fazlaca esinlenilerek anlatıya bir takım kurgusal unsurların eklenmesi de görülecektir³⁴⁷. İncelenen zaman aralığı içerisinde tercih edilmiş olan bu anlatı şekli, tarihi metinlerin güvenilirliğini ve nesnellliğini sarsmıştır.

Baydar'ın *Attila*'sı kapağındaki Attila tasviri ile de dikkat çekicidir³⁴⁸. Nihat Bali imzalı bu kapak resminde Attila gür sakalları ve sırma işlemeli yeşil kaftanıyla alışlageldik görüntüsünden çok, bir Osmanlı Sultanı imajında ve Türk-İslam kültür dairesinin bir ögesi olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Kitaptaki bir başka ayrıntı, bu yoruma paralel olarak önem arz etmektedir. Kitabın yazarı metne girmeden evvel bir teşekkür kısmı içerisinde “yeni bilgiler ile kendisini aydınlatan tarih doçenti arkadaşım İbrahim Kafesoğlu'na teşekkürlerini sunmayı bir vazife bilirim” demiştir³⁴⁹. İbrahim Kafesoğlu gelecek yıllarda Türk-İslam sentezini ortaya koyacak ve Türkiye'deki yeni hâkim tarih yazımı paradigmasını belirleyecek kadronun en önemli simalarından olacaktır³⁵⁰. İncelenen kitap ise, Kafesoğlu'nun Avrupa Hunları üzerine yapılmış bir çalışmaya yaptığı ilk tesir olma özelliğini taşımaktadır. Denilebilir ki, bu çalışma Türk tarih tezinin değişen tek parti yönetimine paralel olarak kaybolmaya başladığı ve yeni tarih düşüncesinin ilk işaretlerinin görüldüğü bir tarih aralığında her iki unsuru da içinde barındıran numune bir kitap olmuştur.

³⁴⁵Mustafa Baydar, *a.g.e.*, s. 26-28.

³⁴⁶Mustafa Baydar, *a.g.e.*, s. 21.

³⁴⁷Bu bahis İkinci ana başlığın *Attila İmgesi* kısmında ele alınacaktır.

³⁴⁸Bkz. Ekler.

³⁴⁹Mustafa Baydar, *a.g.e.*, s. 2.

³⁵⁰Etienne Copeaux, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, s. 91 vd.

3.1.1.2. Tarih Ders Kitapları

Avrupa Hunlarının tarihi anlatısının inceleneceği ikinci alt başlık tarih ders kitaplarıdır. Tarih ders kitapları, tarih kurgusunu hedefe yani genç nesle doğrudan ulaştırabilmesi yönüyle ön plana çıkmaktadır. Genç cumhuriyet de, ders kitaplarının bu yanını önemsemiş kendi döneminde yazılan ders kitaplarında Osmanlılar döneminde Türk tarihinin ihmal edilmiş oluşunu ve milli bir tarih görüşünün benimsenmeyişi eleştirerek 1929 sonrası tarih araştırmalarında Mustafa Kemal'in dahli ile hızlanan mesai sonrası ders kitaplarının da değişmiş ve millileşmiş olduğunu yine bir ders kitabında söylemektedir³⁵¹.

Bu kapsamda yazılan ders kitaplarında Avrupa Hunları hakkında çeşitli bilgiler aktarılmaktadır. 1929 yılında Ahmet Refik Bey'e (Altınay) yazdırılan *Umumi Tarih Eski Zamanlar ve Orta Zamanlar* bu ders kitapları serisinin ilkidir. Eser, orta mektep ve liselerde birinci sınıfların tarih ders müfredatında yer almak üzere yazılmıştır. Yarım sayfadan az bir özetle *Garba Muhaceret ve Hunlar* alt başlığı altında "Garba ilerleyen kol Attila kumandası altında idi. Bu kol Karadeniz Şimalini geçti Gotları sürüp, Macaristan arazisine yerleştiler. Fransa'da Şalon'a kadar ilerlediler. Fakat Roma, Vestgot ve Frank askerlerine mağlup oldular" denilmiştir³⁵². Kronoloji ve bilgi yanlışlarıyla dolu olan bu özet, sanki Attila demiş olmak için Attila ismini kullanmış gibidir. Kitap, bu haliyle Avrupa Hun tarihi hakkında bilgi vermekten ve öğretici olmaktan çok uzaktadır. Ders kitabı beğenilmemiş olacak ki 1931 yılı başında, *Anahatlar*'dan doğacak *Tarih I-IV* ders kitapları serisi müfredata sokulmuştur.

Tarih I-IV ders kitapları³⁵³ serisi içinde birinci ve ikinci ciltlerde Avrupa Hunları ile alakalı bilgi bulunmaktadır. *Tarih I*'de, Roma İmparatorluğunun ele alındığı *Eski İtalya ve Etrüskler* bölümü biterken, Roma'nın yıkılışı bahsinde *Attila ve Hun Türkleri* alt başlığı açılarak, onlar hakkında bilgi verilmiştir³⁵⁴. Kısa bir Attila

³⁵¹*Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti, İstanbul 1931, s. 259-260.*

³⁵²Ahmet Refik, *Umumi Tarih*, İstanbul 1929, s. 92.

³⁵³ Ders kitapları içerisinde yazarların adları yer almazken sadece Türk Tarih tetkik Cemiyeti tarafından yazılmıştır ibaresi eklenmiştir.

³⁵⁴*Tarih I, s. 341-342.*

biyografisinin sunulduğu bu bölümde, Hun tarihini Roma tarihinin bir parçası olarak görme anlayışı; Mustafa Celalettin Paşa'dan beri gelen, Hunları Roma ile münasebetleri nispetinde ele alma düşüncesinin, tarih tezindeki tezahürü olmalıdır. Ancak aradaki fark Hunların istilacı ve barbar olarak nitelendirilmeleri yerine Attila'nın seferlerini yağma ve talan arzusuyla değil cihangir bir hükümdar olma hevesiyle yaptığı söylemidir³⁵⁵. Türk Tarih Tezinin etkisi bu noktada kendisini göstermeye başlamıştır denilebilir.

Tarih II'de ise Avrupa-Hun İmparatorluğu isminde müstakil bir konu başlığı açılmıştır³⁵⁶. Eksik bir kronoloji izlenmiş olsa da, Türk tarih tezinin Avrupa Hunlarına ve Attila'ya bakışı en net haliyle buradaki anlatıda yer almıştır. Yazın, Reşat Ekrem'in Attila ve Hunları adlı monografisine olduğu kadar, Afet Hanım'ın (İnan) Birinci Türk Tarih Kongresi'ndeki "Orta Kurun Tarihine Umumi Bir Bakış" adlı bildirisinin de temel çizgilerini oluşturacaktır³⁵⁷.

Tarih II ders kitabı, Avrupa Hun tarihi anlatısı kadar onu destekleyecek görsellere de yer vermesiyle önemlidir. Attila'nın üç, Aetius'un bir adet portresi ek kısmında yer alırken, "Avrupa Hun-Türk İmparatorluğu", "Garp Hunları" ve "Hareket İstikametleri ve Avrupa'da Göçler ve İstilalar" haritalarıyla tarih anlatısı zenginleştirilip desteklenmiştir³⁵⁸. Tarih ders kitapları 1950'li yıllara kadar kullanılmış olup, tarih tezi bünyesinde gelişen anlatının yansıdığı diğer ders kitaplarına da etki etmiştir. 1932 yılında, lise ve orta mektep bakalorya* sınıflarındaki gençler için alt başlığıyla basılan *Tarih El Kitabı* iki sayfalık bir Avrupa Hun tarihi özetini içermektedir. Metin, yukarıda bahsedilen uygulamaya bir örnek teşkil edecek biçimde, *Tarih II* ders kitabından özetlenerek verilmiştir³⁵⁹.

³⁵⁵*Tarih I*, s. 341.

³⁵⁶*Tarih II*, s. 22-27.

³⁵⁷Bu bildiriye gelecek başlıkta değinilecektir.

*Bakalorya, lise eğitiminden sonra üniversitelere geçmek amacıyla geçilmesi gereken bir olgunluk, yeterlilik sınavıdır.

³⁵⁸ Bkz. Ekler.

³⁵⁹*Tarih El Kitabı*, s. 29.

3.1.1.3. Tarih Kongreleri

Türk tarih tezinin ilk önce ulusal daha sonra ise uluslararası çapta tanıtılıp savunulduğu yerler tarih kongreleri olmuştur. Bu minvalde yüklendikleri misyon ve kongrelerin iç yapısına daha önceki bölümde değinilmişti. Tarih kongreleri sunulan bildirimler açısından, kabul olunan genel düşünceyi yansıtmaları itibariyle önem taşımaktaydı. Bir anlamda kongrede anlatılan tarih, itiraz edilmediği müddetçe Tarih Kurumu'nun, dolayısıyla da devletin resmi tarih görüşüne uygun olma sıfatını kazanıyordu. Kongre tebliğleri, bu halleriyle Anahatları ve Tarih Ders Kitaplarından oluşan zincirin son halkasını oluşturuyordu.

Türk tarih tezini yurt içine duyuran ve aynı zamanda konu çeşitliliği bakımından en fakir kongre durumunda olup, tarih tezinin çerçevesini çizen Birinci Türk Tarih Kongresinde Avrupa Hunları hakkında malumat veren sadece bir tebliğ sunulmuştur. “Orta Kurun Tarihine Umumi Bir Bakış” adlı tebliğde Hunların Avrupa’da görünmesinden Attila’nın ölümüne kadar olan tarihi süreç, Afet Hanım tarafından anlatılmıştır³⁶⁰. Tebliğde Hun tarihi, *Anahatlar*’daki anlatının neredeyse aynısı olacak şekilde ve bir bütün olarak ele alınarak anlatılmıştır. Birinci Tarih Kongresinde, Avrupa Hunları bir kez daha bahis konusu olmayacaktır. Daha sonraki ikinci ve üçüncü kongrelerde ise, birinci kongredeki gibi bütüncül bir bakış açısıyla Avrupa Hun tarihinin tamamını ele almaya çalışan bir yaklaşım yer almayacaktır.

İkinci Tarih Kongresine gelindiğinde ise, Avrupa Hunları bir tebliğin doğrudan konusu olup, dört farklı tebliğde de anlatının kuvvetlendirilmesi adına verilen anekdotlarda yer almışlardır. Nander Fettich’e ait “Hunlar Zamanına Ait Olup Szeged-Nagyszekses’te bulunan Prens Mezarı Hafriyatında Bulunan Eşya”, doğrudan Avrupa Hunları üzerine odaklanmıştır. Hunlardaki kuyumculuk ve kazan buluntularının işlendiği tebliğde, bahsi geçen buluntulardan yola çıkılarak, Asya’daki

³⁶⁰Afet İnan, “Orta Kurun Tarihine Umumi Bir Bakış”, *BTTK*, s. 408-413.

Hun geçmişiyle bir bağlantı kurulmak istenmiştir³⁶¹. Bir başka önemli Macar Türkolog'u olan Geza Feher ise tebliğinin bir bölümünde anlatıyı kuvvetlendirmek adına, Attila'nın sarayını yüksek duvarlarla çevirmesini, mahremiyet düşüncesiyle yapılmış bir hareket olarak yorumlayarak ortaya koymuştur³⁶².

Alfoldi'ye ait "Türkler'de Çifte Krallık" adlı tebliğde ise, çifte krallık kavramı, Hun tarihi içinden seçilmiş Karaton (Charaton)-Uldız, Rua-Oktar, Attila-Bleda, örnekleriyle desteklenmiştir³⁶³. Kamil Kepecioğlu'nun "Türklerde Spor" adlı tebliği, Attila'nın başkenti Etzelburg'da bir cirit sahası yaptırdığını dinleyenlere duyururken³⁶⁴, Sadri Maksudi Arsal'ın "Beşeriyet Tarihinde Devlet ve Hukuk Mefhumu ve Müesseselerin İnkişafında Türk Irkının Rolü" adlı tebliğinde de Attila devrinde Hun ülkesinin bir adalet yurdu olduğundan, dipnotla Thierry'nin *Historied'Attila et de ses Successeurs** adlı eserine atıf yapılarak, bahsedilmiştir³⁶⁵. Üçüncü Türk Tarih Kongresinde ise Avrupa Hunları ile alakalı bir tebliğ verilmemiştir.

3.1.1.4. Akademik Dergiler

Avrupa Hunları tarih yazımına katkı sağlayan bir başka unsur akademik makaleler olmuştur. Bu makalelerden ilki İstanbul Üniversitesinde Bizans tarihi profesörü olarak çalışan Runciman'ın, *Belleten*'de yayınlanan "Ortaçağların Başlarında Avrupa ve Türkler" adlı makalesidir. Makalenin iki sayfalık kısmında Avrupa Hunları ve özelde Attila devri ele alınmıştır³⁶⁶.

³⁶¹Nander Fettich, "Hunlar Zamanına Ait Olup Szeged-Nagyszeksas'ta bulunan Prens Mezarı Hafriyatında Bulunan Eşya", *İTTK*, s. 323.

³⁶²Geza Feher, "Türko-Bulgar, Macar ve Bunlara Akraha Olan Milletlerin Kültürü – Türk Kültürünün Avrupa'ya Tesiri", *İTTK*, s. 298.

³⁶³Alfoldi, "Türkler 'de Çifte Krallık", *İTTK*, s. 307.

³⁶⁴Kamil Kepecioğlu, "Türklerde Spor", *İTTK*, s. 940.

* Türkçesi *Attila ve Haleflerinin Tarihi*.

³⁶⁵Sadri Maksudi Arsal, "Beşeriyet Tarihinde Devlet ve Hukuk Mefhumu ve Müesseselerin İnkişafında Türk Irkının Rolü", *İTTK*, s. 1072.

³⁶⁶Runciman, "Ortaçağ Başlarında Avrupa ve Türkler", *Belleten*, 1943, C.VII, S. 25, S. 46-47.

1944 yılında Şükrü Akkaya'nın yazdığı ve DTCF Dergisinde yayınlanan "Eski Alman Destanlarında Attila'nın Akisleri", bahsi geçen makalelerin ikincisidir. Alman dili ve edebiyatı doçenti olan Akkaya, Hunlar ve kültür ve medeniyetleri hakkında anekdotları aktarmaktadır. Makale, Alman destanlarında Attila'nın nasıl betimlendiğini anlatmakla devam etmiştir³⁶⁷. DTCF Dergisinde Avrupa Hunlarıyla alakalı çıkan ikinci makale Bahaeddin Ögel'in "Türk Kılıcının Menşei ve Tekâmülü Hakkında" adlı makalesidir. Türk kılıcının tarihi seyri üzerine yazılan makaledeki Attila Hunları kültür çerçevesinde alt başlığı; Attila devri Hunlarının kullandıkları kılıç ve hançer tipleri ve hangi kültür dairelerinden etkilendiklerini anlatmıştır³⁶⁸.

Avrupa Hunları üzerine kaleme alınmış akademik yayınlarda çıkan makalelerin sonuncusu, 1952 yılında Gyula Moravcsik tarafından İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi için kaleme alınan "Hunlar Meselesinin Bugünkü Hali"dir. Makale Hunlar meselesinin ele alınış tarihçesini ve haldeki durumunu anlatmaktadır. Moravcsik, kendi yazılı kaynakları olmayan Hun tarihinin sadece Türkiye'de değil dünyada emekleme aşamasında olduğunu ve arkeolojik buluntuların artmasına ihtiyaç duyulduğunu söyler³⁶⁹. Moravcsik, makalede Hun tarihinin temel problemlerinin; Asya-Avrupa Hunları arasındaki ilişki, Hunların etnik karakteri ve dili, medeniyet seviyeleri, Attila'nın tarihi ve şahsiyeti, Hun efsanelerinin menşei ve Hun-Macar münasebetlerinin tarihi durumu olarak sıralamıştır³⁷⁰.

Muhtevaları hakkında bilgi verilen bu makaleler, sayıca az olmalarına rağmen, Avrupa Hun tarihi anlatısına, akademik bir bakış açısıyla yazılan metinler olarak yaptıkları katkılarla büyük öneme sahiptirler. Her biri temelde Avrupa Hunları ile alakalı başka bir tarihi sahaya odaklanmış olduğu için makaleler, ortaya çıkan Avrupa Hun tarih yazımı yekûnuna da yeni perspektiflerle yazılmış ciddi metinler kazandırmışlardır.

³⁶⁷Şükrü Akkaya, "Eski Alman Destanlarında Attila'nın Akisleri", *DTCF Dergisi*, 1944, C. 2, S. 4, s.555-568.

³⁶⁸Bahaeddin Ögel, "Türk Kılıcının Menşei ve Tekâmülü Hakkında", *DTCF Dergisi*, 1948, S. 6, s. 433-438.

³⁶⁹Gyula Moravcsik, "Hun Meselesinin Bugünkü Hali", *Tarih Dergisi*, 1952, S. 3-4, s. 112.

³⁷⁰Gyula Moravcsik, *a.g.m.*, s. 112-116.

3.1.1.5. Ansiklopedi Maddeleri

1928-1950 yılları arasındaki Avrupa Hun tarihi yazımı hakkında malumat bulunabilecek ansiklopedi maddeleri, MEB tarafından yayınlanmış olan Türk Ansiklopedisi'nde³⁷¹ mevcuttur. Hun tarihi bakımından en detaylı bilgileri veren madde, *Attila* maddesidir. Bu madde, "Hun Türklerinin ünlü hükümdarı Attila" ifadesiyle başlar³⁷². Attila'nın biyografisinden oluşan ve kişisel özelliklerine de çokça yer veren anlatı, dönem kaynakları Jordanes, Malalas ve Priskos'u çok etkin şekilde kullanmıştır.

Attila maddesi tarihi anlatısının temelinde neden sonuç ilişkisini kurması, mantıksal çözümlemelere gidip gerçekçi bir anlatımı benimsemesi nedeniyle 1928'den 1950'ye kadar gelinen süreçte diğer yazılardan ayrılıp öne çıkmıştır. Metin, hamasi ifadelerden olabildiğince kaçınmış ve nesnel bir anlatım yakalamıştır. Örneğin, Attila'nın İtalya Seferinden geri çekildiği bölümde temel neden, Bizans'ın yeni İmparatoru Marcianus'un sınırı aşmasına ve Balkanlar'daki Hun varlığını tehdit eden hareketlerde bulunmasına bağlamıştır³⁷³. Böylelikle Roma'dan çekiliş, mantıki bir zeminde açıklanmaya çalışılmıştır.

Ansiklopedi maddeleri, Attila maddesinden başka, "Attila'nın Definesi"³⁷⁴, "Attila'nın Kılıcı"³⁷⁵, Attila'nın soyağacının açıklandığı "Attila Kütüğü"³⁷⁶, Rönesans döneminde bastırılan "Attila Paraları"³⁷⁷, Priskos'un tarif ettiği "Attila'nın Başkenti"³⁷⁸, Jordanes'te anlatılan Attila'nın defin hikâyesinin ele alındığı

³⁷¹Türk Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi tarafından 1943 yılında yayımlanmaya başlamıştır. 33 ciltlik bu eser ancak 1985 tarihinde bitirilebilmiştir. Birinci cildin tamamlanarak yayınlanma tarihi bile yazılmaya başlandığı yıldan üç yıl sonrası, 1946'dır. Eser, 42 yılda bittiği için, 'yorgun ansiklopedi' adıyla da bilinmektedir. Tez'de, ansiklopedinin ilk dört cildindeki maddeler kullanılacaktır. Konu ile alakalı diğer maddelerin yazılıp yayınlanma tarihleri tezin yoğunlaştığı zaman aralığını aştığı için bu yola gidilmiştir.

³⁷²"Attila", *Türk Ansiklopedisi*, 1950, S. 4, s. 191.

³⁷³"Attila", *T.A.*, s. 195.

³⁷⁴"Attila'nın Definesi", *T.A.*, C.4, s. 203.

³⁷⁵"Attila'nın Kılıcı", *T.A.*, C.4, s. 203.

³⁷⁶"Attila'nın Kütüğü", *T.A.*, C.4, s. 203.

³⁷⁷"Attila Paraları", *T.A.*, C.4, s. 203.

³⁷⁸"Attila'nın Başkenti", *T.A.*, C.4, s.203.

“Attila'nın Mezarı”³⁷⁹ maddeleri ile Attila'nın en büyük rakibi olarak karşımıza çıkacak Aetius'un hayat hikâyesinin madde³⁸⁰ ile Avrupa Hun tarihi yazımının küçük de olsa bir parçasını oluşturmuşlardır.

3.1.1.6. Popüler Dergiler

Avrupa Hun tarih yazımı hakkında akademik olan ve akademik olma iddiasını taşıyan çalışmalardan başka, popüler tarih yayınları da bulunmaktadır. Bu yayınlar, akademik tarihçilik niteliklerine sahip olmamalarına karşın, Türk tarih tezinin halka iletilmesinde üstlendikleri işler bakımından göz önünde bulundurulmaları gerekmektedir. Denilebilir ki, popüler yayınlar dâhil edilmeksizin yapılacak bir Avrupa Hun tarih yazımı tarihçesi eksik kalacaktır.

Popüler tarih yayınlarının tasnifiyle ortaya çıkan ilk kategori de popüler tarih dergileri ve o dergilerde yayımlanmış yazılar olacaktır. Bu yazıların ilkinde Halk Evlerinin resmi yayın organı olan *Ülkü* dergisinde rastlanılmaktadır. Derginin 17. sayısında, şiir bölümünde, Behçet Kemal'in (Çağlar) *Attila* adlı piyesinden seçme dizeler okuyucuya sunulmuştur. Seçilen dizelerde Roma'nın tahta kulübelerde yaşayanlara baş eğdiği, mermer sarayların yalak olup Hun atlarını suladığı, post giyen Hunların kalkanlı, zırhlı Roma askerini kaçırdığı bunun sebebinin de Hunların inancına ve şefleri Attila'nın yönetimine duydukları güvene bağlı olduğu anlatılmıştır³⁸¹.

Avrupa Hunları hakkında popüler tarih dergilerinde çıkan ikinci yazı, İstanbul Halkevlerinin yayın organı olan *Yücel Kültür Dergisinde* yayımlanan, Hüseyin Namık Orkun imzalı “Attila'nın Definesine Dair” adlı yazıdır. Yazıda Attila'nın definesi olarak Ulus Gazetesine haber olan buluntunun, aslında Peçeneklere ait

³⁷⁹“Attila'nın Mezarı”, *T.A.*, C.4, s. 203.

³⁸⁰“Flavius Aetius”, *T.A.*, C. 1, s.162.

³⁸¹Behçet Kemal Çağlar, “Attila”, *Ülkü*, 1934, C. 3, S. 17, s. 362-363.

olduğu ve 23 parçalık bu buluntu ile üzerlerindeki runik harflerle yazılmış olan yazıların manası hakkında Nemeth'in yapmış olduğu yorumlar anlatılmıştır³⁸².

Avrupa Hunları ile alakalı bir sonraki yazı yine Hüseyin Namık Orkun tarafından, Varlık Dergisi için yazılmış “Attila'nın Ziyafeti” adlı yazıdır. Bu yazıda, Priskos'un Attila'ya gelen elçilik heyetiyle birlikte Hakan'ın çadırında verilen ziyafetteki izlenimleri anlatılmıştır. Hun tarihi anlatısı ve Priskos'tan çeviri yoluyla nakledilen kısımlar, Hüseyin Namık'ın kendisine ait olan *Attila ve Oğulları* adlı kitabından özetlenmiştir. Yazı “İşte bütün Avrupa'yı tir tir titreten ve kendisine en büyük fatihler arasında en mühim mevkii verdiren Büyük Attila'mız bu kadar sade ve bu kadar mütevazı yaşamıştı” cümlesi ile son bulmuştur³⁸³. Türk'ün ahlakını her zaman ön plana çıkarmayı seven Orkun, bu yazısında da Attila'yı sadelik ve mütevazılığıyla öne çıkartarak örnek bir insan olarak okuyucusuna sunmuştur.

Popüler tarih yazımları kronolojisinde sonraki çalışma da Hüseyin Namık'tan gelmiştir. Resimli Tarih Dergisinde çıkan yazının başlığı “Attila ve Sarayı'dır”. Yazıda kısa bir Attila biyografisi, Priskos'un Attila'nın başşehrine gelişi, Attila'nın sarayının tasviri ve saraydaki ziyafet konu edilmiştir. Bu yazıda, Avrupa Hunlarıyla alakalı alışlagelen olay ve metin örgülerinin dışına çıkılarak, Attila büyük hedefler peşinde koşan bir cihangir olarak tasvir edip Alparslan ile kıyaslaması ve Attila'nın iki Roma'yı da diz çöktürmüş olduğu için başarılı Alparslan'ın ise Türk birliğini kuramadan şahsi hatası sonucu bir kale muhafızına kendisini öldürtmesi sebebiyle başarısız olarak nitelenmiş olup, Attila Alparslan'a kıyasla başarılı bulunmuştur³⁸⁴. Bu manada bir kıyas tüm Avrupa Hun tarihi anlatıları içerisinde ilk kez yapılmakta ve 1930'lu yılların tarih tezi paradigması içinde bile yapılmamış biçimde, İslam öncesi dönem tarihi figürlerinden biri, İslami dönem, üstelik metinlerde açık şekilde kutsanan Anadolu'nun Oğuz Türklerine açılmasını sağlayan, karakterlerinden bir hükümdar ile kıyaslanmıştır.

³⁸²Hüseyin Namık Orkun, “Attila'nın Definesine Dair”, *Yücel Kültür Dergisi*, C. 7, S. 38, Nisan 1938, s. 51.

³⁸³Hüseyin Namık Orkun, “Attila'nın Ziyafeti”, *Varlık*, C. 10, S. 161, s. 431.

³⁸⁴Hüseyin Namık Orkun, “Attila ve Sarayı”, *Resimli Tarih*, Kasım 1950, C. 1 S. 11, s. 430.

Popüler tarih dergilerinde bulunabilecek son yazı 1951 yılında yine Resimli Tarih Dergisinde çıkan “Avrupa’yı Titreten Türkler, Hunlar ve Attila” başlıklı yazıdır. Yazının müellifi Faruk Sümer’dir. Sümer yazısında Hunların Avrupa kıtasındaki tarihinin askeri başarılarla ilgili kısımlarını anlatmayı tercih etmiştir. Sümer’in Avrupa’daki akınlar için “Ari ırka mensup olmayan bir ırk ilk kez geniş ölçüde Avrupa’da fütuhatta bulundu” yorumunda bulunmuştur³⁸⁵. Kısa süre öncesine kadar Türklerin Ari ırka mensubiyetlerini kanıtlamak adına tarih kongreleri düzenlenirken; Sümer, 1951 yılında dönemin en çok satan popüler tarih dergisinde³⁸⁶ tarih tezinin tam karşıtı iddialarını söyleyebilmekteydi. Benzer şekilde yazar, Osmanlıların Avrupa’daki fetihleri ile Hunlar arasında benzerler ve ideal birliği de kurmuştu³⁸⁷. Bu durum Osmanlı tarihçiliği ile Hunların var olmadığı, genç dönem Cumhuriyet tarihçiliğinde de Osmanlı’nın ihmal edildiği anlardan sonra, Türk tarihini bütün olarak ve doğrusal bir çizgide görebilme gayretinin bir tezahürü olarak okunabilmelidir.

3.1.2. Edebi Çalışmalar

3.1.2.1. Tarihi Romanlar

Zihinlerdeki Avrupa Hun veya Attila algısına şekil veren bir diğer önemli unsur da tarihi romanlardır. Bu romanlar hem tarih tezi ile ilgili çalışmaların gelişmesine kıyasla çok erken bir tarihte yazılmaları hem de aralarında bir ilgi bağı bulunması nedeniyle önemlidirler. Yazılan ilk tarihi roman, esasında bir çeviri olan, Fransız yazar Marcel Brion’a ait olan *Attila*’dır³⁸⁸. Roman, Fransa’da 1928 yılında

³⁸⁵Faruk Sümer, “Avrupa’yı Titreten Türkler, Hunlar ve Attila”, *Resimli Tarih*, Temmuz 1951, C. 2, S. 19, s. 812.

³⁸⁶Ahmet Özcan, *a.g.e.*, s. 188.

³⁸⁷Faruk Sümer, *a.g.m.*, s. 810.

³⁸⁸Marcel Brion, *Attila*, İstanbul 1931.

yazılmış olup üç yıl sonra da Türkçe çevirisiyle Türkiye’de neşredilmiştir³⁸⁹. Attila adıyla müsemma ikinci bir tarihi roman ise ilk baskısını yine 1931 yılında yapan, Peyami Safa’nın romanıdır³⁹⁰. Roman’da Attila’nın en çok ‘Allah’ın Kamçısı’ diye anılmasını ön plana çıkartan Safa, bu durumu romanına yazdığı ön sözde de ayrıca belirtmiştir³⁹¹.

Safa, romanında 1930’lu yılların atmosferi içinden konuşan bir Türk olarak Attila’yı ele alması itibarıyla ayrıca ehemmiyet sahibidir. Peyami Safa, gelecek yıllarda Türk İnkılabı üzerine düşüncelerini yazacak olsa da³⁹², Türk İnkılabı tüm hızıyla devam ederken kaleme aldığı bu romanıyla, hareketin tarih inkılabı safhasının ilerleyişine bizzat tesir etmiştir. Onun romanında büyük bir devlet adamı ve milli bir kahraman olduğu kadar, tutkulu bir âşık olmasıyla insani yanlarına da vurgu yapılan Attila, betimlenmesiyle kendisinden sonra gelen tarihçilerin zihninde belirecek görüntü olma özelliği kazanmıştır. Bu noktada edebi eserlerden umulan en büyük fayda, karakteristik bir Attila figürünü zihinlere kazıyarak, tarihçilerinde o figüre uygun çalışmalarını sağlamaktır denilebilir.

Peyami Safa’nın Attila’sının bir başka özelliği ise Brion’un romanına karşı bir cevap olarak yazıldığı düşüncesidir³⁹³. Bu durum dışında, tez açısından öne çıkan

³⁸⁹ Murat Belge, ”Attila Romaları”, *Genesis Büyük Ulusal Anlatı ve Türklerin Kökeni*, İstanbul 2008, s. 240.

³⁹⁰ Murat Gür, “Tarihle Popülerliğin Birleştiği Çizgide Bir Peyami Safa Romanı: Attila”, *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1, 2012.

³⁹¹ Peyami Safa, *Attila*, İstanbul, 1974, s. 7.

³⁹² Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ankara 1996.

³⁹³ Murat Belge, *a.g.m.*, s. 244; Belge, burada Brion’un romanında bir Türk milliyetçisini rahatsız edecek ifadeler olduğunu, Safa’nın bu rahatsızlık neticesinde romanını kaleme alarak adeta komplekslerinin acısını çıkarttığını yazar. Milliyetçi düşünceye tahammülü olmadığını saklamayan Belge, Brion’un Attila’yı aşağılamaya çalıştığını iddia etmeye bile ikna olamazken Peyami Safa’nın romanındaki, tutarsızlıkları ve adeta bir hastalıkmiş gibi sergileyeceği milliyetçi ifadeleri ortaya dökmek için makalesinin devamında uzunca bir yer ayırmıştır. *A.g.m.*, s. 245-257. Ancak hassas çalışması ve iğneleyici cümleler kurduran nefreti kendisine de hata yaptırmıştır. “... İtalya’nın Trablus’u ele geçirme girişimine duyulan öfkenin, bütün insanlığın malı olan Rönesans, Roma vb. mimari zenginlikleri parçalama karşılığında yatışmasının bir anlamı yok” *a.g.m.*, s. 261. sözlerini Attila ile ilgili bir bahiste söylemiştir. Bilindiği üzere Attila, Roma şehrine ordularını hiç sokmamıştır. Roma’yı istila etmediği gibi, Attila’nın herhangi bir Rönesans klasiğine zarar vermek için dünyaya biraz erken geldiği de malumdur. Bin yıllık bir farkla Rönesans’ı ıskalayan Attila’ya nasıl bir haleti ruhiye “tüm insanlığın ortak malı eserleri” yaktırıp yıktırabilmiştir, asıl bu tartışılmalıdır.

başka bir hadise her iki romanı da farklı bir gözle incelemeyi elzem kılmaktadır. Tarih anlatılarının romanları etkilediği gerçeğine koşut olarak, romanlarında tarih metinlerine etki edip etmediği sorunu incelemeye değerdir.

İddiayı müspet yönde yanıtlayacak örnekler mevcuttur. Bunlardan ilki tarih tezi içerisinde ilk kez *Türk Tarihinin Ana Hatlarında* yer alan Attila'nın büyük planı kurgusu ve bu kurgunun ilk adımını oluşturan Attila'nın Hun askerlerinin Roma için savaşmasından duyduğu hoşnutsuzluk ve hükümdar olunca ilk iş bunu yasaklaması yönündeki anlatıdır³⁹⁴. Bu kadar spesifik bir ayrıntının tarihi kroniklerde de rastlanmayan bir bilgi olduğu halde, birden bire ortaya çıkması nereden ileri gelmektedir. Cevap Brion'un romanında bulunmaktadır. Orada henüz hakan olmamış olan genç Attila'ya hayal kurduran yazar, Attila'nın zihninden dört maddelik bir yol haritasını geçirir³⁹⁵. Böylelikle tarih tezinin ve daha sonraki çalışmaların çoğunda yer bulacak olan bir tarihi anektod doğmuş olur.

İkinci örnekte Peyami Safa'nın *Attila*'sından gelmektedir. Safa, romanında Attila'nın, gelini İldiko tarafından batırılan zehirli bir iğne ile hayatını kaybettiğini ima etmiştir³⁹⁶. Bu ima romanın yazılmasından yirmi iki yıl sonra, 1953 yılında yayınlanan *Tarihte Türk Kahramanları*, Attila adlı kitapta gerçek bir suikast hikâyesine dönüşmüş, yazar bilginin kaynağının bir roman olduğunu unutarak Attila'nın ölümünden bu zehirli iğneyi sorumlu tutmuştur³⁹⁷.

İki önemli Attila romanı ve tarih kurgusu içinde oynadıkları rol haricinde, Aptullah Ziya Kozanoğlu'nun *Atlı Han* adlı tarihi romanı da üçüncü bir roman olarak zikredilmelidir. Romanda Attila'yı ana kahraman yapmayıp, zaman zaman ortaya çıkartan yazar, Avrupa Hunlarının zaman ve mekân örgüsünü tema olarak kullandığı, özgün hikâyesi olan bir kurguyu tercih etmesiyle de önceki iki romandan ayrılmıştır³⁹⁸.

³⁹⁴TTAH, s. 376-377.

³⁹⁵Marcel Brion, *a.g.e.*, s. 37.

³⁹⁶Peyami Safa, *a.g.e.*, s. 289.

³⁹⁷Mustafa Baydar, *a.g.e.*, s. 25.

³⁹⁸Murat Belge, *a.g.e.*, s. 264-267.

3.1.2.2. Tarihi Piyesler

Avrupa Hunları ve Attila algısı üzerine katkı sağlamış bir diğer öge de tarihi piyeslerdir³⁹⁹. Genç Cumhuriyeti yöneten, Türk Tarih Tezi'ni ortaya atan Türk aydınları, tiyatronun telkin gücünden faydalanarak tarih tezinin halka en kısa ve etkili yoldan ulaştırılmasına da gayret etmişti. Özellikle okuma-yazma oranının çok düşük olduğu 1930'ların Türkiye'sinde halka verilmek istenen mesajı en yalın şekilde anlatabilecek vasıta olarak, tiyatro oyunları iyi birer vasıta oldular⁴⁰⁰. Dönem itibarıyla düzenli kayıtların olmayışı nedeniyle oyunları seyreden kitle hakkında istatistiki verilere sahip olamasak da, Halkevlerinin altın yıllarında, halk için tek seçenek olduğu bir sosyal ortamda, hemen her Halkevi merkezinde oynanan oyunların, hatırı sayılır bir kitleye ulaştığını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Buradan hareketle, yazılmış olan doğrudan doğruya Attila ile alakalı oyunların da varlığı, Avrupa Hun ve Attila üzerine milleti ve tarihçileri düşünmeye sevk edip etkilemiş olması babında değer kazanmaktadır.

Bahsedilen piyeslerden en önemlisi, Behçet Kemal Bey'in (Çağlar) yazdığı *Attila* adlı üç perdelik oyundur. 1935 yılında yazılan ve sahnelenen oyunun kitap olarak basılan metni Hüseyin Namık Bey'in *Attila ve Oğulları* adlı tarihinden alınan dokümanlarla yazılmış tarihi piyes notuyla başlar⁴⁰¹.

Piyesin birinci perdesi Attila'ya düzenlenmek istenen suikast girişimini, ikinci perdesi, Attila ile Honoria'nın aşkını ve üçüncü perdesi ise Attila ile Papa'nın yaptığı görüşmeyi sahneye taşır ki Attila sadece bu bölümde bir perde arkasından diyaloga dâhil olmuştur. Attila bu kısımdaki repliğinde; Türk Tarih Tezinin temel argümanlarına destek olacak şekilde; "Sümer olmasa, Roma, Yunan, Mısır olur

³⁹⁹ Tarihi piyesler, yazıldıkları dönem itibarıyla geçerli olan tarih anlayışının şimdiki zamana yansıtılması için incelenmeye değer bir kaynak sahası oluşturmaktadır. Bu minvalde yapılmış örnek bir çalışma için bkz: Linda McJannet, *Sultan Konuşuyor, Osmanlı Türklerini Konu Alan İngiliz Tiyatro Oyunlarında ve Tarih Kitaplarında Diyalog*, Terc. Lale Akalın, İstanbul 2015.

⁴⁰⁰ Esra Dicle Başbuğ, *Resmi İdeoloji Sahnede Kemalist İdeolojinin İnşasında Halkevleri Dönemi Tiyatro Oyunlarının Etkisi*, İstanbul 2013, s. 129.

⁴⁰¹ Behçet Kemal Çağlar, *Attila*, İstanbul 1935, s. 1.

muydu?” der. Bu medeniyetler için “babasını anmayan piçler” benzetmesini yapar⁴⁰². Bu tanımın her iki Roma’ya diz çöktürmüş büyük Türk hükümdarı Attila tarafından yapılıyor oluşu ayrıca önemlidir.

Piyeste Romalıların Hunlar karşısında duyduğu korku ve çaresizlik hissi yoğun şekilde işlenmiştir. Buna karşın Hunlarda Başbuğlarını sevgi, korku ve saygıyla karışık bir halde sevmektelerdir. Piyeste Attila için Samson* benzetmesi yapılmıştır⁴⁰³. Bu durum yazarın edebi bir yanı olmasından kaynaklanmış gibi görünmekte ve Attila için başka hiçbir metinde böyle bir benzetmeye de rastlanılmamaktadır.

Behçet Kemal’in piyesinden başka, 1934 yılında yazılmış olan ve S. Behzat tarafından kaleme alınan, içinde Türk Tarih Tezinden öğelere bolca yer veren bir oyun olan *Attila’nın Düğünü* de yazılmıştır. Manzum şekilde yazılmış oyunun bir bölümünde Attila’nın Avrupa’da kurulacak büyük Hakanlığı için;

“Avrupa’yı Asya’yı bir el içine alıp

Her tarafa salınca Romalılar bunalıp

Bu büyük Hakanlığı elbette tanıyacak;

Kurulan Cumhuriyet bir tek ışık bir ocak.”⁴⁰⁴

şeklinde bir dizeyle cumhuriyet benzetmesi yapması, yeni kurulan devlette gerçekleşen rejim değişikliğini işaret etmesi bakımından önemlidir. Attila ile alakalı, M. Kemal Ergenekon’un *Attila*⁴⁰⁵, 1935 ve Naci Tanseli’nin *Attila*, 1948 adlı oyunları da mevcuttur. Mustafa Kemal Ergenekon’un *Attila*’sı da dönem eleştirmenlerinin dikkatini çekmiş, Hüseyin Cahit Yalçın Fikir Hareketleri mecmuasının 129. sayısında bu oyun hakkında bir yazı kaleme almıştır. Hüseyin

⁴⁰²Behçet Kemal Çağlar, *a.g.e.*, s. 31.

*Samson; Eski Ahit’in Hâkimler kitabında öyküsü anlatılan bir Antik İsrail lideridir. İsrailoğullarını yabancı egemenliğinden kurtarmaya çalışan bir önderdir. Fenikeli Dalila ile yaşadığı aşk ve onun ihanetiyle güçlerini kaybetmesi öyküsünün temelini oluşturur.

⁴⁰³Behçet Kemal Çağlar, *a.g.e.*, s. 14.

⁴⁰⁴S. Behzat, *Attila’nın Düğünü*, İstanbul 1934, s. 16.

⁴⁰⁵Mustafa Kemal Ergenekon, *Attila*, 2. Tabı, İstanbul 1938.

Cahit eser için; “Bu en büyük Türk Hakanının bugün milliyetini seven bir genç kalbinde uyandırdığı hislerin bir destanıdır. Bu asrın evladı, bu asrın mahsulü olan milliyet hislerine bir gıda bulmak için gözlerini maziye çevirince Attila'nın büyüklüğü ile kamaşan ruhunda bir Türkçülük ideali parlamıştır” demiştir⁴⁰⁶. Yalçın'ın sözlerinden anlaşıldığına göre bir öz Türk destanının konu olarak seçilmiş olması da çok sevindirici bir hadise olarak görülmüştür.

Bahsedilen tüm bu eserlerin toplamı, 1928-1950 yılları arası Avrupa Hun tarih yazımının, Türkiye'deki yekûnunu oluşturmaktadır. İşte bu çalışmaların ortaya çıkardığı tablonun, farklı bakış açılarından gözlemlenmesi ve ortadaki yığın çözümlenerek daha anlaşılabilir kılınması adına eyleme geçilmesi bir sonraki bölümde gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

3.1.2.3 Şiirler

Tarihçilerin Türk tarihini ele alma yöntemlerini şekillendiren en önemli unsur düşünme biçimleridir. Düşünme biçimleri ise, kişinin hayatta durduğu noktadan, bakış açısının yettiği ölçüde görebildiği sahanın zihninde yarattığı akisler vasıtasıyla gelişir. Soyut birer kavram olarak düşünülmesi istenilen ‘bakış açıları’ pek çok farklı şekilde gelişebileceği gibi, edebi eserler aracılığıyla da gelişip olgunlaşabilir. Bu edebi eserlerin, tarihi metinlere doğrudan etkisinin çağlar boyunca sınırlı olmasına karşın, tarihçi üzerinde bıraktığı etki yoluyla tarihi metne tesir ettiği gerçeğinin de hep var olduğu ve olacağına ispatıdır.

Edebi türler içerisinde ise şiir, duygulara hitap etme ve imgeler ile onları algılayan zihin arasında bir bağ yaratma noktasında en kuvvetli olandır. Şiirin bu gücünden, insanoğlu tarih boyunca yararlanmış, bilhassa milli karakterin inşası yolunda şiir her zaman vazgeçilmez olmuştur. Benzer şekilde Türk tarihçiliğinde, Türk milliyetçiliği düşüncesinin gelişimine bağlı olarak, kökü 1800'lü yılların son çeyreğine kadar uzanan ve 1928-1939 yılları arasında zirveye ulaşan ve anlatıda gözlenen değişim şiirlerden de beslenmiştir. Bahsedilen şiirler arasından bazıları

⁴⁰⁶ Mustafa Kemal Ergenekon, *a.g.e.*, s. V.

Attila'yı konu almış olduğu için çalışmanın içeriğine dâhil edilmiştir. Türkçü düşüncenin önemli ideologlarından olan iki isim; Ziya Gökalp ve Mehmet Emin (Yurdakul) Beyler'in eserleri bu duruma emsal teşkil etmektedir.

Yukarıda değinildiği üzere, İstanbul'da Türk milliyetçiliği düşünce bazında gelişirken, şiirleriyle yazılarıyla bu duruma katkı sağlayan en önemli isim Ziya Gökalp'ti. Onun şiirleri Attila'nın büyük bir kahraman ve gençlere öykünerek bakabilecekleri bir rol model olarak tarif edilmekteydi. Gökalp'e ait *Turan* şiirinde Attila zaferlerle Türk milletini yücelten bir kahraman olarak anılmıştır⁴⁰⁷. Benzer şekilde Altun Destan şiirinde de Türk milletine müspet örnek olacak, Gökalp'in deyimiyle "millete çoban olacak" yönetici aranırken Attila nerede diye sorulmaktadır⁴⁰⁸.

Gökalp'in şiirleri arasında uzun mısralar içinde bir iki kez Attila adını terennüm eden şiirlerin yanında doğrudan Attila üzerine kurgulanmış şiirlere de rastlanılmaktadır. Bu meyanda Cenk Türküsü adında Türk Oğullarına ithaf edilmiş şiir söylenebilir:

Düşman yine öz yurduna el attı,

Mezarından atan kılıç uzattı,

Yürü diyor halkı zulüm kanattı,

Attila'nın oğlusun sen unutma!

Medeniyet deme duymaz o sağır;

Taş üstünde taş kalmasın durma kır,

Kafalarla düz yol olsun her bayır,

Attila'nın oğlusun sen unutma!

⁴⁰⁷ Fevziye Abdullah Tansel, *Ziya Gökalp Külliyyatı -I Şiirler ve Halk Masalları*, Ankara 1989, s. 5.

⁴⁰⁸ Fevziye Abdullah Tansel, *a.g.e.*, s. 75.

Koş, Pilevne yine al bayrak taksın,
 Gece-gündüz Tuna suyu kan aksın,
 Yaksın kahrın, bütün Balkan'ı yaksın;
 Attila'nın oğlusun sen unutma!⁴⁰⁹

Bu şiirde anlaşıldığı üzere Osmanlı'nın Balkan topraklarında uğradığı hezimetler ve toprak kayıplarının telafisi için, Osmanlı Türklerinin Attila'nın oğlunu olduğunu hatırlaması reçete olarak sunulmuştur. Attila'nın Balkan coğrafyasına hâkim olmuş olması bu durumun en önemli sebeplerinden olmalıdır. Gökalp bir başka şiirinde ise Türk ordularına “yürü! yürü!” diye komut verirken, Türklere büyük fetihleri yakıştırmış, bunu gerçekleştirecek nesle de şiirinde adı olan *İkinci Attila* ismini vermiştir⁴¹⁰. Gökalp, şiirlerinde umumiyetle Attila ile birlikte Cengiz ve Timur gibi büyük bozkır Hakanlarını bir arada zikretmeye çalışmıştır. Böyle yaparak, Hakanlar arasında ananevi bir bağ yaratmaya ve bu zincirin halkalarını olabildiğince geriye atmayı da hedeflemiştir.

Gökalp'ten başka Mehmet Enin Bey'de şiirlerinde Attila figürüne yer vermiştir. *Ey Türk Uyan* şiirinde yazıldığı dönem itibarıyla klasikleşmiş bir kullanım diyebileceğimiz “Kara Hanlar, Oğuzlar, Attilalar, Cengizler, Timurlenkler, Yavuzlar” nidası bulunmaktadır⁴¹¹. Yurdakul'un şiirlerinde Attila'nın ve Hunların kullanımı daha alegorik bir hal kazanarak devam etmiştir. *Mustafa Kemal-Zafer* adlı şiirde bu durum kendisini göstermektedir:

Bugün de hak için, hürriyet için,
 Bu asrın bir yeni Hun askeri ol;
 Beklenen İlahi Adalet için,
 Irkının bir yeni gün askeri ol!

⁴⁰⁹ Fevziye Abdullah Tansel, *a.g.e.*, s. 250-251.

⁴¹⁰ Fevziye Abdullah Tansel, *a.g.e.*, s. 62.

⁴¹¹ Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Emin Yurdakul'un Eserleri -I Şiirler*, Ankara 1989, s. 129.

Bir yeni Attila türküsü çağır,
 Bugünkü Sezarlar için harb iste;
 “Roma’yı yak!” diyen sesinle haykır;
 “Esiri kurtaran Barbar benim!” de!⁴¹²

Yukarıdaki mısralarında gösterdiği gibi Yurdakul’un tasavvur ettiği dünya da, Anadolu işgalcisi Batı, o günkü Osmanlı Türklüğünün düşmanı, Sezar ve Roma ile özdeşleştirilmiş; Hun askerleri ve Attila ise İlahi Adaleti tecelli ettirecek tarihsel bir güç olarak anlamlandırılmıştır. Aynı şairin Türk Ordusuna ithaf ettiği *İstiklal Destanı* adlı şiirde de “Sezar düşmanı Attilalar” olmak Türk neferinin bir vasfı olarak söylenmişti⁴¹³. Böylelikle, tekrardan, Sezar karşıtlığı üzerinden Türk’ün Batı ile olan ilişkilerinde takındığı tutum ve yer açıkça belli edilmiş oluyordu.

Attila’nın şiirlerde görülmesinin bir başka boyutu da, Atatürk konulu şiirlerde, özellikle Türk Tarih Tezi sonrası popüler olan şekliyle, eski Türk Hakanlarıyla Atatürk arasında ilgi kuran şekilde olanları olmuştur. Atatürk’ün vefatından hemen sonra Kasım ayı içinde çıkan *Ülkü Dergisi*’nin 70. sayısında Şükrü Kurgan’ a ait “Ağıt” adlı eserde bu durum gözlenebilmektedir. Burada şair ne Attila’nın ne de Cengiz’in Atatürk’e eş olamadığını;

Ne doğudan sel gibi kopan Attila, Cengiz

Sana eş olamadı, ne yel, ne dağ, ne deniz... dizesiyle anlatmak istemiştir⁴¹⁴.

Attila şiirleri, tarih anlatısının kendisi değildir. Tarihi romanlar ya da tarihi piyesler kadar kronolojik tutarlılık gösterme çabası içine de girmezler. Ancak tarihinin Attila dendiğinde zihninde canlanacak, anımsayacağı görüntünün oluşmasında büyük ölçüde etkili olabilirler. Yukarıda söylenen minvalde Attila şiirleri, değindiğimiz manada öneme haiz olup, ortaya konulması tezin kapsamına aykırı düşünülmemelidir.

⁴¹² Fevziye Abdullah Tansel, *a.g.e.*, s. 339.

⁴¹³ Fevziye Abdullah Tansel, *a.g.e.*, s. 352.

⁴¹⁴ Kemal Timur, “Ülkü Dergisinde Yayınlanan Atatürk Konulu Şiirler”, *TÜBİAR*, Bahar 2005, S. 17, s. 195.

3.2. Avrupa Hun Tarihi Anlatısı

3.2. 1. Siyasi Tarih Anlatısı

1928-1950 yılları arası Avrupa Hun tarih yazımında anlatı, siyasi tarihin özetlenmesine dayandırılarak inşa edilmiştir. Tezde gösterilmeye çalışılacağı üzere, tarihi kurgu içinde söylenilmek istenen asıl sözler ve verilmek istenen mesajlar, Attila imgesi ve Hunların kültür-medeniyetleri bahislerinde söylene dahi, siyasi tarih metnin çoğunluğunu kapsayıp, omurgasını oluşturmuştur. Bu siyasi tarih anlatısı da kendi içerisindeki bazı olay ve olay öbeklerinin merkeze alınıp, dayandıkları kroniklerdeki kopuk parçalardan bir bütün ortaya çıkartılmasıyla meydana getirilmiştir.

Siyasi tarih anlatısını meydana getiren parçalara bakıldığında, bunların Attila'ya göbekten bağlı durumda olduğu görülebilecektir. Attila'dan önceki Hun tarihi genelde çok kısa özetler halinde anlatılmaktadır. Daha sonra Attila devri ve onun hükümdarlığındaki 19 yıl ele alınır. Anlatının sonunda ise Attila'dan sonra Hunlar hakkında, Attila öncesi döneme kıyasla çok daha kısa özetlerin sunulduğu pasajlar eklenmektedir. Avrupa Hunlarının siyasi tarihleri bu eksen üzerine oturtulmuştur.

3.2.1.1. Attila'ya Kadar Hunlar

Attila zamanına gelinceye kadar, Avrupa Hunları tarihi anlatısında dikkatleri, çeken ilk şey, Avrupa Hunlarıyla, Çin sınırında yaşayan Hsiung Nu'lar arasında bağ kurma olgusudur⁴¹⁵. Böylelikle, Asya'da ve Avrupa'da kurulmuş olan her iki Hun Devleti arasında ayniyet bağı kurulmak istenmiştir. İncelenen dönem itibarıyla, dikkatleri çeken bir diğer husus ise, Asya'daki Hun İmparatorluğuyla, Avrupa'dakinin arasında geçen kabaca 250 yıllık zaman boşluğunun, M.S. 100-376 tarihleri arasında var olduğu söylenen bir Batı Hun Devleti ile doldurulmak

⁴¹⁵TTAH, s.375; Afet İnan, *a.g.t.*, BTK, s. 408; Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 9.

istenmesidir⁴¹⁶. Böylelikle etnik aidiyette, tarihte birliği ve bütünlüğü sağlayacak bir yapı ortaya konmuş olmaktadır. Anlatı bu yönüyle, aynı zamanda Türklerin devletsiz kalmayacağı düşüncesini beslemektedir. Fakat bu tarihi söylem gelecek nesillere aktarılamayacak bir anektod olacaktır⁴¹⁷.

Avrupa Hunlarının Balamir idaresinde, kimi çalışmalarda 374⁴¹⁸, kimi çalışmalarda ise 375⁴¹⁹ tarihinde batıya yürüyüşlerine başlaması ve Avrupa topraklarına girmeleriyle, Hunların Avrupa'daki siyasi tarih anlatısı başlatılmaktadır. Ortaya konan metinlerdeki tüm anlatılar içerisinde ortak olan, Hunların yıldırım hızıyla Avrupa'ya girip, önce Alanları, daha sonrada Doğu ve Batı Gotlarını önlerine katarak “Kafkasların Kuzeyinden Elbe Nehri'ne kadar olan sahaya” hâkim olmalarıdır⁴²⁰. Tarih tezini merkezine alan eserlerde daha kısa tutulan ve Avrupa'daki kavimlerin genel muhacereti ve birbirlerine karışması sonucunu öne çıkartan bu anlatı⁴²¹, Hüseyin Namık'ta daha ayrıntılı olarak ve Hun Başbuğlarının hareketlerini merkeze alıp, bu hareketlerin kronolojik seyrine ağırlık verecek şekilde işlenmiştir⁴²². Burada, 426 yılında Hunların İstanbul'u muhasara etmeleri⁴²³ ve başlarındaki liderin üzerine yıldırım düşüp, taun salgınının da baş göstermesi üzerine yüz geri ederek geri çekilmeleri de anlatıdaki yerini almıştır⁴²⁴. Bu durum, aynı zamanda, Hüseyin Namık'ın çalışmasındaki tarihi veri zenginliğini gözler önüne seren bir emsaldir.

Hunların Avrupa'ya bu hızlı girişleri ve sınırlarının belirtildiği üzere çok geniş bir alan ile tasvir edilmesi tartışmaya açılması gereken bir konudur. Çünkü daha sonra anlatı, Hunların Doğu ve Batı Roma için, Germen kavimlerine karşı bir denge unsuru olarak kullanılacağı, deyim yerindeyse 'stratejik ortak' sıfatıyla müsemma bir

⁴¹⁶TTAH, s.375;Tarih II, s. 22.

⁴¹⁷Avrupa Hunları üzerine bir doktora çalışması yapan Ali Ahmetbeyoğlu, Batı Hunları Kavramını kullansa da M.S. 100-376 yılları arasında kurulmuş bir Hun Devletinden bahsetmemektedir. Bkz. Ali Ahmetbeyoğlu, *a.g.e.*, s. 20-21.

⁴¹⁸Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 17.

⁴¹⁹TTAH, s.375; Afet İnan, a.g.t., BTTK, s. 408;Tarih II, s. 22.

⁴²⁰Afet İnan, a.g.t., BTTK, s. 411; Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s.19.

⁴²¹TTAH, s.375; Tarih II, s. 23; Runciman, *a.g.m.*, s. 46.

⁴²²Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 17-23.

⁴²³ Bu harekâttan sadece Hüseyin Namık Orkun bahsetmektedir ve gerçekliği bugün şüphelidir.

⁴²⁴Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 20.

ittifakta yer alacağı şekliyle sunulmuştur. Hunların geniş bir alana hükmeder halde tasvirleri, özellikle bu ilk dönem için, harita üzerinde her iki Roma'ya karşı ezilmemeleri ve bahsedilen müttefiklik ilişkisi içinde basitçe *kiralanan* bir piyon olmadıkları vurgusunu yaratmayı sağlamıştır.

Attila'nın amcalarından Oktar'ın Burgundları* Roma namına itaat altına alması, Rua ile Bizans'ın anlaşması neticesinde Hunların İmparator Teodosius'a yardım ederek isyan eden bir generalin hareketini bastırmaları, Huldin'in (Uldız) İtalya'ya saldıran Slav ve Germenleri Florans civarında mağlup edip Roma'yı kurtarması hep bu ittifakı delillendirmek için verilen örneklerdir⁴²⁵. *Attila ve Oğulları*'nda da benzer ve başka bazı hadiseler kaydedilerek Hun-Roma ittifakları, zaman zaman Hun-Roma çatışmaları da anlatıya dâhil edilerek, okuyucuya aktarılmıştır⁴²⁶.

Bu ittifak örgüsü içerisinde Hunlar, Doğu ve Batı Roma'nın olduğu gibi, ittifakın eşit bir parçası olarak ele alınmıştır. Hatta ittifakın kurulabilmesinde Roma'nın bunu istemesinden çok, Hunların isteği olduğu zaman bir araya gelinebildiği de anlatı içinde kendisine yer bulmuş bir detaydır⁴²⁷. Hun-Roma ittifaklarının ele alınıp, öne çıkartılmasının sebebi, Hun siyasi tarihi kurgusunun bir sonraki aşaması demek olan Attila dönemi anlatısında ittifakın bozulup, Hunların Roma üzerinde hükmeden, onları tabiiyet altına alan bir otorite haline gelecek olmalarının resmedilecek oluşudur. Bahsedilen ittifak söylemiyle, bir basamak misali, Hunlar önce Roma ile aynı boya getirilmiş, Attila dönemiyle birlikte ise, Roma aşılmıştır.

Attila dönemi siyasi tarih anlatısına girilmeden evvel ele alınan Attila'nın planı temalı bölüm veya paragraflarda, Attila'nın Hun askerlerinin Roma için savaşmasına ısrarla karşı çıktığı söylenmektedir. Böylelikle, tarihi kurguya göre zamanı gelen

* Günümüz Fransa toprakları içerisinde 4. ve 6. Yüz yıllar arasında yaşamış Germen asıllı bir kavim.

⁴²⁵TTAH, s. 376.

⁴²⁶Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 18-20.

⁴²⁷Teodosius'un 388 senesinde talep ettiği Hun yardımı için kendisine önceden kırgın olan Hun Başbuğu Karaton'u ikna etmek adına hediyelerle onu teskin etmesi ve ancak bundan sonra yardımcı kuvvetler almayı başarabilmesi bu duruma örnek oluşturmaktadır. Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 18.

kat'i Hun hâkimiyeti için gerekli bir unsur olan etrafında toplanıp birleşilecek büyük liderin doğuşu ve bu liderin, büyük bir Hakan'ın taşıması gereken özelliklere sahip olduğunun; aynı zamanda da Hunların üstünlüğüne hiç şüphe duymaksızın inandığının gösterilebilmesi sağlanmıştır.

3.2.1.2. Attila Dönemi Olayları

1928-1950 yılları arası Avrupa Hun tarihi yazımında, anlatının gövdesi, Attila'nın hükümdarlık yaptığı devreden oluşmaktadır. Amcası Rua'nın öldüğü 434 tarihinden itibaren ağabeyi Bleda ile sürdüğü ortak hükümdarlık ve Bleda'nın 445 yılındaki ölümünden kendi hayatını kaybettiği 453 senesine değin geçen 19 yıllık dönem, bu devreyi oluşturmaktadır⁴²⁸.

Attila döneminin siyasi tarih anlatısı temalar halinde düşünüldüğünde üç ana eksen üzerinde meydana gelmiştir. Bunlar; Attila'nın Doğu Roma ile olan siyasi münasebetleri, yaşayan en büyük hasımı ve zaman zamanda ona karşı koyabilecek kabiliyetteki tek kişi olarak nitelenen Aetius ile bir meydan savaşı yapması ile neticelenen Galya Seferi ve Papa'nın, çadırına* kadar gelerek barış dilenmesiyle ön plana çıkartılan İtalya Seferi'dir.

Bu temalar haricinde, "Attila Tuna'dan İskandinavya'ya kadar olan bölgeyi hâkimiyet altına aldı"⁴²⁹ ya da "Attila tabii kavimler üzerine giderek gevşek bağları pekiştirdi ve merkezi otoriteyi güçlendirdi"⁴³⁰ gibi ifadeler mevcut olsa da, bunlar hem bir kaynağa dayandırılmamış hem de Attila'nın asıl icraatını değil, gerçekleştirilecek büyük askeri hareketlerin hazırlık kısmını oluşturdukları düşüncesiyle yazılmış oldukları için birer cümlelik ifadeler halinde kalmışlardır.

⁴²⁸ "Attila", T.A., s. 192; Ali Ahmetbeyoğlu, *a.g.e.*, s. 104.

* Görüşmenin at üzerinde mi, açık alanda mı yoksa Attila'nın çadırında mı gerçekleştirildiği bilinmemektedir. Tezde kullanılan *çadır*, Attila'nın ordugâhı yahut Attila'nın bulunduğu yer manasına gelmektedir. Burada önemli olan nokta Papa'nın Türk Hükümdarının olduğu yere geliyor oluşudur.

⁴²⁹ TTAH, s. 377.

⁴³⁰ "Attila", T.A., s. 192.

Attila dönemi siyasi olaylarına yön veren, anlatıda hâkim bir rolü olan unsur ise Attila'nın büyük planı temasıdır. Türk tarih tezi kapsamında yazılan eserlerin çoğunda yer alan, Brion'un romanından aynen alındığı daha önce vurgulanan⁴³¹, bu plan şu şekilde ifade edilmiştir:

- Türk ordularının para karşılığı başka milletler adına dövüşmesini engellemek
- Dağınık Türk kabilelerini* birleştirerek kuvvetli bir Türk Devleti kurmak
- Bu devlet ile Slav ve Germanleri, ardından da Doğu ve Batı Roma'yı hâkimiyet altına almak
- Çin, Hint ve İran'a da hâkim olmak⁴³²

Bahsedilen ideal olgusu Hüseyin Namık Orkun'un eserinde ise, Attila'nın Roma dengi bir imparatorluk kurmak ve bunun için merkezdeki Hun ağırlığını arttırırken, şarkta kalan Hunların da tabiiyet altına alınması gerektiğini düşünüp önce bu yolda çalışmaya başladığı şeklinde işlenmiştir⁴³³. Türk Ansiklopedisindeki anlatıda ise böyle bir ideal imgesiyle karşılaşılmamaktadır. Buna göre, Attila'nın hükmetmeye başladığı dönemde gücünü ne şekilde kullanacağını önceden planladığına dair bir bilgi ansiklopedi maddesinde yer almaz⁴³⁴.

Attila'nın böylesi bir planla iş başına getirilmesi, var olan bir devleti yönetecek olmasına rağmen adeta yeni bir devlet kuruyormuş havasının yaratılması, kendi öz değerlerini öne çıkartarak dışa yayılmayı arzulaması ile yüksek idealizmine dayanan motivasyonu yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin iç ve dış siyasetteki ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları tarih vasıtasıyla karşılama-temellendirme noktasında Attila dönemine de dayanıldığıнын göstergesi olmuştur. Böylece Attila'nın daha siyasi mücadeleleri boyunca neler yaptığı bilinmeden neler yapmayı arzuladığı anlatılarak,

⁴³¹ Marcel Brion, *a.g.e.*, s. 62; Anlatıdan da kendisini ele verdiği üzere, Attila'nın faaliyetlerini oluş sırasına göre bilen ve bunu kendi kurgusuna bir hayal düşüncesi içinde yerleştiren bir mütefekkirin varlığı bu noktada çok açıktır.

* Türklerde kabile anlayışının olmayıp, boy sisteminin mevcut olduğu bilindiği halde orijinal metinlerdeki ifadeye müdahale olmaması için kelime aynen kullanılmıştır.

⁴³² *TTAH*, s. 376-377; *Tarih II*, s. 24; Reşat Ekrem, *a.g.e.*, s. 26-27, Mustafa Baydar, *a.g.e.*, s. 26.

⁴³³ Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 24.

⁴³⁴ "Attila", *T.A.*, s. 192.

1930'ların Türkiye'sinin siyasi geleceğinin şekillenmesi için bir izlek ortaya konulmuştur denilebilir.

3.2.1.2.1. Doğu Roma ile Münasebetler

Attila'nın siyasi faaliyetlerinin anlatıldığı tarih yazımında önemli yere sahip olaylardan bir tanesi Doğu Roma ile yapılan mücadelelerdir. Bu durumun birkaç tane nedeni mevcuttur. Öncelikle Attila hükümdarlığının hemen başında Bizans ile bir antlaşma gerçekleştirmiş, siyasi anlamda ilk başarısını da bu antlaşma ile Bizans'a karşı kazanmıştır⁴³⁵.

Attila hükümdarlık yıllarının tamamında Bizans'a karşı üstün gelmiştir. Bizans'a ile ilişkileri içeren anlatıda, mutlak hâkimiyetin vurgulanması ve bu durumun örneklendirilmesi, kurgulanan metnin ilk hedefi olmuştur. Balkan coğrafyasına yaptığı akınlar ve bizzat ordusuyla harekete geçip Trakya havalisine kadar ilerlediği sefer, anlatının içinde Attila'nın muzaffer sıfatını parlatacak şekilde yer bulmuştur⁴³⁶. Ancak anlatıların bir kısmında bir eksiklik olduğu da söylenmelidir. Attila'nın başarılı seferler gerçekleştirdiği vurgusu, tarihi kronolojinin doğru olarak ortaya konmasından daha önemli görülmesi olmalıdır ki, Attila'nın iki büyük sefer yaptığı gerçeği⁴³⁷ yazında doğru aktarılamamıştır. Genel olarak tek bir Balkan Seferinden bahseden metinlerin aksine, iki ayrı sefer yapıldığını, sarıh ifadelerle söyleyen ilk çalışma, Türk Ansiklopedisindeki "Attila" maddesi olmuştur⁴³⁸.

Kronoloji problemi haricinde, Attila'nın her seferinde vergileri misliyle arttırması ve antlaşma şartlarını dikte eden taraf olduğu anlatı içerisinde kendisine

⁴³⁵ Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 23.

⁴³⁶ *TTAH*, s. 377; *Tarih II*, s. 24-25; Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 25-27.

⁴³⁷ Ali Ahmetbeyoğlu, *a.g.e.*, s. 69-73.

⁴³⁸ "Attila", *T.A.*, s. 192; bu makaleden daha geç tarihli olmak üzere, Mustafa Baydar'da kısa biyografisinde benzer şekilde iki Balkan Seferinin olduğundan bahsetmiştir. Bkz. Mustafa Baydar, *a.g.e.*, s. 13.

yer bulmuş olup, kesin Hun hâkimiyetinin de bir delili olarak görülmüştür⁴³⁹. Aynı süreçte Attila bahaneler üretilip Bizans'a elçiler göndermiş, böylelikle Bizanslıların bu elçilere verecekleri kıymetli hediyeler vasıtasıyla kendisine yakın adamlarını ödüllendirmiştir. Bu durum da Bizans üzerindeki nihai hâkimiyetinin bir göstergesi olarak aktarılmıştır⁴⁴⁰.

Attila'nın Bizans üzerinde kurduğu bu hâkimiyet Bizans'ın bir suikast tertiplenerek ondan kurtulmaya çalışmasına neden olmuştur. Bu suikast hikâyesi, Attila anlatılarının hemen hemen hepsinde etraflıca ve bazen metnin genelinde orantısız biçimde fazla yer kaplamasına izin verilecek şekilde ele alınmıştır. Bu durumun temel nedeni ise Attila'ya suikastı düzenlemek üzere görevlendirilen Bigilas'ın⁴⁴¹ dâhil olduğu elçilik heyetinde kâtip vazifesiyle bulunan Priskos'un, Attila'nın ülkesinde kaleme aldığı izlenimlerinin büyük kısmının günümüze kadar ulaşmış olmasıdır⁴⁴².

Priskos'a dayanan ve genellikle O'nun metninden yapılmış çevirilerin olduğu gibi aktarıldığı bu bölümlerde⁴⁴³, suikast hikâyesinden başka Priskos'un Hun ülkesini tasviri, Attila'yı ilk kez görmesi, Attila'nın eşi ve Bleda'nın dul eşinin çadırlarına resmi ziyaretler düzenlemeleri, Attila'nı çadırındaki ziyafete katılması ve Attila'nın başkentinde görmüş oldukları, Hun tarihine dair yapılan temel genellemelerin çıkış noktası olan bilgi kırıntılarını ihtiva etmiş ve sıkça da kullanılmıştır⁴⁴⁴.

Attila'nın, suikast girişiminin hemen arkasından, Bizans böylesine güç bir durumda kalmışken, üçüncü bir Balkan seferine çıkmamasının nedenleri, 1928-1950 yılları arası tarih yazınının pek fazla irdelenmez. Ancak Doğu'da ve Batı'da

⁴³⁹ *Tarih II*, s. 25.

⁴⁴⁰ Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 27.

⁴⁴¹ Bazı çalışmalarda *Vigil* olarak geçse de, tezde Ali Ahmetbeyoğlu'nun kullanımı esas alınmıştır.

⁴⁴² Priskos'un notlarının Türkçe çevirisi de mevcuttur. Bkz. Ali Ahmetbeyoğlu, *Grek Seyyahı Priskos'a Göre Avrupa Hunları*, İstanbul, 1995.

⁴⁴³ Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 32-56; "Attila", *T.A.*, s. 192; Mustafa Baydar, *a.g.e.*, s. 14-21. Bahsi geçen anlatının tarih tezi merkezli eserlerde es geçilmiş olup, Hüseyin Namık ve onun çalışmasını temel kabul eden eserlerde görülüyor olması dikkat çeken bir ayrıntıdır.

⁴⁴⁴ Özellikle Hüseyin Namık'ın Varlık Dergisindeki Attila'nın Ziyafeti ve Resimli Tarih Dergisindeki Attila'nın Sarayı başlıklı yazıları, tamamıyla Priskos'un gözlemlerine dayanmaktadır. Priskos'un anlattıklarından tarih tezinin kurgulayıcıları ise daha çok kültür-medeniyet bahsini inşa ederken yararlanacaklardır. Bu alıntılar ilerideki bölümde ele alınacaktır.

değişmekte olan siyasi konjonktüre ve yeni, gelişmeler ışığında Attila'yı Batı Roma üzerine yürümeye sevk eden nedenler, tam olarak, sadece Türk Ansiklopedisi'ndeki Attila maddesinde ele alınmıştır⁴⁴⁵. Burada, maddenin nesnellik arayışı ve tarihi olayları nedenleri ile birlikte aktarma kaygısı kendisini göstermektedir. İncelenen diğer tüm çalışmalar, hikayelendirdikleri olaylar silsilesine yeni bir paragraf açarak "Attila Avrupa'nın fethine karar verdi"⁴⁴⁶ benzeri çıkışlarla başlayarak, konuyu işlemeye devam etmişlerdir.

Attila'nın siyasi tarihinde, Doğu Roma'nın da dâhil olduğu son olay İtalya Seferinden çekilme meselesidir. İncelenen anlatılar içerisinde, Hüseyin Namık ve Attila maddesi, bu geri çekilişin ana nedenlerini 451 yılında Bizans İmparatoru olan Marcianus'un Hun arazisini taciz ve tahrip etmesi ve daha önemlisi vergi vermeyi kesmesi olarak göstermiştir⁴⁴⁷. Bu ifadelerle birlikte Attila'nın merkezinde olduğu Hun tarihi dönemi için, Doğu Roma münasebetleri nihayetlenmiştir.

3.2.1.2.2. Galya Seferi

Attila dönemi siyasi olayları kronolojisinde, Batı Roma ile girişilen mücadele çerçevesinde öne çıkan ilk olay Galya Seferi ve seferin sonunda gerçekleşen Şalon (Chalons) Savaşıdır. Bu sefer süresince Attila kalabalık ordusuyla⁴⁴⁸ günümüzün Fransız topraklarını çiğneyerek geçmiştir. Yürüyüş sırasında Hunların Orleans şehrini muhasara edip, ele geçirmeleri hemen hemen tüm çalışmalarda anlatılan bir olay olmuştur⁴⁴⁹. Kaleyi ele geçirebilme yeteneği, Hunların muhasara güçleri ve yaşam tarzları hakkında tarihçilerin vurgulamak istediği 'göçebe olunmadığı' iddiasını güçlendirecek bir delil olarak da düşünülmelidir. Orleans muhasarası,

⁴⁴⁵ T.A., s. 193. Benzer bir tutum Hüseyin Namık tarafından da yakalanmaya çalışılmıştır. Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 59-61.

⁴⁴⁶ TTAH, s. 377.

⁴⁴⁷ Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 79; Attila, T.A., s. 195. Hüseyin Namık, Marcianus'un yanı sıra Kafkasya'daki Alanların isyanının da geri çekilmede payı olduğunu ekler.

⁴⁴⁸ *Tarih II*, s. 25'te 700 bin kişilik bir ordudan bahsedilmektedir. Bu rakam, hiç şüphesiz bir hayli abartılıdır. Ahmetbeyoğlu bu konuda, Hun askeri gücünün 30 ile 50 bin asker civarında olduğunu söylemektedir. Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun...*, s. 97.

⁴⁴⁹ TTAH, s. 377; *Tarih II*, s. 25; Attila, T.A., s. 193; Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 65.

Attila'nın güçleriyle, Roma Generali Aetius'un kuvvetleri karşı karşıya gelmeden önceki son duraktır.

Şalon Savaşı, Hun ve Roma orduları arasında gerçekleşmiş ve öğleden sonra üç sularında başlayıp gecenin karanlığına kadar sürmüştür⁴⁵⁰. İncelenen anlatılarda bu savaşı öne çıkartan unsur, savaşın nasıl neticelendiği ile ilgili ortak bir noktada buluşulamamış olmasıdır. 1929 yılında yazılmış olan Ahmet Refik'in *Umumi Tarih*'inde Chalons Savaşında Hunların mağlup olduğu yolundaki ibare ile konu hakkındaki yorumlar başlar⁴⁵¹. Benzer bir ifadeye *Türk Tarihinin Ana Hatları*'nda da rastlanmaktadır. Buna göre savaş başarısızlıkla neticelenmiş ve Hunlar Fransa'yı terke mecbur olmuştur⁴⁵².

Ancak, Anahatlar'dan bir yıl sonra yazılan Tarih ders kitaplarında bu ifadenin değişmiş olduğu göze çarpar. Buradaki anlatıda, çetin geçen muharebelerden sonra her iki taraf da devam edecek gücü kendinde bulamaz ve iki ordu da savaş alanından uzaklaşır. Savaş kazanımı belirsiz şekilde sonuçlanmıştır⁴⁵³. Tarih kongresinde Afet Hanım'ın (İnan) sunduğu tebliğde de savaşın kat'i neticeye bağlanamadığı söylenir⁴⁵⁴. Hüseyin Namık'ta savaş anlatısını kesin bir sonuca bağlamamıştır⁴⁵⁵. Bu savaşın değerlendirildiği iki çalışma olan Attila maddesi ve Mustafa Baydar'ın Attila'sı da savaşın sonuçsuz kaldığı şeklinde görüş sunmuşlardır⁴⁵⁶.

Chalons Savaşı ile ilgili değinilmesi gereken son yorum Nejdet Sancar'dan gelmektedir. Sancar, muharebe anını anlatırken Hun askerlerinin, Romalıları püskürtüp ovaya hâkim olduğunu söyler. Anlatısında kaybeden bir Hun imajı asla yoktur⁴⁵⁷. Savaşı neticelendirirken, belirsizlik düşüncesinin Hunların zaferine daha yakın bir sonucu gizlediğini ima etmek istemiş olmalıdır. Sancar'ın bu anlatısı, tarihi kurgulama noktasında, benimsenmiş olan düşüncelerin ifadelerin seçimini nasıl

⁴⁵⁰ Ahmetbeyoğlu, *a.g.e.*, s. 97.

⁴⁵¹ Ahmet Refik, *a.g.e.*, s. 92.

⁴⁵² *TTAH*, s. 377.

⁴⁵³ *Tarih II*, s. 26.

⁴⁵⁴ Afet İnan, a.g.t., *BTTK*, s. 412.

⁴⁵⁵ Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 73-74.

⁴⁵⁶ Attila, *T.A.*, s. 193; Mustafa Baydar, *a.g.e.*, s. 23.

⁴⁵⁷ Nejdert Sancar, *a.g.e.*, s. 18.

etkileyebildiğini göstermesi açısından son derece karakteristik bir örnek oluşturmaktadır.

Savaşın sonucuyla alakalı orijinal bir değerlendirme de Afet Hanım'dan gelmiştir. O, bu savaşın sonuçlarını sunmakta olduğu tebliğde değerlendirirken; “Attila bu meydan muharebesini kat’i zaferle neticelendirseydi, bütün Avrupa’yı bir idare altında birleştirmek imkânını elde etmiş olacaktı. Bu takdirde Avrupa’nın umumi manzarası, bugün görüldüğünden başka bir çehrede inkişaf edebilirdi.

Tarihte Şalon Meydan Muharebesi’ne benzer daha iki muharebe vardır: Biri Puvatya Meydan Muharebesi (732)⁴⁵⁸, diğeri de İkinci Viyana Muhasarası (1683)⁴⁵⁹. Puvatya’da Abdurrahman, Viyana’da Kara Mustafa kat’i netice kazanabilselerdi, aynı suretle Avrupa’nın bugünkü mahiyeti ve çehresi behemehâl başka türlü olacaktı.”⁴⁶⁰

Afet Hanım’ın tarihi bilgiye, tarih kongrelerinin birincisinde getirdiği bu yorumda, Türk tarihi içimde önemli bir yer verilen, büyük bir kahraman olan Attila’nın yaptığı eylem İslam ordularına kumandanlık yapan Abdurrahman’ın ve Osmanlı Seraskeri Kara Mustafa’nın eylemlerini ortak bir paydada buluşturarak değerlendirmektedir. Bu durum, Türk tarih tezinde İslam tarihinin ve Osmanlı tarihinin, Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi tavrının, tarih tezi üzerine gölgesini düşürmesi neticesinde görmezden gelindiği ve ihmal edildiği iddiasına karşın, aksi yönde bir tavrın varlığına referans sunmaktadır. Bu referansla birlikte, Attila’nın başarı sağlayamamasına -onu sahiplendiği için- hayıflanan zihniyetin söz konusu

⁴⁵⁸ İslam kaynaklarında bilinen adıyla Belatüşşüheda (Şehitler Yolu); Abdurrahman El Gafıkı kumandasında Fransa içlerine doğru ilerleye İslam ordularıyla, Charles Martel’in Frank kuvvetleri arasında gerçekleşen savaş. İslam ordularının Franklara mağlup olması neticesinde Fransa içlerine ilerleyiş durmuş, Pirene dağları İslam ve Hristiyanlık arasında Batıdaki doğal sınırı oluşturur hale gelmiştir. Abdülkerim Özaydınlı, “Belatüşşüheda”, *DİA*, C. 5, s. 391-392.

⁴⁵⁹ Merzifonlu Kara Mustafa Paşa idaresindeki Osmanlı ordusu tarafından 1683 yılında gerçekleştirilen askeri girişim. Kuşatma; Osmanlı’nın başarısızlığıyla sonuçlanması kadar, ordunun geri çekilişi ve bu esnada Avrupalı güçlerce oluşturulan birleşik ordunun Osmanlı Devletine savaş açmasıyla, 1684-1699 yılları arası 15 yıl sürecek bir savaşın başlangıcı sayılması ile de önemlidir. Bu savaşlar silsilesinin ardından Osmanlı çok ağır hükümleri olan Karlofça Antlaşması’nı imzalamaya mecbur kalmıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III. Cilt I. Kısım II. Selim’in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*, 4. Basım, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 445 vd; Meryem Kaçan Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2001.

⁴⁶⁰ Afet İnan, a.g.t., *BTTK*, s. 412.

durum Abdurrahman ya da Kara Mustafa için geçerli olunca da benzer bir duygu içerisine girdiğini göstermektedir.

3.2.1.2.3. İtalya Seferi

Attila'nın, kendi siyasi faaliyetlerinin tarihine sığdırdığı son hareketi Galya Seferinden bir sene sonra, 452 yılında gerçekleştirdiği İtalya Seferidir. Sefer, Türk Tarihinin Ana Hatlarındaki bir cümlelik “Attila, Batı Roma Üzerine yürüdü, Papa San Leon'un aracılığıyla harekâtını durdurdu, başkentine döndü. (452)” ifade ile kendisine yer bulmuştur⁴⁶¹. Bir yıl sonraki ders kitaplarının anlatisında konu biraz daha detaylandırılmış, Aquilea şehrinin muhasara edilmesi, kaçan halkın deniz kenarındaki adalara sığınıp orada Venedik şehrinin temellerini atmış olduğu bilgisi ve Roma'nın Hun hakimiyeti altına girme tehlikesine karşın, olası bir hareketin gerçekleşmemesi için Papa'nın ricacı olması anlatıya eklenmiştir⁴⁶².

Anlatı, bu haliyle daha sonraki çalışmaların konuyu ele alışlarını, örnek bir olay örgüsü oluşturmakla etkilemiştir. Örneğin, Hüseyin Namık'ta tarih tezinden bağımsız yazmış olduğu söylenebilecek olan çalışmasında aynı olay dizinini kullanmıştır⁴⁶³. İtalya Seferi'nin Kronolojik olarak aktarılmasından daha önemli olanı, Papa ile Attila'nın karşı karşıya gelmiş oldukları görüşmenin aktarılması ve bu olay üzerinden yapılan yorumlardır.

Hüseyin Namık, Papa'nın büyük Hun Hakanının ayağına gelip yalvarması karşılığında, Türk büyüklüğünün bunu reddedemeyeceğini söylemiştir⁴⁶⁴. Bu anlatıdan beslenen Behçet Kemal'in Attila adlı piyesi de üçüncü perdesinde bu buluşmayı kendisine konu edinmiştir⁴⁶⁵. Bir başka görüşe göre, Roma'nın vergi vermeyi kabul etmiş olmasıyla birlikte doğrudan Attila'ya tabii olacakları için, Attila

⁴⁶¹ TTAH, s. 378.

⁴⁶² Tarih II, s. 26.

⁴⁶³ Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 76-79.

⁴⁶⁴ Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 78.

⁴⁶⁵ Behçet Kemal Çağlar, *a.g.e.*, s. 29 vd.

daha ileri gitmeyi gerekli görmemiştir⁴⁶⁶. Türk Ansiklopedisinde ki anlatı ise, daha önce de değinildiği üzere, Papa'nın elçi ve ricacı olarak Attila'nın huzuruna geliyor oluşunu önemsemez ve bir antlaşma yapıp seferin nihayetlenmesini Marcianos'un sınırdaki aleyhte gelişen faaliyetleri ve orduda ortaya çıkan taun salgını ile açlığa dayandırarak tarihi problemi mantıki bir zemin üzerine inşa edilen bir metinle açıklamaya çalışması bakımından, diğer çalışmalardan ayrılmaktadır⁴⁶⁷.

Aynı ansiklopedi maddesi, İtalya seferi esnasında Roma şehrinin yağmalanmamış olmasını, Attila'yı, Roma'yı daha önce yakıp yıkan Got asıllı Alarik ve Vandal asıllı Geiserik ile kıyaslamış ve Attila'nın Roma'ya dokunmamış olduğu bilgisini sunarken asıl kime barbar denmesi gerektiğini sorgulamıştır⁴⁶⁸. 1950 yılında ortaya konmuş bu metinde, Türklerin, Attila ve Avrupa Hunları üzerinden hala barbarlıkla yaftalamıyor oluşuna bir cevap verilmeye çalışılması, Batı'nın oryantalist tarih düşüncelerine karşı çıkışın sürdürüldüğünü de göstermektedir.

İtalya Seferi üzerinde yapılan bir başka yorum da, seferin sonuçlarına odaklanarak, Attila'nın Galya ve özellikle İtalya üzerine yaptığı yürüyüşlerin lüzumsuz olduğu, Hunları ciddi manada yorgun düşürdüğü, bunun yerine İmparatorluğun teşkilatlandırılması gerektiği eleştirisidir. Bu durumun neticesine Hun İmparatorluğunun yıkılışının kolaylaştığı çıkarımı da eklenmiştir⁴⁶⁹. Avrupa Hunlarının siyasi tarihinin anlatısı Attila ile bitmemektedir. Ancak, Attila'dan sonraki parçalanma ve yok olma süreci bile Attila imgesi üzerinden ve onun yokluğuyla ilişkilendirilerek anlatılacaktır.

3.2.1.3 Attila Sonrası Avrupa Hunları

Attila sonrası Avrupa Hunlarının siyasi tarihi anlatısı çok uzun bir tarihi süreci içine almamaktadır. Buna paralel olarak, örneğin, Türk Tarihinin Ana Hatları bu

⁴⁶⁶ Mustafa Baydar, *a.g.e.*, s. 24.

⁴⁶⁷ "Attila", *T.A.*, s. 193.

⁴⁶⁸ "Attila", *T.A.*, s. 195.

⁴⁶⁹ Runciman, *a.g.m.*, s. 47.

devreyi “Attila’nın ölümünden sonra Hun Devleti dağıldı” cümlesiyle vermiştir⁴⁷⁰. Daha önceki tarihi olaylarda tekrarlandığı üzere, ders kitabına geçildiğinde anlatı biraz daha genişletilerek Attila’nın oğullarından Dengiz’in (Dengizik) bir müddet hüküm sürdüğü konuya eklenmiştir⁴⁷¹. Afet İnan, tebliğinde bu bilgilere Attila’dan sonra çocuklarından hiçbirisinin onun yerini tutamadığı ve İmparatorluğu teşkil eden kavimleri memnun edemedikleri için devletin yıkıldığı yorumunu ilave etmiştir⁴⁷². Bu yorumlardan da anlaşılacağı üzere Avrupa Hun tarihini ele alan bu ilk dönem, tarih tezinin bünyesindeki, çalışmalarda Attila’nın boşluğunun doldurulamadığı düşüncesi hâkimdir.

Bu döneme ait çalışmalar içerisinde bir istisna ise, Hüseyin Namık’a ait olanıdır. O, ismiyle müsemma çalışmasında, “Attila Oğulları” adında bir bölüm açarak on sayfalık bir Attila sonrası Hun tarihi anlatısı ortaya koymayı başaramıştır⁴⁷³. Burada, Hüseyin Namık’ın Türk ve Hun tarihine yaklaşımında belirgin olan imgeler kullanılmış, Attila’nın ölümünden sonra İmparatorluğun sönmeye başladığı, Attila’nın oğullarının birlik içinde hareket edemediği ve Hun ülkesindeki ecnebi* unsurların fazlalığını yıkılışın temel nedenleri olarak saymıştır⁴⁷⁴.

Hüseyin Namık, tam bir siyasi tarih anlatısı sunarak Nadeo Savaşı’na ve İlek’in bu savaş sırasında hayatını kaybetmesine de değinir⁴⁷⁵. Bu savaş daha sonra yapılacak çalışmalar içinde sadece Mustafa Baydar’ın küçük biyografisinde ismiyle

⁴⁷⁰ TTAH, s. 378.

⁴⁷¹ Tarih II, s. 26.

⁴⁷² Afet İnan, a.g.t, BTTK, s. 412-413.

⁴⁷³ Hüseyin Namık Orkun, a.g.e., s. 121-131.

* Hun ülkesindeki ecnebi unsurlar’ denirken kelime, Türk olmayan ancak merkezde Attila’ya bağlı olarak belli bir etkinliği olan gruplar manasında kullanılmıştır. ‘Lögedes’ kavramıyla açıklanan ve Attila döneminde kurumsal bir yanı olduğu düşünülen bu zümre hakkında, 1928-1950 yılları arası yazının da hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte sadece sözlük anlamı “başka devletin vatandaşı, yabancı kimse” demek olan *ecnebi* ifadesiyle karşılanmak istenmişlerdir. Gerçekten de bu zümre Attila’nın ölümünden sonraki iktidar mücadelesinde oldukça etkili olmuş, bu zümrenin içinden çıkan kişiler Avrupa’nın siyasi gelişmelerine yön vermeye bir süre daha devam etmişlerdir. Edward Arthur Thompson, *Hunlar*, Ankara 2012, s. 221.

⁴⁷⁴ Hüseyin Namık Orkun, a.g.e., s. 121.

⁴⁷⁵ Hüseyin Namık Orkun, a.g.e., s. 122.

anılacaktır⁴⁷⁶. Nadeo Savaşından sonraki, Dengizik'in Avrupa Hunlarını, özellikle Bizans'a karşı, bir güç unsuru teşkil edecek şekilde ayakta tutma mücadelesi ve Dengizik'in öldürülmesiyle sona eren süreç de Hüseyin Namık'ta kendisine yer bulmuştur⁴⁷⁷. Bu ölüm, Attila'nın oğullarının, Hun Hakanı unvanıyla ve babalarının ulaştığı seviyede, imparatorlara karşı, sürdürmek istedikleri mücadelenin sonunu getirmiştir. Kaynaklarda, en küçük oğul İrneke'nin siyasi faaliyetleri hakkında, Dengizik'in öldürüldüğü tarih olan 469 yılından sonra, doğrudan bir bilgi olmasa da, doğuya doğru çekildiği ve bunun neticesinde Ogur boylarıyla karışarak Bulgar adıyla anılan Türk Devletinin oluşumuna katkı sağladığı düşünülmektedir⁴⁷⁸.

Avrupa Hun Devletinin siyasi tarihi, 1928-1950 yılları arasındaki süreçte, Avrupa Hunları ile alakalı yazılan satırlara bu şekilde yansımıştır. Siyasi tarih yazımı, daha kolay anlaşılabilmesi adına, bölümlere ayrılıp incelendiği takdirde bile Attila'nın anlatının temeli olduğu ve ne derece belirleyici bir role sahip olduğu daha iyi görülecektir. Adeta tüm tarih anlatısı, ona göre konumlandırılarak ele alınmış, Avrupa Hun adıyla Attila adı özdeşleştirilerek, O'nun her şeyin merkezinde olduğu bir tablo çizilmiştir. Bu durumda, Attila'nın, tarih anlatısı içinde başlıca bir yapıtaşı olarak düşünülüp, *Attila imgesinin* dönem içinde nasıl kurgulandığı sorunu da tartışılıp, anlaşılmasına çalışılmayı hak etmektedir.

3.2.2. Attila İmgesi

Attila⁴⁷⁹, tarihi metinler içerisinde, olaylar örgüsü ortaya konulurken, gerek meselelerin kendisi merkezli ele alınmasında gerek bizatihi kendi özelliklerinin tasvir

⁴⁷⁶ Mustafa Baydar, *a.g.e.*, s. 28.

⁴⁷⁷ Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 123-127.

⁴⁷⁸ Ali Ahmetbeyoğlu, *a.g.e.*, s. 125-126.

⁴⁷⁹ Attila'nın tarihi yazılırken karşılaşılan meselelerden bir tanesi de isminin ne şekilde telaffuz edileceğidir. İncelediğimiz dönem itibarıyla karşımıza çıkan çalışmaların büyük çoğunluğunda kullanım *Attila* şeklinde olmuştur. Ancak bu durumun kimi istisnaları da mevcuttur. Örneğin Rasonyi Ankara Halk evinde verdiği konferansta *Atilla* demeyi uygun görmüştür. Benzer şekilde *İTTK* boyunca katılımcılar Attila ve Atilla ismini birlikte zikretmişler, basılan zabıtların *Index* kısmına da her iki ismi, Atilla kullanımı parantez içinde olacak şekilde yazılmıştır. Türk Tarihinin Ana Hatlarında ise her iki kullanımın dışına çıkılıp *Atilla* denmiştir. Bu isim, bir sene sonra çıkartılan Tarih Ders

edilişinde gerekse de üzerine yüklenen çağını ve yaptıklarını aşan misyonla Avrupa Hun tarihinin içerisinde ancak bu tarihi anlatıdan bir adım öne çıkartılarak tasavvur edilmiş bir imgedir⁴⁸⁰. Bu durumun anlaşılabilmesi, Attila'nın tarih içerisindeki yerinin anlaşılabilmesinden çok daha büyük bir hadisedir. Tarihi metinlerin işaret ettiği, siyasi tarih anlatısı içinde takip edilebileceği gibi askeri ve politik anlamda çok başarılı olmuş, yaşadığı dönemde bilinen dünyanın belki de en güçlü insanı haline gelmiş 'Attila' kastedilen şey değildir. Burada görülmesi arzu edilen, otuzlu yıllardan ellili yılların başlarına gelinceye değin geçen sürede Attila dendiğinde zihinlerde nasıl bir görüntünün canlandığı ve daha önemlisi tıpkı hiç elma görmemiş birisinin elma denince zihninde bir görüntü canlanmayacağı gibi, dönemin insanların zihinlerinde sahip oldukları Attila imgesinin hangi metinlerle ve hangi amaçla söylenmiş ifadelerle dayanarak meydana geldiğidir.

Attila'nın karakterize edilmesi, henüz çocukluk yıllarının anlatıldığı satırlarda başlamıştır. Türk tarih tezi çerçevesinde gelişen eserlerin ilkinde Attila; cesur, akıllı, azimkâr ve milliyetperver olarak tasvir edilmiştir. Hatta küçük yaşına rağmen devlet işlerine karışmak istemesinin amcalarının hoşuna gitmediği, bu sebepten dolayı Roma Sarayına rehin gönderildiği de anlatıya eklenmiştir⁴⁸¹. Bu ifadeler, aynı paragraf birebir kullanılacak şekilde, ders kitabına da yazılmıştır⁴⁸².

Türk Tarih Tezi içerisinde ortaya atılan Attila imajı adeta genç cumhuriyet yönetiminin yetiştirmek istediği genç nesillerin bir tarifi gibidir. Genç Attila sahip

kitaplarında ise *Attila* şekline dönmüştür. Mustafa Baydar'ın 1954 yılında çıkardığı kitabında Attila şekli benimsenmiş olsa da kapakta kullanılan portrenin altında Atilla yazması dikkat çekicidir.

⁴⁸⁰ Son derece dikkat çekici bir anektod olarak; Attila'nın siyasi söylemler içerisinde, söyleyenin tavrını destekleyip meşrulaştıracak bir şekilde kullanılmasının ilk örneklerinden biri Mustafa Kemal'den gelmiştir. Gazi'nin *Nutuk* adı altında basılacak tarihi konuşmasında, siyasi münakaşa içinde olduğu Nureddin Paşa (Sakallı)'yı eleştirirken, Paşa'nın Seyit olduğunu iddia etmesi ve dedelerinin büyük insanlar olmasıyla övünmesi karşısında, Attila'nın Bizans İmparatoru Theodosius'a verdiği "Ben de, büyük ve asil bir milletin evladıyım" cevabını tekrarlayarak Türk olmasının asil olmak için yeterli olduğunu söylemiştir. Bu hadise Attila'nın, dönem itibarıyla nasıl algılandığı hususunda iyi bir misal olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, ATAM Yayınları, Ankara 2004, s. 494.

⁴⁸¹ *TTAH*, s. 376.

⁴⁸² *Tarih II*, s. 23.

olduğu hasletlerle adeta cumhuriyetin görmek istediği örnek vatandaşdır. Bu Attila her yaştan Türk'e örnek olarak sunulmaktadır⁴⁸³.

Tarih yazıma noktasında farklı motivasyonlara sahip çalışmalarda ise başka türlü Attila inşaları vardır. Örneğin Hüseyin Namık'ın çalışmasında, Attila ilk hedefi tüm Hunları birleştirip, Hun birliğini kurma düşüncesine sahip biri olarak karşımızdadır⁴⁸⁴. Tarih tezi içinde içerisinde çok önemsenmeyen ve yer bulmayan bu hareket, Hüseyin Namık'ın Attila'sının hareket merkezini oluşturmaktadır. Buna paralel olarak Attila'nın askeri kabiliyeti de öne çıkartılmaktadır. Hüseyin Namık eserinde, Chalons Savaşında Attila'nın askerlerine yaptığı konuşmaya yer vererek, tarihi gerçekliği tartışmalı olan bir olayı anlatan bir alt metni tarih anlatısına dâhil etmiş olsa da, Attila'nın büyük bir savaşçı olduğu yönündeki iddiasını destekler yönde bir anekdotu kazanmıştır denilebilir⁴⁸⁵. İleriki yıllarda yazılmış bir başka Attila biyografisi ise, savaşçı Attila'sını daha doğrudan ifadelerle ortaya koyarken; "Attila bütün büyük Türk başları gibi savaşçı bir padişahı. Ömrü kavga yerlerinde geçmiş ve bu savaşçılığı ile ki düşmanlarını ezerek büyük bir imparatorluk kurmuştur" demiştir⁴⁸⁶.

Nejdet Sancar'a ait olan bu Attila tasviri, 1943 yılında ortaya konulurken, Sancar'ın Türkiye'de genele teşmil olamamış bir düşüncenin savunucusu olduğu hatıra getirilecek olursa, neden kavga yerlerini* Attila'nın ömrünü geçirdiği mekânlar olarak tasavvur ettiğini anlayabiliriz. Üstelik 1940'lı yılların değişken iç politikasına bağlı gelişmelerden, Sancar'ın da içinde bulunduğu ideolojik grubun çokça etkilenmiş olduğuna önceki bölümde değinildiği hatırlanırsa, neden kendi hitap ettiği kesime, savaşçılığı ve kavgayı Attila üzerinden idealize ettiği sebepleriyle okunabilmiş olur.

Attila'nın savaşçı yanını parlatmak isteyen yazarlar kadar, büyük bir barış insanı olduğunu iddia eden tarihçiler de olmuştur. Attila'ya milli tarihlerinde çok

⁴⁸³ Aynı ifadeler Reşat Ekrem'in Çocuklar İçin Tarih Kitapları serisi içinden çıkan *Attila ve Hunlar*'ı içinde de mevcuttur. *A.g.e.*, s. 25.

⁴⁸⁴ Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 24.

⁴⁸⁵ Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 69.

⁴⁸⁶ Nejdet Sancar, *a.g.e.*, s. 17.

* Buradaki kasıt hiç şüphesiz savaş meydanlarıdır.

önemli bir yer veren Macar milletinden olan büyük Türkolog ve tarihçi Gyula Moravcsik, Attila'nın Roma'yı istila edip yakıp yıkmamasını, Got ve Vandal örneklerini de sunarak, Attila'nın Roma İmparatorluğunun yerine kendi İmparatorluğunu ikame ettirme gayesine bağlamıştır. Yazar bunu söylerken Attila'nın başlıca gayesi olarak “karışıklık ve yağmakarlık dünyasına umumi bir barış getirmek” düşüncesine sahip olduğunu eklemiştir⁴⁸⁷. Yazara göre adeta çökmek üzere olan *Pax Romana*'nın yerine konulmak istenen bir *Pax Hunno* mevcuttur. Bu yorumlama biçimi de değişkenlik gösteren Attila imajlarından bir tanesini ortaya koymaktadır.

Attila imgesine şekil veren unsurlardan bir tanesi de, Attila karakteri üzerinden o günkü siyasi figürlerin betimlenme çabası içinde olan ifadelerdir. Bir anlamda Attila ile siyasiler arasında bir özdeşlik bağı kurulmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilkiyle Reşat Ekrem'in yazdığı *Attila ve Hunlar*'da karşılaşılmaktadır. Anlatının içinde “Hunlar Attila'ya korkudan ziyade bir muhabbetle bağlılardı” şeklinde bir cümle geçmektedir. Bu ifade, Mustafa Kemal'in uluslararası alanda bir diktatör olarak anılmaya çalışıldığı⁴⁸⁸ bir ortamda, ülke içine Attila-Atatürk özdeşliği ile bir mesaj vermek istemiş gibi görünmektedir.

Hasan Cemil Çambel'in *Attila'dan Atatürk'e* adlı çalışması da buna benzer şekilde Atatürk ile Attila arasında doğrusal bir bağ kurmuş, Attila'nın on dokuz yıllık iktidarını tasvir ederken, kırklı yılların terminolojisini Attila devrine uygulamış ve “tebaasını tek adamlığı altında yönlendirmeyi bildi” demiştir⁴⁸⁹. Burada, daha önce değinildiği üzere, Attila, Atatürk'ten başka dönemin milli şefi İsmet İnönü'ye de tarihi dayanak olarak sunulmuş, Attila'nın askeri başarısının kaynağı olarak gösterilen Mars'ın Kılıcının eserin yazıldığı tarihlerde İsmet İnönü tarafından liyakatle kullanıldığı söylenmiştir. Hasan Cemil'in, bu bölümde, Attila'nın askeri başarılarının büyüklüğünü anlatmak için seçtiği karşılaştırma örneği ise şaşırtıcıdır. O, Batı medeniyetinin en büyük cihangirlerinden İskender'i Attila'nın karşısına

⁴⁸⁷ Gyula Moravcsik, *a.g.e.*, s. 13.

⁴⁸⁸ H. C. Armstrong'un *Bozkurt* adlı eserinin alt başlığı *Bir Diktatörün Samimi Portresi*'dir. 1932 yılında yayınlanan bu eser sert yorumlar yapmıştır. Bkz. [http://tr.wikipedia.org/wiki/Bozkurt_\(kitap\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Bozkurt_(kitap)) (Alındığı tarih. 23.02.2015, 11:59.)

⁴⁸⁹ Hasan Cemil Çambel, *a.g.e.*, s. 6.

koymuş ve İskender'in sadece Asya'yı fethedip 13 yıl hüküm sürdüğünü, Attila'nın ise hem Asya hem de Avrupa'yı fethedip 19 yıl bunu muhafaza ettiğini iddia ederek İskender'i alt ettiğini söylemiştir⁴⁹⁰. Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü de işte bu Attila ile başlayan silsilede onun ardılları olarak kendilerine yer bulmuşlardır.

Çeşitli amaçlara haiz bazı makyajlamalara maruz kalan tarihi Attila figürü, çok çok az olmakla beraber, o da satır aralarında olmak üzere, zayıf yanlarıyla da anılmıştır. Bunlardan ilkinde, Attila yerleşmekten hoşlanmayan, dolaşmayı seven bir ruha sahip olarak tasvir edilmiştir⁴⁹¹. Öyle ki, bu durum İmparatorluğunun zayıflamasındaki başlıca amil olarak sunulmuştu. Tarih tezinin mantığıyla çelişen bu ifadenin yayınlanabildiği yıl ise 1943 olacaktı. İkinci olarak Türk Ansiklopedisindeki Attila maddesinde, Attila'nın hurafelere inandığı ve bu durumun onun yönetimini zayıflattığı söylenmiştir⁴⁹². Bu ifadeler hiçbir şekilde anlatının önüne geçirilmemiş olup, Attila'nın bir kahraman olarak, 'süper insan' formundan, normalleşmeye başladığının işaretleri olarak algılanması yeterli olacaktır.

Attila imajı, kendisinden kaynaklanan anlatı unsurlarından beslendiği kadar, iki ana karakter; kardeşi Bleda ve Romalı General Aetius ile olan çatışmaları vasıtasıyla da biçimlendirilmiştir. Bu manada her iki çatışmanın da ele alınması konunun anlaşılabilirliği açısından elzemdir.

3.2.2.1 Attila-Bleda Çatışması

1928-1950 yılları arası Avrupa Hun tarihi anlatısında Attila'nın karakteri tasvir edilirken, anlatımın bir yerinde mutlaka, Attila'nın kardeşi (yaşça büyük olduğu bilindiğinden aslında ağabeyi) Bleda hep kendisine bir yer bulmuştur. Bleda figürü tarihi gerçekliğinden asla emin olunamayacak biçimde, Attila'nın tam zıttı olarak resmedilmiştir. Yazarlar böylece, Attila'yı yüceltirken, ona en yakın olan insan,

⁴⁹⁰ Hasan Cemil Çambel, *a.g.e.*, s. 7.

⁴⁹¹ Runciman, *a.g.m.*, s. 47.

⁴⁹² "Attila", *T. A.*, s. 195.

kardeşi üzerinden böyle bir zıtlığı kurgulayarak, ‘Büyük Attila’ imajının altını çizmişlerdir denilebilir.

Tarihi anlatının geneli içerisinde kendisine çok az yer bulan Bleda, çalışmaların tümü göz önünde tutulduğunda iki ana klişe içinde yer almıştır. Bunlardan ilki en hafif tabirle “zayıf” olarak addedildiği, karakter analizlerinin yapıldığı kısımlardır. İkincisi ise ölümüyle ilgili yazılmış, genelde bir cümlelik ifadelerle sınırlandırılmış anlatı parçalarıdır. Çalışmalara kronolojik olarak bakıldığında, *Türk Tarihinin Ana Hatları*’nda “Bleda zayıf tabiatlı idi.” ve “Bleda ahmak ve yalnız eğlenceye düşkün olduğundan” ifadeleri görülebilecektir⁴⁹³. Aktarılan son cümle *Tarih II* ders kitabında da kendisine aynen yer bulmuştur⁴⁹⁴. Bu tasvirlerin, Bleda’yı sanki görmüşçesine yapıyor oluşu düşünüldüğünde ve Brion’un romanında ki Bleda tarifinde de benzer ifadeler kullanıldığı için, tarih tezindeki Bleda kurgusunda, yine bu tarihi romandan etkilenildiği düşünülebilir⁴⁹⁵. İkinci olarak, genç cumhuriyetin tek bir liderin arkasından giden, onun yol göstericiliğini benimsemiş içyapısının, ikili yönetim tarzını anlatıda kullanmayı, tercih edeceğini, 1930-1931 gibi erken tarihlerde olasılıklı görmek mantıklı olmayacaktır.

Bununla birlikte, Hüseyin Namık kendi çalışmasında Bleda hakkında olumsuz bir ifade kullanmaz. Hatta Bleda’nın ölümüne kadar geçen süre içerisinde gerçekleşen tüm önemli siyasi olaylarda O’nun da adını Attila ile birlikte zikreder⁴⁹⁶. Bleda’nın devlet içindeki hukuki ve fiili durumu üzerindeki anlatı zamanla değişmeye başlamıştır. Bu durumun belirgin olan ilk örneği, İkinci Tarih Kongresinde verilen bir tebliğde gözlenebilir. Macar Türkolog Alfoldi, kadim bir Türk geleneği olarak nitelediği ve bir müessese olarak ele aldığı ‘çift krallık’ kurumunun en güçlü örneği olarak Attila-Bleda ikilisini gösterir⁴⁹⁷.

⁴⁹³ TTAH, s. 376.

⁴⁹⁴ Tarih II, s. 24.

⁴⁹⁵ Marcel Brion, *a.g.e.*, s. 39.

⁴⁹⁶ Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 25. Örneğin, Birinci Balkan Seferi anlatılırken Bleda’nın ordunun başında sefere çıktığı anlatılmıştır.

⁴⁹⁷ Alfoldi, *a.g.te.*, İTTK, s. 407.

Türk Ansiklopedisinde Hun ülkesi ikiye taksim edilip, Doğu'yu Attila'nın, Batı'yı ise Bleda'nın yönettiği aktarılır⁴⁹⁸. Attila'nın hâkimiyetinin ilk yıllarında Doğu Roma ile mücadele etmiş, bu durumu yaptıran başlıca amil olmalıdır. Hâlbuki aynı süreçte Attila'nın Slav ve Germanlerin üzerine, Baltık Denizi'ne kadar hâkimiyet alanını genişleten seferler yapıp, İskandinavya'ya kadar etkisini hissettirdiği artık bilinmektedir⁴⁹⁹. Ansiklopedi maddesine ek olarak, Attila-Bleda ilişkisine dair farklı bir yorum Şükrü Akkaya'dan gelmiştir. O'na göre; Rua'nın ölümünden sonra Bleda hükümdar olmuş, ancak kardeşinden çekindiği için ilk iş onu yönetime ortak etmiştir⁵⁰⁰. Attila ile Bleda arasındaki hükümdarlık problemi üzerine yapılmış, Attila'yı suçlayan ve haksız gösteren tek yorum budur.

Attila tarihi içindeki Bleda yazını üzerindeki ikinci klişe, Bleda'nın ölümü problemidir. İncelenilen dönem kaynaklarının önemli kısmı, Bleda'nın bizzat Attila tarafından⁵⁰¹ ya da onun emriyle⁵⁰² öldürüldüğü noktasında mutabıktır. Sadece, 1953 yılında kaleme alınan Mustafa Baydar'ın *Attila*'sı bu vakayı tabii bir ölüm olarak ele almış, Bleda'nın öldürülmediğini, Attila'nın zaten yönetimde yeterince rahat olduğu için böyle bir ihtiyaç duymayacağını yazmıştır⁵⁰³. İlginç olan bir diğer nokta ise Bleda'nın hükmetme hakkı olmadığını ahmak gibi ifadeleri çekinmeden kullanan tarih tezi anlatısının çekirdeği olan *Anahatlar, Tarih II* ve *BTTK* tebliğleri ile Reşat Ekrem'in *Attila ve Hunlar*'ında Bleda'nın ölümüyle ilgili hiçbir bilgi verilmeyip, hadisenin görmezden gelinmesidir. Attila'nın dünyayı tek elden yönetme ülküsü uğrunda kardeşini bile ortadan kaldırabilmesi⁵⁰⁴, onun imajına ve sıradan insanlarla aynı şekilde düşünülmemesi iddiasına katkı sağlayabilir. Ancak tarih tezinin bu iddiayı görmezden gelmesini de, tez ile yıkılmak istenen barbar Türk imgesinin yıkılmak istemesine bağlamak, doğru bir hareket olsa gerektir. Böylelikle, Batı'nın barbar anlatısını onaylayacak bir olay, anlatının dışında bırakılmış olacaktır.

⁴⁹⁸ "Attila", *T.A.*, s. 192.

⁴⁹⁹ Ali Ahmetbeyoğlu, *a.g.e.*, s. 63.

⁵⁰⁰ Şükrü Akkaya, *a.g.m.*, s. 557.

⁵⁰¹ Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 28; Hasan Cemil Çambel, *a.g.e.*, s. 4; "Attila", *T.A.*, s. 192.

⁵⁰² Şükrü Akkaya, *a.g.m.*, s. 557.

⁵⁰³ Mustafa Baydar, *a.g.e.*, s. 4.

⁵⁰⁴ Attila piyesinde, Attila'nın ilk karısı Keraka aynen bu şekilde konuşturulmuştur. Behçet Kemal Çağlar, *a.g.e.*, s. 12.

Attila'nın, kardeşiyle olan ilişkilerine dair kronikler bir şey söylemese ve Bleda'nın ölümü üzerine, Priskos'un Attila'nın sarayı ya da ziyafeti örneklerinde olduğu gibi, doğrudan ve açık bir anlatının olmamasına karşın bu iki tarihi hadise, çeşitli biçimlerde olacak şekilde, Avrupa Hun tarihi anlatısı içinde yerini almıştır. Bu var oluş, gözlenebildiği kadarıyla, hiçbir zaman Bleda'nın kendi varlığıyla alakalı olmayıp, Attila'nın hayatında olduğu için, olduğu kadar ve Attila imgesinin kurgulanmak istediği şekle göre biçimlendirilerek, okuyucuya sunulmuştur.

3.2.2.2. Attila-Aetius Çatışması

Attila imajı ortaya konulurken, özellikle ömrünün son yıllarında, askeri gücünün zirvesindeyken, karşısına, kendisine denk görülebilecek bir düşman figürü eklenmektedir. Bu şahıs Romalı komutan Flavius Aetius'tur. Attila'nın büyük askeri faaliyetleri ve askeri-politik başarılarını kazandığı ortamda, kendisine denk bir güce karşı savaşmamış olduğunun ima dahi edilmesi, Attila imgesine gerçekten zarar verebilirdi. Bu noktada Aetius anlatı içindeki yerine almış "Avrupa'da Attila ile karşılaşabilecek tek kumandan" sıfatıyla nitelendirilmiştir⁵⁰⁵. Aetius'a tarihi kurguda böylesi önemli bir rol verilebilmesinin nedeni, ihtimal dâhilindedir ki Chalons Savaşında Attila'nın kesin sonucu alamamış olmasındandır⁵⁰⁶. Attila'nın bir kez için bile olsa yenilmediği bu şahsiyet, böylece tarih anlatısında, daha basit bir rolle teçhiz edilmekten kurtulmuştur.

Aetius'un anlatısında, Attila ile alakalı olmak üzere; gençlik yıllarında geleceğin Hun Hakanıyla tanışmış oldukları kurgusu mevcuttur. Türk Ansiklopedisi bu konu üzerinde, ikilinin Attila'nın geçliğinde rehin kaldığı Novae şehrinde tanıştıklarını yazar⁵⁰⁷. Bu daha önceden tanışıyor olma durumunun, her iki karakterinde ömürlerinin son yıllarında girecekleri mücadeleyi daha da dramatize edeceği düşünülebilir.

⁵⁰⁵ *Tarih II*, s. 25; Mustafa Baydar, *a.g.e.*, s. 22.

⁵⁰⁶ "Aetius", *T.A.*, C.1, 1968, s. 162.

⁵⁰⁷ "Attila", *T.A.*, s. 192.

Aetius ile ilgili bir başka iddia aslen bir Hun olduğu yönündedir. Türk Tarihinin Ana Hatlarında dipnot atılarak “Aetius Roma hizmetine geçen bir Türk’tür”⁵⁰⁸ denilirken bir yıl sonra basılan ders kitaplarında yine dipnotta olmak üzere “Aetius ismini taşıyan bu kumandan da Attila gibi Hun Türklerinden idi”⁵⁰⁹ denilmiştir. Özellikle ikinci ifadede görüldüğü şekliyle Aetius hakkında doğrudan Attila kullanılarak Türklükle bir bağ kurulmaya çalışılmış, Tarih tezi mantığı içerisinde bütün önemli mevkilerde mutlaka Türklüğün bir izi olacağı düşüncesi kanıtlanmak istenmiştir.

Hüseyin Namık ise çalışmasında bu Türklük problemini bir nesil geriye taşımış, Aetius’un babasının Hun asıllı bir Roma Süvari Kumandanı, annesinin ise zengin bir İtalyan olduğunu söylemiştir. Aetius’un ömrü boyunca Roma hizmetinde Batı Avrupa’nın çeşitli bölgelerinde sıcak çatışmalara girdiğini kaydeden anlatısı, aslında ona Türk denemeyeceğini, Aetius’un bir Roma ürünü olduğu ve Romalı sayılması gerektiğini iddia eder gibidir⁵¹⁰.

Aetius ile ilgili, Attila imgesine bağlanabilen son bilgi kıvrıntısı ise Attila’nın Chalons Savaşı gerçekleşmeden evvel fal baktırdığı ve duyduğu “Hunlar mağlup olacak ancak düşmanın kumandanı ölecek” kehanetinden bahsi geçen kumandanın Aetius olduğu sonucuna vararak, yenilgi pahasına onun ölecek olmasından duyduğu hoşnutluk olmuştur. Aynı anlatıda Aetius, Attila’nın planlarını alt üst etmeye çalışan ve ona engel olan kumandan olarak tasvir edilmiştir⁵¹¹. Dönem tarih yazımında Aetius’un, Batı Roma’nın gerçek Başbuğ’u olduğu şeklindeki ifade⁵¹² göz önüne alındığında bu yorum da abartılı sayılmamalıdır. Bleda’nın arkasından, Attila imgesini tamamlayan ikinci karakter olan Aetius figürü de böylece anlatının bütünü içindeki yerini almıştır.

⁵⁰⁸ TTAH, s. 377.

⁵⁰⁹ Tarih II, s. 25.

⁵¹⁰ Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 66.

⁵¹¹ Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 69-70.

⁵¹² “Aetius”, *T.A.*, s. 162.

3.2.3. Kültür-Medeniyet Tarihi Anlatısı

1928-1950 yılları arası Avrupa Hun tarihi yazımının ortaya çıkmasında yardımcı olan üçüncü tema kültür medeniyet tarihi anlatısıdır. Çok sınırlı kaynaklara dayanmasına ve anlatının birkaç argüman etrafında şekillendirilip kurgulanmasına rağmen, özellikle Türk Tarih Tezi içerisinde medeniyet unsurları önemsenmiş ve Avrupa Hunları bu yönleriyle ön plana çıkarılmaya gayret edilmiştir.

Daha öncede işaret edildiği üzere Türk Tarih Tezi Türklerin barbar olmadıkları, aksine yüksek bir medeniyet sahibi oldukları iddiasını üzerine oturduğu sacayaklarından bir tanesi yapmıştır. Bu sebeple incelenen çalışmalar içerisinde en çok tarih tezi ekseninde yazılmış çalışmalar medeniyet tarihi üzerine söz söylemiştir. Bu manada en çok öne çıkartılan husus ise, Hunların yerleşik hayata geçmiş bir düzende ve evlerde yaşıyor olmaları keyfiyetidir.

Yerleşim problemi üzerine bilgi veren ilk çalışma olan tarih ders kitapların Avrupalı yazarların Hunları asırlarca medeniyetsiz ve barbar olarak tanıttıklarından şikâyet ettikten sonra söylenen, Hunlar ahşap evlerde yaşamaktaydılar ifadesidir⁵¹³. Aynı söylem ilk tarih kongresinde genişletilerek “Hunlar Avrupa’da göçebe ömür geçirmemiş, toprağa bağlı evlerde, köylerde ve şehirlerde oturmuşlardı” biçimine dönüştürülmüştür⁵¹⁴. Böylelikle Hun tarihi anlatısı üzerinden Türklerin batılı normlara göre medeni olmanın ilk şartı demek olan yerleşik hayata geçmiş ve şehirlerde yaşıyor olma durumunda oldukları gösterilmek istenmiştir⁵¹⁵.

⁵¹³ *Tarih II*, s. 27.

⁵¹⁴ Afet İnan, a.g.t., *BTTK*, s. 411.

⁵¹⁵ Bahsedilen durum, Türk Tarih Tezi’nin en çok eleştirilmesi gereken tutumunu oluşturmaktadır. Hunlar hakkındaki eski ve yeni çalışmalar onların kesinlikle çadırda yaşadıkları ve taş ya da mermer binalardan müteşekkil bir şehir hayatına sahip olmadıklarını söylemektedir. Buna karşın Türk Tarih Tezi, Avrupa Hunları döneminde ısrarla Türk şehirlerinin kurulmuş olduğunu söyleyerek, Batılı manada medeni sayılmanın ön koşulu olan “şehirli” yaşayış biçimini Hunlara teşmil etmek istemektedir. Batı’nın Tarih Tezlerine karşı çıkan Tarih Tezi iddiasını Hunlar’da Batılı normlara uymak suretiyle *medenî* sayılmalılardır şeklinde savunmak yerine, medeni olmanın kıstasları nelerdir sorusunu ortaya atıp Hunları bu bağlamda ele almaya çalışsaydı Türk tarihçiliği adına bir meselenin halli noktasında daha yararlı olabilirdi. Türklerde şehirciliğin gelişimi için; Faruk Sümer, *Eski Türklerde Şehircilik*, TTK Yayınları, Ankara 2014.

Bu noktadan sonra anlatı bu şehir düzeninin içini dolduracak anekdotlarla süslenerek devam ettirilmişti. Bu anekdotların önde geleni ise Attila'nın ahşaptan yapılmış sarayıydı⁵¹⁶. İlerleyen yıllarda bu saray anlatısına, içine yüzlerce adam alabilecek bir salonu olduğu detayı da eklenenecekti⁵¹⁷. Böylelikle, anlatıda ihtişamlı bir hava oluşturma isteği karşılanmış olacaktı. Attila'nın sarayına eklenendirilen bir başka temel anlatı ögesi de, taştan yaptırılmış hamam olmuştur. Attila'nın yaptırıldığı ifade edilen bu hamam pek çok eserde Hunların medeni vasıflarının bir tezahürü olacak şekilde anlatılmaktaydı⁵¹⁸. Hamam örneğine ek olarak, Hunların tahtadan imal edilmiş iskemlelerde oturup, masada yemek yiyor olmaları da Hun sosyal hayatının bir parçası olarak '1930'lu yılların şartlarına göre' medeni vasıflarla mücehhez Hun imajını desteklemekteydi⁵¹⁹. Son aşamada "İstanbul ve Ravenna'da olduğu gibi Etzelburg'ta, Attila'nın şehrinde de büyük bir ziynet ve ihtişam görünüyordu"⁵²⁰ denilerek; Hunların başşehrinin Doğu ve Batı Roma'nın başşehirlerinden bir eksiği olmadığı, onların dengi olarak düşünülmesi gerektiği ifade ediliyordu.

Bu noktaya kadar anlatılan kültür medeniyet unsurlarını, 1930'lu yıllara taşıyan yegâne kaynak Priskos'un gözlemleriydi. Priskus, tarihi metninde ahşap ve süslü bir saraydan bahsetmesine karşın, Etzelburg için ancak köy denilebileceğini ifade etmiştir⁵²¹. Yine tarihi anlatıda büyük bir değer atfedilen hamam için de, yaptırınının ve sahibinin Attila'nın veziri* olan Onegesius olduğunu söylemiştir⁵²². Bu yargıyı daha önce *Resimli Tarih Dergisine* yazdığı yazıda hamamın Attila'ya ait olduğunu söylediği bilinen Hüseyin Namık'ın da *Attila ve Oğulları*'nda aynen bu şekilde

⁵¹⁶ *Tarih II*, s. 27.

⁵¹⁷ Hüseyin Namık Orkun, "Attila'nın Sarayı", s. 431.

⁵¹⁸ *Tarih II*, s. 27; Afet İnan, a.g.t., *BTTK*, s. 411; Hüseyin Namık Orkun, *a.g.m.*, s. 431; Mustafa Baydar, *a.g.e.*, s. 27.

⁵¹⁹ *Tarih II*, s. 27.

⁵²⁰ Reşat Ekrem, *a.g.e.*, s. 46.

⁵²¹ Ali Ahmetbeyoğlu, *Grek Seyyahı...*, s. 53.

* Unvanı en iyi karşılayan ifade vezir olduğundan, anakronik bir yazım şekli olsa da, vezir terimi kullanılmıştır.

⁵²² Ali Ahmetbeyoğlu, *a.g.e.*, s. 53.

söylüyor oluşu⁵²³, tarihi bilginin ikinci yazıda neden değiştirilmiş olduğu noktasında araştırmacıları düşünmeye sevk etmektedir.

Bu durumun anlaşılabilmesi için, bir başka Batı kroniği olan Ammianus Marcellinus'un yazdıklarına ve Hunları nasıl tasvir ettiğine bakmak gerekmektedir. Ammianus'un *Res Gestae** adlı tarihinde, Hunların; tüm vahşiliklerin üzerinde oldukları, dağlarda ve ormanlarda amaçsızca dolaştıkları, etlerini yarı çiğ yedikleri, muazzam katliamlar yapabildikleri, bütün savaşçıların en vahşisi oldukları, tıpkı hayvanlar gibi doğru ve yanlış ayırt edemedikleri, hiçbir dine inanmadıklarını söylemektedir⁵²⁴. Hunlara yönelik dördüncü asra ait bu kronikle başlayan bakış açısının pek değişmeden yirminci asra kadar gelmesi⁵²⁵, kendilerini Hunların torunları olarak gören ve Hunlarla aralarında bir özdeşlik bağı kuran kimseler için, meseleyi bir geçmişi doğru ifade edip, yanlı ve ırkçı söylemlere cevap verebilme kavgasına dönüştürmüştür. Denilebilir ki, tarihi bilgideki bu saptırma Batı'nın önyargılı tavır ve tutumunun zorlamasının bir sonucu olmuştur.

Avrupa Hunlarının kültür medeniyet tarihini anlatan diğer ifadeler, medeniyet tarihi anlatısı içindeki yan unsurları oluşturan anekdotlardır. Bunlarında önemli kısmı Priskos'un gözlemlerinden damıtılmış bilgi huzmeleri olmakla birlikte dönem içerisinde zihinlerde canlanması arzu edilen Hun imgesine yardımcı olduğu için zikredilmeye değerdir. Örneğin Geza Feher, Attila'nın sarayı hakkında yaptığı bir yorumda tahtadan yüksek surlarla çevrili oluşunu korunma hissinden ziyade mahremiyet isteğine bağlamıştır⁵²⁶. Buna benzer bir diğer misal de, Kamil Kepecioğlu'nun, Hun başkentinde bir sahanın cirit oynamak için Attila tarafından yaptırıldığını söylemesidir⁵²⁷. Bir başka örnekte ise Sadri Maksudi Arsal, Attila

⁵²³ Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 43.

* Latince 'de yaşanmış, olup bitmiş olaylar anlamında ki deyim.

⁵²⁴ Turhan Kaçar, "Eskiçağ Tarih Yazıcılığında Barbarların Görünüşü: Ammianus Marcellinus'ta Hunlar", *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. 1, Ankara, 2005, s. 94-95; Abdullah Üstün, *Geç Roma Tarih Yazımında Hunlar –Batı Avrasya'da Erken Türk Varlığı-*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2013, 47-48.

⁵²⁵ Hun tarihi üzerine çalışmış olan İngiliz tarihçi Thompson, Ammianus'un kroniğini olduğu gibi kabul etmiş olup, kendi anlatısında da bu kroniğe dayanarak Hunları barbarların en alt seviyesine yerleştirmiştir. E. A. Thompson, *a.g.e.*, s. 22; Turhan Kaçar, *a.g.m.*, 83.

⁵²⁶ Geza Feher, *a.g.te.*, *İTTK*, s. 298.

⁵²⁷ Kamil Kepecioğlu, *a.g.te.*, *İTTK*, s. 940.

devrinde Hun ülkesinin bir adalet diyarı olduğunu söylemektedir⁵²⁸. Değinen bu ifadelerin ortak noktası, Avrupa Hun kültür-medeniyetine dair bir şeyler söylüyorken aynı zamanda, spor ya da hukuk asıl odaklandıkları meseleler üzerine Hun tarihinden emsal getirme arayışı içinde olmalarıdır.

Priskos'un Attila'nın ziyafetindeki gözlemlerinden çekip çıkartıldığı⁵²⁹ anlaşılan bir başka anekdota göre, Hunlar harp ve zafer şiirlerine dayanan sözlü edebiyatta oldukça ileridir. Aynı şekilde, orta oyunu benzeri temsil ve tiyatro da Hun sosyal hayatının bir parçasıdır. Bu eğlencelerde Hunlar bal şerbeti, şarap ve kırmızı içerlerdi⁵³⁰. Eski bir tarihte Theotim adlı bir rahibin, Hunlar arasına girip onları Hristiyanlaştırmaya çalıştığı ama 'eski dinlerine sadık Hunların' bunu kabul etmeyerek, başarısız rahibin, bir müddet sonra canını zor kurtararak kaçmak zorunda kaldığı da, Hun medeniyeti anlatısını güçlendiren az sayıdaki örnekten birisi olmuştur⁵³¹.

Avrupa Hun imajını tamamlayacak son anlatı ögesi ise Hunların askerlikle ilgili vasıflarının ortaya konulduğu kısımlardır. Özellikle tarih tezi etkisinde kalan çalışmalarda bu alandaki üstünlüğün vurgulanmasına gayret edilmiştir. Hunlarda askerliğin her erkeğin milli vazifesi olduğundan bahsedilmiştir⁵³². Özellikle çocuklar ve gençler için yazılan kitaplarda bu ifadenin kullanılması, içinden geçilmiş ve geçilmekte olan süreçte* ordunun hep ön planda olduğu ve olacağı için, günün ihtiyaçlarının bu tarz ifadeleri gerekli kılıyor oluşuna bağlı olmalıdır.

Avrupa Hunlarının savaş sanatındaki becerileri ele alınırken, süvari birliklerinin ok atmadaki marifetleri, sahte ricat usulünü mahirane bir mahiyette uyguladıkları ve şehirleri fenni usullerle muhasara ettikleri de anlatıyı zenginleştiren

⁵²⁸ Sadri Maksudi Arsal, a.g.te., *İTTK*, s. 1072.

⁵²⁹ Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.e., s. 49.

⁵³⁰ *Tarih II*, s. 27.

⁵³¹ Hüseyin Namık Orkun, a.g.e., s. 19.

⁵³² Reşat Ekrem, a.g.e., s. 47; Mustafa Baydar, a.g.e., s. 28.

* Balkan Savaşıyla başlayıp, İkinci Dünya Savaşıyla son bulan süreçte, Türkler doğrudan ya da dolaylı olarak savaş kavramından etkilenmişlerdir. Savaş, Türk milletinin en büyük gerçeği haline gelip kendi kaderini çizmesinin de yegâne aracı olarak rol oynamıştır. Bu durum da tarih yazımına görüldüğü şekliyle yansımıştır.

diğer ifadeler olmuştur⁵³³. Hunların özellikle fenni usullere sahip olduklarının ifade edilmesi de tarih tezi kapsamında tasarlanıp ortaya konulmak istenen Hun algısının içini doldurmaya yarayacak bir ifade olarak diğer anlatı öğelerinden ayrı bir yere konmalıdır. Böylelikle Avrupa Hunları tarihine dair kültür-medeniyet teması da ortaya konulmuştur.

3.3. Avrupa Hun Tarihi Anlatısının Değerlendirilmesi

Tezde incelenen Avrupa Hun tarihi anlatısının bir değişim ve inşa dönemi yazınının içinden çekilip alındığı, daha önce ifade edilmişti. Özellikle, Türk milli kimliğinin inşası adına İslamiyet öncesi dönem tarihi figürlerinin ön plana alındığı hatıra gelecek olursa, bu değişim sürecinin Avrupa Hun tarihi üzerinde gelişen söylemlerdeki değişimle arasında kurulabilecek paralellikler ayrı bir anlam kazanacaktır. Bu durumun en açık örneği Hunların, Türklüğünde ve Türk medeniyeti üzerinden dünya medeniyeti içerisinde sahip oldukları yerin anlatılmasında kendisini gösterecektir. Osmanlı tarih yazıcılığı ise tam bu noktada Hunları reddeder bir yaklaşım ortaya koymuş ve Cumhuriyet dönemi tarih yazıcılığının zıddı bir yaklaşım sergilemiştir.

Osmanlıların Avrupa Hunlarını kendi tarihlerinin derinliklerindeki bir parça olarak görmekten alıkoyup, olumsuz değerler imgelelendirmelerine⁵³⁴ sebep olan

⁵³³ *Tarih II*, s. 27.

⁵³⁴ Osmanlı tarihçiliğinde Avrupa Hunları ve özelde Attila üzerindeki olumsuz yaklaşımı ortaya koyarken, Murat Belge'nin istifa ettiği makalesi "Attila Romanları" içerisinde anlatılan bir anekdot dikkatimizi çekmiştir. Burada Alemdar Yalçın'a ait *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı* adlı eserden alıntılanmak suretiyle, Jön Türklerin Kahire'de çıkarttığı *Anadolu* adlı dergide Pierre Gillard imzasıyla yayınlanan "Abdülhamit'in İçyüzü" adlı makaleden bir bölüm nakledilmiştir. Belge'nin çalışmasında bu kısım "... Asuri cebabiresi, Roma cebabiresinden (Neron) ve (Caligula) ve Attila ve Timurlenk ve Cengiz Han ve Katolik engizatörler ve Çinzuleması, hâsılı insan kasaplarının hiçbirisi Abdülhamit'e müsavi olamazlar." olarak okuyucuya sunulmuştur. Murat Belge, *a.g.m.*, s. 258. Ancak Alemdar Yalçın'ın çalışmasına müracaat edildiğinde aynı paragraf, Gillard'ın makalesinden transkripte edilmek suretiyle "...Asuri cebabiresi, Roma cebabiresinden (Neron) ve (Caligula) ve Timurlenk ve Cengiz Han ve Katolik engizatörler ve Çinzuleması, hâsılı insan kasaplarının hiçbirisi Abdülhamit'e müsavi olamazlar." şeklinde yazılmaktadır. Alemdar Yalçın, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*, Ankara 2002. Dikkatlerden kaçmayacağı üzere Belge, merkezinde Attila olan bir makalenin içerisine Osmanlı aydınlarının bakış açısından bir görüntü sunmak isterken, bilgiyi aldığı kaynaktan da tahrifatta bulunmuştur. Belge'nin kaynak olarak kullandığı çalışmaya, orijinal metinde olmamasına rağmen Attila'yı da dâhil edebilmesi sanırız Attila'nın Türk oluşu ve Sayın Belge'ye göre bir Türk

etkenler nelerdir diye sorulduğunda, bu soruya verilebilecek ilk cevap, dönemin tarih yazını içinde Avrupa Hunlarının nasıl yer aldığına bakılması olacaktır. Umumi Dünya tarihleri içerisinde kendilerine yer bulan Avrupa Unları hakkında yazılmış, Mizancı Mehmed Murad Bey'e ait, bir bölüm akıllardaki soruları giderecek türden ifadelere sahiptir. Toplam yedi sayfalık bir özetle verilen –ki bunun da üç sayfası Avrupalı kavimlerin durumunu anlatmaktadır- Avrupa Hun tarihi anlatısında şu ifadeler yer almaktadır:

“Hunlar çirkin adamlar idi. Muharebede mağlup olan kavimlerin mal ve eşyalarını gasp ve memleketlerini harap ve yağma ile katliamdan kurtulan insanları yardımcı asker olarak ordularına kabul ve ilhak ederler idi. Avrupalılar Hunlara Şeytan zürriyeti nazarı ile bakarlar idi. Bu Hunlar, Tatar ve Moğol cinslerinin birleşmesinden hâsıl olmuş bir kavim idi.”⁵³⁵

Chalons Savaşının konu edildiği yerde de:

“Attila, ...Batıya doğru hareket ederek rast geldiği memleketleri yağma ve harap ve bu şekilde Galya'da bulunan Orleans şehrine kadar tecavüz ederek bu şehri muhasara etmiştir.” ve “Bu savaş, medeniyet (Roma) ve bedeviyet (Attila) muharebesi olduğu gibi...” ifadeleri, dönemin Hun tarihi algısını göstermektedir. Hunlarla Türklüğün arasında bir bağ olduğuna dair en ufak bir işaret bile bu satırların içerişimde yer almamıştır.

Meşrutiyet dönemine geçildiğinde, tarih yazıcılığında da bir kıpırdanma görüldüğü ve özellikle Seignobos çevirilerinin kitapçı vitrinlerinde çokça yer almaya başladığı yolunda Köprülüzade Fuad Bey tarafından yapılan tespite⁵³⁶ daha önce değinilmişti. Seignobos'un tarihi metinler üzerindeki etkisi, Avrupa Hunları ile ilgili anlatısının, Mizancı Murad Bey'in anlatısı ile yan yana konulduğunda gösterdiği

Hükümdarı olmanın “barbar bir insan kasabı” olarak değerlendirilmek için yeterli olacağı düşüncesinden ileri gelmiş olmalıdır. Buna ek olarak, anlaşılan, Sayın Belge'ye göre neticede Attila barbar çıkartılacaksa, bir bilim insanından sahip olması beklenen etik ve ahlak da bir kenara konulabilmektedir.

⁵³⁵ Mizancı Murad Bey, *Tarih-i Umumi*, Sad. Faruk Yılmaz, Ankara 2006, C. 3, s. 9.

⁵³⁶ Bkz. Dipnot 80.

paralellikler göz önüne alındığında daha iyi anlaşılacaktır. Seignobos, Avrupa Hunları'nı Barbar İstilasası başlığı altında anlatmış olup:

“Hızlı küçük atlara binerek okla savaşıyan ve Avrupa Barbarlarına göre daha zalim olan bu kavimler, halkı toplu halde öldürüyorlar, esirlere işkence ediyorlardı. Kavimleri (Avrupalılar) korku içinde yaşattılar, İstila ettikleri memleketleri de, Macaristan hariç, hiçbir devamlı bina, tesis bırakmaksızın yıktılar” ifadeleriyle anlatısını şekillendirmiştir⁵³⁷.

Seignobos'un söylemi, Hunları medeniyet tanımayan, vahşi, barbar ve insanlık düşmanı Hun imgesinin içini dolduracak bir dayanak sağlamaktadır. Osmanlının ve İslam tarihinin dışında kalan bütün dünya tarihinin yazımı noktasında, Batı'ya bel bağlamış olan Osmanlı aydınları, İslam öncesi Türk tarihine yaklaşımda, Türkçülük ideolojisinin yükselmesiyle birlikte zihinlerdeki bu prangalardan kurtulmaya başlayacak olmasına karşın⁵³⁸, uzunca bir süre barbar Hun, barbar Attila imajına inanarak, bu minvalde tarihi metinler üretmiştir.

1923-1928 arası, erken cumhuriyet dönemi olarak adlandırılan yıllarda, Avrupa Hun tarihi algısında yaşanmaya başlanan değişimi gözlemleyebilmek mümkün olmuştur. Rıza Nur tarafından kaleme alınan ve 1924-1926 yılları arasında Maarif Vekâletince de bastırılan Türk Tarihi'nde Avrupa Hunlarına, Attila dönemine ve Attila'nın özelliklerine ayrı başlıklar halinde değinilmiş, Papa'nın Attila'nın ayağına kapanır halde gösteren bir tablo da metne ilave edilmiştir⁵³⁹. Tarihi kurgusunda kronolojik hatalar olsa dahi⁵⁴⁰ Hunların Türk olduğunun söylenmesi ve Attila için “Bizans'a ve Roma'ya baş eğdirmiş ulu bir Türk Hakanı idi.”⁵⁴¹denilmesi, işaret

⁵³⁷ Charles Seignobos, *Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi*, İstanbul 1960, s. 64.

⁵³⁸ Murat Belge, *a.g.m.*, s. 258-259; Belge burada özellikle Ziya Gökalp'in rolünün altını çizer.

⁵³⁹ Rıza Nur, *Türk Tarihi*, Sad. Yalçın Toker, İstanbul 1994, C. 1-2, s. 244-251.

⁵⁴⁰ Attila ve Bleda'nın hükümdar oluşları için verilen 430 tarihi hatalıdır. Doğrusu 434 yılı olmalıdır. Benzer şekilde Bleda'nın ölüm tarihi de 442 olarak söylenmiş olsa da doğrusu 445 yılı olmalıdır. Attila'nın Chalons Savaşından sonra İtalya Seferi için iki yıl beklediği bilgisi de yanlıştır. Attila, bu hareketi savaştan bir yıl sonra gerçekleştirmiştir. Yazar, İtalya Seferi dönüşü, Attila'nın ölümüne kadar geçen süre içinde Batı'ya, Alanlar üzerine başarısız bir seferi olduğunu da söylemiştir. Yine Attila'nın bilinen üç oğlundan sadece ikisinin adlarını, *Tengiz Bek* ve *Dingiçik* olarak vermesi, Rıza Nur'un anlatısının hatalı ya da eksik yanlarını oluşturmaktadır.

⁵⁴¹ Rıza Nur, *a.g.e.*, s. 250.

edilmek istenen algı değişimini gösterir niteliktedir. Ancak bu Hun algısına sahip olunduğu yargısının, dönem tarihçilerinin geneline teşmil olunamayacağı, Ahmet Refik tarafından yazılan Umumi Tarih içerisinde Avrupa Hunları hakkında söylenen birkaç satırlık genel geçer ve muğlak ifadeden anlaşılabilir⁵⁴².

Avrupa Hunlarının ve Attila'nın Türklüğü ve Türk tarihinin önemli bir parçası sayılması anlatı geleneği, 1930'lardaki bölüm boyunca ortaya konulmaya çalışılan yekûnun aracılığıyla bir kalıp haline gelebilmiştir. Tarih ders kitaplarında konu ele alınırken seçilen Avrupa'da Hun-Türk İmparatorluğu ana başlığı, artık Hunlarla Türklerin ayniyetinin bir ön kabul haline getirilmek istendiğini ilan etmektedir⁵⁴³. Hüseyin Namık, eserinin giriş mahiyetindeki kısmında Hun ile Türk'ün bir olduğunu, gerek etimolojik gerek kültürel unsurların tahlilleriyle ortaya koyarken "Hunlar ahlak ve adet itibarıyla tamamıyla Türk oldukları gibi, lisan nokta-i nazarında da Türk oldukları vazıhtır" diyerek iddiasını ortaya koymaktan çekinmemiştir⁵⁴⁴. 1950 yılında yayınlanan Türk Ansiklopedisi Attila maddesi, ilk cümlede "Attila, Hun Türklerinin ünlü hükümdarı" diye başlamış⁵⁴⁵, Mustafa Baydar, Attila biyografisini "Tarihte Türk Kahramanları" serisinde yayınlamıştır⁵⁴⁶. Böylelikle Attila ve Hunlarının, barbar istilacılardan, 'ata' olarak kabulü ve geçmişin sahiplenilen bir parçası olmaları yönündeki değişim tamamlanmıştır.

1928-1950 yılları arası Avrupa Hun tarih yazımının geçirdiği dönüşümle birlikte, üstlendiği bir vazife de olmuş; tarihin her döneminde, tarih yazıcılarının hep yapageldikleri şekilde, özellikle Türk tarih tezi inşası içerisinde, gerek Türk milli kimliğinin oluşumuna katkı sağlamak, gerek yapılmakta olan inkılap hareketlerine uyan, onları destekleyen söylemler geliştirmek, gerekse de -ve özellikle- Batı'nın 'Barbar Türk' söylemine karşı söylemler üretilmesi noktasında, anlatı vasıtalaşmıştır. Bu durum gerçekleşirken, tarihi gerçeklikten uzaklaşmamaya dikkat edilmiş olsa da, özellikle Attila imgesi incelenirken ortaya konulmaya çalışıldığı üzere, yazarın

⁵⁴² Ahmet Refik, *a.g.e.*, s. 92.

⁵⁴³ *Tarih II*, s. 22.

⁵⁴⁴ Hüseyin Namık Orkun, *a.g.e.*, s. 12.

⁵⁴⁵ "Attila", *T.A.*, s. 191.

⁵⁴⁶ Mustafa Baydar, *a.g.e.*, s. 1.

inançları ve amaçları, ortaya çıkan metin üzerinde bir numaralı belirleyici amil olmuştur.

İncelenilen dönem itibarıyla, ortaya konulabilmiş çalışma sayısı azdır. Bu durum, tarihçiliğin genel vaziyeti ve yurt içindeki tarih çalışmalarını yönlendiren iradenin tercihleri olmak üzere iki temel nedene bağlıdır. Bunlardan ilki Moravcsik'in söylediği üzere, Avrupa Hunları ile alakalı nitelikli çalışmaların, her ne kadar konu üzerinde genel bir ilgi alaka mevcutsa da, yetersiz oluşu ile ilgilidir⁵⁴⁷. İkinci olarak, tarih tezi ortaya çıkarken izlenen usul, yani tezin *Anahatlar* gibi bir metinle önce bütünü ortaya koymaya çalışması, böylelikle özele inmeyi daha sonra ki tarihlere bırakıyor oluşu, genel anlatının parçalarından olan Avrupa Hun tarihini de olumsuz yönde etkilemiştir. Anahatlar düşüncesi tarih tezinin hakim paradigma olduğu 30'lu yıllar boyunca hakim olmuş, monografilere geçiş ancak 40'lı yılların ortalarında benimsenmeye başlamışken⁵⁴⁸, bu süreçte de Avrupa Hunları değişen tarih paradigmalarından etkilenmiştir. Benzer şekilde DTCF'nin kurulması ve tarih meselelerini ele almaya yardımcı bölümlerin açılması da, *Anahatlar* ve ders kitapları yayınlanıp Birinci Türk Tarih Kongresi düzenlendikten sonra, 1935 yılında gerçekleşmiştir⁵⁴⁹. Bu durum da, Avrupa Hunlarıyla alakalı daha nitelikli bir yazının oluşabilmesini engelleyen unsurlardan birisi olmuştur.

1928-1950 yılları arası Avrupa Hun tarihi yazını ile ilgili, 1950 yılından sonraki sürece ne gibi bir etkisi kaldığı sorulacak olursa, Hunların ve Attila'nın Türklüğü noktasındaki tespitten başka doğrudan hiçbir etkisi kalmamıştır. Bunda başlıca etken, Mustafa Baydar'ın kapağındaki Türk-İslam Sultanı imajındaki Attila portresinden ilk işaretleri gözlenebilen, Türk Tarih Tezi merkezli tarih yazımından Türk-İslam Sentezi düşüncesi merkezli tarih yazımına doğru yöneliştir. Böylelikle, İslam öncesi dönem, Osmanlı ve Selçuklu tarihlerinin ağırlığı altında kalmış,

⁵⁴⁷ Gyula Moravcsik, *a.g.m.*, s. 109-110.

⁵⁴⁸ Semavi Eyice, "Türk Tarihinin Ana Hatları", s. 522.

⁵⁴⁹ Afet İnan, "DTCF'nin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine", *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Yay. Haz. Arı İnan, İstanbul 2014, s. 309.

üniversitelerde Genel Türk Tarihi kürsülerinde ders veren hocalar dahi, Selçuklular ya da Türk Kültürü-Kimliği ile alakalı çalışmalara yönelmeyi tercih etmişlerdir⁵⁵⁰.

Netice olarak, Türkiye’de konuyla alakalı yapılmış tek doktora çalışmasına müracaat edildiğinde, 1928-1950 yılları arası yazınından, söylem itibarıyla geriye hiçbir şey kalmamıştır⁵⁵¹. 1928-1950 yılları arasında kalan süreçte üretilen metinler, günümüzde Avrupa Hun tarihine dair bir şeyler söylemekten çok, hangi satırın ne amaçla yazılmış olabileceğine ya da yazın içinde kullanılan bir kavramın neden seçilmiş olduğuna dair işaretler sunmaktadır. Böylelikle yazdıkları yılların ruhuna ayna tutup, onu günümüze yansıtan birer izlek haline dönüşmüş ve tarih içindeki yerlerini almışlardır.

⁵⁵⁰ Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Prof. Dr. Osman Turan, *Asya Hun İmparatorluğu* adlı çalışması –ki çok geç bir dönemde kaleme alınmıştır–Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, Prof. Dr. Abdülkadir Donuk bu akademisyenler arasındadır.

⁵⁵¹ Bkz. Ali Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, Ankara 2001.

SONUÇ

Tarih, insanları bir araya getirip önce toplum daha sonra ise millet yapmış olan kuvvetli bir harçtır. Bu harcın, her iki istikamette de kullanıldığı tarihin kendisi vasıtasıyla kaydedilmiştir. Söylenmek istenen odur ki, tarihçiler Alman milleti, Fransız milleti, Türk milleti gibi milletlerin ortaya çıkışına yardımcı olurken, aynı meslekten kişiler bu kez millet yapısının parçalanması ve ortadan kalkması yönünde eserler verebilmektedirler. Tarihi pragmatist bir bakış açısıyla ele almak, hatta henüz pragmatizm bir düşünce sistemi olarak tanımlanmadan önce bile, insanoğlunun tarihe yaklaşımının temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda tarihte fayda ilişkisi göz ardı edilmeksizin tarihi metinlerin tahlil edilmesi ulaşılan sonuçları hep eksik bırakacaktır.

Tarihten fayda ummak kötü bir şey midir? Bu soruya cevap verebilmek, tezimizin daha iyi anlaşılabilmesi adına ve ulaşılan sonuçların sıralanmasından önce yapılması gereken bir ödev olarak kabul edildiğinden tarafımızca büyük önem taşımaktadır. Bu sorun, başka bir sorunun cevabıyla kesiştirildiği oranda kendi cevabını bulacaktır. İnsan ne için bilim yapar? Öncelikli cevap tabii ki entelektüel açlığı doyumak, merakı bilme isteğini tatmin etmek olmalıdır. Ancak tek geçerli cevap bu olamaz. Daha sonrasında ise bilen ile bilinen arasındaki bilen aracılığıyla topluma yansıtılabilecek farkındalığın, üretilen bilginin, sağlayacağı yarar, bilen için toplum tarafından teşvik edilmesiyle farklı bir boyuta ulaşacak bir bilgi üretimi sürecini başlatacaktır. Bu sürecin başlaması ile birlikte bilim kendisine toplumu 'her gün yeniden kurulan dünyada' yeni baştan tasarlama noktasında söz sahibi (ama asla tek başına değil) bir konumda bulacaktır. Özellikle modern zamanlar bilimi; (bir kereliğine varmış gibi tasavvur edeceğimiz) dünyayı her seferinde yeni baştan kurgulayan panteonun efendisi konumuna getirmiş de olsa, tarihin köklerinden günümüze gelen fayda damarı insanoğlu için başka eksene yöneldiği anda kendisini ikinci, üçüncü, konumda bulabilmiştir.

Bir bilim olarak tarih -XIX. asırdan itibaren kimsenin bir bilim olduğundan şüphesi kalmamış gibi hareket edilmiş olsa da bu noktada bilim-fayda ilişkisinin tarihte çok eski metin yazarlarına kadar izlenebildiği tarafımızca düşünülmektedir-geçmişe dönük bilme isteğini karşılama nispetince, yaşanan zamanın dinamiklerini kavrama ve geleceğe ışık tutma manasında faydalı bir uğraş olduğundan dolayı; fayda sunması, bilimsel bir uğraşı olmasının doğasından kaynaklandığından ötürü tarihten fayda uman (bu noktada ibret alan da denilebilir) kişi, aslında yanlış bir iş yapıyordur denemez. Yapılacak yanlışlığın tek istisnası; tarihi verileri çarpıtıp, bilim yapmanın bir ön şartı olan bilimsel etiğe aykırı davranmak olacaktır. Tarihi bilgi üretilip, ortaya çıkan sonuç fayda eksenli okunabilir. Fakat fayda beklentisi ortaya konup tarihi bilgi onun kalıpları içine dökülerek üretilemez. Bu yapıldığı takdir ise, tekrar bir bilim olmanın gereği olarak, üretilen bilginin yanlışlanabilmesi kuralı devreye girer ve ürettiğiniz kalıba dökülmüş bilgiyi kırıp geçer.

Tezimizde, doğru anlaşılabilmesi adına, çok önemseydiğimiz ikinci temel nokta ise kelimeler ve cümlelere yüklenen anlamlardır. Mana olarak da ifade edebileceğimiz bu kavramlar bütünü, özellikle tezin ana gövdesi olarak nitelenebilecek son bölümde anlamaya çalıştığımız üzere, belirli bir dönem tarihçilerinin kalemlerinden kâğıda geçen mürekkebin, hangi maksadı hâsıl ettiğini anlamamız adına büyük bir gösterge oluşturmuştur. Hâsıl olan maksada vakıf olmaya çalışırken bu göstergeleri doğru okuyabilmek, söyleyen ile söylenen arasındaki bağı görmeye çalışmak çalışmamızın, son kısmında başlıca amacımız olmuştur.

Tez çalışmamızda, I. Bölüm, incelemek istenilen dönem olan 1928-1950 yılları arası Türk tarihçiliğinin tarihsel manada mirasçısı olduğu Osmanlı geçmişini ele almayı amaçlamıştır. Dolayısıyla bölümde, Osmanlı tarih yazıcılığı, geleneksel yönüyle incelenmiştir. Bu yapılırken, yukarıda hassasiyetle değinilen bilim-fayda ilişkisi ekseninde Osmanlı tarihinin araçsal yapısı ön plana konulmaya gayret edilmiştir.

Tezin II. Bölümünde, I. Bölümde olduğu gibi, son bölüm anlatısını destekleyecek bir başka temel taşı yerine oturtulmaya çalışılmıştır. Bu da, dönem şartlarının yazın üzerindeki iz düşümünün tespitidir. Burada yapılmak istenen, sancılı

bir siyasi süreçten geçilip, bir başka sancılı sürecin ortasında kendisinin bulan genç Türkiye Cumhuriyeti tarihçilerinin dönem şartlarını eserlerine ne kadar yansıtıktır. Bu etki (hedefleri ve reaksiyonel yönüyle) tam manasıyla ortaya konulursa, ancak o zaman Türk tarihçiliğinin *problemleri bol* bir evresi doğru anlamlandırılacaktır.

Tezin son bölümünde ise, ilk iki bölümün oluşturduğu dayanaklara yaslanan ve tarih anlatılarının toplamını bir bütün kabul ederek, o bütünün kuarklarına (kelimelere ve manaya) nüfuz etmeye çabalayan bir tavır sergilenmiştir. Burada tarihi metinler, ortaya konuldukları bağlamdan ayrı düşünülmeden fakat Avrupa Hun tarihinin güncel nesnel anlatılarıyla da çerçevesiz olarak değerlendirilmiştir. Amaçlanan, hem Avrupa Hun tarihi literatürünün ve Türkiye’de Avrupa Hunlarına dair bilginin temellerini daha iyi tanımak ve Avrupa Hunlarının sesinden 1930’lu yılların tarihçilerinin, 1930’lu yılların Türk toplumuna hangi mesajları verdiğini gözlemleyebilmektir.

Tez çalışmamız sonucunda ulaştığımız ve ortaya koyduğumuz bilgilerden hareketle yapacağımız değerlendirme şöyledir: 1928-1950 yılları arasında yapılmış Avrupa Hunlarına dair çalışmalar ortaya konulduktan sonra, gözlenen ilk sonuç, anlatının belirli temalara bölünmüş olduğudur. Bu temalar; siyasi tarih anlatısı, Attila imgesi ve kültür medeniyet tarihi anlatısından oluşmaktadır. Tarih metinlerinin istisnasız tamamı bu kurgu üzerine bina edilmiştir. Bahsi geçen temaların ilki olan siyasi tarih anlatısı da kendi içinde üçe ayrılmıştı. Burada belirleyici olan faktör Attila’nın icraatları olmuştur. Bütün Avrupa Hun tarihi deyim yerindeyse, Attila’dan önce, Attila döneminde ve Attila’dan sonra olarak tahayyül edilip ele alınmıştı.

Siyasi tarih anlatısında böylesi belirleyici bir rolü olan Attila, karakter yapısı ve Türk tarihi içerisinde ki sembolik yeri nedeniyle her anlatıda ayrıca ele alınmıştır. Attila büyük bir Hun Hakanı olarak resmedilirken zaman zaman genç nesle örnek bir karakter olarak ortaya konmuş, zaman zaman da kendisi için devrin siyasi büyüklerinin de içinde olduğu bir silsilenin halkalarından biri denilmiştir. Attila cesur bir lider ve büyük bir askeri deha olarak anılırken faaliyetlerinin asla yağmacılık ve çapulculuk olmadığı, onun dünyayı fethetmeye talip bir cihangir

olduğu vurgulanmıştır. Attila imgesinin ortaya çıkartılıp parlatılmasında yardımcı rollerden de ustaca faydalanılmıştır. Bu bağlamda Attila'nın kardeşi Bleda tamamen *karaktersizleştirilerek*⁵⁵²Attila'nın yüce kişiliği kardeşiyle oluşturduğu zıtlık üzerinden vurgulanmak istenmiştir. Benzer bir yan rol Batı Roma ordularının komutanı olan Flavius Aetius 'a da biçilmiş, o da Attila'nın dengi büyük bir komutan ve amansız bir tarihi düşman olarak Attila dönemi anlatısını renklendiren unsurlardan bir tanesi olmuştur.

Dönem anlatısının son parçasını oluşturan kültür medeniyet tarihi anlatısı hakkında ise en çok Türk Tarih Tezi kapsamında yazan tarihçiler vurgu yapmışlardır. Burada ön plana çıkan, tarihçilerin tahayyül ettikleri Hun tipi hakkında alegori kurdukları unsurları kültür medeniyet tarihi anlatısı içine sıkıştırmış olmalarıdır. Tarih Tezi tarihin her döneminde medeniyette öncü olup, başka coğrafyalara medeniyet ihraç etmiş bir Türk milletinden bahsederken, Avrupa Hunlarını da bu söylemin çatısı dışında bırakmamıştır. Batılı manada medeni bir Türk hayal eden 1930'ların aydınlarının, Türk'e doğrudan ata kabul ettikleri Attila Hun'larının da tahta iskemle ve masaları evlerinde bulundurdukları ve bunlar üzerinde yemek yediklerini söylemesi bu duruma örnek oluşturmaktadır. Türk Tarih Tezinde, Priskos'un Attila'nın çadırındaki ziyafet ile ilgili verdiği bir detay, anlatı içine eklemlendirilirken böylesine bir yorum farkı ortaya çıkabilmiştir.

1928-1950 yılları arasında Avrupa Hun tarihiyle alakalı ortaya konan çalışmalar sayıca azdır. Dünya genelinde dahi nitelikli çalışmaların nicel olarak büyük bir yekûn teşkil etmemesi bu durumun en büyük sebeplerindendir. Bir diğer de sebepte, milletleşme sürecinin etkisiyle kökünün tarihin daha derin noktalarına ulaştırmaya çalışan Türk milletinin, Avrupa Hunlarını milli tarihinin ayrılmaz bir parçası saymasına ve bu durumun genel kabul gören bir ahval haline gelmesine yeni yeni başlıyor oluşudur. Bu bağlamda 1928-1950 yılları arasın dönemin, Avrupa Hun tarihçiliğinin Türkiye'deki gelişimi adına olumlu bir ortamın hazırlandığı ve önemli işlerin yapıldığı bir zaman aralığı olduğu söylenebilse de; yeterli üretkenlik

⁵⁵² Burada Bleda'nın kaynaklara aksetmeyen ve bizim asla doğru düzgün öğrenemeyeceğimiz hakiki karakteri yerine Attila imgesini kuvvetlendirecek suni bir karakter kazanması kast edilmiştir. *Karaktersiz* kelimesi Türkçe 'de aynı zamanda bir hakaret manasına geldiğinden bu meselenin dipnotta aydınlatılması tarafımızca elzem görülmüştür

sağlanamamış ve Türkiye en nitelikli çalışmaya kavuşabilmek için 2001 yılında yayınlanacak bir doktora tezini beklemek zorunda kalmıştır⁵⁵³.

Bahsi geçen doktora çalışması ele alınıp incelendiğinde görüldüğü üzere, 1928-1950 yılları bir istisna hariç hiçbir yerli çalışma kaynakçada kendisine yer bulamamıştır. Bu çalışma Avrupa Hun tarihi sahasının anılan dönemde Türkiye’de kurulması ve yerleşmesine aracı olan isim Hüseyin Namık Orkun’un *Attila ve Oğulları* adlı abidevi eseridir. Bir tespit yapmak gerekirse, döneminin ötesine pek az etki yapan 1928-1950 yılları arası Avrupa Hun tarihi anlatısı, söylediği sözler ve söyleme biçimiyle bugün, Avrupa Hunları üzerine tuttuğu ışıktan çok, 1930’lu yılların düşün âlemi üzerine ışık tutmakta, o dönemi ve hemen sonrasındaki kırılmaları daha iyi anlamamıza imkân sunmaktadır.

⁵⁵³ Bahsedilen tez Ali Ahmetbeyoğlu’na ait Avrupa Hun İmparatorluğu adlı çalışmadır.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

AHMETBEYOĞLU, Ali, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, TTK Yayınları, Ankara 2001.

_____, *Greks Seyyahı Priskos'a Göre Avrupa Hunları*, TDAV Yayınları, İstanbul 1995.

AKÇURA, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, TTK Yayınları, 6. Baskı, Ankara 2013.

AKBAYRAK, Hasan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Yazımı*, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul 2012.

ALP, İlker, *Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Politikası*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Edirne 2008.

ALTINAY, Ahmet Refik, *Umumi Tarih*, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul 1929.

ANDİCAN, Ahat, *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, Emre Yayınları, İstanbul 2003.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, ATAM Yayınları, Ankara 2004.

ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ, ATAM Yayınları, Cilt: II, Ankara 1997.

BABİNGER, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Terc. Çoşkun Üçok, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları, 3. Basım, Ankara 2000.

BARTHOLD, Vasily Vladimiroviç, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, TTK Yayınları, Ankara 2013.

BAŞBUĞ, Esra Dicle, *Resmi İdeoloji Sahnede Kemalist İdeolojinin İnşasında Halkevleri Dönemi Tiyatro Oyunlarının Etkisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

BAYDAR, Mustafa, *Tarihte Türk Kahramanları: Attila*, Üstünel Yayınevi, İstanbul 1953.

BAYKARA, Tuncer, *Zeki Velidi Togan*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

BEHZAT, S., *Attila'nın Düğünü*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1934.

BİRİNCİ TÜRK TARİH KONGRESİ, Konferanslar, Müzakere Zabıtları, (Tıpkıbasım), TTK Yayınları, Ankara 2010.

BRİON, Marcel, *Attila*, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul 1931.

CAHUN, Leon, *Asya Tarihine Giriş, Türkler ve Moğollar*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2013.

COPEAUX, Etienne, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

ÇAĞLAR, Behçet Kemal, *Attila*, Ulus Basımevi, Ankara 1935.

ÇALEN, Mehmet Kaan, *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Tarih Düşüncesi*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 2013.

ÇAMBEL, Hasan Cemil, *Attila'dan Atatürk'e I-II*, Varoğlu Yayınları, İstanbul 1948.

ÇINAR, Metin, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

ÇİPA, Erdem, *Yavuz'un Kavgası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

DEĞİRMENCİ, Tülün, *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.

DURMUŞ, İlhami, *İskitler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007.

ERGENEKON, Mustafa Kemal, *Attila*, 2. Tabı, Türkiye Basımevi, İstanbul 1938.

ERGİN, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2008.

ERSANLI, Büşra, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

FAZLIOĞLU, İhsan, *Akıllı Türk Makul Tarih*, Papersense Yayınları, İstanbul 2014.

FETVACI, Emine, *Saray'ın İmgeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

FLEİSCHER, Cornell, *Tarihçi Mustafa Ali Bir Osmanlı Aydını ve Bürokratı*, Terc. Ayla Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.

GEORGEON, François, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)*, Terc. Alev Er, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

HALİKARNAS BALIKÇISI, *Anadolu'nun Sesi*, Bilgi Yayınevi İstanbul, 1971.

_____, *Hey Koca Yurt*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1972.

HEREDOTOS, *Tarih*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010.

HEYD, Uriel, *Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri*, Bedir Yayıncılık, İstanbul 1980.

İKİNCİ TÜRK TARİH KONGRESİ, Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler, (Tıpkıbasım), TTK Yayınları, Ankara 2010.

İNALCIK, Halil, *Şair ve Patron - Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2013.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.

KASTRİTRİS, Dimitris, *Bayezid'in Oğulları – 1402-1413 Osmanlı İç Savaşında İmparatorluk İnşası ve Temsil*, Terc. Ayda Arel, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010.

KİLİ, Suna, *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1981.

KOÇU, Reşat Ekrem, *Attila ve Hunlar*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1933.

KORAY, Enver, *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası 1789-1955*, Maarif Basımevi, İstanbul 1959.

KURAN, Ercüment, *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004.

KUSHNER, David, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Ay Köprüsü Yayınları, İstanbul 2004.

MAKSUDYAN, Nazan, *Türklüğü Ölçmek Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Çehresi (1925-1939)*, Metis Yayınevi, İstanbul 2007.

MEMMÍ, Albert, *Sömürgecinin ve Sömürgeleştirilenin Portresi*, Terc. Şen Sür, Versus Kitap, İstanbul 2014.

MEHMED MURAD BEY (Mizancı), *Tarih-i Umumi*, Sad. Faruk Yılmaz, Berikan Yayınevi, Cilt: 3, Ankara 2006.

MCJANNET, Linda, *Sultan Konuşuyor, Osmanlı Türklerini Konu Alan İngiliz Tiyatro Oyunlarında ve Tarih Kitaplarında Diyalog*, Terc. Lale Akalın, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2015.

MORAVCSİK, Gyula, *Türk Tarihinin Bizans Kaynakları*, Terc. Hüseyin Namık Orkun, Sümer Basımevi, Ankara 1938.

MURPHEY, Rhoads, *Essays on Ottoman and Historiography*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2010.

MUSTAFA CELALEDDİN (Paşa), *Eski ve Yeni Türkler*, Terc. Güven Beker, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.

NEUMANN, Christopher, *Araç Tarih Amaç Tanzimat*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.

LOWRY, Heat, *Erken Dönem Osmanlı Devletinin Yapısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*, TTK Yayınları, Ankara 1997.

ONAT, Ayşe, *Han Hanedanlığı Tarihi Hsiung-Nu (Hun) Monografisi*, TTK Yayınları, Ankara 2004.

ORAL, Mustafa, *Türkiye'de Romantik Tarihçilik 1910-1940*, Asil Yayıncılık, Ankara 2006.

ORKUN, Hüseyin Namık, *Türkçülüğün Tarihi*, Kömen Yayınları, Konya 1977.

ORKUN, Hüseyin Namık, *Attila ve Oğulları*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1933.

_____, *Peçenekler*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1933.

_____, *Oğuzlara Dair*, Ulus Basımevi, Ankara 1935.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarih Yazımı*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014.

ÖZCAN, Ahmet, *Türkiye'de Popüler Tarihçilik*, TTK Yayınları, Ankara 2011.

PONTUS MESELESİ, Yay. Haz. Yılmaz Kurt, TBMM Basımevi, Ankara 1995.

RASONYİ, Lazslo, *Macar Arkeolojisinde Hunlar, Avarlar, Macarlar*, Kenan Basımevi, İstanbul 1938.

RIZA NUR, *Türk Tarihi*, Cilt: 1-2, Sad. Yalçın Toker, Toker Yayıncılık, İstanbul 1994.

SAFA, Peyami, *Attila*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1974.

SAFA, Peyami, *Türk İnkılabına Bakışlar*, ATAM Yayınları, Ankara 1996.

SANCAR, Nejdet, *Irkıımızın Kahramanları*, Aylı Kurt Yayınları, İstanbul 1943.

SEİGNOBOS, Charles, *Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi*, Varlık Yayınları, İstanbul 1960.

SÖNMEZ, Erdem, *Ahmet Rıza Bir Jön Türk Liderinin Siyasi - Entelektüel Portresi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.

SÜMER, Faruk, *Eski Türklerde Şehircilik*, TTK Yayınları, Ankara 2014.

ŞİMŞEK, Ahmet, *Milli Tarihin İnşası*, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2011.

TANSEL, Fevziye Abdullah, *Mehmet Emin Yurdakul'un Eserleri -I Şiirler*, TTK Yayınları, Ankara 1989.

TANSEL, Fevziye Abdullah, *Ziya Gökalp Külliyyatı -I Şiirler ve Halk Masalları*, TTK Yayınları, Ankara 1989.

TARİH I, Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri, (Tıpkıbasım), Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.

TARİH II Orta Zamanlar, Devlet Matbaası İstanbul, 1933.

TARİH IV Türkiye Cumhuriyeti, Devlet Matbaası İstanbul, 1931.

TARİH EL KİTABI, Lise ve Orta Mektep Bakalorya Sınıflarındaki Gençler İçin, 1932.

TAŞAĞIL, Ahmet, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, TTK Yayınları Ankara, 2004.

THOMPSON, Edward Arthur, *Hunlar*, (Genişletilmiş İkinci Basım), Phoneix Yayınları, Ankara 2012.

TOGAN, Zeki Velidi, *Tarihte Usul*, Enderun Kitapevi, 4. Basım, İstanbul 1985.

_____, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitapevi, 3. Basım, İstanbul 1981.

TUNCER, Ferit Ragıp, *Türk ve Dünya Büyükleri Serisi: Attila, Schiller, Michalangelo, Mevlana*, Öğretmen Dergisi Gençlik Yayını, İstanbul 1954.

TUNÇAY, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.

TÜRK TARİHİNİN ANA HATLARI; Kemalist Yönetimin Resmi Tarih Tezi, (Tıpkıbasım), Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.

TÜRK TARİHİNİN ANA HATLARI – METHAL, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ I-II, Ed. Durmuş Yalçın, ATAM Yayınları, Ankara 2005.

ULUSU, Nuri, *Atatürk'ün Yanı Başında, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Uluşu'nun Hatıraları*, Der. Mustafa Kemal Uluşu, Doğan Kitap, İstanbul 2008.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi III. Cilt I. Kısım II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*, 4. Basım, TTK Yayınları, Ankara 1988.

ÜÇÜNCÜ TÜRK TARİH KONGRESİ, Kongreye Sunulan Tebliğler, (Tıpkıbasım), TTK Yayınları, Ankara 2010.

YALÇIN, Alemdar, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*, (Gözden Geçirilmiş 6. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2002.

ZİYA GÖKALP, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Bordo-Siyah Yayınevi, İstanbul 2008.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

2. Makaleler

AFYONCU, Erhan, “Osmanlı Tarihinin Ana Kaynakları Kronikler”, *TALİD*, Cilt: 1, Sayı: 2, İstanbul 2003.

AHMETBEYOĞLU, Ali, “İslam Öncesi Türk Tarihi Kaynakları”, *TALİD*, Cilt: 1, Sayı: 2, İstanbul 2003.

AKKAYA, Şükrü, “Eski Alman Destanlarında Attila'nın Akisleri”, *DTCF Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, 1944.

AKURGAL, Ekrem, “Tarih İlimi ve Atatürk”, *Bellekten*, Cilt: XX, Sayı: 80, Ekim 1956.

ALBAYRAK, Hasan, “Tarih-i Osmani Encümeninin Osmanlı Tarihi Yazma Serüveni”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 52, Nisan 1988 İstanbul.

ALFOLDİ, “Türkler’de Çifte Krallık”, *İTTK Zabıtları*, TTK Yayınları, Ankara 2010.

ARSAL, Sadri Maksudi, “Beşeriyet Tarihinde Devlet ve Hukuk Mefhumu ve Müesseselerin İnkişafında Türk Irkının Rolü”, *İTTK Zabıtları*, TTK Yayınları, Ankara 2010.

ATSIZ, Hüseyin Nihal, “Türkiye Tarihinin Meseleleri”, *Türk Tarihinde Meseleler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1992.

_____, “Malazgirt Savaşı”, *Türk Tarihinde Meseleler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1992.

_____, “Türk Tarihinin Meseleleri”, *Türk Tarihinde Meseleler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1992.

“Attila”, *Türk Ansiklopedisi*, Ed. Agâh Sırrı Levend, Cilt: 4, MEB Basımevi, Ankara 1950.

“Attila'nın Başkenti”, *Türk Ansiklopedisi*, Ed. Agâh Sırrı Levend, Cilt: 4, MEB Basımevi, Ankara 1950.

“Attila'nın Definesi”, *Türk Ansiklopedisi*, Ed. Agâh Sırrı Levend, Cilt: 4, MEB Basımevi, Ankara 1950.

“Attila’nın Kılıcı”, *Türk Ansiklopedisi*, Ed. Agâh Sırrı Levend, Cilt: 4, MEB Basımevi, Ankara 1950.

“Attila’nın Kütüğü”, *Türk Ansiklopedisi*, Ed. Agâh Sırrı Levend, Cilt: 4, MEB Basımevi, Ankara 1950.

“Attila’nın Mezarı”, *Türk Ansiklopedisi*, Ed. Agâh Sırrı Levend, Cilt: 4, MEB Basımevi, Ankara 1950.

“Attila’nın Paraları”, *Türk Ansiklopedisi*, Ed. Agâh Sırrı Levend, Cilt: 4, MEB Basımevi, Ankara 1950.

AYDIN, Suavi, “20. Yüzyılın Başlarında Türkçülük, Türkoloji Çalışmaları ve Fuat Köprülü”, *Mehmet Fuat Köprülü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012.

_____, “Resmi Tarih Temeli: Ulusal Tarih Yazımı ve Resmi Tarihte Mitlerin Kaynağı”, *Resmi Tarih Tezi I*, Ed. Fikret Başkaya, Özgür Üniversite Yayınları, Ankara 2005.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, “Atatürk ve Tarih”, *Bellekten*, Cilt: XXXV, Sayı: 140, 1971.

BELGE, Murat, “Attila Romanları”, *Genesis, Büyük Ulusal Anlatı ve Türklerin Kökeni*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

BEYHAN, Mehmet Ali, “Ziya Gökalp’in Tarih Anlayışı ve Türk Medeniyeti Tarihi Adlı Eseri”, *Ziya Gökalp*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011.

BİÇER, Bekir, “Türk Tarih Yazıcılığının Tarihsel Gelişimi”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 46, 2010.

ÇAĞLAR, Behçet Kemal, “Attila”, *Ülkü Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 17, 1934.

ÇAPAN, Fatma, “Türk Tarih Tezi ve Atatürk”, *Türk Dünyası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 181, 2009.

DURUKAN, Kaan, “Modern Türk Tarihçiliğinin/Tarih Yazımının Sorunları Üzerine Bazı Düşünceler”, *Toplum ve Bilim*, Kış 2001-2002, S. 91.

ERİM, Nihat, “Sevr Antlaşması”, *Devletler Arası Hukuku ve siyasi Tarih Metinleri I*, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953.

EYİCE, Semavi, “Türk Tarihinin Ana Hatları”, *Bellekten*, Cilt: XXXII, Sayı: 128, 1968.

FEHER, Geza, “Türko-Bulgar, Macar ve Bunlara Akraba Olan Milletlerin Kültürü – Türk Kültürünün Avrupa’ya Tesiri”, *İTTK Zabıtları*, TTK Yayınları, Ankara 2010.

FETTİCH, Nander, “Hunlar Zamanına Ait Olup Szeged-Nagyszeksas’ta bulunan Prens Mezarı Hafriyatında Bulunan Eşya”, *İTTK Zabıtları*, TTK Yayınları, Ankara 2010.

“Flavius Aetius”, *Türk Ansiklopedisi*, (2. Basım) Ed. Agâh Sırrı Levend, Cilt: 1, MEB Basımevi, Ankara 1968.

GÜNALTAY, Şemseddin, “Türk Tarih Tezi Hakkında Bazı Mülâhazalar ve Tezin Kat’i Zaferi”, *Belleten*, Cilt: II, Sayı: 7-8, 1938.

GÜR, Murat, “Tarihle Popülerliğin Birleştiği Çizgide Bir Peyami Safa Romanı: Attila”, *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1, 2012.

HANCZ, Erika, “Peçuylu İbrahim”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 34.

İNALCIK, Halil, Bülent Arı, “Osmanlı Türk Tarih Yazıcılığı Üzerine Notlar”, *Uluslararası Askeri Tarih Dergisi*, Sayı: 87, Ankara 2007.

İNALCIK, Halil, “Aşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı”, *Söğüt’ten İstanbul’a*, Der. Mehmet Öz, İmge Kitapevi, Ankara 2005.

İNAN, Afet, “Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında”, *Belleten*, Cilt: XXXV, Sayı: 140, Ankara 1971.

_____, “Orta Kurun Tarihine Umumi Bir Bakış”, *BTTK Zabıtları*, TTK Yayınları, Ankara 2010.

_____, “DTCF’nin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine”, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Yay. Haz. Arı İnan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014.

İZNİK, Erkan, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Modernleşme Sürecinde Eskiçağ Tarihi Yazımı ve Eğitimi (1930’lardaki Uygulamalar)”, *Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim 2008)*, Ed. Bayram Kodaman, Isparta 2008.

KAFESOĞLU, İbrahim, “Tarih İlimi ve Bizde Tarihçilik”, *Tarih Dergisi*, Sayı: 17-18, 1963.

KAÇAR, Turhan, “Eskiçağ Tarihi Yazıcılığında Barbarların Görünüşü: Ammianus Marcellinus’ta Hunlar”, *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, TTK Yayınları, Cilt: 1, Ankara 2005.

KARA, Seyfullah, “Milli Tarih Anlayışının Romantik Devri Cumhuriyetin İlk Yılları”, *Ata. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 23, 2004.

KEPECİOĞLU, Kamil, “Türkler’de Spor”, *İTTK Zabıtları*, TTK Yayınları, Ankara 2010.

KARAKOÇ, Ercan, “Atatürk’ün Hatay Davası”, *Bilig*, Sayı: 50, Yaz 2009.

KÖPRÜLÜ, Fuat, “Bizde Tarihçilik ve Müverrihler Hakkında”, *Milli Tarihin İnşası*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Şimşek, Ali Satın, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2011.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, “Vak’anüvis”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 42.

MARDİN, Şerif, “Türkiye’de İletişimin Modernleşmesinin Erken Bir Safhası Üzerine Bazı Notlar”, *Türk Modernleşmesi Makaleler IV*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

MENAGE, Victor, “Osmanlı Tarih Yazıcılığının Dönüm Noktaları”, *Söğüt’ten İstanbul’a*, Der. Mehmet Öz, İmge Kitapevi Ankara, 2005.

MORAVCSİK, Gyula, “Hun Meselesinin Bugünkü Hali”, *Tarih Dergisi*, Sayı: 3-4, 1952.

ORKUN, Hüseyin Namık, “Attila’nın Definesine Dair”, *Yücel Kültür Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 38, Nisan 1938.

_____, “Attila’nın Sarayı”, *Resimli Tarih Mecmuası*, Cilt: 1, sayı: 11, Kasım 1950.

_____, “Attila’nın Ziyafeti”, *Varlık Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 161, Mart 1940.

ÖGEL, Bahaeddin, “Türk Kılıcının Menşei ve Tekâmülü Hakkında”, *DTCF Dergisi*, Sayı: 6, 1948.

ÖREN, Nizam, “Hüseyin Namık Orkun”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4 Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

ÖZAYDINLI, Abdülkerim, “Belatüşşüheda”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları Cilt: 5.

ÖZBEK, Nadir, “Türk Tarih Tezi ve Zeki Velidi Togan”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 45, 1997.

ÖZCAN, Abdülkadir, “Tarih-i Osmani Encümeni”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 41.

ÖZCAN, Selim, “Atatürk’ün Türk Tarih Tezi ve Türk Milletine Yüklediği Sorumluluk”, *Türk Dünyası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 193, 2011.

PAKSOY, Kadir, “Türk Eğitimi Eleştirisi Üzerinden Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devletini Sorgulamak ya da Kemalizm’le Hesaplaşmak”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 257.

RUNCİMAN, “Ortaçağ Başlarında Avrupa ve Türkler”, *Belleten*, Cilt: VII, Sayı: 25, 1943.

SÜMER, Faruk, “Avrupa’yı Titreten Türkler, Hunlar ve Attila”, *Resimli Tarih Mecmuası*, Cilt: 2, Sayı: 19, Temmuz 1951.

ŞAHİNGÖZ, Mehmet, “Hüseyin Namık Orkun’un Yaşadığı Dönem”, *Ölümünün 50. Yılında Hüseyin Namık Orkun*, Der. Yücel Hacaloğlu, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayını, Ankara 2006.

ŞİMŞEK, Ahmet, “Tarih Yazıcılığında Avrupa Merkeziliğin İzleri”, *Türkiye’de Tarih Yazımı*, Der. Vahdettin Engin, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.

_____, “Türk Tarih Tezi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 111, 2012.

ŞİRİN, İbrahim, “Osmanlı’da Tarihin Anlam Arayışı”, *A.Ü. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 11, Ankara 2000.

TANSEL, Fevziye Abdullah, “Ahmet Vefik Paşa” *Belleten*, Cilt: XXVIII, Sayı: 109, Ankara 1964.

TEKİNDAG, Şehabettin, “Osmanlı Tarih Tazııcılığı”, *Belleten*, Cilt: XXXV, Sayı: 140, Ankara 1971.

TEZCAN, Mehmet, “Cumhuriyet Döneminde Türk ve İslam Öncesi Türk Tarihi ve Medeniyeti Yazımında Kaynakların ve Bilgilerin Kullanılması Üzerine”, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu - Bildiriler*, TTK Yayınları, Ankara 2011.

TİMUR, Kemal, “Ülkü Dergisinde Yayınlanan Atatürk Konulu Şiirler”, *TÜBİAR Dergisi*, Sayı: 17, Bahar 2005.

TUNÇAY, Mete, “Etik Açısından Fuat Köprülü”, *Mehmed Fuad Köprülü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012.

TÜRK, İbrahim Caner, “Osmanlı Son Dönem Tarihçisi - Eğitimcisi Ahmet Refik (Altınay) ve Tarih Eğitimi”, *History Studies*, Sayı: 3, 2001.

TÜRKAN, Coşkun, “Erken Cumhuriyet Döneminde Ulus İnşa Süreci ve Geleneğin İcadı”, *Bir Fikir Hareketinin Yüz Yılı: Türk Ocakları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, Ed. Mustafa Özkan, İstanbul 2013.

UĞUR, Ahmet, “Selimnameler”, *A.Ü: İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Ankara 1978.

ÜNAL, Yenal, “Türkiye’de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi (15-20. Yy) ve Türk-Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, 2010.

YAZICI, Nesimi, “Takvim-i Vekayi”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 39.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Tanzimat’tan Meşrutiyete Kadar Tarihçilik”, *Milli Tarihin İnşası*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Şimşek, Ali Satan, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2011.

_____, “Milli Tarihimizin İsmi”, *Milli Tarihin İnşası*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Şimşek, Ali Satan, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2011.

ZİYA GÖKALP, “Milli Tarihimiz Nereden Başlar”, *Milli Tarihin İnşası*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Şimşek, Ali Satan, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2011.

3. Tezler

AKKOÇ, Aslıhan, *Tarih Yazımı ve Tarih Eğitimi Açısından Tarihsel Bilgi: 1930-1950 Yılları arası Lise Tarih Kitapları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul 2008.

BAYINDIR, Seda, *Atatürk’ün Sosyo-Kültürel Politikaları 1931-1938*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2004.

ERDOĞAN, Meryem Kaçan, *II. Viyana Kuşatması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2001.

ERGÜN, Gülcan, *İkinci Dünya Savaşında Türk Milliyetçiliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslar Arası İlişkiler Anabilim Dalı İstanbul 2010.

ERYILMAZ, Fatma Sinem, *The Shehnamecis of Sultan Süleyman: Arif and Eflatun and Their Dynastic Project*, *The University of Chicago*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Chicago-İllinois 2010.

GÖLEÇ, Mustafa, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Politikaları 1876-1950*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2010.

ÜSTÜN, Abdullah, *Geç Roma Tarih Yazımında Hunlar –Batı Avrasya'da Erken Türk Varlığı-*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2013.

4. Elektronik Kaynaklar

www.tr.wikipedia.org

EKLER

Ek 1: Mustafa Kemal ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti

Ek 2: Birinci Türk Tarih Kongresi Sonrası Hatıra Fotoğrafi

HUNLAR

1

1. BÜYÜK HUN İMPARATORU ATTILÂ.

T. II - C. II — I

Ek 3: *Tarih II* Ders kitabında Attila portresi

Ek 4: *Tarih II* ders kitabından Attila'nın resmedilişi

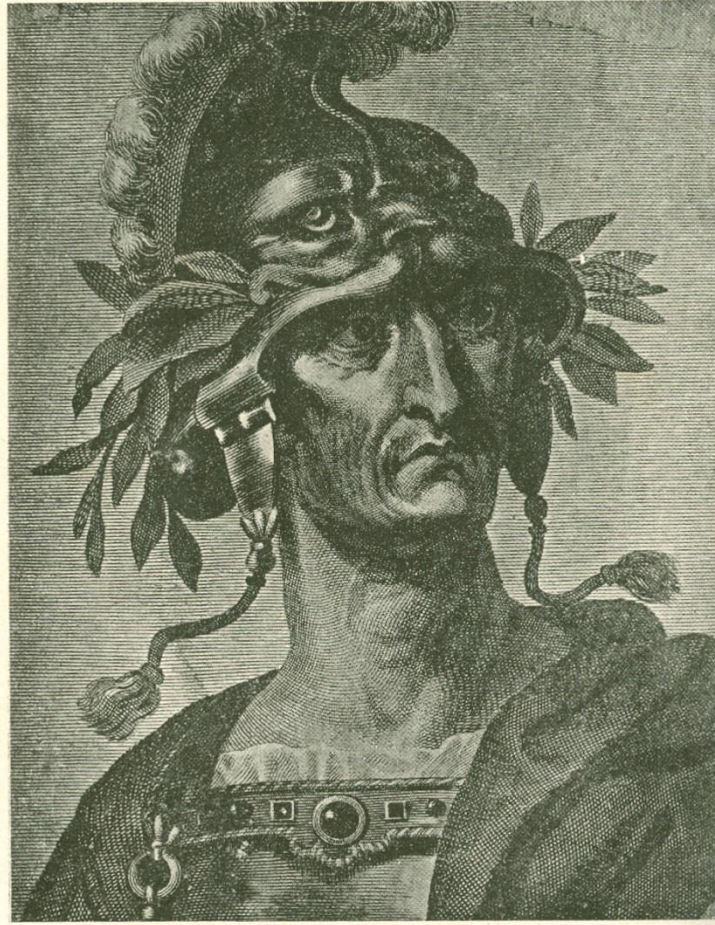

HUNLAR

3. ATTILÂNIN BİR AV ESNASINDA KARDEŞİ BUDAYI KURTARIŞI.

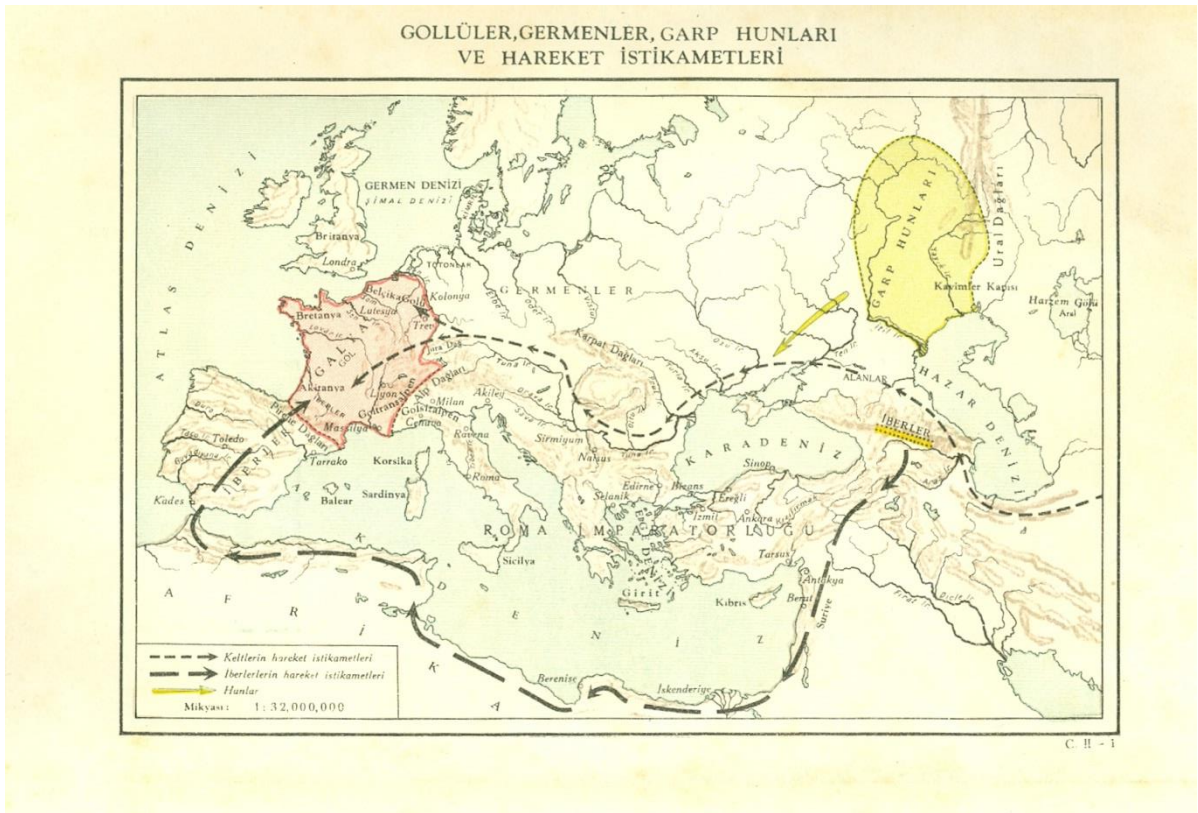
3

Ek 5: *Tarih II* ders kitabında Attila ve Bleda

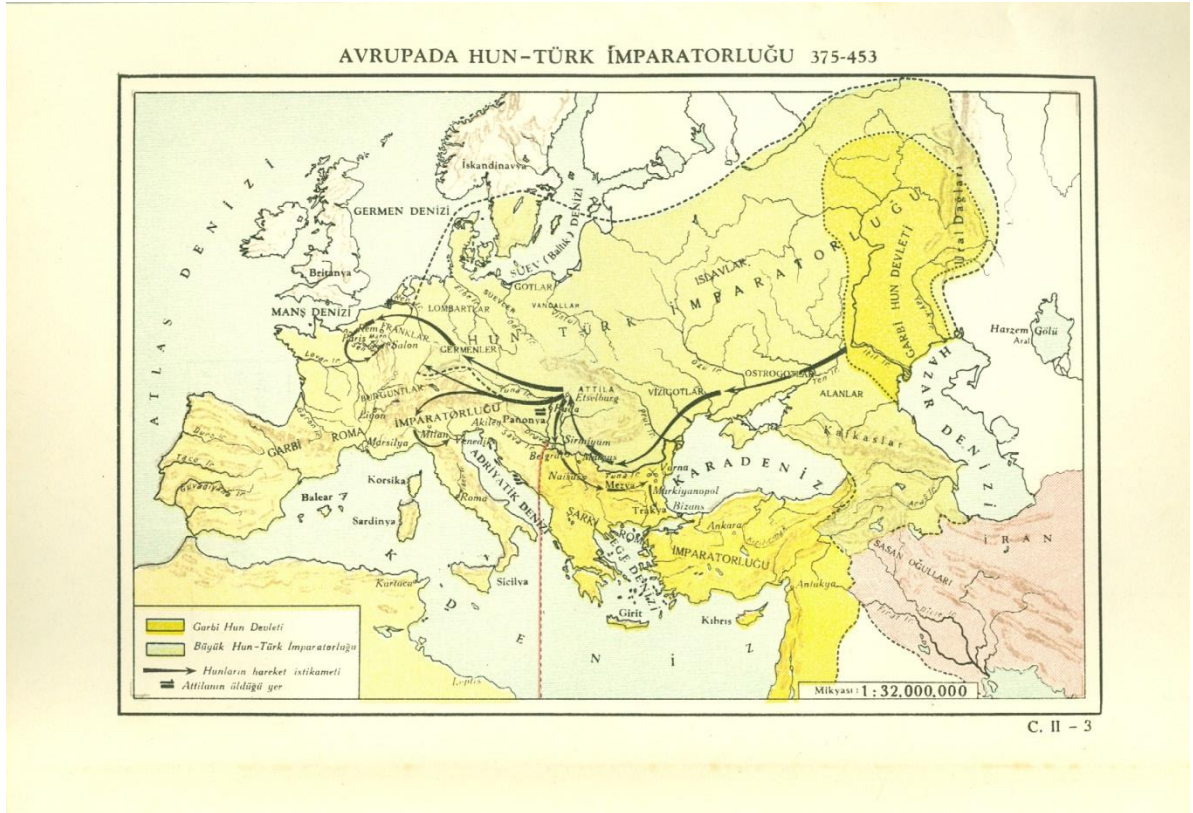

4. AETYÜS (A-ETİ).

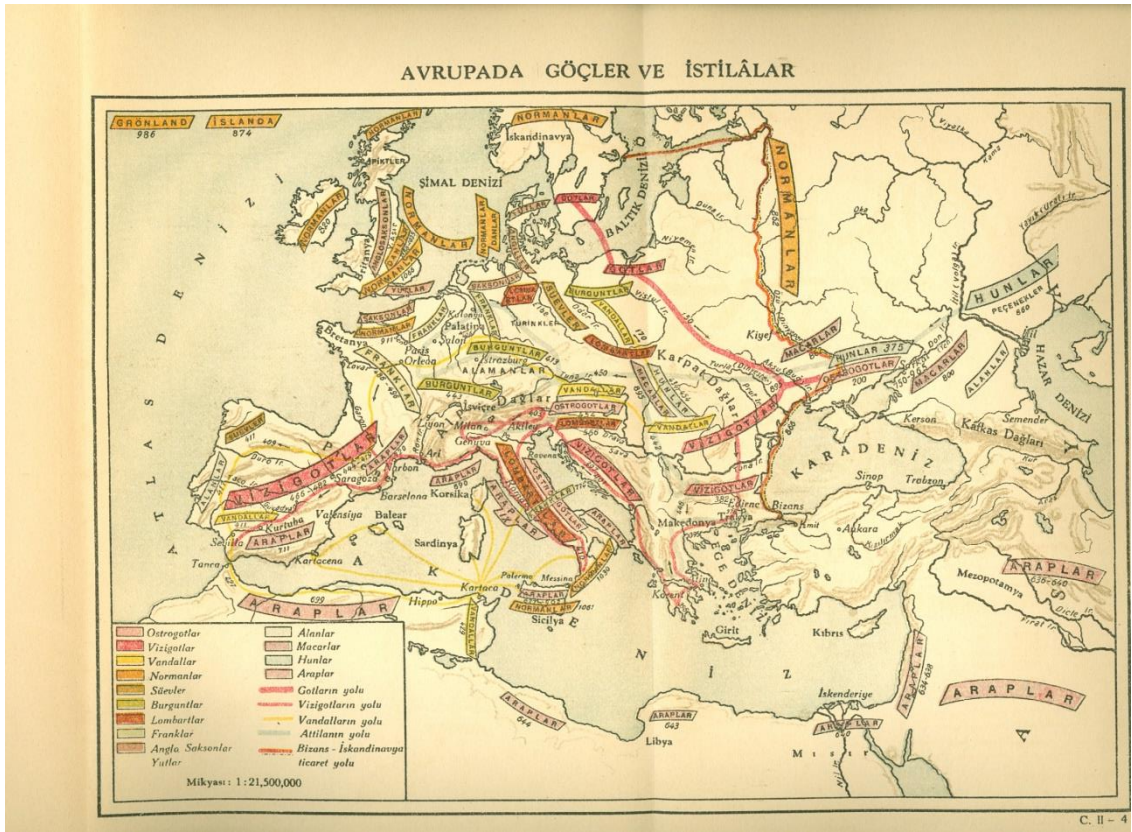
Hunlardan olan A-Eti Şalon meydan muharebesinde Collüilerin, Vizigotların, Frankların ve bazı Germen kabilelerinin birleşmiş ordularının başına geçerek Roma namına Attilaya karşı gelmiş olan kumandandır. (Muharebe neticesiz kalmıştır. M. S. 451).

Ek 7: Tarih II ders kitabından bir harita

Ek 8: *Tarih II* ders kitabından bir harita

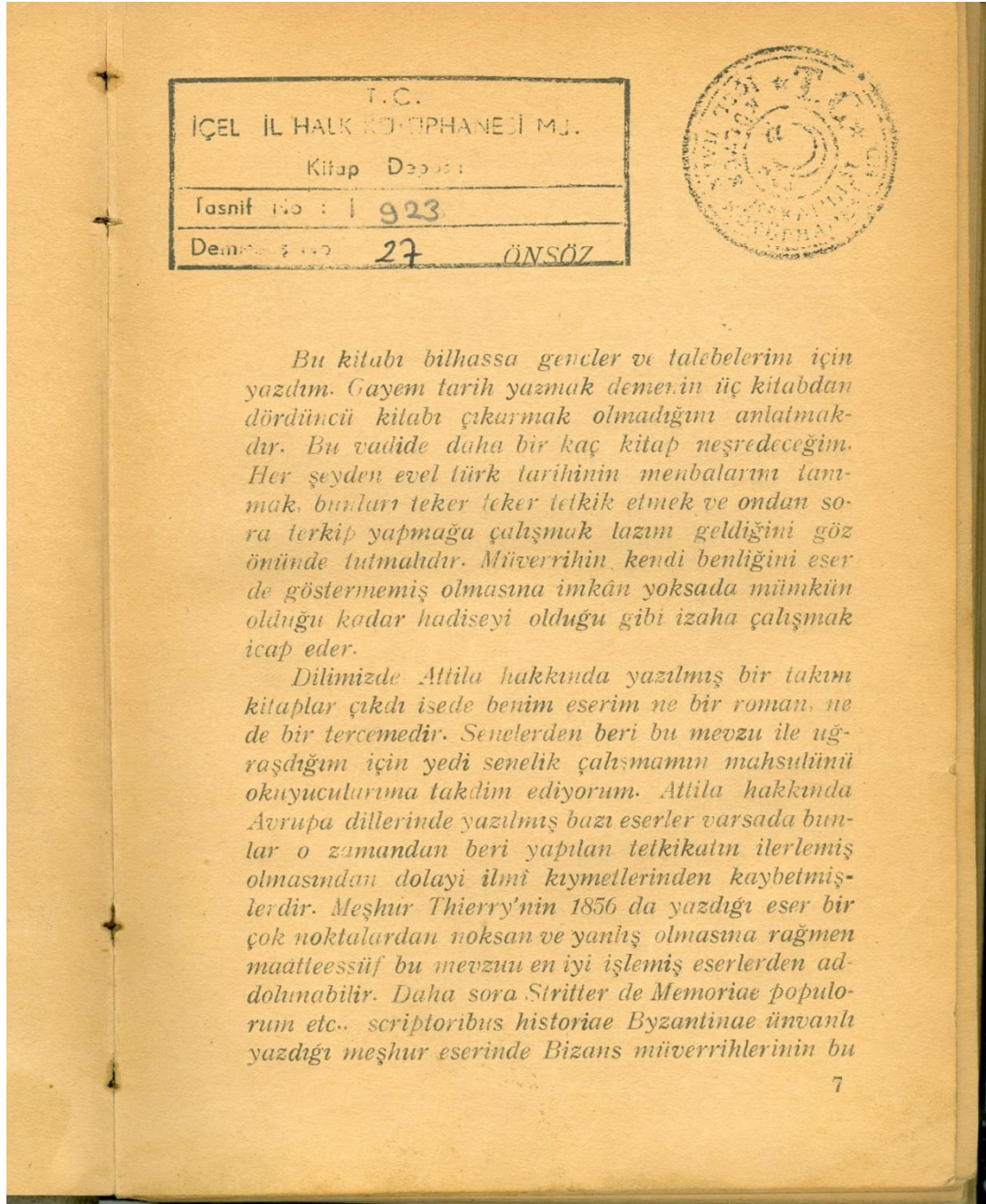
Ek 9: *Tarih II* ders kitabından bir harita

Ek 10: Türk Tarih Tezi heyecanıyla yapılan bir çalışma

Ek 11: Hüseyin Namık Orkun

Ek 12: Attila ve Oğulları'nın Önsözü 1

ÖNSÖZ

hususdaki verdiği malumatı bir araya toplayarak latinceye terceme etmiş isede bunlarda ham malzeme mahiyetinde addolunabilir.

En son tetkikatı toplamağa çalışdığım bu kitaba gelince: ilme yeni bir şey ilâve etmekden ziyade bütün eserlere müracaat ederek vakayı tam bir müverrih gözile görmek ve üç kitabdan dördüncüsünü meydana çıkarmamak icap ettiğini gençliğe ve talebelerime göstermek gayesile yazılmış olduğunu bir dafa daha tekrar etmek isterim.

Kitabın ikinci kısmı Hunlardan sora Avrupaya gelen kavimlerden bahs eder. Hun imparatorluğunun inkirazından sora teşekkül eden devletleri de gene Hun kitleleri teşkil etmişdi. Hattâ Avarları dahi bazı müverrihler Hun ismile kaydetmişlerdir. Bu itibarla Hunların inkirazından soraki devletlerden de bahs etmeği münasip gördüm. Macarlara gelince: Bu kavmin Hunlarla olan alâka derecesi henüz taayyün etmemiş isede bu alâkanın her ne şekilde olursa olsun mevcudiyeti de muhakkak gibidir. Binaenaleyh Attila oğulları dedigim vakit Macarları Attilanın oğulları telakki etmiyerek onları Hunların bu yerlerde halefleri telakki ettiğim için Macarlardan da bahs etmekde bir beis görmedim.

Kitabın intişar tarihi de beni memnun etmededir. Çünkü bu sene Attilanın tahta çıktığının 1500 üncü yıl dönümüdür. Bu büyük Türk kahramanının ve yüksek ideal taşıyan hükümdarın hatıratım ben de bu suretle yadetmiş oluyarım.

Hüseyin Namık

Ek 14: Mustafa Baydar'ın *Attila* isimli kitabının kapak resmi, Attila adeta bir Osmanlı Padişahı/Paşası görünümünde

Ek 15: Attila ile Atatürk'ü bir silsileye yerleştiren çalışmalardan bir tanesi

Attila'dan Atatürk'e